بعون صانع مکین و مکان و فضل خالق زمین و زمان

عجیب نغز و نادر ہے یہ ترجمہ | سخن کی لطافت کو سمجھو تو تمہی | [illegible] | [illegible]

# [illegible]

ترجمہ [illegible]

از مطبع معارف [illegible] محمد یوسف [illegible] جلال الدین [illegible]

[illegible]

[illegible]

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دفتر سوم مقام غنا میں

| پیراہن یوسفی | | مثنوی معنوی |
|---|---|---|

| پیراہن یوسفی | | مثنوی معنوی | |
|---|---|---|---|
| ای ضیاء الحق حسام الدین بیار | لا سوم دفتر کہ ہے سنت سہ بار | ای ضیاء الحق حسام الدین بیار | این سوم دفتر کہ سنت شد سہ بار |
| کھول تو گنجینۂ اسرار کو | تیسرے دفتر میں چھوڑا سب عذر تو | برگشا گنجینۂ اسرار را | در سوم دفتر بہل اعذار را |
| تیری قوت قدرت حق سے بڑھی | نے رگوں سے کہ حرارت سے ہلی | قوتت از قوت حق میزہد | نہ ز عروقی کز حرارت می جہد |
| یہ چراغ شمس کہ روشن ہوا | نہ فتیل و تیل سے روشن ہوا | این چراغ شمس کو روشن بود | نہ فتیلہ پنبہ و روغن بود |
| آسمان کی چھت کہ دائم ہو رہا | نے طناب استون سے قائم ہوئی | سقف گردون کو چنین دائم بود | نہ طنابی یا ستونی قائم بود |
| قوت جبریل کھانے سے نہ تھی | تھی وہ دیدار خدا سے اے اخی | قوت جبریل از مطبخ نبود | بود از دیدار خلاق ودود |
| قوت ابدال حق اس طور سے | حق سے تو جان نہیں کھانے سے ہے | ہمچنین این قوت ابدال حق | ہم ز حق دان نہ از طعام و از طبق |
| جسم اسکا نور سے پیدا ہوا | تب ملک اور روح سے وہ بڑھ گیا | جسمشان را ہم ز نور اسرشتہ اند | تا ز روح و از ملک بگذشتہ اند |
| جو ہے تو موصوف اوصاف جلیل | ہو لی گلستاں آگ تجھ پر چون خلیل | چونکہ موصوفی باوصاف جلیل | ز آتش امراض بگذر چون خلیل |
| آگ تجھ پہونچی برد و سلام | اے عناصر ہیں ترے مزاج غلام | گردد آتش بر تو ہم برد و سلام | ای عناصر مر مزاجت را غلام |
| پہونچے عناصر ہر مزاجوں کی وسے | ہر مزاج فضل تر ہر پایہ سے | ہر مزاجی را عناصر [illegible] | وین مزاجت برتر از ہر پایہ است |
| اس بسیط عالم سے تیرا مزاج | کھینچ والا وصف وحدت کا ہے آج | این مزاجت [illegible] | وصف وحدت را کنون شد ملتقط |
| تنگ میدان فہم کا کچھ نہیں حلق | حیف کہ کچھ نہیں ہے خلق حلق | ای دریغا عرصۂ [illegible] | سخت تنگ آمد ندارد خلق حلق |
| اے ضیاء الحق تری دانائی سے | تیرا حلوا سنگ کو اک حلق دے | ای ضیاء الحق بحذق رای تو | حلق بخشد سنگ را حلوای تو |
| پایا حلق اندر تجلی طور نے | تا کہ مے پی اور نہ اگلی اسے سے | کوہ طور اندر تجلی حلق یافت | تا کہ می نوشید و می را بر نتافت |

[illegible]

پس بدر کا نشہ والشق الجبل
[illegible]
خلق بخشے جسم کو اور روح کو
ہر گھڑی بخشے کہ اجلالی ہو وہ
تا کہ [illegible] اسلالی ہو وہ
کان کو بخشا اسکا ہم جلیل
خلق بخشے خاک کو لطف جدا
پھر وہ حیوان کو بخشے خلق [illegible]
[illegible] حیوان ہے
پھر وہ [illegible] خاک کا [illegible]
[illegible]
سب کو سامان انعام [illegible]
رزق کل کو رزق وہی دیتا ہے
اس سخن کی شرح ہے [illegible]
سب جہان کو کل پیدا کیا جہان
یہ جہان اور [illegible]
یہ جہان اور عشق [illegible] منقطع
[illegible] آپ سے
باقیات الصالحات آیا کریم
[illegible]
آکل و ماکول [illegible] خلق [illegible]
اسے بخشا خلق [illegible] عدل کو
وہ خورش [illegible]
پس یقین [illegible]
خلق معنی [illegible] جان و جہان [illegible]

[illegible] الجبل
[illegible] آید از هر کس [illegible]
خلق بخشد جسم را و روح را
این گوی بخشد [illegible] اجلالی شود
تا نگوئی [illegible]
گوش [illegible]
خلق بخشد خاک را لطف و [illegible]
باز حیوان را بخشد خلق و لب
جان [illegible] حیوان [illegible]
باز خاک آمد [illegible] البشر
ذره ها دیدم دهانشان جمله باز
گر بگویم [illegible] انعام او
رزق ها را رزق ها او می دهد
نیست شرح این سخن را منتها
جمله عالم آکل و ماکول دان
این جهان [illegible] منتشر
این جهان [illegible] نقش منقطع
پس کریم آنست کو خود را رهد
باقیات الصالحات آمد کریم
[illegible]
آکل و ماکول را حلق [illegible]
حلق بخشید او عصای عدل را
[illegible] نشد [illegible]
لیک [illegible] حلق [illegible]
پس [illegible] حلقها

[illegible] فصل الجبل
[illegible]
خلق بخشے بلکہ ہر اک عضو کو
اور دیا [illegible] حالی [illegible]
تا کہ [illegible]
[illegible]
تا [illegible] پانی [illegible]
[illegible]
[illegible] حیوان [illegible]
جسم [illegible] انسان [illegible]
[illegible]
[illegible] لطف [illegible]
[illegible]
[illegible]
باقیوں کو مقبل و مقبول جان
وہ جہان اور [illegible]
اہل [illegible]
[illegible] آفات [illegible]
[illegible]
غالب و مغلوب [illegible] عقل [illegible]
[illegible] عصا و حبل کو
[illegible] ان کی [illegible]
حلق [illegible]
رازق [illegible] خلق [illegible]

[illegible] من حبل و فصل الجبل
خلق بخشی کار یزدانست و بس
خلق بخشد بر هر عضوی جدا
از [illegible] زلالی شود
تا نه پنداری [illegible]
گر بگوید [illegible] زبان [illegible]
تا نخورد [illegible]
تا [illegible]
گشت حیوان لقمهٔ انسان [illegible]
چون جدا شد از بشر [illegible]
گر بگویم [illegible]
وانگهان [illegible] لطافت [illegible]
[illegible]
پاره گشتم [illegible] زان پاره ها
باقیان را مقبل و مقبول دان
وان جهان [illegible]
اهل آن عالم مخلد مجتمع
[illegible]
رسته از هر آفت و اخطار [illegible]
چون خیالات [illegible]
غالب و مغلوب با عقل [illegible]
خورده او چندان عصا و حبل را
زانکه [illegible] نبودش اکل و شکل
تا نخورد او هر خیالاتی که زاد
رازق خلق و معانی هم [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| تک نہ تھا ماہی تک کوئی حلق بھی | کہ سجد سپاہ سے با حلق بھی | پیش ماہی تا بماہ حلق نیست | کہ بجز پایہ او را حلق نیست |
| فکر تن سے خالی ہو جو حلق جہان | ہو روزی اجلالی ہو اسکی ہمزبان | حلق جان از فکر تن خالی شود | آنگہی روزیش اجلالی شود |
| حلق عقل و دل کا خالی فکر سے | جو ہوا نو پایا رزق بیکر سے | وانکہ عقل و دل [illegible] فکر | یافت از پی [illegible] روزی بکر |
| اسکو تبدیل مزاج اسکا نہ ہو | کو مزاج بد ہو اسکا [illegible] | شرط تبدیل مزاج آمد بدان | کز مزاج بد بود مرگ بدان |
| جو مزاج آدمی گل خوار ہو | زرد رو بیرنگ [illegible] | چون مزاج آدمی گلخوار شد | زرد رو بیرنگ و سقیم و خوار شد |
| پر مزاج اسکا تبدیل جو ہوا | [illegible] شمع سا [illegible] | چون مزاج زشت او تبدیل یافت | رفت زشتی از رخش چون شمع تافت |
| دایہ کہ وہ طفل [illegible] | [illegible] | دایہ کو طفل شیرآموز را | تا بنعمت خوش کند بدپوز را |
| آپ بند کرے راہ گر پستان کی | [illegible] راہ پستان کی | گر ببندد راہ آن پستان براو | برگشاید راہ صد بستان براو |
| کیونکہ پستان حجاب اس طفل ہے | [illegible] نعمت و خوان و نان | زانکہ پستان شد حجاب آن ضعیف | از ہزاران نعمت و خوان و رغیف |
| زندگی اپنی ہے ترک شیر پہ | [illegible] | پس حیات ماست موقوف فطام | اندک اندک جہد کن تم الکلام |
| پیٹ میں بچہ جو تھا خون تھی اسکی غذا | مومن [illegible] سے ہو جاتا | چون جنین بد آدمی بد خون غذا | از نجس پاکی برد مومن کذا |
| جو تھا بچہ آدمی خون خوار تھا | خون [illegible] اسکی ادغذا | چون [illegible] آدمی خونخوار [illegible] | [illegible] |
| ترک خون سے شیر تھا اسکی غذا | [illegible] | از فطام خون غذایش شیر شد | وز فطام شیر لقمہ گیر شد |
| [illegible] | [illegible] پنہانی ہوا | وز فطام لقمہ لقمانی شود | طالب اشکار پنہانی شود |
| رحم میں بچہ کو کہتا گر کوئی | باہر ہے اک جہان [illegible] | گر جنین را کس بگفتی در رحم | ہست بیرون عالمی بس منتظم |
| اک زمین خوش ہے چوڑی اور [illegible] | اسکے اندر نعمتیں سب بھری | یک زمین خرمی با عرض و طول | اندرو صد نعمت و چندین اکول |
| کوہ پربت اور بحر [illegible] اور دشت | باغ [illegible] اور کشت | کوہہا و بحرہا و دشتہا | بوستانہا باغہا و کشتہا |
| آسمان ہے بس بلند و پرضیا | [illegible] | آسمان بس بلند و پرضیا | آفتاب و ماہتاب و صد سہا |
| اور جنوب اور شمال [illegible] | [illegible] | از شمال و از جنوب و از دبور | باغہا دارد عروسیہا و سور |
| [illegible] | [illegible] ظلمت میں اسکا امتحان | در صفت ناید عجایبہای آن | تو درین ظلمت چہ ای در امتحان |
| خون کھاتے [illegible] | اور [illegible] | خون خوری در چار میخ تنگنا | در میان حبس و انجاس و عنا |
| [illegible] ہو تا وہ | [illegible] | او بحکم حال خود منکر بدی | زین رسالت معرض و کافر شدی |
| کہ محال اور [illegible] | [illegible] | کاین محال است و فریب است و غرور | زانکہ تصویری ندارد وہم کور |
| [illegible] | [illegible] | جنس چیزی چون ندید ادراک او | نشنود ادراک منکرناک او |
| ایسی خلق عام کو اندر جہان | [illegible] | ہمچنانکہ خلق عام اندر جہان | زان جہان ابدال میگویندشان |

گر جہاں ہے یہ کنواں تاریک و تنگ
اک جہاں باہر ہے اور بے بو و رنگ
بس کسی کے یہ نہ آئی جی میں سو سنا
جو طمع آئی حجاب انکو ہوا
کان کو کر دے طمع سننے سے بند
آنکھ کو کر دے غرض تکنے سے بند
جیسے اس بچہ کو طمع خون نے
کہ غذا اسکی وطن میں وہی ہے
رکھا محجوب اس جہاں کی بات سے
خون تن دل پیے یا محجوب سے
اسلئے نعمت سے وہ تنہا رہا
نے سوا خون اسنے کہانا کہا
اس جہاں کی تجھ یہ بس طمع خوشی
اس خوشی جاوید کی پردہ ہوئی
طمع ذوق اس حیات خام نے
کر دیا اندھا حیات تجھ سے
کر دے اندھا طمع تجکو جو جان
اور یقین تیرا چھپاوے یہ گمان
حق تجھے باطل دکھے بس طمع سے
تجھ میں اندھا پن بڑہے بس طمع سے
طمع سے بیزار ہو جوں راستان
تا تجھے ہو زیر پا وہ آستان
آ رہے اس در کے جو اندر تو چھوٹے
شادی و غم سے قدم باہر رکھے
چشم جان ہو تیری حق بین یقین
سینہ سیاہی کفر کے ہو نور دین
سینہ پیروں کی تو جان کر قبول
تا کہ چھوٹے خوف سے نے ہو ملول
قصہ تمثیلی کا اب کہہ سن بیان
تا حقیقت میں تو پاوے نور جان

کاین جهان چاهیست بس تاریک و تنگ
هست بیرون عالمی بی بو و رنگ
هیچ در گوش کسی زیشان نرفت
کاین طمع آمد حجاب ژفت و زفت
گوش را بندد طمع از استماع
چشم را بندد غرض از اطلاع
همچنانک آن جنین را طمع خون
کان غذای اوست در اوطان دون
از حدیث این جهان محجوب کرد
خون تن را بر کشش محجوب کرد
زین همه انواع نعمت ماند فرد
غیر خون او می نداند چاشت خورد
بر تو هم طمع خوشی این جهان
شد حجاب آن خوشی جاودان
طمع ذوق این حیات پر غرور
از حیات تست نهفت کر و کور
زان طمع کورست کند این دیدبان
بر تو پوشاند یقین را این گمان
حق ترا باطل نماید از طمع
ور تو هم کوری فزاید از طمع
از طمع بیزار شو چون راستان
تا نهی پا بر سر آن آستان
کاندر آن در چون در آیی وارهی
از غم و شادی تو هم پیران نهی
چشم جانت بی وقش حق بین شود
سینه ظلماتی کفر نور دین شود
سینه پیران را بگیر اسوه جان
تا رهی از خوف و باقی و ران
پیش خو اکنون قصه تمثیل آن
تا بیابی در حقیقت نور جان

## قصہ اس دانا کا کہ بیابان میں بعضے مردم سے ملا اور وصیت کی کہ ہاتھی کے بچہ کو مت کہانا

## قصه دانا آنکه در بیابان بعضی مردمان … وصیت کرد که پیل بچگان نخورید

وہ سنا ہوگا جو ہندوستان میں
دیکھا دانا نے کہ کچھ احباب ہیں
بھوکے ننگے اور بے ساماں کہیں
اور سفر سے دور کے آئے ہیں
مہر دانائی کو جوش انکی ہوا
مثل گل کھلکر سلام انکو کیا
بولا میں جانا تمکو بھوک سے
رنج و غم اس کربلا میں ہیں بکثر
لیکن اللہ اللہ اے قوم جلیل
تا نہ ہرگز کہانا تم فرزند پیل
اس طرف ہے پیل جاتے ہو جدھر تم
پیل زادہ جان لیں سو سیری کو کم
ہیں تمہاری راہ میں بچے پیل کے
تم شکار انکا ہوا اچھا جانتے

آن شنیدی تو که در هندوستان
دید دانایی گروهی دوستان
گرسنه مانده شده بی برگ و عور
می‌رسیدند از سفر از راه دور
مهر دانایش بجوشید و بگفت
خوش سلامیشان و چون گل بر شکفت
گفت دانم کز تجوع وز خلا
جمع آمد رنجتان زین کربلا
لیک الله الله ای قوم جلیل
تا نباشد خوردتان فرزند پیل
پیل هست این سو که اکنون می‌روید
پیل زاده مشکنید و بشنوید
پیل بچگانند اندر راهتان
صید ایشان هست بس دلخواهتان

| | | | |
|---|---|---|---|
| پس ظرافت میں ہیں وہ لطیف و فربہ ہیں | لیکن انکی جان پہ آنکی گھات ہیں | بس بطبع لیف اندر لطیفها از دِین | لیک با درویشان بود اندر کمین |
| واسطے بچوں کے سو فرسنگ راہ | گھومتی ہے نالہ کرتی اور آہ | از پی فرزند صد فرسنگ راہ | می بگردد در شیون و آہ آہ |
| اوسکے نکلے سونڈ سے آگ اور دھواں | بچہ مرحوم اوسکے سے الامان | دود و آتش آید از خرطوم او | الحذر زان کودک مرحوم او |
| اولیا اطفال حق ہیں اے پسر | ہیں حضور و غائبی میں باخبر | اولیا اطفال حق اند ای پسر | غایبی و حاضری بس باخبر |
| غائبی میں انکا نقصان مت تکر | کینہ وہ انکی ہے رکھے جان کیلیے | غایبی مندیش از نقصان شان | کو کشد کین از برای جان شان |
| بولا ہے میرے طفل ہیں یہ اولیا | ہیں غریبی میں امیری سے سوا | گفت اطفال من اند این اولیا | در غریبی فرد از کار و کیا |
| امتحاناً ہیں وہ بیں خوار و یتیم | پر ہوں میں اسرار میں انکا ندیم | از برای امتحان خوار و یتیم | لیک اندر سر منم یار و ندیم |
| عصمتیں میری ہیں انکی پشتی پہ | گویا وہ تحقیق ہیں اجزا مرے | پشت دار جملہ عصمتہاستم | گوئیا ہستند خود اجزای من |
| ہاں یہ گدڑی پوش ہیں میرے عزیز | سیکڑوں ہیں پر ایک تن ہیں | ہان و ہان این دلق پوشان من اند | صد ہزار اندر ہزار و یک تن اند |
| ورنہ موسے با عصا سے یہ ہنر | کرتا کب فرعون کو زیر و زبر | ورنہ کی کردی بیک چوبی ہنر | موسیی فرعون را زیر و زبر |
| ورنہ نوح اک بد دعا سے کرتا کب | مشرق و مغرب کو غرق آب سب | ورنہ کی کردی بیک نفرین بد | نوح شرق و غرب را غرقاب خود |
| کھودتی کب لوط کی اک بد دعا | اوسکے سب شہروں کو رستا بسا | بر نکندی یک دعای لوط راد | جملہ شہرستان شان را بیمراد |
| شہر جب اوسکے جوں فردوس تھے | دجلہ آب سیہ دیکھو اوسے | گشت شہرستان چون فردوسشان | دجلۂ آب سیہ رو بین نشان |
| شام میں تو اوسکو جا کر دیکھلے | راہ میں بیت المقدس کی جو ہے | سوی شامست این نشان و این خبر | در رہ قدسی کہ بینی بر گذر |
| سیکڑوں ہیں اولیا حق پرست | ہر قرن میں ہیں یہ سیاستہا بدست | صد ہزاران ز اولیای حق پرست | خود بہر قرنی سیاستہا بدست |
| گر کروں انکا بیان ہووے فزوں | پھر جگر کیا کوہ بھی ہوجا خون | گر بگویم این بیان افزون شود | خود جگر چہ بود کہ کہ ہا خون شود |
| کوہ خون ہوجا اور وہ پھر جمے | تجھکو کوری سے نہ خون انکا دکھے | خون شود کہہا و باز آن بفسرد | تو نبینی خون شدن کوری و رد |
| دور کا اندھا وہ ہیں اور تیز چشم | دیکھ نہ سکتا اونٹ سے غیر پشم | طرفہ کوری دوربین تیز چشم | لیک از اشتر نبیند غیر پشم |
| حرص کے حیلہ سے دیکھے مو بمو | رقص بے حاصل رہے جوں ریچھ کا | مو بمو بیند ز صرفہ حرص انس | رقص بی مقصود دارد ہمچو خرس |
| مو بمو حرص اپنی دیکھے ہے بشر | رقص خالی خیر سے اور بے ثمر | مو بمو بیند ز حرص خود بشر | رقص را و خالی ز خیر و بی ثمر |
| رقص کروا ںکر تو توڑ خود کو تو | ریش شہوت سے نکالے روئی تو | رقص آنجا کن کہ خود را بشکنی | پنبہ را از ریش شہوت بر کنی |
| رقص جولان کرتے ہیں میدان میں | رقص اپنے خون میں کرتے مرد ہیں | رقص جولان بر سر میدان کنند | رقص اندر خون خود مردان کنند |
| ہیں بجاتے تالیاں خود سے چھٹیں | رقص کرتے ہیں ز نقصان جب اٹھیں | چون رہند از دست خود دستی زنند | چون جہند از نقص خود رقصی کنند |
| ہیں بجاتے مطرب اندر اسکے دف | انکی شورش میں لاتے بحر کف | مطربانشان از درون دف میزنند | بحرہا در شورشان کف میزنند |
| تو نہیں دیکھے ہے پتے شاخ سے | تال دیتے اور صبا سے ناچتے | تو نبینی برگہا با شاخہا | کف زنان رقصان ز تحریک صبا |

تو نہ دیکھے لیکن انکے پھر کان — برگ کا شاخون پہ بجانے تالیان
تو نبینی لیک بهر گوششان — برگها با شاخها هم کف زنان

تو نہ دیکھے سے بجاتے تالیان — کان دل کے چاہییں نہ تن کے کان
تو نبینی برگها را کف زدن — گوش دل باید نه این گوش بدن

کان حس کے بند کر تو جھوٹ سے — تا کہ دیکھے شہر جان پر نور سے
گوش سر بر بند از هزل و دروغ — تا ببینی شهر جان را با فروغ

منہ کو اپنے جھوٹ سے کر بند تو — اسکے منہ کے مت سوا کر گفتگو
[illegible] بیند از هزل آن گرو — [illegible]

کان احمد کا سنے سر سخن — اسکو آیت میں کہی حق ہو اذن
سر کشد گوش محمد در سخن — کش بگوید در نبی حق هو اذن

گوش سر دیدہ ہی [illegible] قدم — رحمت حق دائی ہے بچے ہیں ہم
سر بسر گوش است و چشم است این نبی — رحمت حق مرضع است و ما صبی

بات یہ انتہا سے پھر چپ ہو — سوئے اہل پیل اور آغاز کو
این سخن پایان ندارد باز ران — سوی اهل پیل و بر آغاز ران

## باقی قصہ اعتراض کرنیوالوں بچہ پیل کا

## بقیہ قصہ متعرضان بہ پیل بچگان

ہر دہان کو سونگھتا ہے پیل ہا — گرد معدہ ہر بشر کے ہی پھرے
هر دهان را پیل بویی می‌کند — گرد معده هر بشر بر می‌تند

اپنے بچہ کا جہان پاوے کباب — تا کہ بدلا اس سے لیوے [illegible]
تا کجا یابد کباب پور خویش — تا نماید انتقام و زور خویش

بندگان حق کا کھاوے گوشت جو — غیبت انکی کرکے بدلا پاوے وہ
گوشتهای بندگان حق خوری — غیبت ایشان کنی کیفر بری

منہ تمہارے سونگھے جو خالق ہو وہ — کب بچے جان اس سے پر صادق ہو
هان که بویاهانتان را حق [illegible] — کی بجهد جان آن کو صادق است

آنچہ افسوس ہے اسکی بو کو لے — گور میں ہمراہ منکیروں کے وہ لے
وای آن افسوسیی کش بوگیر — باشد اندر گور منکر یا نکیر

منہ چرا سکتا نہ ان کے آگے وہ — اور نہ بو کو سکتا منہ سے اپنے وہ
نی دهان دزدیدن امکان زان مهان — نی توان خوش کردن از دارو دهان

تیل پانی ہی نہیں روپوش کو — راہ حیلہ ہے نہ عقل و ہوش کو
آب و روغن نیست مر روپوش را — راه حیلت نیست عقل و هوش را

گرز انکا خوب سا کوٹا کرے — سر کو پانوں تک پھر [illegible]
چند کوبد زخمهای گرزشان — بر سر هر ژاژخا و هرزشان

گرز عزرائیل کا تو دیکھ اثر — شکل چوب آہن نہ آئے گر نظر
گرز عزرائیل را بنگر اثر — گر نبینی چوب آهن در صور

گاہی گاہی شکل بھی آئے نظر — اس سے اس رنجور کو ہووے خبر
هم بصورت می‌نماید گه گهی — زان همان رنجور باشد آگهی

وہ کہے رنجور اے یارو مرے — کون ہے سر پر مرے تیغ سے
گوید آن رنجور کای یاران من — چیست این شمشیر بر فرقم زدن

یہ کسی کو دیکھتے ہیں اسکے یار — اس سے کہتے ہیں کہ اندر ہے [illegible]
چون نمی‌بیند کس از یاران او — در جواب آیند یاران کای عمو

سنتے ہیں وہ کہتا ہے تیرا یہ خیال — ہے خیال اسکا کہ یہ ہے ارتحال
ما نمی‌بینیم باشد این خیال — چه خیال است این که این هست ارتحال

ہے خیال اسکا کہ چرخ الٹا ہوا — اسکے ڈر سے تو خیالی ہو گیا
چه خیال است این که این چرخ نگون — از نهیب آن خیالی شد کنون

گرز اور تیغ آگے اس بیمار کے — ہو گئے محسوس سر معکوس ہو
گرزها و تیغها محسوس شد — پیش بیماره سرش منکوس شد

وہ ہی دیکھے کہ وہ اسکے لیے — چشم دشمن جو ہے [illegible]
او همی‌بیند که آن از بهر اوست — چشم دشمن بسته زان چشم دوست

| اردو | | فارسی | |
|---|---|---|---|
| حرص دور اور چشم بینا اسکی ہوئی | چشم ہوئی روشن جو صبح عید کی | حرص رفت و ماند حکمت همچو شید | چشم را روشن کند چون صبح عید |
| فرخ ہے ہنگام چشم اسکی ہوئی | ہے نتیجہ کبر کا آسکے ہی | فرخ آن هنگام شادان چشم او | از نتیجه کبر و در خشم او |
| کاٹنا سر واجب آیا مرغ کا | کہ بجاتا وہ جرس بے وقت تھا | سر بریدن واجب آمد مرغ را | کو بغیر وقت جنبانید درا |
| نزع کا ہر دم ہے تیرے جزو جان کو | نزع جان میں دیکھ تو ایمان کو | هر زمان نزعیست جزو جانت را | بنگر اندر نزع جان ایمانت را |
| عمر تیری زر کی ہمیانی سی ہے | رات دن دینار کی گنتی سی ہے | عمر تو مانند همیان زرست | روز و شب مانند دینار اشمرست |
| گنتا اور دیتا ہے زر کو اس لیے | تا کہ خالی ہو کثافت سے جگر | می‌شمارد می‌دهد زر بی وقوف | تا که خالی گردد و آید خسوف |
| کوہ سے لے نہ عوض اسکے رکھے | کوہ اس لینے سے آخر کو گرے | گر ز که بستانی و ننهی بجای | اندر آید کوه زان دادن ز پای |
| پس تو رکھ ہر دم کے جا پر اک عوض | تا کہ واسجد واقترب سے لے غرض | پس بنه بر جای هر دم را عوض | تا ز واسجد واقترب یابی غرض |
| مت کرے کوشش تو اب کل کام میں | کرنا ہے تو کر جو دین کے کام میں | در تمامی کارها چندین مکوش | جز بکاری که بود در دین مکوش |
| جائیگا آخر کو تو بس ناتمام | کام ابتر تیرے ہیں روٹی ہے خام | عاقبت تو رفت خواهی ناتمام | کارهایت ابتر و نانت تو خام |
| وہ عمارت کرنا گور و لحد سے | ہے نہ سنگ و چوب سے نے اینٹ سے | وین عمارت کردن گور و لحد | نه بسنگ است و بچوب و نه لبد |
| ہے صفا میں گور اپنی کھودنے | اور خودی اسکی خودی میں گاڑ دے | بلکه خود را در صفا گوری کنی | در منی آن کنی دفن منی |
| خاک مدفون اسکے غم کا ہو جو | تا مدد دم کو ترے اس دم سے ہو | خاک او گردی و مدفون غمش | تا دمت یابد مددها از دمش |
| مقبرہ گنبد ہے جو کہ قبر پہ | ہے نہ اصحاب معانی کا وہ سر | گورخانه قبه‌ها و کنگره | نبود از اصحاب معنی آن سره |
| دیکھ تو اب زندہ اطلس پوش کو | کچھ بھی اطلس سے ملا ہے ہوش کو | بنگر اکنون زنده اطلس پوش را | هیچ اطلس دست گیرد هوش را |
| ہے عذاب منکر میں انکی جان | غم کا بچھو غمکدہ میں ہے نہان | در عذاب منکرست آن جان او | کژدم غم در دل غمدان او |
| ظاہر میں نقش باہر سے رکھے | اور بد اندیشی اندر سے رکھے | از برون بر ظاهرش نقش و نگار | وز درون اندیشه‌ها اوزار زار |
| اور گدڑی میں پرانی اس پا تو | چون نبات اندیشہ شکر بات کو | وان یکی بینی در آن دلق کهن | چون نبات اندیشه و شکر سخن |

## رجوع طرف حکایت مسافر و پیل بچون کے

## رجوع بحکایت مسافران پیل بچگان است

| اردو | | فارسی | |
|---|---|---|---|
| بولا ناصح پند میری تم سنو | امتحان جان و دل سے تا بچو | گفت ناصح بشنوید این پند من | تا دل و جان تان نگردد ممتحن |
| گھانس و پتے کھا کے تم قانع رہو | پیل بچوں کا شکار اب مت کرو | با گیاه و برگها قانع شوید | در شکار پیل بچگان کم روید |
| میں نے گردن سے نکالا دام پند | جز سعادت کے نہو انجام پند | من برون کردم ز گردن وام نصح | جز سعادت کی بود انجام نصح |
| آیا تبلیغ رسالت کو ہوں میں | تا ندامت سے چھڑاؤں میں تمہیں | من بتبلیغ رسالت آمدم | تا رهانم مر شما را از ندم |
| کہ مبادا طمع ہو وے راہزن | طمع ساماں کی تمہاری بیخ کن | هین مبادا که طمع تان ره زند | طمع برگ از بیخ‌هاتان بر کند |

یہ کہا اور الوداع کہہ چل دیا ۔ قحط اور بھوک آنکی ہوئی رہ میں سوا
راہ میں اک بچہ نا سمجھوں نے ناگہاں ۔ پیل کا بچہ موٹا نو پیدا وہاں
بھیڑیئے کی طرح مثل بھیڑیوں پر تو ۔ خوب کھایا اور دھویا ہاتھ کو
ایک ہمرہ نے نہ کھایا پند کی ۔ بات اُس درویش کی جو یاد تھی
بات وہ مانع کبابوں کی ہوئی ۔ بخت نو پایا جو کہنہ عقل تھی
پس وہ لیٹے اور سب سو گئے ۔ وہ جگا بھوکا حفاظت کے لیے
دیکھا اُسنے پیل ست آ گیا ۔ پہلے وہ درپے محافظ کا ہوا
سونگھا منہ اُسکا کہ اُسنے تین بار ۔ کوئی بو اسکو نہ آئی ناگوار
گرد پھر کر چند بار آ کے گیا ۔ کچھ نہیں شہ پیل نے اسکو کہا
سونگھتا منہ ہر اک خفتہ کا ۔ آئی بو خفتوں سے تھی اُس پیل کو
جو کباب پیل بچہ کھائے تھے ۔ پھاڑا اور مارا اُنہیں اُس پیل نے
اُس گروہ سے ایک ایک کو مارتا ۔ اُس گھڑی کچھ ڈر نہ اُنسے اسکو تھا
پھینکتا اُن سبکو ہوا پر جوشش سے ۔ اور زمین پر مارتے ٹکڑے ہوئے
راہ سے اے بیخبر خوں خوار خلق ۔ تا نہ اُسکا خون پکڑے تیرا حلق
مال ہے اُنکا انکا خون تو جان ۔ کیونکہ حاصل مال ہوتا زور سے
پیل بچوں کی ماں کینہ کرے ۔ پیل بچہ خوار سے بدلا وہ لے
پیل بچہ اے کھاتا ہے تو ۔ پیل دشمن چھوڑے پھر تیرے سر کو
بو نے رسوا کر دیا مکار کو ۔ اپنے بچے کی ہے جانے پیل بو
بوے حق جو یمن سے پائی ہے ۔ کیوں نہ پہچانے گا باطل اُس سے وہ
مصطفے جو دور سے پائے وہ بو ۔ بو ہماری کو نپائے کس لیے
پاتا ہے لیکن چھپاتا ہم سے ہے ۔ بو نیک و بد کی جاتی چرخ پہ
تو تو سوتا ہے وہ بو حرام ۔ آتا نیلے ہے چرخ پہ صبح و شام
تیرے انفاس بد کے ہمرہ جاتی ہے ۔ چرخ کی بوگیروں تک وہ آتی ہے
بوے کبر اور بو حرص اور بو آز ۔ بات کرنے میں ہے آتی جون پیاز
گر قسم کھائے کہ میں کب کھاتا ہوں ۔ میں پیاز و سیر سے تقوی رکھوں

این بگفت و خیرباد کرد و رفت ۔ گشت قحط و جوع شان اندر ره زفت
ناگهان دیدند سوی جاده ۔ پور پیلی فربهی نوزاده
اندر افتادند چون گرگان مست ۔ پاک خوردندش فرو شستند دست
آن یکی همره نخورد و پند داد ۔ که حدیث آن فقیرش بود یاد
از کبابش مانع آمد آن سخن ۔ بخت نو بخشد ترا عقل کهن
پس بیفتادند و خفتند آن همه ۔ آن گرسنه چون شبان اندر رمه
دید پیلی سهمناکی می‌رسید ۔ اولا آمد سوی حارس دوید
بوی می‌کرد آن دهانش را سه بار ۔ هیچ بویی زو نیامد ناگوار
چند باری گرد او برگشت و رفت ۔ مر ورا نازرد آن شه پیل زفت
مر لب هر خفته را بوی کرد ۔ بوی می‌آمد ورا زان خفته مرد
کز کباب پیل زاده خورده بود ۔ بر درانید و بکشتش پیل زود
در زمان او یک بیک زان گروه ۔ بر درانید و نبودش زان شکوه
بر هوا انداخت هر یک را گزاف ۔ تا همی زد بر زمین می‌شد شکاف
ای خورنده خون خلق از راه برد ۔ تا نیارد خون ایشانت نبرد
مال ایشان خون ایشان دان یقین ۔ زانکه مال از زور آید در یمین
مادران پیل بچه کین کشد ۔ پیل بچه خواره را کیفر کشد
پیل بچه میخوری ای پاره خوار ۔ هم برآرد خصم پیل از تو دمار
بوی رسوا کرد مکر اندیش را ۔ پیل داند بوی طفل خویش را
آنکه یابد بوی حق را از یمن ۔ چون نیابد بوی باطل را ز من
مصطفی چون برد بوی از راه دور ۔ چون نیابد از دهان ما بخور
هم بیابد لیک پوشاند ز ما ۔ بوی نیک و بد برآید بر سما
تو همی خسپی و بوی آن حرام ۔ میزند بر آسمان سبز فام
همره انفاس زشتت میشود ۔ تا بو گیران گردون میرود
بوی کبر و بوی حرص و بوی آز ۔ در سخن گفتن بیاید چون پیاز
گر خوری سوگند من کی خورده‌ام ۔ از پیاز و سیر تقوی کرده‌ام

ده قسم خورده تیری غمازی کرے ۔ اور دباغ ہمنشین پہ کھولدے
بس دعا اس کی ہو رد ہو اس کا مان ۔ ہو کجی دل کی زبان سے بس عیان
اس دعا کا نسخہ آئے جو جواب ۔ پھر خفا کا چوب رد ہو کے عذاب
بات تیری ہے مستحب دعا ہو ترا ۔ ہو کجی لفظون کی مقبول خدا
معنی تیرا صاف الفاظ سپید ہو ترا ۔ وہ فلاق ہو کے معنی کچھ ذرا

آن که مست سوگند غمازی کند ۔ بر دباغ همنشینان برزند
پس دعا را رد شود از بوی آن ۔ آن دل کژ می‌نماید از زبان
انسوا آید جواب آن دعا ۔ چوب رد باشد جزای هر دعا
گر حدیثت کژ بود معنیت راست ۔ آن کژی لفظ مقبول خداست
ور بود معنی کژ و لفظت نکو ۔ آن چنان معنی نیرزد یک تسو

## بیان میں خطا محبون کے بہتر صواب بیگانوں سے ہے

## در بیان خطا محبان که بهتر از صواب بیگانگانست

وہ بلال صادق اندر بانگ کے ۔ جیسے کو ہی کہتا تھا بس ناز سے
بولے حضرت سے صحیح یہ ہے نہیں ۔ یہ خطا ہے جبکہ ہے آغاز دین
ای نبی اللہ محبوب خدا ۔ اک مؤذن کہ فصیح تر ہو بلا
عیب ہوگا اول دین صلاح ۔ لحن سے کہنا کہ حی علی الفلاح
پس خفا ہو کر پیمبر نے کہا ۔ ایک دو رمز خفی کو بر ملا
اے کمینو نزد حق ہی بلال ۔ سیکڑون ہی سے بہتر ہے قال
مت کہو تا کہو تمہارا بھید کو ۔ کہہ دون ظاہر اول و آخر جو ہے
کر دعا گندہ پاک کہ دم نہیں تو کچھ ۔ جا دعا اہل صفا سے چاہ لے

آن بلال صدق در بانگ نماز ۔ حی را هی همی خواند از نیاز
تا بگفتند ای پیمبر نیست راست ۔ این خطا اکنون که آغاز بناست
ای نبی و ای رسول کردگار ۔ یک مؤذن کو بود افصح بیار
عیب باشد اول دین و صلاح ۔ لحن خواندن لفظ حی علی الفلاح
خشم پیغمبر بجوشید و بگفت ۔ یک دو رمزی از عنایات نهفت
کای خسان نزد خدا هی بلال ۔ بهتر از صد حی و حی و قیل و قال
وا مشورانید تا من رازتان ۔ وانگویم آخر و آغازتان
گر نداری تو دم خوش در دعا ۔ رو دعا می‌خواه ز اخوان صفا

## حکم کرنا حق تعالی کا موسی علیہ السلام پر کہ اس منہ سے مجھکو پکار کہ جس منہ سے تونے گناہ نہ کیا ہو

## امر کردن حق تعالی به موسی علیه السلام که بدهانی خوان مرا که بدان دهان گناه نکرده باشی

اسلیے حق نے یہ موسی سے کہا ۔ جبکہ حاجت چاہیے تو اندر دعا
اے کلیم اللہ مجھسے لے پناہ ۔ ایسے منہ سے کہ کیا جس نے گناہ
بولا موسی وہ منہ حاصل نہیں ۔ بولا مجھکو چاہ منہ سے غیر کے
یا تو کر ایسا کہ منہ تیرے لیے ۔ رات دن از بس دعا کرتا رہے
کب کیا منہ غیر نے تونے گناہ ۔ تو دہان غیر سے کہہ اے الہ
یا دہن اپنے کو اب تو پاک کر ۔ اپنی جان کو تیز اور چالاک کر
ذکر حق ہے پاک جب پاکی ملے ۔ بس پلیدی لیکے سامان چل بسے

بهر این فرمود با موسی خدا ۔ وقت حاجت خواستن اندر دعا
کای کلیم الله ز من میجو پناه ۔ با دهانی کز نکردی تو گناه
گفت موسی من ندارم آن دهان ۔ گفت ما را از دهان غیر خوان
آنچنان کن که دهانها مر ترا ۔ در شب و در روزها آرد دعا
از دهان غیر کی کردی گناه ۔ از دهان غیر بر خوان کای اله
یا دهان خویشتن را پاک کن ۔ روح خود را چابک و چالاک کن
ذکر حق پاکست چون پاکی رسید ۔ رخت بر بندد برون آید پلید

می‌گریزد ضدها از ضدها / شب گریزد چون برافروزد ضیا
چون برآید نام پاک اندر دهان / نی پلیدی ماند و نی آن دهان

بھاگتی ہے ضد سے اضداد جان لو / رات بھاگے جبکہ روشن روز ہو
نام پاک آئے دہن بیچ عیان / نے پلیدی رہوے آنکے دہان

## در بیان آنکه الله گفتن نیازمند عین لبیک گفتن حق است

## بیان میں اسبات کے کہ اللہ کہنا نیاز مند کا عین لبیک کہنا حق کا ہے

آن یکی الله می‌گفتی شبی / تا که شیرین گردد از ذکرش لبی
کہتا اک تھا اللہ اللہ رات کو / میٹھا اسکے کرنے سے منھ تاکہ ہو

گفت شیطانش خمش ای سخت رو / چند گوئی آخر ای بسیار گو
بولا شیطان اسکو چپ اے سخت رو / کب تلک یہ کہوے گا اے بسیار گو

این همه الله گفتی از عتو / خود یکی الله را لبیک کو
کثرت سے تو نے یہ اللہ کہا / پر نہ لبیک ایک اللہ سے سنا

می نیاید یک جواب از پیش تخت / چند الله میزنی بر روی سخت
کچھ جواب اسکی نہ درگہ سے ملے / کب تلک اللہ کہے تو آپ سے

او شکسته دل شد و بنهاد سر / دید در خواب او خضر را در خضر
دل شکستہ ہو کے اسنے سر رکھا / خواب میں دیکھا خضر کو سبز کھڑا

گفت هین از ذکر چون وا مانده‌ای / چون پشیمانی از آن کش خوانده‌ای
بولا تو کیون ذکر سے عاجز ہوا / کیون پشیمانی کو اس سے لب رکھا

گفت لبیکم نمی‌آید جواب / زان همی‌ترسم که باشم رد باب
بولا نے لبیک کا آیا جواب / اسلیے ہے خوف کہ ہون رد باب

گفت خضرش کو خدا گفت این بمن / که برو با او بگو ای ممتحن
خضر بولا یہ کہا حق نے سخن / مجھسے کہہ جا کر کہ اے ممتحن

گفت آن الله تو لبیک ماست / این نیاز و سوز و دردت پیک ما
کہنا اللہ وہ ترا لبیک ہے / یہ نیاز و سوز میرا پیک ہے

نی ترا در کار من آورده‌ام / نی که من مشغول ذکرت کرده‌ام
مین ہی تجھکو کام میں لایا ہون / اور کیا مشغول تجھکو ذکر مین

حیله‌ها و چاره‌جوئی‌های تو / جذب ما بود و گشاد آن پای تو
چارہ جوئی اور حیلے سب ترے / جذب سے میرا جو نہ تو کوشش تھی

ترس و عشق تو کمند لطف ماست / زیر هر یارب تو لبیک‌هاست
عشق و ڈر تیرا ہمارا لطف ہے / جملہ لبیکین ہین یارب مین ترے

جان جاهل زین دعا جز دور نیست / زانکه یارب گفتنش دستور نیست
جان جاہل کی دعا سے دور ہے / کہنا یارب اسکا نہ دستور ہے

بر دهان و بر دلش قفلست و بند / تا ننالد با خدا وقت گزند
بس دہان و اسکے دل پر قفل ہے / تا نہ رووے سامنے حق کے رنج مین

داد مر فرعون را صد ملک و مال / تا بکرد او دعوی عز و جلال
ملک و مال از بسکہ فرعون کو دیا / تا کیا اس نے دعوے خدا

در همه عمرش ندید او درد سر / تا ننالد سوی حق آن بدگهر
عمر بھر اسنے نہ دیکھا درد سر / تا نہ رووے سوے حق وہ بد گہر

داد او را جمله ملک این جهان / حق ندادش درد و رنج و اندهان
اس جہان کا سب اسکو ملک دیا / حق نے اس منھ کو نہ رنجیدہ کیا

زانکه درد و رنج بار آن گران / شد نصیب دوستانش در جهان
اس جہان کے رنج کا بار گران / اپنے یارون کو دیا اندر جہان

درد آمد بهتر از ملک جهان / تا بخوانی مر خدا را در نهان
بہتر اس ملک جہان سے درد ہے / تاکہ پوشیدہ خدا کو تو پڑھے

خواندن بی درد از افسردگیست / خواندن با درد از دل‌بردگیست
پڑھنا بے درد اسکو ہے افسردگی / پڑھنا با درد اسکو ہے دلبردگی

آن کشیدن زیر لب آواز را / یاد کردن مبدا و آغاز را
زیر لب وہ کھینچنا آواز کا / یاد کرنا مبدا و آغاز کا

وہ ہوا آواز صافی اور حزین / کہ ای خدا اے مستغاث و اے معین
آن شده آواز صافی و حزین / کای خدا ای مستغاث و ای معین

اسکی رہ میں نالۂ سگ بے سبب / قید رہزن کی ہر اک راغب کہے
ناله سگ در رهش بی جذبه نیست / زانکه هر راغب اسیر رهزنیست

جو سگ کہف کہ چھٹا مردار سے / بادشاہوں کے وہ بیٹھا خوان پے
چون سگ کهفی که از مردار رست / بر سر خوان شهنشاهان نشست

کھاتا ہے وہ تا قیامت پیش غار / مثل عارف آب رحمت بیشمار
تا قیامت می‌خورد او پیش غار / آب رحمت عارفانه بی تغار

ہے بہت سگ پوست گمنام ہیں / پاس انکے پردہ میں وہ جام ہیں
ای بسا سگ پوست کو را نام نیست / لیک اندر پرده بی آن جام نیست

جان دو اس جام کے تو واسطے / بے جہاد و صبر نصرت کب ملے
جان بده از بهر این جام ای پسر / بی جهاد و صبر کی باشد ظفر

صبر کرنے میں نہ اسکے ہے حرج / صبر کر کالصبر مفتاح الفرج
صبر کردن بهر این نبود حرج / صبر کن کالصبر مفتاح الفرج

نہ کوئی بے صبر حزم اس سے چھٹا / ہاتھ پاؤں صبر ہی خود حزم کا
زین کمین بی صبر و حزمی کس نجست / حزم را خود صبر باشد پا و دست

حزم کر کھانا نہیں ہے زہر گیا / حزم کرنا بس ہے نور اولیا
حزم کن از خورد کین زرین گیاست / حزم کردن زور و نور انبیاست

کودتی ہے کاہ تو ہر باد سے / باد کی کب کوہ کو عزت بس کرے
کاه باشد کو به هر بادی جهد / کوه کی مر باد را وزنی نهد

ہر طرف تجکو بلاتا غول ہے / کہ برادر راہ پیدا وصل ہے
هر طرف غولی همی خواند ترا / کای برادر راه خواهی هین بیا

رہ بتاؤں اور رفیق ہو دوں ترا / ہوں میں اس باریک رہ میں پیشوا
ره نمایم همرهت باشم رفیق / من قلاوزم درین راه دقیق

ہے وہ رہ جانے نہ وہ ہے پیشوا / یوسفا اس گرگ خو کی سو نہ جا
نی قلاوزست و نی ره داند او / یوسفا کم رو سوی آن گرگ خو

حزم وہ ہے کہ نہ دیں تجکو فریب / چرب و شیرین دام دنیا کے عجیب
حزم آن باشد که نفریبد ترا / چرب و نوش و دامهای این سرا

چرب و شیرین کو نہیں وہ کہیں / سحر پڑھ کے پھونکتے ہیں کان میں
که نه چربش دارد و نه نوش او / سحر خواند می‌دمد در گوش او

کہ تو آ مہمان مرا اے روشنی / گھر ترا ہے اور تو مالک ہے مری
که بیا مهمان ما ای روشنی / خانه آن تست و تو آن منی

حزم وہ ہے تو کہے بد ہضم ہوں / یا جگر خستہ ہوں اور پرزخم ہوں
حزم آن باشد که گویی تخمه‌ام / یا سقیمم خسته‌ام این دخمه‌ام

یا مرا سر دکھتا اچھا سر کو کر / یا بلاتا مجکو ماموں کا پسر
یا سرم دردست درد سر ببر / یا مرا خواندست آن خالو پسر

کیونکہ تجکو نوش دیتا ہے بہ نیش / کہ کرے وہ نیش اسکا تجھ میں ریش
زانکه یک نوشت دهد با نیشها / که بکارد در تو نوشش ریشها

زر اگر پنجاہ اور ساٹھ گر دے تجکو / شست میں ہے گوشت اے ماہی کو
زر اگر پنجاه اگر شصتت دهد / ماهیا او گوشت است و شست هم

دیوے گر جو دیوے کب وہ پر حیل / جوز پوسیدہ ہے باتیں پر دغل
گر دهد خود کی دهد آن پرحیل / جوز پوسیده است گفتار دغل

ژغژغ اسکی عقل لیجا دے تری / عقل صدہا کو نہ سمجھے اک ذری
ژغژغ آن عقل و مغزت را برد / صد هزاران عقل را یک نشمرد

تیری خرجی اور کیسہ یار ہے / تو ہے رامین ڈھونڈ مت بجز ویس کے
یار تو خورجین تست و کیسه‌ات / گر تو رامینی مجو جز ویسه‌ات

ویس اور معشوق تیری ذات ہے / لیک وہ نزدیک دین آفات ہے
ویسه و معشوق تو هم ذات تست / وین برونیها همه آفات تست

حزم وہ ہے جو کوئی دعوت کرے / تو نہ کہہ میں مست خواہاں ہیں مرے
حزم آن باشد که چون دعوت کنند / تو نگویی مست و خواهان منند

[illegible]

[illegible] فافہم ۱۲

اُنکی دعوت کو صفیرِ مرغ جان
گھات صیاد کرتا ہے نہان

مرغ مردہ آگے رکھتا ہے عیان
کہ یہی کرتا ہے فریاد وفغان

مرغ جانے کہ مری ہم جنس ہے وہ
جمع ہوں تو آکے پھاڑے پوست کو

حزم خالق نے دیا ہے جس مرغ کو
قید وہ دیکھے کے دانہ کا نہ ہو

ہے یہ بے حزمی پشیمانی یقین
حزم کو مت چھوڑ محکم کر تو دین

کہ ہے بے حزمی شقاوت کا ثمر
دین جاوے اور ہووے [illegible]

سن یہ قصہ اور شرح اسکی کو تو
تا کہ حازم ہو تو حفظ دین کو

دعوت ایشان صفیر مرغ دان
که کند صیاد در مکمن نهان

مرغ مرده پیش بنهاده که این
میکند آواز و فریاد و حنین

مرغ پندارد که جنس اوست او
جمع آید بر دردش پوست او

جز مگر مرغی که حزمش داد حق
تا نگردد گیج از آن دانهٔ ملق

هست بی حزمی پشیمانی یقین
حزم را بگذار [illegible]

زانکه بی حزمی شقاوت بر دهد
وین ره [illegible]

بشنو این افسانه را در شرح این
تا شوی واقف ز حزم و حفظ دین

## فریفتہ کرنا دہقانی کا شہری کو اور دعوت کرنا اسکی بطمع اور الحاح

## فریفتن روستایی شهری را و بدعوت کردن او را بلابه و الحاح

اے برادر اگلے ایاموں میں تھا
ایک دہقانی کا شہری آشنا

شہر کو دہقانی آتا جو کہ تھا
گھر پہ وہ شہری کے آکر ٹھہرتا

اسکا مہمان رہتا وہ دو تین ماہ
کھاتا اور دکان پہ [illegible]

ہوتی جو حاجت اسے تو اس گھڑی
مرد شہری پوری کر دیتا سبھی

شہر کو آیا تو کہتا خواجہ تو
کیسے آتا نہیں ہے گانوں کو

اللہ اللہ بال بچے لا تو یار
ان دنوں گلشن ہے اور فصلِ بہار

یا تو آ گرمی میں ہو وقتِ ثمر
تا تری خدمت میں باندھوں میں کمر

لا تو فرزندوں کو اور سب قوم کو
گانو میں دو چار مہ آکر رہو

خوش بہار اندر ہے خطہ گانوں کا
کشت سبز اور لالہ زار دلکش بڑا

تا کہ گنے کو وعدہ خواجہ نے کیا
تا گذر آٹھ سال [illegible]

وہ ہر اک سال اسے کہتا تھا کہ
عزم چلنے کا [illegible] آیا ہے

وہ بہانہ کرتا کہ اس سال یاں
[illegible] مہمان [illegible]

پار سال آؤنگا گر فرصت ملی
اپنے کاموں سے [illegible] آئی

بولا ہیں منتظر [illegible]
[illegible]

مثل لکلک آتا وہ ہر سال تھا
اور شہری کے مکان پر ٹھہرتا

خواجہ ہر سال اپنے زر و مال کو
خرچ اسپہ کرتا بس خوشحال ہو

ای برادر بود اندر ما مضی
شهریی با روستایی آشنا

روستایی چون سوی شهر آمدی
خرگه اندر کوی آن شهری زدی

دو مه و سه ماه مهمانش بدی
بر دکان او و بر خوانش بدی

هر حوایج را که بودش آن زمان
راست کردی مرد شهری رایگان

رو بشهری کرد و گفت ای خواجه تو
هیچ می نایی سوی ده فرجه جو

الله الله جمله فرزندان بیار
کین زمان گلشن است و نوبهار

یا بتابستان بیا وقت ثمر
تا ببندم خدمتت را من کمر

خیل و فرزندان و قومت را بیار
در ده ما باش سه ماه و چهار

که بهاران خطهٔ ده خوش بود
کشتزار و لاله دلکش بود

وعده دادی خواجه او را دفع حال
تا در آمد بعد وعده هشت سال

او بهر سالی همی گفتی که کی
عزم خواهی کرد کآمد ماه دی

او بهانه ساختی کامسال ما
از فلان خطه بیامد میهمان

سال دیگر گر توانم وارهید
از مهمات آن طرف خواهم دوید

گفت هستند آن عیالم منتظر
بهر فرزندان تو ای اهل بر

باز هر سالی چو لکلک آمدی
تا مقیم قبهٔ شهری شدی

خواجه هر سالی ز زر و مال خویش
خرج او کردی گشادی بال خویش

تین آخر دنوں بس وہ رہا
پھر تجانب سے کہا اس خواجہ کو
بولا خواجہ [illegible] جسم و جان
آدمی کی کشتی سا ہی اور با دبان
پھر [illegible] کریم
[illegible] پاری عہد کو
وقت [illegible]
بولے فرزندان خواجہ ای پدر
آپ نے [illegible] وعدہ کیا
چاہتا ہے [illegible] حق کو وہ
کر گیا [illegible] پوشیدہ
بولا [illegible]
[illegible] آخر [illegible]
صحبت اک ہی مثل قاطع [illegible]
صحبت اک ہی مثل فصل [illegible]
[illegible]
خرم وہ [illegible] تو بد گمان
خرم [illegible] رسول
[illegible]
ضمن صحرا [illegible]
دام [illegible]
و [illegible]
[illegible] اور دام [illegible]
اس [illegible] شاخ [illegible]
جای گورستان [illegible]
تا کہ [illegible] گور
[illegible]

کہا تا کیا اس کے یہان صبح و مسا
کب تلک [illegible]
پھر ہوا [illegible] اختیار اے مہربان
[illegible] باد کوہ با دبان
لاؤ فرزندوں کو [illegible]
الله الله آ تو و کھلا [illegible]
وعدہ [illegible] خوش کرتا رہا
باد و ابر و سایہ [illegible]
کام [illegible]
بس او آکر [illegible] مہمان [illegible]
[illegible] لا کا نوں کو
الق [illegible] الیہ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
تا کہ تو [illegible]
ہر قدم [illegible]
ہر قدم [illegible]
جو کہ [illegible] دام [illegible]
[illegible]
[illegible]
آنکی [illegible]
ہر [illegible] اجرا
[illegible]
[illegible] کر [illegible]

آخر چون کرد سہ ماہ آن پہلوان
از خجالت باز گفت او خواجہ را
گفت خواجہ جسم و جانم [illegible]
آدمی چون کشتی ست و بادبان
باز سوگندان بداد [illegible] کریم
دست او بگرفت [illegible]
بعد دہ سال و بہر سالے [illegible]
کودکان خواجہ گفتند اے پدر
[illegible] نوبت کردہ
او ہمی خواہد کہ [illegible] حق آن
[illegible] مارا او مہمان
گفت [illegible]
دو [illegible] آن [illegible] بود
[illegible]
صحبتے باشد چو فصل نوبہار
خرم آن باشد کہ [illegible]
[illegible]
[illegible] فراخ
آن [illegible] دام کو
[illegible]
[illegible] دام [illegible]
آنکہ [illegible]
[illegible] گورستان [illegible]
تا [illegible] از مستان گور
[illegible] تو کورانہ [illegible]

مہمان [illegible]
چند وعدہ چند [illegible]
[illegible] اندر [illegible]
تا کہ [illegible] آن بادبان
[illegible] فرزندان [illegible]
[illegible]
[illegible]
ماہ ابر و سایہ [illegible]
[illegible] کار او [illegible]
و اگر [illegible] مہمان
[illegible]
الق [illegible]
[illegible]
[illegible] گورستان [illegible]
[illegible]
تا کہ [illegible]
ہر قدم [illegible]
ہر قدم [illegible]
چون [illegible]
دست [illegible]
[illegible]
استخوان [illegible]
استخوان [illegible]
چون [illegible]
در [illegible] آور عصا

اس قصا حزم و استدلال کو | پیشوا کر آنکھ جو تجھ کو نہو
گر عصا حزم و استدلال نہے | بے عصا کش کے تو سر پر نہ چلے
رکھ قدم جیسے کہ رکھتا کور ہے | تا کہ سنگ و چاہ سے پاؤں بچے
ڈرتا ڈرتا رکھتا ہے وہ پاؤں کو | تا خرابی میں نہیں پہنچا وہ
اے دھوئیں سے بھاگ کر آتش میں پڑا | لقمہ ڈھونڈھ کر سانپ کا لقمہ ہوا

آن عصای حزم و استدلال را | چون نداری دید میکن پیشوا
ور عصای حزم و استدلال نیست | بی عصاکش بر سر هر ره مه‌ایست
گام زان سان نه که نابینا نهد | تا که پا از سنگ و از چاه وارهد
لرز لرزان و بترس و احتیاط | می نهد پا تا نیفتد در خباط
ای ز دودی جسته در ناری شده | لقمه جسته لقمهٔ ماری شده

## قصہ اہل سبا کا اور باغی کرنا نعمت کا انکو اور پہنچنا شومی ناقدری و ناشکری کا اور بیان فضیلت شکر و وفا

## قصهٔ اهل سبا و طاغی کردن نعمت ایشانرا و در رسیدن شومی طغیان و کفران در ایشان و بیان فضیلت شکر و وفا

نہ پڑھا کیا قصہ اہل سبا | یا پڑھا تو نے نہ دیکھا جز صدا
اس صدا سے کوہ کو نہ ہے آگہی | سوئے معنی کوہ کو نہ ہے راہ بھی
دیتا ہے آواز وہ بیگوش و ہوش | تا چپ ہو تو چپ ہو وہ بھی خموش
حق نے دی اہل سبا کو بس فراغ | سیکڑوں ہزار قصر ایوان باغ
شکر حق نہ ان بدوں نے کچھ کیا | تھے وہ کتوں سے بھی کمتر با وفا
سگ کو جب در پر کہ بس روٹی کا ٹکڑا | وہ کمر اس در پہ باندھے جان سے
وہ ہو جاوے پاسبان اس در کا وہ | گرچہ جور و ظلم اس پر ہوتا رہے
وہ اسی در پہ رہے کہے قرار | کفر جانے غیر کا جو دوسرا یار
گر سگ آوے اجنبی روز و شب | اسکو وہ کتے سزا دیں ہر اک دم
جا ادھر پر جو ہے اول تیری جا | دل گرو اس حق نعمت کا تیرا
کاٹیں ہیں اسکو کہ جا تو اپنی جا | پہلا حق نعمت کا بس چھوڑ کے چلا
اہل دل اور دل سے جو آب بقا | جو بہت کھایا کھلیں چشم صفا
بس غذا وجد و شکر بیخودی | تیری جان نے اہل دل کے در سے لی
حرص سے در رہا تو نے کیا | حرص سے تو گرد ہر دکان پھرا
چرب ہانڈی منعموں کے واسطے | دوڑتا ہے گوشت روٹی کیلیے
چرب یہ ہے جان کو فربہ کرے | کار نا امید کو اچھا کرے

تو نخواندی قصهٔ اهل سبا | یا بخواندی و ندیدی جز صدا
از صدا آن کوه خود آگه نبود | سوی معنی هوش که را ره نبود
او همی بانگی کند بی گوش و هوش | چون خمش کردی تو او هم شد خموش
داد حق اهل سبا را بس فراغ | صد هزاران قصر و ایوانها و باغ
شکر آن نگزاردند آن بدرگان | در وفا کمتر بدند از سگان
مر سگی را لقمهٔ نانی ز در | چون رسد بر در همی بندد کمر
پاسبان و حارس در می‌شود | گرچه بر وی جور و سختی می‌رود
ور سگی آید غریبی روز و شب | آن سگانش می‌کنند آنگه ادب
که برو آنجا که اول منزل است | حق آن نعمت گروگان دل است
می‌گزندش که برو بر جای خویش | حق آن نعمت فرو مگذار بیش
از در دل و اهل دل آب حیات | چند نوشیدی و وا شد چشمهات
بس غذای سکر و وجد و بیخودی | از در اهل دلان بر جان زدی
باز این در را رها کردی ز حرص | گرد هر دکان همی گردی ز حرص
بر در آن منعمان چرب دیگ | می‌دوی بهر ثرید مرده‌ریگ
چربش اینجا دان که جان فربه شود | کار نا اومید اینجا به شود

## جمع ہونا اہل آفت کا ہر صبح اوپر دروازہ صومعہ حضرت

## جمع آمدن اهل آفت هر صباحی بر در صومعهٔ حضرت

## عیسے علیہ السلام کیواسطے جانے شفا و دعا و نکی کے

صومعہ عیسےٰ ہے اہل دل کا خوان ‖ چھوڑ مت اے مبتلا اس در کو ہاں
جمع ہوتی تھی ہر اک جانب سے خلق ‖ لنگڑے لولے اور مریض اہل دلق
صومعہ عیسیٰ کے در پہ صبح دم ‖ تاکہ ہوویں چھٹکارا ان وہ بدم
ہوتے فارغ جبکہ وہ اوراد سے ‖ آتے تھے باہر وہ وقت چاشت کے
جوق جوق مبتلا کو دیکھتے ‖ منتظر در پہ انہیں بیٹھے ہوئے
کہتے اے اصحاب آفت حق سے اب ‖ ہو گئیں سب حاجت و مقصود سب
جاؤ تم اب جلد بے رنج و عنا ‖ جانب غفاری و اکرام خدا
جملہ مثل اونٹ بستہ پاؤں کے ‖ کہ تو کھولے انکے پاؤں رائے سے
سوئے خانہ خوش و شاداں چلے ‖ جو دعا سے انکی وہ چلنے لگے
سہتا ہے تو درد والم رنج و غم ‖ تندرست و شادمان و محترم
اپنے اپنے گھر کی جانب وہ گئے ‖ ہم نے پایا اس نبی اللہ سے
آزمایا اپنی سب آفات کو ‖ پائی صحت تو ان یاروں سے جو
ہوئی درستی لنگی تیری چال رہی ‖ اسقدر جان تیری بے غم ہو گئی
اے تو غافل باندھ رشتہ پاؤں سے ‖ تا نہ گم جائے تو اپنے آپ سے
تیری ناشکری فراموشی نے جو ‖ سے کیا بس یاد کھانے شہد کو
اسلیے تجھ پر وہ رہ بستہ ہوئی ‖ تجھ سے اہل دل کی جان خستہ ہوئی
جلد انکو پا تو استغفار کر ‖ ابر کے مانند گریہ زار کر
تیری جانب باغ انکا تا کھلے ‖ اور میوہ پختہ تیرے پاس پھٹے
سگ سے بھی کم مت گرو درگاہ پہ ‖ خواجہ تاش اس کہف سگ کا ہو گر
جبکہ کتا ناصح کتے کا ہوا ‖ کہ تو اول اگلے گھر کا رہ سدا
اگلے در سے جو کہ کھائیں ہڈیاں ‖ چھوڑ مت اور حق گذاری کر عیاں
کاٹیں اسکو تا ادب سے جائے وہ ‖ اگلی جا پر فائدہ تا پائے وہ
کاٹیں اسکو کہ اے سگ طاغی نہ ہو ‖ جا ولی نعمت سے تو باغی نہ ہو
مثل حلقہ در پہ اس رکھ رہو ‖ اور ہشیاری نگہبانی کرو

## عیسے علیہ السلام جہت طلب شفا بہ دعا او

صومعۂ عیسیست خوان اہل دل ‖ ہان ہان اے مبتلا این در مہل
جمع گشتندی ز ہر اطراف خلق ‖ از ضریر و شل و لنگ و اہل دلق
بر در آن صومعۂ عیسی صباح ‖ تا بدم اوشان رہاند از جناح
او چو فارغ گشتی از اوراد خویش ‖ چاشتگہ بیرون شدی آن خوب کیش
جوق جوق مبتلا دیدی نزار ‖ شستہ بر در با امید و انتظار
گفتی اے اصحاب آفت از خدا ‖ حاجت این جملگانتان شد روا
ہین روان گردید بے رنج و عنا ‖ سوی غفاری و اکرام خدا
جملگان چون اشتران بستہ پا ‖ کہ گشائی زانوی ایشان برای
خوش دوان و شادمانہ سوی خان ‖ از دعای او شدندی پا دوان
جملہ بے دردو الم بے رنج و غم ‖ تندرست و شادمان و محترم
سوی خانہ خویش گشتندی روان ‖ از دم عیسی آن جملہ بے غمان
آزمودی تو بسی آفات خویش ‖ یافتی صحت ازین شاہان کیش
چند آن لنگی تو رہوار شد ‖ چند جانت بے غم و آزار شد
کای مغفل رشتہ بر پای بند ‖ تا ز خود ہم گم نگردی ای لوند
ناسپاسی و فراموشی تو ‖ یاد ناورد آن عسل نوشی تو
لاجرم آن راہ بر تو بستہ شد ‖ چون دل اہل دل از تو خستہ شد
زودشان دریاب و استغفار کن ‖ ہمچو ابرے گریہ ہای زار کن
تا گلستانشان سوی تو بشگفد ‖ میوہ ہای پختہ بر خود وا کفد
ہم بر آن در گرد کم از سگ مباش ‖ با سگ کہف ار شدستی خواجہ تاش
چون سگان ہم مر سگان را ناصح اند ‖ کہ دل اندر خانۂ اول ببند
آن در اول کہ خوردی استخوان ‖ سخت گیر و حق گذاری را بدان
می گزندش تا ز ادب آنجا رود ‖ وز مقام اولین مفلح شود
میگزندش کای سگ طاغی برو ‖ با ولی نعمت یاغی مشو
بر ہمان در ہمچو حلقہ بستہ باش ‖ پاسبان و چابک و برجستہ باش

مت ہماری اپنی فا کو توڑ تو | بیوفائی کیو اسے نادان چھوڑ تو | صورت نقصی فامی ما منال | بیوفائی ما مکن بهر وه فال

جبکہ کتوں کو وفا آئے شعار | جان کر بدنام کتوں کو عار | مر سگان را چون وفا آمد شعار | رو سگان را ننگ و بدنامی میار

بیوفائی سے جو کتوں کو تھی عار | بیوفائی تو نے کیوں کی اختیار | بیوفائی چون سگان را عار بود | بیوفائی چون روا داری نمود

حق تعالیٰ نے کیا فخر وفا | بولا من اوفی بعہد غیرنا | حق تعالی فخر آورد از وفا | گفت من اوفی بعهد غیرنا

بیوفائی ہے وفا با رد حق | نے حقوق حق پہ کچھ کس کو سبق | بیوفائی دان وفا با رد حق | بر حقوق حق ندارد کس سبق

نور سے با نور اور با نار نار | جائے گل سے گل ہو جا خار خار | نور را هم نور شو با نار نار | جای گل گل باش جای خار خار

ماں کا حق ہے بعد اسکے حق کے | تجھ جنین سے کر دیا ماں کا جو | حق مادر بعد از آن شد کان کریم | کرد او را از جنین تو غریم

تیری صورت بنائی اسکے جسم میں | حمل میں تجھکو دیا آرام ہیں | صورتی کردت درون جسم او | داد در حملش ورا آرام و خو

اسکو جزو متصل سا تو دکھا | متصل کو کر دیا اُسنے جدا | همچو جزو متصل دید او ترا | متصل را کرد تدبیرش جدا

حق نے سو ہا صنعت اور ہنر | تب محبت ماں نے بس تجھ پر کری | حق هزاران صنعت و فن ساخته است | تا که مادر بر تو مهر انداخته است

پس خدا کا ماں سے حق پہلے ہے | جو کہ اس حق کو نہ جانا ہے گدھا | پس حق حق سابق از مادر بود | هر که آن حق را نداند خر بود

اُسنے ماں اور شیر کو پیدا کیا | باپ سے ساتھ اسکا پیوند کیا | آنکه مادر آفرید و ضرع و شیر | با پدر کردش قرین آن خود مگیر

یا الٰہی یہ تیرا احسان ہے | جانا ہے جانا نہیں سب آن ہے | ای خداوند ای قدیم احسان تو | آنکه دانم و آنکه نه هم آن تو

تو نے فرمایا کہ حق کو یاد کر | کیونکہ حق میرا نہو وے گا کہنہ | تو بفرمودی که حق را یاد کن | زانکه حق من نمی‌گردد کهن

یاد کر وہ لطف جو تجھ پر کیے | نوح کی کشتی میں رکھا امن سے | یاد کن لطفی که کردم آن صبوح | با شما از حفظ در کشتی نوح

باپ دادا کو ترے طوفان سے | اور موجوں سے رکھا محفوظ | اهل و اجداد شما آن زمان | دادم از طوفان و از موجش امان

آب آتش خو نے پکڑی تھی زمین | موج لیجاتی تھی کوہ کو یقین | آب آتش‌خو زمین بگرفته بود | موج او مر اوج که را می‌ربود

حفظ کی میں نے نہ پایا رد | بس وجود جد جد جد میں | حفظ کردم من نکردم ردتان | در وجود جد جد جدتان

کیسے تجھ کو کروں جو تو سر ہوا | کارگہ کو کیوں کروں اپنی بنا | چون شدی سر پشت پایت چون زنم | کارگاه خویش ضایع چون کنم

بیوفاؤں پر فدا ہوتا ہے کیوں | بدگمانی سے اُدھر جاتا ہے کیوں | چون فدای بیوفایان می‌شوی | از گمان بد بدانسو می‌روی

بیوفائی سے ہوں دور اور سہو کی | پھر آئے کیوں گمان بد تو مجھے | من ز سهو و بیوفائیها بری | سوی من آن گمان بد بری

یہ گمان بد وہاں لیجا کہ تو | مثل خود ... کرے ... | این گمان بد بر آنجا بر که تو | می‌شوی در پیش همچون خود دو تو

یار و ہمرہ اپنے تو نے وہ کیے | تجھ سے گر پوچھوں کہے تو وہ گئے | بس گرفتی یار و همراهان زفت | گر ترا پرسم که کو گویی که رفت

یار نیک اب چرخ گردون پر گیا | یار بد اندر زمین کے بس رہا | یار نیکت رفت بر چرخ برین | یار فسقت ماند در قعر زمین

تو تو یوں بیچ ہی رہا بس درمیان | آگ بجھی ہے جوں بے کاروان | تو بماندی در میانه آنچنان | بی‌مدد چون آتشی از کاروان

دامن اس ہی کا پکڑ تو اے دلیر / کہ منزہ ہے وہ بالا و زیر سے
مثل عیسیٰ کے نہ جائے چرخ پے / نے زمیں میں مثل قارون کے گھسے
ہو مکان و لامکاں میں تیرے ساتھ / چھوڑ دکان تو گھر جو اسکے ساتھ
وہ کدورت سے تجھے کر دے صفا / اور جفاؤں کو تری جانے وفا
جو جفا لاوے وہ دے گوشمال / تا وہ نقصان سے پھرا دے کمال
جب ترک تو نے وظیفہ چھوڑ دو / قبض تجھ پر آئے رنج و تعب سے
وہ ادب کرنا ہے یعنی مت کرے / کوئی حیلا اس پرانے عہد سے
پہلے اس سے قبض کہ زنجیر ہو / اب کہ ہو دلگیر پھر پاگیر ہو
رنج معقولی ترا محسوس ہو / تا نہ لاشی جانے تو اس رمز کو
بس گناہوں ہی سے ہوا دلگیر قبض / وقت مرگ پھر ہوا زنجیر قبض
لفظ من اعرض ہنا عن ذکرنا / معیشۃً ضنکاً و نحشر بالعمیٰ
چور جو لیتا کسی کا مال ہے / قبض و بیم اک خلش اسکے رکھے
وہ یہ کہتا ہے کیسا قبض ہے / رو دیا جو مظلوم اسکا قبض ہے
کم کرے جو التفات اس قبض پر / باد اصرار آگ اسکی پھونک دے
قبض دل کا قبض زندان ہو / ہو گیا محسوس وہ معانی فاش وہ
قبض زندان ہو گیا اور چارمیخ / قبض جڑ ہے آئے پھل اور شاخ و بیخ
جڑ چھپی پوشیدہ ہوئی پیدا آشکار / قبض و بسط و دل کو اک جڑ کر شمار
جب جڑ ہے بری جڑ ہی سے تو کھود ڈالے / تا نہ ہو کانٹا چمن میں اک اُگے
قبض دیکھا کر علاج اس قبض کا / کیونکہ سب شاخیں نکلیں جڑ سے بھلا
بسط دیکھا بسط کو دے آب تو / میوہ جو آئے تو دے اصحاب کو
اب تو پھر اور قصۂ اہل سبا / پھر کہو تا پھر کہوں میں مرحبا

دامن او گیر ای یار دلیر / کو منزه باشد از بالا و زیر
نی چو عیسی سوی گردون بر شود / نی چو قارون در زمین اندر رود
با تو باشد در مکان و بی مکان / چون بمانی از سرا و از دکان
او برآرد از کدورتها صفا / مر جفاهات را بگیرد در وفا
چون جفا آری فرستد گوشمال / تا ز نقصان وا روی سوی کمال
چون تو وردی ترک کردی در روش / بر تو قبضی آید از رنج و تبش
آن ادب کردن بود یعنی مکن / هیچ تحویلی از آن عهد کهن
پیش از آن کاین قبض زنجیری شود / این که دلگیریست پاگیری شود
رنج معقولت شود محسوس و فاش / تا نگیری این اشارت را بلاش
در معاصی قبضها دلگیر شد / قبضها بعد از اجل زنجیر شد
نعط من اعرض هنا عن ذکرنا / عیشة ضنک و نجزی بالعمی
دزد چون مال کسان را میبرد / قبض و دلتنگی دلش را میخلد
او همیگوید عجب این قبض چیست / قبض آن مظلوم کز شرت گریست
چون بدین قبض التفاتی کم کند / باد اصرار آتشش را دم کند
قبض دل قبض عوان شد لاجرم / گشت محسوس آن معانی زد علم
غصه‌ها زندان شدست و چارمیخ / غصه بیخست و برآرد شاخ بیخ
بیخ پنهان بود هم شد آشکار / قبض و بسط اندرون بیخی شمار
چونکه بیخ بد بود زودش بزن / تا نروید زشت خاری در چمن
قبض دیدی چارهٔ آن قبض کن / زانکه سرها جمله میروید ز بن
بسط دیدی بسط خود را آب ده / چون برآید میوه با اصحاب ده
باز گرد و قصهٔ اهل سبا / باز گو تا باز گویم مرحبا

## باقی قصہ اہل سبا کا

نام کو تو بھی تھے اہل سبا / انکا بس کفران نعمت کام تھا
وہ ہے کفران نعمت در مثل / کہ کرے محسن سے اپنے تو جدل

## باقی قصۂ اہل سبا

آن سبا ز اهل صبا بودند خام / کارشان کفران نعمت با کرام
باشد آن کفران نعمت در مثال / که کنی با محسن خود تو جدال

گر نہیں ہے نیکی ہمکو چاہیے | اس ہم رنجیدہ تو کیون غم کرے | گر نبی باید مرا این نیکوی | من نه نیکم نی بدی چه نیکوی

لطف کر یہ نیکی ہے دور کر | چشم ہم پہنچتے ہیں کر دے ہے کور | لطف کن این نیکوی را دور کن | من نخواهم چشم زودم کور کن

پس سبا بولے کہ باعد بیننا | شیننا خیر لنا خذ زیننا | پس سبا گفتند باعد بیننا | شیننا خیر لنا خذ زیننا

ہم نہیں چاہتے ہیں یہ قصر اور باغ | نے زمانہ خوب نے امن و فراغ | ما نخواهیم این ایوان و باغ | نی زنان خوب نی امن و فراغ

شہر میں نزدیک ہے آپس میں بد | وہ بیابان خوش جہاں امن و دد | شهرها نزدیک همدیگر بدست | آن بیابان خوش که آنجا دد است

یطلب الانسان فی الصیف الشتا | فاذا جاء الشتا انکر ذا | یطلب الانسان فی الصیف الشتا | فاذا جاء الشتا انکر ذا

فهو لا یرضی بحال ابدا | لا بضیق لا بعیش رغدا | فهو لا یرضی بحال ابدا | لا بضیق لا بعیش رغدا

قتل الانسان ما اکفره | کلما نال الهدی انکره | قتل الانسان ما اکفره | کلما نال الهدی انکره

اسلیے ہے نفس قابل کشتنی | اقتلوا انفسکم اسلیے ہی | نفس زین سان است زان شد کشتنی | اقتلوا انفسکم گفت آن سنی

خار ہے ہر سو کہ جیسے پہلو کے | وہ چبھے ہے کہ جب ہم اسکے چبھے | خار سه سو است هر سو کش نهی | در خلد وز زخم او تو کی رهی

خار میں ترک ہوس کی آگ دے | ہاتھ یار اندر تو یار نیک کے | آتش ترک هوا در خار زن | دست اندر یار نیکوکار زن

حد سے زیادہ بڑھ گئے اہل سبا | کر صبا سے ہمکو بہتر ہے وبا | چون ز حد بردند اصحاب سبا | که به پیش ما وبا به از صبا

ناصحان کرتے نصیحت انکو تھے | منع کرتے فسق سے اور کفر سے | ناصحان شان در نصیحت آمدند | از فسوق و کفر مانع می شدند

قصد کرتے ناصحوں کے خون کا | تخم فسق و کفر بوتے تھے سدا | قصد خون ناصحان می داشتند | تخم فسق و کافری می کاشتند

جب قضا آئے پہ تنگ آئے جہاں | ہو قضا سے حلوا بس تلخ دہان | از قضا حلوا شود تنگ این جهان | از قضا حلوا شود رنج دهان

بولے اذا جاء القضا ضاق الفضا | تحجب الابصار اذ جاء القضا | گفت اذا جاء القضا ضاق الفضا | تحجب الابصار اذ جاء القضا

آنکھ ہوتی بند ہے وقت قضا | تا نہ دیکھے آنکھ سرمہ آنکھ کا | چشم بسته می شود وقت قضا | تا نبیند چشم کحل چشم را

گرد اڑائی مکر نے اسوار کے | گرد میں تو رہ گیا اسوار کے | مکر آن فارس چو انگیزید گرد | آن غبارت ز استوار دور کرد

جا سکو اسوار نے سو سے غبار | ورنہ فارس تجکو وہ مکر سوار | سوی فارس رو مرو سوی غبار | ورنه بر تو کوبد آن مکر سوار

بولا حق کہ اسکو کھایا گرگ نے | کیون روبا گرد وہ بھی گرگ سے | گفت حق آن را که این گرگش بخورد | دید گرد گرگ چون زاری نکرد

گرگ کی وہ گرد ہے تھا جانتا | باوجود عقل کیون ایسا کیا | او نمیدانست گرد گرگ را | با چنین دانش چرا کرد او چرا

بکریان بو سے گزندہ گرگ کی | جانتی ہین بھاگتی ہین بھاگتی | گوسفندان بوی گرگ با گزند | می بدانند و بهر سو می خزند

مغز حیوانات بوئے شیر کو | جانتا ہے چرنا چھوڑے ہے وہ | مغز حیوانات بوی شیر را | می بداند ترک می گوید چرا

شیر دشمن کی جو پائی بو تو پھر | با مناجات خدا سجدہ میں کر | بوی خشم شیر دید و باز کرد | با مناجات خدا انبار کرد

نے پھیرے وہ لوگ گرد گرگ سے | گرد کے بعد اسکی محنت سخت ہے | وانگشتند آن گروه از گرد گرگ | گرد محنت بعد گرد آمد سترگ

بردریدہ آن گوسفندان از خشم — گرچہ چوپان خر و بستند چشم
چند چوپان شان بخواند و نادمند — خاک غم در چشم چوپان میزنند
کہ بہ دوا خود ز تو چوپان تریم — چون تبع گردیم ہر یک سروریم
طعمۂ گرگیم و آن یار سنے — ہیزم ناریم و آن عار سنے
حمیتی بد جاہلی ست در دماغ — بانگ شومی بر دمن شان کرد زاغ
بہر مظلومان ہمی کندند چاہ — در چہ افتادند و می گفتند آہ
پوستین یوسفان بشکافتند — آنچہ میکردند یک یک یافتند
کیست آن یوسف دل حق جوی تو — چون اسیر بستہ اندر کوی تو
جبرئیلی را بر استون بستہ — پر و بالش را بصد جا خستہ
پیش او گوسالۂ بریان آوری — گہ کشی او را بکہدان آوری
کہ بخور نیست ما را او شہ چو نیست — نیست او را جز لقاء اللہ قوت
زین شکنجہ و امتحان آن مبتلا — میکند از تو شکایت با خدا
کای خدا افغان ازین گرگ کہن — گویدش نک وقت آمد صبر کن
داد تو وا خواہم از ہر بد نہاد — داد کہ دہد جز خدای دادگر
او ہمی گوید کہ صبرم شد فنا — در فراق روی تو یا ربنا
احمدم وا ماندہ در دست یہود — صالحم افتادہ در حبس ثمود
ای سعادت بخش جان انبیا — یا بکش یا باز خوان یا بیا
با فراقت کافران را نیست تاب — این فراق اندر خور اصحاب نیست
کافران گویند در وقت عذاب — ہر کسی یا لیتنی کنت تراب
حال او اینست کو خود زان سوست — چون بود بی تو کسی کان تو است
حق ہمی گوید کہ آری ای نزہ — لیک بشنو صبر آر و صبر بہ
صبح نزدیکست خامش کم خروش — کامد آمد وقت بیرون آمدن
تا بلاشان میرسد تو کم خروش — من ہمی کوشم پی تو تو مکوش
کوشش ان بہ کہ کوشش ہای تو — دارو تلخم بہ از حلوای تو
بازگو مجمل کن و پر خامش شو — کمتر کن بنیان تو و ہان روگوش شو

بکریوں کو پھاڑا از رہ خشم کے — جبکہ بھاگا گیں نقل کے چرواہے سے
سب وہ آگئیں چاہا جو چرواہے نے — خاک غم کی آنکھ میں چرواہے کے
کہ تو چاہا چرواہا ہم ہیں تجھ سے نیک — کیوں کہ ہیں تابع ہم ہیں سردار ایک ایک
ہم ہیں طعمہ گرگ کا ملک یار سے — نار کی ہیزم ہیں ملک عار سے
جو حمیت جاہلی کی سر میں تھی — بانگ شومی نے سیہ رو کی کری
کھودتے مظلوم کی خاطر تھے چاہ — خود گرے وہ چاہ میں کرتے تھے آہ
یوسفوں کا پوستین تھے پھاڑتے — جبکہ کرتے تھے وہ پاتے آپ تھے
کون وہ یوسف دل حق جو ترا — مثل قیدی تیرے کوچے میں رہا
اک ستون سے تو نے باندھا جبرئیل — بال و پر توڑ کیا اسکو ذلیل
اسکو گوسالہ بھنا دیتا ہے تو — اور چارا گھر پر اسکے لاتا ہے تو
کہ ہماری یہ غذا ہے کھا اسے — جز لقائے حق نہیں اسکا قوت ہے
اس عذاب و رنج سے وہ مبتلا — کرتا ہے گلہ اسے تیرا گلا
اسکے فریاد ہے اس گرگ سے — وہ کہے کہ صبر آیا وقت ہے
داد تجھ سے لوں تیرے ہر شاخ — جز خدا کے دادگر ہے کون داد
وہ کہے کہ صبر میرا بس گیا — اس فراق رو میں تیرے ربنا
احمد عاجز ان یہود ان سے مرا — صالح قیدی ثمود ان سے مرا
اے سعادت بخش جان انبیا — یا تو مار اور یا بلا اور یا تو آ
سنے فراق اب تیرا کافر لا سکے — سنے فراق اب لائق اصحاب ہے
کافروں میں ہے کہیں وقت عذاب — ہر کوئی یا لیتنی کنت تراب
حال اسکا یہ کہ وہ ہی غیر سے — بے ترے کیا ہو جو تیری ملک ہے
ہاں کہا حق نے کہ رنج ہے پر سنو — صبر بہتر ہے کہ صبر اب تم کرو
صبح نزدیک آئی ہے تم چپ رہو — وقت آنے کا ہے باہر تم سنو
اب بلا آتی ہے تم چپ چاپ رہو — میں کروں کوشش نہ کر کوشش کو تو
میری کوشش تیری کوشش سے بھلی — تیرے حلوے سے مری دارو بھلی
اب مجمل کر دو خاموشی ہو — مستمع ان کو تو بلا اور گوش ہو

ہر واضح ہو کہ اس قصہ خواجہ کو وہ نقاق کہ گھر کو لیگیا ... اہل سبا کا انسان ... جدا کر کے ... خواجہ کا ہے فافہم ۱۲

کر وحیلہ اور دغا بازی سے وہ | باز ہے گا وہ جدا کر وہ بیوے جو | حیلت و مکر و دغا بازی شان | ہرچہ اندیشد بپایان آورد آن
قدر کے گنوا اب تو پھر آئے پڑ وہ لا | عاجز کو وہ بقالی گھر کو لے گیا | شہ شد جدا این باز را ... باز کرد | روستائی خواجہ را [illegible]
رکھ کنارہ قصد کے اہل سبا | کہ کر خواجہ کا نون کو کیسے گیا | قصد اہل سبا [illegible] | وان بگو کہ خواجہ چون آمدہ

## باقی قصہ جانا خواجہ کا بسبب عہد دہقانی کے گانوں کو | بقیہ قصہ رفتن خواجہ بدعوت روستائی بدہ

شہر سے دہقان کی تملق کا کیا | تا کرم خواجہ حیران ہوگیا
اسکے پیغاموں سے تحیر ہوا | تا ز لالی ہم حیرہ ہوگیا
پیر ہیں سو پیچ خواجہ کی [illegible] | مطلع بلطیب [illegible]
[illegible] | [illegible] لالی ہے
وہ بازی ہاکر جا بازی ہے وہ | جیلہ و مکر ودغا بازی ہے وہ
جو کو سگاکو یار ہے کر وہ [illegible] | مست تنہا آکر کو وہ [illegible]
کر بہو ہم باقاعدہ [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible] صاحب ہی کو اسے لیے
[illegible] | [illegible]
[illegible] | اگر [illegible] فائدہ [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible] کردیا اللہ سے
[illegible] | [illegible] ہم ... پیا [illegible]
[illegible] | اور [illegible]
مال [illegible] بازی سے [illegible] | [illegible] کی خاطر [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible] کو [illegible]
[illegible] گندم کی خاطر [illegible] | [illegible] گندم [illegible]

روستائی و [illegible] شہرہ کرد | تا کرم شد خواجہ را کالیوہ کرد
[illegible] | تا ز لالی [illegible]
ہم [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
آن [illegible] بازی [illegible] | جیلہ و مکر دغا بازی [illegible]
ہر چہ اندیشد [illegible] | مست [illegible]
[illegible] | [illegible]
این [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
ہر کہ گندم [illegible] | [illegible]
صحبت [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
آنکہ گندم را [illegible] روزی [illegible] | [illegible]
از پے آن گندم جدا کشتی از آن | [illegible] گندم از [illegible]

## دعوت کرنا باز کی بطوں کو پانی سے صحرا میں | دعوت کردن باز بطان را از آب بصحرا

باز کہنے بطوں سے کہ پانی سے آ | قند سے تو دیکھ صحرا کے بھرا | باز گوید بط را از آب خیز | [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| بعد عاقل بولی جا چانی مرے | آب قاصد اس ہی سبو سے پیے | ابلہ عاقل گویدش کای یاوہ گو | آب بارا حصن آن سست و سبو |
| دیو شل باز ہے تم اسے بطور | اس قلعہ سے آب سکے باہر ہو | دیو چون باز آ بکشان بشتاب | ہلکنا بہ بیرون کم رو بیاید اصل سبو |
| باز کو کہتی ہیں جا اور پھر نہ آ | اور ہماری فکر سے مانع تھا | باز اگر گوید برو رو باز گرد | از سر پا وست وا راستے پا مرد |
| ہم بری دعوت سے ہیں دعوت تری | ہم نہیں کھاتے تری رکت کا نذری | ما بری از دعوت و دعوت ترا | تا نوشیم اینچنین ہم تو کا قرا |
| قند اپنا قند ہے قند اپ ترا | ہم نہیں کھاتے ترا تحفہ آکٹھا | حق ما را قند و قند ستان ترا | من نخواہم ہم بہ پا بستان ترا |
| جبکہ جان ہو وے نہ کھانا آئے کم | جبکہ لشکر ہو نہ ہووے کم علم | چونکہ جان باشد نیابد لوت کم | چونکہ لشکر ہست کم ناید علم |

## رجوع طرف حکایت خواجہ اور دہقانی کے

## رجوع بہ حکایت خواجہ و روستائی

| | | | |
|---|---|---|---|
| خواجہ حازم نے عذر از بس کیا | اور بہانہ دیو ملعون سے کیا | خواجہ حازم بسی عذر آورید | بس بہانہ کرد با دیو مرید |
| بولا ایسے ہم کام مجکو ہے بڑا | گر میں جاؤں تو ہو ابتر دنیا | گفت اینہم کارہا دارم مہم | گر بیایم آن نگردد منتظم |
| شہ نے نازک کام فرمایا مجھے | انتظاری سے نہ سویا وہ مگر | شاہ کار نازکم فرمودہ است | ز انتظارم شاہ شب نغنودہ است |
| حکم شہ کو ترک کر سکتا نہیں | رو برو شہ کے ہوؤں شرمگین | من نیارم ترک امر شاہ کرد | من نتانم شد بر شہ روی زرد |
| آئے ہے شہ کا سپاہی صبح و شام | مجھسے پوچھے ہی ہوا پورا وہ کام | ہر صباح و ہر مسا سرہنگ خاص | می‌رسد از من ہمی جوید مناص |
| تو جو چاہتا ہی میں جاؤں گانو کو | اور ناخوش مجھسے بس سلطان ہو | تو روا داری کہ آیم سوی دہ | تا بہ ابرو افگند سلطان گرہ |
| بعد کیا خشم کا چارہ کروں | زندہ در گور اپنے میں آخر ہوں | بعد از ان درمان خشمش چون کنم | زندہ خود را زین گور و کفن کنم |
| اس طرح صد بہانے بس کیے | حکم حق سے کار گر نہ کچھ ہوئے | زین نمط او صد بہانہ باز گفت | حیلہا با حکم حق نفتاد جفت |
| ذرہ عالم کے اگر حیلہ کریں | کیا قضائے آسمان سے کر سکیں | گر شود ذرات عالم حیلہ پیچ | با قضای آسمان ہیچ اند ہیچ |
| کیسے بھاگے یہ زمین افلاک سے | کس طرح سے خود کو پوشیدہ کرے | چون گریزد این زمین از آسمان | چون کند او خویش را از وی نہان |
| آسمان سے جو زمین پہ آوے پھر | نے علاج اور بھاگنے کی جا ہے | ہر چہ آید ز آسمان سوی زمین | نے مفر دارد نہ چارہ نے کمین |
| اس پہ سے آگ جو خورشید سے | آگے اس آتش کے اپنا سر رکھے | آتش ار خورشید می‌بارد برو | او بہ پیش آتشش بنہادہ رو |
| اس پہ طوفان گر کرے باران بھی | شہر کو اس پر کرے ویران بھی | ور ہمی طوفان کند باران برو | شہرہا را می‌کند ویران برو |
| صبر وہ کرتی ہے بس ایوب وار | کہ میں ہوں قیدی وہ جو کچھ لا یار | او شدہ تسلیم او ایوب وار | کہ اسیرم ہر چہ می‌خواہی بیار |
| تو بھی اک جز ہی زمین کا مت پھر | حکم حق جو دیکھے تو مت پھر چھپے | ای کہ جزو این زمینی سر مکش | چونکہ بینی حکم یزدان درمکش |
| جو خلقناکم سنا اوس نے تراب | خاک ہو بس رو نکر اندر حجاب | چون خلقناکم شنیدی من تراب | خاک باشی جست از تو رو متاب |
| [illegible] | گر کے خاکی وہی بلندی اسکو جو | بین کہ اندر خاک تخمی کاشتم | گرد خاکی و منش افراشتم |

دوسرے حملہ میں جا کی پیشہ کر / تا کروں میراث سب تجھ پر تمام
آب بن بالا سے پستی کو چڑھے / کیونکہ پستی سے وہ بالا کو اڑے
گیہوں بالا سے گیے جو خاک میں / بعد وہ وہ خوشہ و چالاک میں
تخم ہر میوہ زمین میں آئے جو / پھر زمین سے سر کو باہر لائے ہے
آسمان سے اصل نعمت تا بخاک / ہو گئی آکر غذا سے جان پاک
چرخ سے اترہ تواضع آئے زیر / جزو انسان کے ہوئے زندہ دلیر
ہو گیا پس صفت مردم وہ جماد / اور اوڑا وہ عرش کے اوپر شاد
عالم زندہ سے پہلے آئے ہم / جاتے ہیں بالا کو پھر پستی سے ہم
جملہ اجزاے تحرک اور سکون / کہتے ہیں انا الیہ راجعون
ذکر تسبیحوں سے اجزائے نہاں / شور ڈالا آسمان کے درمیاں
جب قضا نے قصد نیرنگی کیا / مات دہقانی نے شہری کو دیا
خرم تھا پر مات خواجہ کو ہوا / اس سفر سے اور آفت میں پڑا
اعتماد اسکو قیام اپنے پہ تھا / گرچہ کوہ تھا سیل آدھا لیگیا
جب قضا سر چرخ سے باہر کرے / بہرا اندھا ہو عاقل سو کرے
مچھلیاں باہر پڑیں بس بحر / مرغ اڑتا دام میں آخر پھنسے
تا پری اور دیو شیشہ میں پڑے / بلکہ ہاروت آگئے دریا بابل میں
اس سوا کہ بھاگا جو اندر قضا / خون اسکا نے نحوست نے کیا
اس سوا کہ بھاگے تو اندر قضا / کوئی حیلہ تجکو نہ کرے رہا

حملۂ دیگر تو کم پیشہ گیر / تا کنم بر جملہ میراث مہر
آب از بالا بہ پستی در شود / زانکہ از پستی ببالا بر رود
گندم از بالا بزیر خاک شد / بعد از آن خوشہ و چالاک شد
دانۂ ہر میوہ آمد در زمین / بعد از آن سرہا بر آورد از دفین
اصل نعمتہا ز گردون تا بخاک / زیر آمد شد غذای جان پاک
از تواضع چون ز گردون شد بزیر / گشت جزو آدمی حی دلیر
پس صفات آدمی شد آن جماد / بر فراز عرش پران گشت شاد
کز جہان زندہ ز اول آمدیم / باز از پستی سوی بالا شدیم
جملہ اجزا در تحرک در سکون / ناطقان انا الیہ راجعون
ذکر تسبیحات اجزای نہان / غلغلی افگند اندر آسمان
چون قضا آہنگ نیرنجات کرد / روستائی شہری را مات کرد
با ہزاران حزم خواجہ مات شد / زان سفر در معرض آفات شد
اعتمادش بر ثبات خویش بود / گرچہ کہ بد نیم سیلش در ربود
چون قضا بیرون کند از چرخ سر / عاقلان گردند جملہ کور و کر
ماہیان افتند از دریا برون / دام گیرد مرغ پران را زبون
تا پری و دیو در شیشہ شود / بلکہ ہاروتی ببابل در رود
جز کسی کاندر قضا اندر گریخت / خون او را ہیچ تربیعی نریخت
غیر آنکہ در گریزی در قضا / ہیچ حیلہ ندہدت از وی رہا

## قصۂ اصحاب ضروان اور حیلہ کرنا انکا کہ بغیر زحمت کے درویشوں کو بہار باغوں کی نہ دیں

## قصۂ اصحاب ضروان و حیلہ کردن ایشان تا بی زحمت فقیران باغہا را قطاف کنند

قصۂ اصحاب ضروان جو پڑھا / کس لیے پھر حیلہ جوئی میں پڑا
چند بد کیش حیلہ مارتے / چھینوں روزی تاکہ درویشوں کی
رات بھر کرتے تھے باہم فکر و مکر / اور سرگوشی وہ کرتے مکر و بکر
خفیہ کرتے تھے وہ باتیں چھپا / تا نہ آگاہ ہووے اسکا خدا

قصۂ اصحاب ضروان خواندہ / پس چرا در حیلہ جوئی ماندہ
حیلہ میکردند کژدم نیش چند / کہ برند از روزی درویش چند
شب ہمہ شب میسگالیدند مکر / روہا در رو کردہ چند بکر
خفیہ میگفتند سرہا آن بدان / تا نباید کہ خدا در یابد آن

[illegible]

| | |
|---|---|
| تو گل آلودہ گل اندیشی ہے | کوشش کاری جو ہے پنہان تو کرے |
| کیف لا اعلم ہواک من خلق | ان فی تحتہ اک صدق ام ملق |
| کیف یقبل عن ظنین قد عدا | من بوا ایہا الذین مثواہ عدا |
| انما قد سہلا او قد اعتدا | قد تولاہ و استحیی عدا |
| غفلہ کر کہ تجھ دیا [illegible] | حال جو اندیشہ [illegible] جاہل آنکھ [illegible] |
| [illegible] خواجہ کی [illegible] | کانوں کو جو دو گیا پانی جدا |
| کان [illegible] اپنے پاک کر | [illegible] غفلت [illegible] سر |
| کانوں [illegible] | [illegible] اپنے جدا |
| دہ [illegible] | [illegible] کان سے |
| [illegible] | [illegible] گل سے تو |
| [illegible] | [illegible] |
| کان [illegible] | [illegible] کم |
| فکر ساری کر [illegible] | [illegible] ہے |
| [illegible] | کہ کسی جا [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |

| | |
|---|---|
| پاک اندیشہ [illegible] گل | گوش کاری می کند پنهان قول |
| کیف لا اعلم هواک من خلق | ان فی تحته اک صدق ام ملق |
| کیف یقبل عن ظنین قد عدا | من بوا این این مثواه عدا |
| انما قد سهلا او قد صدا | قد تولاه و استحیی صدا |
| غفلت می کرد ما سر را از خدا | آن سگان جاهل از جهل و عمی |
| گوش کن اکنون حدیث خواجه را | [illegible] چون شد [illegible] |
| گوش را اکنون ز غفلت پاک کن | استماع [illegible] آن [illegible] کن |
| تا جدا [illegible] از بلا [illegible] | [illegible] چون شد از شهر جدا |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |

روانہ ہونا خواجہ کا طرف گاؤں کے واسطے مہمانی کے

روان شدن خواجہ بسوی دہ مہمانی

| | | | |
|---|---|---|---|
| مستعد ہونا خواجہ کا سامان کیا | عزم [illegible] کا طرف [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

اہل فرزندون نے تیاری کی سب | عزم کے بیل پر رخت رکھی سبھی
خوش وخرم گانون کی جانب چلے | کہ ثمر کھائینگے ہم اُسکا نون بیچ
مقصد اپنے کی چراگاہ خوب ہے | یار اپنا ہی اُس جا ہے پیے
سو تمنا سے بلایا ہمکو ہے | اور کرمی قسمت ہمارے واسطے
لیں ذخیرہ ہم سرمائی کے لیے | شہر کو ہم اُسکے پاس سے لائینگے
بلکہ ہمکو باغ بخشش کرے | جان اپنی مین جگہ وہ ہمکو دے
جلد کرو اصحابنا کہ ترنجوا | کہتی عقل اندر سے تھی لا تفرحوا
من رباح الله کونوا رابحین | ان ربی لا یحب الفرحین
افرحوا ہونا بما آتاکم | کل آت مشغل الہاکم
خوش ہوا اس سے اور نہ ہو غیر سے | وہ بہار اک ہے غیر ان کے خزان
غیر اُسکا سبکو استدراج ہے | گرچہ تجکو تخت و ملک و تاج ہے
خوش ہو غم سے غم ہے وہ دام لقا | اندر اس رہ کے ہے پستی ارتقا
غم ہے گنج اور تیرا رنج اُسکا ہے کان | کب اثر اطفال کے اندر کرے
نام بازی کا جو لڑکے سنتے ہیں | دوڑتے سب خر کے ساتھ ہمتگ ہیں
سمجھ کے دام اُدھر کو اے خران | اس طرف کہا تو چھپے ہیں خون آشام
تیر آتے ہیں لیکن کمان | ہو گئی آنکھوں سے مردم کے نہان
میں کمان پوشیدہ تیر غیب سے | تیر پیری کے جوانی پر پڑے
دل کے صحرا میں قدم کو تم رکھو | کہ کشادہ گل کے صحرا میں نہو
ایمن آباد دل ہے اے جوان | قلعہ محکم جائے امن و امان
باغ خرم باحرا در دوستان | جاری چشمے بوستان در بوستان
عُج الی القلب سر یا ساریہ | فیہ اشجار و عیون جاریہ
وہ نہ جا وہ مرد کو احمق کرے | عقل کو بےنور و بےرونق کرے
خواجہ سمجھے گانون روزی دیگا ہی | یہ نہ جانے روزی دینے والا ہے
قول پیغمبر کا سن یار و سنو | عقل اندھی گانون مین رہنے سے ہو
ایک دن گانون مین جو کوئی رہے | عقل اک مہ تک نہ اُسکی ٹھیک ہو

اهل فرزندان سفر را ساختند | رخت را بر گاو عزم انداختند
شادمانان وشتابان سوی ده | که بخوردیم از ده وبردیم بِه
مقصد ما را چراگاه خوش است | یار ما آنجا کریم و دلکش است
با هزاران آرزومان خوانده است | بهر ما غرس کرم بنشانده است
ما ذخیره ده زمستان دراز | از بر او سوی شهر آریم باز
بلکه باغ ایثار راه ما کند | در میان جان خودمان جا کند
عجلوا اصحابنا کی تربحوا | عقل میگفت از درون لا تفرحوا
من رباح الله کونوا رابحین | ان ربی لا یحب الفرحین
افرحوا هونا بما آتاکم | کل آت مشغل الهاکم
شاد از وی شو مشو از غیر وی | او بهارست و دگرها ماه دی
هرچه غیر اوست استدراج تست | گرچه تخت و ملکت است و تاج تست
شاد از غم شو که غم دام لقاست | اندرین ره سوی پستی ارتقاست
غم یکی گنجیست و رنج تو چو کان | لیک کی در گیرد این در کودکان
کودکان چون نام بازی بشنوند | جمله با خر گور همتک میشوند
ای خران کور این سو دامهاست | در کمین این سوی خون آشامهاست
تیرها پران شده لیکن کمان | گشته پنهان از دو چشم مردمان
تیر پران کمان پنهان ز غیب | بر جوانی میرسد صد تیر شیب
گام در صحرای دل باید نهاد | زانکه در صحرای گل نبود گشاد
ایمن آبادست دل ای مردمان | حصن محکم موضع امن و امان
گلشن خرم بکام دوستان | چشمها و گلستان اندر گلستان
عج الی القلب و سر یا ساریه | فیه اشجار و عیون جاریه
ده مرو ده مرد را احمق کند | عقل را بی نور و بی رونق کند
خواجه پندارد که روزی ده دهد | این نپندارد که روزی ده وی است
قول پیغمبر شنو ای مجتبی | گور عقل آمد وطن در روستا
هرکه روزی باشد اندر روستا | تا بماهی عقل او ناید بجا

[illegible]

ایک مدت تک آئی اسیمین رہے — گاؤں میں جبکہ گھانس شیخ کھودا کیے
ایک مدت تک گاؤں میں شیخ کرہے — بس مانا اسکا گور سے جہل سے
گاؤں کیا ہے شیخ کے پہنچا ہوا — صحبت و تقلید کا ہے مبتلا
شہر عقل کل سے آگے یہ حواس — چشم بستہ بیل جون کولہو کے پاس
چھوڑنا اسکو صورت افسانہ ہے — چھوڑ دو دانہ کو گندم دانہ لے
گر نہیں ہوتی ملے گندم کو لے — اسطرف جا گر نہ اس حد جا سکے
گرچہ ظاہر کچھ ہو ظاہر آ سکا لیے — ظاہر آخر کار باطن سمجھو وے
ابتدا سے آدمی شکل رجال — بعد اسکے جان ہو ستر جمال
ابتدا سے میوہ بھی شگوفہ کیے — بعد ہی لیتے کہ وہ ولدیت رکھے
اور اشیا رہ خیمہ کرتے ہیں — ترک کو پھر اسکے مہمان آتے ہیں
خیمہ کی صورت خیمہ ترک ہے معنی ہیں — معنی ملاح اور صورت کشتی ہے
ایک دم اسکو خدا را کرمہ یا — تا بلالے کھینچ خواجہ کا گدھا

تا بگاہی احمقی در وی بود — از چشش چیزہا پنہا چہ در رود
وانکہ باہی باشد اندر روستا — روزگاری باشدش جہل و عمی
وہ چہ باشد شیخ واصل ناشدہ — دست در تقلید و حجت زدہ
پیش شہر عقل کلی این حواس — چون خران چشم بستہ در خراس
این رہا کن صورت افسانہ گیر — ہل تو در دانہ و گندم دانہ گیر
گر بدین رہ نیست رہ برجستان — گر بدان سو نیست رو این سو بران
ظاہرش گیر ارچہ ظاہر کژ بود — عاقبت ظاہر سوی باطن رود
اول ہر آدمی خود صورتیست — بعد از ان جان کو جمال سیرتیست
اول ہر میوہ جز صورت کیست — بعد از ان لذت کہ معنی وی است
اول اخرگاہ سازند و خرند — ترک را زان پس بمہمان آورند
صورتت خرگاہ دان معنیست ترک — معنیت ملاح دان صورت چو فلک
بہر حق این را رہا کن یک نفس — تا خر خواجہ بجنباند جرس

## جانا خواجہ و قوم اسکی کا طرف گاؤں کے — رفتن خواجہ و قومش بسوی دہ

خواجہ اور فرزند سامان بیل پر — گاؤں کی جانب گیے سب لاد کر
سوئے صحرا خوش و خرم جاتے تھے — مسافر وا سکے تمہو اکو پڑھتے تھے
کہ سفر سے بند ہو بادشاہ — مسافری کر وطن اور بہشت [illegible] پس سفر روشن ہو [illegible]
اور سفر سے پیادہ بس فرزین بنے — اور سفر سے بادشہ یوسف ہوئے
دن کو کرتے گرم تند خورشید ہے — رات کو تا سون پہ چلتے راہ تھے
آگے انکے راہ بد اچھی ہوئی — گاؤں کی عشرت سے رہ جنت بنی
تلخ شیرین لب سے جو تھی ناہی — خار جون گلشن سے و گلشن ہوتا ہے
یا حنظل ہے ہو خرما سے سوا — صحرا ہی خانہ سے خانہ ہے وا
اے بہت نازک بدن و نازنین — ہیں امید گلبدن پر خار چین
اے بہت جمال ہیں پشت دوتا — لاغریان کی بلا سے پر جفا
کرتے آہنگ جمال اپنا سیاہ — تا کہ رات آئے تو پھر وصل ماہ

خواجہ و بچگان جہازی ساختند — بر ستوران جانب دہ تاختند
شادمانہ سوی صحرا راندند — سافروا کہ تغنموا برخواندند
کز سفرہا ماہ کیخسرو شود — بے سفرہا ماہ کی خسرو شود
از سفر بیدق شود فرزین راد — وز سفر یابید یوسف صد مراد
روز روی از آفتاب سوختند — شب ز اختر راہ می آموختند
خوب گشتہ پیش ایشان راہ زشت — از نشاط دہ شدہ رہ چون بہشت
تلخ از شیرین لبان خوش میشود — خار از گلزار دلکش میشود
حنظل از معشوق خرما می‌شود — خانہ از ہمخانہ صحرا می‌شود
اے بسا از نازنینان خارکش — بر امید گلعذار ماہ وش
اے بسا حمال گشتہ پشت ریش — از برای دلبر مہروی خویش
کردہ آہنگر جمال خود سیاہ — تا کہ شب آید ببوسد روی ماہ

[illegible]

شام تک خواجہ دکان پر قید کیوں — کیونکہ دل پر اسکے دلبر کی رہے
خواجه تا شب بر دکان چاشت هیچ — زانکه سوی دلبرش بد پیچ پیچ

خشکی و دریا میں سوداگر پھرے — اہل خانہ کی محبت جو رکھے
تاجرست در بحر و خشکی می دود — آن بهر خانه‌نشینی می‌رود

ہر کوئی مردہ کو لیتا مول ہے — زندگی اپنی وہ امید پہ
هر کرا با مرده سودایی بود — بر امید زنده سیمایی بود

کرتا جو محنت حبیب کی تجا ہے — خدمت محبوب کی امید پہ
آن دروگر بهر او آورد چوب — بر امید خدمت مه روی خوب

سعی کر زندہ کی تو امید پہ — بعد دو دن کے نہ ہو مردہ و بت
بر امید زنده کن اجتهاد — کو نگردد بعد روزی دو جماد

مت کرے ناکس کو تو مونس کبھی — عاریت ہوتی ہے اسکی مونسی
مونسی مگزین خسی را از خسی — عاریت باشد درو آن مونسی

پھر کہاں انس اب تیرا ماں باپ کا — حق سوا مونس کو تیرے کب وفا
انس تو با مادر و بابا کجاست — گر بجز حق مونسانت را وفاست

انس لالا دائی کا کیا ہو گیا — قوت بازو کسے ہے حق سوا
انس تو با دایه و لالا چه شد — گر کسی شاید بغیر حق عضد

تجکو تھا جب شیر و پستان سے رہی — تجکو نفرت نے دبستان سے رہی
انس تو با شیر و با پستان نماند — نفرتت از دبیرستان نماند

وہ شعاع دیوار پہ تھی آگ کی وہاں — جانب خورشید پلٹا وہ نشان
آن شعاعی بود بر دیوارشان — جانب خورشید وارفت آن نشان

وہ شعاع ہر چیز پر جو کہ پڑے — اسکا تو عاشق ہوا خورشید ایسے
بر هر آن چیزی که افتد آن شعاع — تو بر آن هم عاشق آیی ای شجاع

عشق آیا تجکو جس موجود پہ — وصف حق کا جوں طلع آپ پہ
عشق تو بر هر چه آن موجود بود — آن ز وصف حق زر اندود بود

زر گیا جو اصل کو تانبا گیا — اپنے زر ہونے سے مفلس رہ گیا
چون زری با اصل رفت و مس بماند — از زر اندودیش مفلس وا بماند

ہو گئی طبیعت سیر ترک اسکو کیا — لات ماری پشت پر دار اور ہٹا
طبع سیر آمد طلاق او براند — پشت پا بر وی زد و از وی گریخت

چاہئے ہٹ اسکے طمع وصف کو — جہل ہے کھوٹے کو ست اچھا کہا
از زر اندوده صفاتش پا بکش — از جهالت قلب را کم گوی خوش

اچھا پن کھوٹے کا ہے یہ عاریت — نیچے ہے زینت کے بے زینتی
کان خوشی در قلب‌ها عاریتی است — زیر زینت مایهٔ بی زینتی است

کھوٹے پن سے زر گیا ہے کان میں — تو بھی جا وہ گر گیا ہے کان میں
زر ز روی قلب در کان می‌رود — سوی آن کان رو تو هم کان می‌رود

نور جاتا شمس میں دیوار سے — جا تو سوی شمس ہر دم شوق سے
نور از دیوار تا خور می‌رود — تو بدان خور رو که در خور می‌رود

آسمان سے بہرہ لے آپ کو — با وفا پایا نہ پرنالہ کو جو
زین سپس بستان تو آب از آسمان — چون ندیدی تو وفا در ناودان

معدن دنبہ نہیں ہو دام گرگ — کب جگہ پہچانے وہ گرگ سترگ
معدن دنبه نباشد دام گرگ — کی شناسد معدن آن گرگ سترگ

تھا گمان کہ زر گرہ میں ہے بندھا — جاتے تھے مغرور گانوں کو چلا
زرگمان بردند بسته در گره — می شتابیدند مغروران به ده

ایسے ہی جاتے تھے ہنستے کھیلتے — مثل چرخ ولاب سے طاعت چکر میں
همچنین خندان و رقصان می‌شدند — سوی آن دولاب چرخی می‌زدند

جانور اڑتے ہوئے جو کہ دیکھے — گانوں کی جانب تو بس بے صبر تھے
چون همی دیدند مرغی می‌پرید — جانب ده صبر جامه می‌درید

گانوں کی جانب سے جو چلتی ہوا — اڑتی تھی روح روان انکی گویا
هر کسی کز سوی ده سوی وزید — گو بیار روح روان می‌پرورید

گانوں سے آتا جو انکے پاس تھا — چومتے خوش ہو کے اسکے دست و پا
هر که می‌آمد ز ده از سوی او — بوسه می‌دادند خوش بر روی او

| | | | |
|---|---|---|---|
| کہ ہمارا یار تو نے دیکھا ہے | جان کی جان کا ہماری دیدہ ہے | کہ تو روی یار ما را دیدہ | بس تو جان جان ما را دیدہ |

## قصہ تعظیم کرنا مجنون کا اس کتے کی کہ مقیم گلی لیلے کا تھا

مثل مجنون کے وہ سگ کو چومتا | کرتا تعظیم اور خود کو میٹتا
گرد اسکے عجز سے کرتا طواف | مثل حاجی گرد کعبہ بے گزاف
اسکے سر اور پاؤں کو بھی چومتا | بھی جلاب شکر کا دیتا تھا
بولا اک گستاخ کہ مجنون خام | مکر یہ کیا ہے کہ کرتا ہے مدام
سگ کا منہ کھاتا پلیدی کو مدام | چاٹتا اپنی ہے مقعد کو مدام
عیب وافر سگ کے کہتا تھا | عیب بین کب غیب بین کو جانتا
بولا مجنون تو تو اک کل جسم ہے | اندر آ تو دیکھ میری آنکھ سے
ہے طلسم کہ یہ بندھا مولی کا ہے | یہ محافظ کوچہ لیلے کا ہے
ہمتش ہمت جان و دل دیکھ اسکا تو | اپنا مسکن کر لیا کس جا کہ
وہ سگ فرخ ہے میرے کہف کا | بلکہ ہم درد و الم ہے وہ مرا
اسکے کوچہ میں وہ سگ رہتا جو ہے | خاک پا بہتر ہے اسکی شیر سے
اسکے کوچہ میں وہ سگ رہتا ہو جو | ایک بال اسکا نہیں دوں شیر کو
شیر ہیں جو اسکے کتوں کے غلام | کہنا ہے ممکن نہیں چپ رہ والسلام
تم اگر صورت سے گزرو دوستان | ہے بہشت اور بوستان در بوستان
توڑ دی اپنی صورت اور جلا کے | کل کی صورت توڑنی سیکھ لی
بعد اسکے توڑے ہر صورت کو تو | جون علی توڑے در خیبر ہو تو
خواجہ ٹھہری عاشق صورت ہوا | گاؤن کو اس بد کے کہنے پر چلا
جانب دام تملق کے روان | جیسے مرغ اک سوئے دانہ امتحان
مرغ حرص سے کرم سے جانا تھا | دام کے دانہ کو پا اپنا پھنسا
دانہ وہ بخشش سے جانا مرغ نے | غایت حرص ہے نہ وہ ہے جود سے
مرغ جو خوش طمع میں دانے کے | وہ طرف اس مکر کے دوڑا اوڑا
گر خوشی سے خواجہ کی آگہ کرون | ڈر ہے بیگاہ اے سالک ڈرتا ہوں

## قصہ نواختن مجنون آن سگ را کہ مقیم کوی لیلے بود

ہمچو مجنون کو سگی را می نواخت | بوسہ اش میداد و پیشش میگداخت
گرد او میگشت خاضع در طواف | ہمچو حاجی گرد کعبہ بے گزاف
ہم سر و پایش ہمی بوسید صاف | ہم جلاب شکرش میداد صاف
بوالفضولی گفت کای مجنون خام | این چہ شید است اینکہ می آری مدام
پوز سگ دائم پلیدی میخورد | مقعد خود را بلب می استرد
عیبہای سگ بسی او برشمرد | عیب دان از غیب دان بوئی نبرد
گفت مجنون تو ہمہ نقشی و تن | اندر آ و بنگرش از چشم من
کاین طلسم بستہ مولی ست این | پاسبان کوچہ لیلی ست این
ہمتش بین و دل و جان و شناخت | کو کجا بگزید و مسکن گاہ ساخت
او سگ فرخ رخ کہف منست | بلکہ او ہم درد و ہم لہف منست
آن سگی کو گشت در کویش مقیم | خاک پایش بہ ز شیران عظیم
آن سگی کہ باشد اندر کوی او | من بشیران کی دہم یک موی او
ای کہ شیران مر سگانش را غلام | گفت امکان نیست خامش والسلام
گر ز صورت بگذرید ای دوستان | جنت است و گلستان در گلستان
صورت خود چون شکستی سوختی | صورت کل را شکست آموختی
بعد ازان ہر صورتی را بشکنی | ہمچو حیدر باب خیبر برکنی
سغبہ صورت شد آن خواجہ سلیم | کہ بدہ میشد بگفتاری سقیم
سوی دام آن تملق شادمان | ہمچو مرغی سوی دانہ امتحان
از کرم دانست آن مرغ حریص | دانہ را با دام لیکن شد محیص
از کرم دانست مرغ آن دانہ را | غایت حرص است نی جود آن عطا
مرغکان در طمع دانہ شادمان | سوی آن تزویر پران و دوان
گر ز شادی خواجہ آگاہت کنم | ترسم ای رہرو کہ بیگاہت کنم

[illegible]

مختصر کرتا ہوں جو گانون کہا
ایک تک گانون گانون ...
جو کہ ... پیغمبر استاد کے
جو کہ ... جائے گانون
جو کی کعبہ کو جائے ...
... مال وہ پائے کہ ...
کان ...
اہل ... بالقلم
... ایک ...
...
... گانون ...

شہر وہ ... گانون تھا ... بھر
کیونکہ گانون کی ... جانتا
... ان ...
راہ ... ہو
ان ... ان کی طرح ...
آدمی ... مال ...
... اک کو ...
تا کہ ... علم القرآن ...
کر دیا ... واسطے ... کرم
جون ... ان ...
اسپ ... جون ... کی ...
... ایک ...

مختصر کردم چو آمد ده چه بد
قریہ ای ده بده می تا خفتند
ہر کہ گیر ... واستا
ہر کہ در دہ ... وزنی رود
... کعبہ ...
... ان ...
مالی ... کہ ...
... علم ... ابود
... بالقلم
... بصر
اندر ... دہ ...
... اوده ... روستا

خود ... دیگر ...
... لقمہ ...
... شہر ...
... شود
... ان ...
آدمی ... البشر
... بالشدہ ...
... علم القرآن ...
واسطہ ...
جون ...
...
...

پوچھنا خواجہ قوم کا اس کی ... گانون
... اور جان ... انا ... آکر

پس ... خواجہ ... 
... آمد ... روستائی ... 

... اک ...
دیکھو دہقانی کو ...
... ان ...
... ہو
...
...
ایسا ... کر ...
... اس کا ...
آنکی ... کیا
... وقت تھا

... کہا اس ...
کرتا ہے ...
تا کہ ...
دہ ... نون ...
... مشکل ...
...
... ان ...
... دور ...
ہوا ... سے پیدا
... کیا

... 
روستائی ... 
... ان ...
... ان ...
... ان ...
... فند
... باصر
چون ... ان ...
در فروبستہ ... خانہ ...
لیک ... 

... 
... 
... 
... 
... 
... 
... 
... 
... 
... 
چون ... 

[illegible]

[illegible]

| | |
|---|---|
| جب دیا اسکے بس آئے وہ پانچ روز | شب کو سردی دن کو تھا خورشید سوز |
| نے تھا غفلت اور خوشی سے بہرہ | بلکہ تھا وہ بیقراری سے بھرا |
| بیقراری سے ہیں ... | شیر کہتا نا ہو کرتے تھے وار ایک |
| دیکھے یہ سب کو اور کیا اسکو سلام | کہ فلاں ہوں میں وہ میرا ہے نام |
| بولا کہ کیا جانوں میں ہوں کون | یا پلیدی یا تو پاکی کور کے |
| [illegible] | کچھ نہیں ... |
| نے خودی کی پائی ... خبر | نے سر ہوا اپنی ہستی سے اثر |
| تھی خبر ... ہوش ... | جان و دل میں ... جز خدا |
| بولا پہلے ... | ... |
| شیخ ... | کہا تو تھا جوان ... |
| نے فلانے دل خرید ... | کل ... الا ... |
| تو نہ ... احسان ... | ... کیا احسان تھا |
| سر ... | شرم ... |
| وہ ... | ... |
| پانچ میں ... بارش ... | ایسی بارش ... حیران تھا |
| ... | ... |
| ... وہ آیا پاس ... | بولا آخر کیا ... |
| بولا میں ... | وہ ... |
| پانچ سال ... | جان کو ... |
| اپنے خوشدل اور یار ... | بھاری ... |
| ... | جان ... |
| ... | ... |
| بولا بس ... زوال | کرلیا ... |
| ... | تا قیامت ... |
| ... | ... |

| | |
|---|---|
| بر روزش بند ایشان پنج روز | شب بشب بارو ز خور خورشید سوز |
| نے ز غفلت بود ... | بلکہ بود ... |
| با الیمان ... | شیر مردی ... |
| ... گفتش سلام | کہ فلانم ... نام |
| گفت ... | تا پلیدی یا قرین پاکی |
| ... | ... |
| از خودی ... خبر | ... |
| ... | در دل ... |
| ... با قیامت ... | تا ... |
| ... | ... |
| ... | کل ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... پنج روز | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| گفت ... | ... |
| ... | تا ... |
| گفت ... | ... |

[illegible]

گرگ کی خاطر لیے تیر و کماں / تاکہ مارے گرگ جو آئے وہاں
در کشش چه تیر و کمان از بهر گرگ / تا زند چون آید آن گرگ سترگ

گر تو وہ خدمت کسے چاہتی ہی / ورنہ جلدی تو بتا دو جو کہی
گر تو آن خدمت کنی جا آن تست / ورنه جای دیگری فرمای چیست

بولا وہ خدمت کرون گا ... / دو کمان تیر تو لا مجھکو دے
گفت من خدمت کنم تیر و کمان / ده کمان و تیر گیرم من بهم

میں نسوؤں گا ... / سر بچا لے گرگ سے ... تیر سے
من نخسپم هیچ بیدار ... / سر نگه دارم ز گرگ سر تیز هم

بہر حق ست چوپاں ... / ... سر پہ ہے
بهر حق یکدم مخسب ... / آن زمان پرخون ... دل

تھا مکان خالی گیا وہ ... / ... اور ... دل
گوشه خالی شد و او باخیال / ... تا ... خیال

شکل شیری ایک ... / ... اس جا پڑا
چون بانگ ... گرگ ... / ... کنج غار

رات بھر ... / ... سزا اور ... سزا
شیر ... / ... سر ... سزا

... کس کا ہوا / ... کسی کا حال ... ہو گیا
این سزا ... / ... یکی ... تا کسان

... / ... دل
این سزا ... / ... گرگ ... او

... / ...
... / ... ازو ... خشان

... / ...
بنده ... / ... سر ...

... / ... اہل ... قول
از ملوک ... / ... اپنی ...

... / ...
... / ... گنج ...

... / ... عقل
این سزا آنکه ... عقل / ... آمد ...

... / ... اقرار ہے
چون پشیمانی ... / ... مرد ...

... کیا / آه کرنا ... فائدہ
چون پشیمان گشت ... / ... از ...

... / ... گرگ ...
آن کمان و تیر اندر دست او / گرگ ... هر ...

گرگ ... / ...
گرگ ... چون ... / گرگ ... گرگ ...

... / اس کا ...
... چون گرگ شده / اندر ان ... زخمی زده

... / ... اچھی
... / از سبب ... گرگ ...

... نقصان / ...
... گرگ ... / ... خواهد ...

... / ...
... / ...

... گرگ ... / ... ستم
... گرگ ... / ... از ...

... / ... گراہ ...
... / ...

پاؤں تلے کو جو نکلا ہو گیا
[illegible]
کیچ جا دہقانی کہ راتے کیا گیا
بولا نہیں جو ان ہیں [illegible]
[illegible]
چاندا اجول [illegible]
[illegible]
راتکو کو کہتا [illegible]
[illegible]
[illegible]
جون مسافر توشہ سے آگاہ ہو
اور گریبان پکڑا اس دہقان کا
کیوں تیرا بھاگا کیوں [illegible]
کیوں نہ سمجھا بہرہ وہ مسالہ کو
خاک تو [illegible]
اور نہ مرد [illegible]
جز تحیر [illegible]
عاقل مجنون حق [illegible]
شرح [illegible]
[illegible]
بولا [illegible]
قلت [illegible]

اندر اقرار [illegible]
[illegible]
اندر دو [illegible]
گفت [illegible]
گفت [illegible]
شب [illegible]
هم [illegible]
گفت [illegible]
در [illegible]
خواجه [illegible]
[illegible]
[illegible]
آنکه [illegible]
خوش [illegible]
[illegible]
آنچه [illegible]
عاقل [illegible]
آنکه [illegible]
[illegible]
پیچ [illegible]
بار [illegible]

[illegible]
گفت جاهل [illegible]
[illegible]
دیده [illegible]
این [illegible]
چون [illegible]
[illegible]
[illegible]
گفت حق [illegible]
هیچ [illegible]

دعویٰ فقر و بیخودی کا تو کرے | عاشقان حق کی ہائے ہو کرے
کہ زمین کو میں نہ جانوں ہیچ ہے | امتحان تیرا کیا غیرت نے ہے
گو ذرا سچ ہے نے رسوائی کری | کردی ثابت نیستی ہستی تری
انبیا رسوا کیا ہے حق مکر کر | اور مکر سے صید کو بہاگا ہے جو
سیکڑوں ہیں امتحان ہو ذو فنون | جو کہے کہ میں کا ہیں دربان ہوں
گرنہ جانیں عام اُسکا امتحان | تو کہیں بس خاصان رہ حق لشکان
ورنہ پن کا جو کوئی دعوے کرے | آگے جو اُسکے شاہ اطلس ڈالدے
کہ قطع کر اک چند اسکا بڑا | امتحان کو فنیمی اک نے کہولا
امتحان ہوتا نہیں ہر ایکا جو | ہر مخنث تہا رستم جنگجو
خود مخنث اک زرہ پہنے اگر | زخم خود دیکھے تو بہاگے منہ پسر
مست حق کو ہوش بادسر دو | مست حق جو نکہ نہ نفخ صور
بادہ پی حق کی جو بیخودی ہے نہیں | تو نے بس کہا بادہ ہی کا ہے یہ نہیں
خود کو کہتا ہے جنید و بایزید | جا نہیں جانوں تیری ہی کلید
تو ہی ہے سنگر بدعقیدہ حرص جو | مکر پوشیدہ کرے مکار تو
آپکو منصور حلاجی کرے | روئی میں یارونکی اپنی آگ جو
نے عمر سے بولہب میں جانتا | گو نہ سچ کہ شب میں جانتا
اسو گدھے ہے تجھے خر باور رہے | خود کو تو تیرے لیے اندھا کرے
سالکو حق جان خود کو کم سوا | راہزنوں کا یار ہے تو گو نہ کہا
عقل کی جانب بھی جا اڑ کر کے | آسمان پر کیسا مجازی پر اڑے
حق کا عاشق آپکو کرتا ہے تو | عشق کالے دیو کا رکھتا ہے تو
حشر کے دن عاشق و معشوق کو | دو بدو باندھیں لا کر روبرو
بیخودی میں تو نے خود کو ڈالا ہے | خون رز کیا خون ہمارا کیا یا ہے
جا نہیں پہچانتا تجکو نہ رہ | عاشق بیخود ہوں نہیں بہلول تو
قرب حق ہونیکا تجکو وہم ہے | کہ نہ صانع ہو سچ با مفتی ہے
تو نہیں سمجھے کہ قرب اولیا | سو کرامت رکہے از فضل خدا

لاف درویشی زنی و بیخودی | ہاے و ہوے عاشقان اگه دہی
کہ زمین را من ندانم زآسمان | امتحانت کرد غیرت امتحان
بازکرد چنین رسوات کرد | ہستی نفی ترا اثبات کرد
اینچنین رسوا کند حق شید را | اینچنین گیرد رمیده صید را
صد ہزاران امتحانست اے پدر | ہر کہ گوید من شدم سرہنگ در
گرنداند عامہ او را ز امتحان | پختگان راہ جویندش نشان
چون کند دعوے خیاطی کسے | افگند در پیش او شہ اطلسے
کہ ببر این را بغلطاق فراخ | ز امتحان پیدا شود او را دو شاخ
گر نبودے امتحان ہر بدی | ہر مخنث در وغا رستم بدی
خود مخنث را زرہ پوشیده گیر | چون ببیند زخم گردد او اسیر
مست حق ہشیار گردد از لہو | مست حق نابد بخود از نفخ صور
بادہ حق راستست باشد نے دروغ | دوغ خوردی دوغ خوردی دوغ دوغ
ساختی خود را جنید و بایزید | رو کہ نشناسم ترا از کلید
بدرگی و بددلی و حرص و آز | چون کنی پنہان بشید اے مکرساز
خویش را منصور حلاجی کنی | آتشے در پنبہ یاران زنی
کہ نمیشناسم عمر از بولہب | بازخر کہ شناسم نیم شب
اے خرے کاین از تو خر باور کند | خویش را بہر تو کور و کر کند
خویش را از رہروان کمتر شمر | تو حریف رہزنانے گوه خور
بار بر ازشیده سوی عقل تاز | کے پرد بر آسمان پرِ مجاز
خویشتن را عاشق حق ساختی | عشق با دیو سیاہے باختی
عاشق و معشوق را در رستخیز | دو بدو بندند و پیش آرند تیز
تو چه خود را گیج و بیخود کرده‌ئی | خون رز کو خون ما را خورده‌ئی
رو کہ نشناسم ترا از من بجہ | عاشق بیخویشم و بہلول ده
تو توہمے کہ از قرب حق | کہ طبق گردد نگردد از طبق
آن نمی بینی کہ قرب اولیا | صد کرامت دارد و کار و کیا

آہن از داؤد مومے میشود　　موم در دستت چو آہن میشود
قرب خلق و رزق بر جملہ ست عام　　قرب وحی عشق دارند این کرام
قرب بر انواع باشد اے پدر　　میزند خورشید بر کہسار و زر
لیک قربے ہست با زر شید را　　کہ ازان آگہ نباشد بید را
شاخ خشک و تر قریب آفتاب　　آفتاب از ہر دو کے دارد حجاب
لیک کو آن قربت شاخ طری　　کہ ثمار پختہ از وے میخوری
شاخ خشک از قربت آن آفتاب　　غیر زوتر خشک گشتن گو بیاب
آنچنان مستی مباش اے بیخرد　　کہ بعقل آید پشیمانی خورد
بلکہ ازان مستان کہ چون مے میخورند　　عقلہا باید حسرت میبرند
اے گرفتہ ہمچو گربہ موش پیر　　گر ازان مے شیرگیری شیرگیر
اے بخوردہ از خیال جام ہیچ　　ہمچو مستان حقایق بر مپیچ
میفتی این سو و آن سو مست وار　　اے تو این سو نیستی زان سو گذار
گر بدان سو راہ یابی بعد ازان　　گہ بدین سو گہ بدان سو سر فشان
جملہ این سو وان سوئی گپ میزنی　　چون نداری مرگ ہرزہ جان کنی
آن خضر جان کز اجل نہراسد او　　شاید از مخلوق را نشناسد او
کام از ذوق توہم خوش کنی　　در دمی در خیک خود پرش کنی
پس بیک سوزن تہی گردی ز باد　　اینچنین فربہ تن عاقل مباد
کوزہا سازی ز برف اندر شتا　　کے کند چون آب بیند آن وفا

لوہا ہوتا موم ہے داؤد سے　　موم تیرے ہاتھ میں لوہا ہے
قرب خلق و رزق سب پہ عام ہے　　قرب حق عشق ہوا ان خاص کو
قرب ہوتا ہے کئی قسم کا پسر　　کوہ و زر پر پڑتی ہے خورشید ہے
قرب ہے زر سے جو خورشید کو　　اس سے آگاہی نہ ہو کچھ بید کو
شاخ خشک و تر ہیں قرب آفتاب　　رکھتا کب خورشید دونوں سے حجاب
قرب ہے کب اس شاخ تر کی ہے کہاں　　کہ تو لے پختہ ثمر اس سے عیاں
شاخ سوکھی قرب خورشید سے　　سوکھنے کے بس سوا کیا اس میں ہے
ایسا تو مست ہوا ہو دل جلے　　عقل آئے ہو پشیمانی تجھے
بلکہ ان مستوں سے جو پیتے ہیں مے　　عقل بھی حسرت و افسوس کرے
اے کہ تو جوں بلی ہے بوڑھے موش پر　　بیکے شیر اس مے سے ہو شیر گیر
اے نہ کچھ کھایا خیال جام سے　　مثل مستان حقائق ست ہو
مست سا گرتا ادھر ہے اور ادھر　　گر ادھر کو تو نہیں ہے جا ادھر
تو ادھر گر راہ پائے بعد ازاں　　گہ ادھر اور گہ ادھر سر پھیر تو
کل ادھر ہے مست ادھر کی بات کہ　　موت گر ہے جان کو مستانہ کر
جو خضر جان کہ اجل سے نہ ڈرے　　خلق کو نہ جانے لائق اس سے
تشنہ کو ذوق وہم سے تو خوش کرے　　دم ہوا ہے مشک کو تو خود بھرے
اس ہوا کو سوئی اک خالی کرے　　اس نشاپے سے تو غافل رہ
کوزہ سردی میں جو برف سے　　کب وہ ٹھہرتا جبکہ پائے گرمی

## افتادن شغال در خم رنگ و رنگین شدن و دعوی طاوسی نمودن در میان شغالان دیگر

## گرنا گیدڑ کا رنگ کے خم میں اور رنگین ہونا اس کا اور دعوی کرنا طاؤس ہونے کا اور گیدڑوں میں

آن شغالے رفت اندر خم رنگ　　اندران خم کرد یک ساعت درنگ
پس برآمد پوستش رنگین شدہ　　کہ منم طاؤس علیین شدہ
پشم رنگین رونق خوش یافتہ　　آفتاب آن رنگہا بر تافتہ
دید خود را سرخ و سبز و فور و زرد　　خویشتن را بر شغالان عرضہ کرد
جملہ گفتند اے شغالک حال چیست　　کہ ترا در سر نشاطے ملتوی ست

رنگ کے خم میں جا اک گیدڑ گرا　　اور گھڑی بھر اس خم میں رہا
پس وہ نکلا اس کا تن رنگین ہوا　　کہ میں اک طاؤس علیین ہوا
اس نے رنگین بال کو رونق لگی　　دھوپ پہ ہے رنگ چمکنے لگی
خود کو دیکھا نیلا پیلا اور ہرا　　گیدڑوں پر اپنے کو ظاہر کیا
بولے گیدڑ کیا ہوا حال ہے　　کہ خوشی تجھ میں بھری فی الحال ہے

[illegible]

اور خوشی سے تو ایسا ہوا / یہ تکبر تو نے سیکھا کس جگہ سے
اُس سے اک گیدڑ نے ... یہ کہا / کہ کیا ہی تکبر خوش دل ہوا
مکر سے تو شیر ... تا کہ یہ / خلق کو حسرت ... اور ...
جوش میں تو ... گرمی / مکر سے ... بے شرمی اب
صدق و گرمی ... شعار اولیا / اور بے شرمی پناہ ہر دغا
کہ التفات ... اپنی سو / کہ ہوں خوش ناخوش ... دل جان کو

از نشاط از یا کرانه کرده / این نبشته از کجا آورده
یک شغالی پیش شیر ای فلان / شید کردی تا شدی از خوشدلان
شید کردی تا به منبر بر جهی / تا ز لاف این خلق را حسرت دهی
بس بکوشیدی ندیدی گرمیی / پس شد آورده بهر شرمیی
صدق و گرمی خود شعار اولیاست / باز بی‌شرمی پناه هر دغاست
کالتفات خلق سوی خود کشند / که خوشیم و از درون بس ناخوشند

## مونچھیں چکنی کرنا مرد شیخی خور کا ہر صبح پوست دنبہ سے اور باہر آکر کہنا یاروں سے کہ میں نے عمدہ کھانا کھایا ہے

## چرب کردن مرد لافی لب و سبلت خود را هر بامداد به پوست دنبه و بیرون آمدن میان حریفان که چنین و چنان خورده‌ام

پوست دنبہ کا ملا ... مرد کو / مونچھیں چکنی ہر صبح کرتا وہ
منعموں کے درمیاں جاتا کہ میں / چرب کھانا کھا ہوں میں بزم میں
پکڑتا مونچھوں کو خوش آمدہ / یہ غرض کہ دیکھو سبلت میری کو
راست گوئی کی ہے میری یہ گواہ / چرب و شیرین کھانے کا ہے یہ پتا
پیٹ اُسکو دیتے جواب بے یقین / اباد اللہ کید الکافرین
تیری شیخی سے جلائی مجکو جو / تیری چکنی مونچھ اکھڑی ہو وہ
تیری شیخی بد نہ ہوتی اے گدا / رحم کرتا اک سخی مجھپر بھلا
گر دکھاتا عیب و کم کرتا جفا / کرتا بھلائی تری اک آشنا
بولتا تو سچ ہی کرتا تو کم / اک طبیب اپنی دوا کرتا اتم
بولا حق کہ ٹیڑھا مت کر گوش و دم / ینفعن الصادقین صدقهم
اے پلید اب ... غار ... / فاستقم اور کر تو ظاہر جو کہ ہے
گر نہیں تو عیب اپنا چھپ رہو / مکر و آرائش سے مت مارا کرو
اپنی چکنی مونچھ پہ بے تکیہ نہ دے / کیونکہ بلی لیگئی دنبہ تمہارا جو
نقد گر پایا ہے مت کھول زبان / راہ میں اکثر ہیں سنگ امتحان
امتحان کے سنگ کو بھی امتحان / پیش ہیں احوال اپنے میں نہان
بولا حق تا زندگی ہر وقت جہان / یفتنون فی کل عام مرتین

پوست دنبه یافت شخصی مستهان / هر صباح چرب کردی سبلتان
در میان منعمان رفتی که من / لوت چربی خورده‌ام در انجمن
دست بر سبلت نهادی در نوید / رمز یعنی سوی سبلت بنگرید
کاین گواه صدق گفتار من است / وین نشان چرب و شیرین خوردن است
اشکمش گفتی جواب بی‌طنین / که اباد الله کید الکاذبین
لاف تو ما را بر آتش برنهاد / کان سبال چرب تو برکنده باد
گر نبودی لاف زشتت ای گدا / یک کریمی رحم افکندی به ما
ور نمودی عیب کم کردی جفا / هم بدیدی صالحی یک آشنا
راست گر گفتی و کژ کم باختی / یک طبیبی داروی او ساختی
گفت حق که کژ مجنبان گوش و دم / ینفعن الصادقین صدقهم
گفت اندر کژ مخسب ای محتلم / آنچه داری وا نما فاستقم
ور نگویی عیب خود باری خمش / از نمایش وز دغل خود را مکش
بر سبال چرب خود تکیه مکن / زانکه گربه برد دنبه بی‌سخن
گر تو نقدی یافتی مگشا دهان / هست در ره سنگهای امتحان
سنگها و امتحان را نیز پیش / امتحانها هست در احوال خویش
گفت یزدان از ولادت تا بحین / یفتنون فی کل عام مرتین

[illegible]

ع امتحان ... امتحان ... [illegible]

امتحان پر امتحان ہے جان لو — امتحان تھوڑے پہ ہو راضی نہو

امتحان سے بس قضا کے تم ڈرو — اور رسوائی کا تم سے غم نہو

امتحان بر امتحان است ای پسر — هین به کمتر امتحان خود را مخر

ز امتحانات قضا ایمن مباش — از ز رسوائی بترس ای خواجه تاش

## بے غم ہونا بلعم باعور کا امتحان حضرت عزت نے کرلیا اور وہ اسی باعث سے رو سیاہ ہو

## ایمن بودن بلعم باعور که امتحان کرد حضرت عزت اورا و از انها رو سیاه آمد

بلعم باعور و ابلیس لعین — رد ہوے با امتحان آخرین

کیونکہ بے غم تھے وہ مکر اللہ سے — کہ ہوا ہے امتحان سب سے جو چکے

آخر انکا حال سب رسوا ہوا — کر سنا ہوئیگا انکا ماجرا

وہ جو پنہان کرتا ہو ظاہر تو کر — پیٹ جلا ای رب تو رسوا اسکو کر

دعوی کرکے چاہتا دولت ہے وہ — معدہ نفرین کرتا اسکی مونچھ کو

تن کے اجزا دشمن اسکے ہیں سبھی — جو دیکھے لاف پر انکو جزا ان

لاف زن ہو کر تا کرم اور جود سے — شاخ رحمت کو وہ تا جڑ سے پیٹے

پیٹ اسکی مونچھ کا دشمن ہوا — اور پوشیدہ کری اسنے دعا

لاف گو کو کر تو رسوا اے خدا — رحم خاصان مجھ پہ ہوئے تا سدا

ہو دعا مقبول ہوئی اس پیٹ کی — سوزش حاجت نے کی جلوہ گری

بولا حق گر کافر و فاسق کرے — یاد مجھکو میں کروں مقبول ہے

راستی لا تو دکو یا خاموش کر — اس گھڑی رحمت کو دیکھ اور نوش کر

تو دعا کر سخت اور صبر یاد کر — تا چھٹے او سے غول سے تجھکو بشر

بلعم باعور و ابلیس لعین — ز امتحان آخر گشته مهین

ز آنکه بودند ایمن از مکر خدا — کامتحانها رفت اندر یاسعا

عاقبت رسوائی آن حال شان — هم شنیده باشی از احوال شان

کانچه پنهان میکنند پیداش کن — سوختست ما را خدا رسواش کن

او به دعوی میل دولت میکند — معده اش نفرین سبلت میکند

کین بلا اجزای نقش خصم وی اند — که بهای لاف ایشان بر وی اند

لاف زد او و کرمهاے میکند — شاخ رحمت را ز بن بر میکند

این شکم خصم سبال او شده — دست پنهان در دعا اندر شده

کای خدا رسوا کن این لاف لئام — تا بجنبد سوے ما رحم کرام

مستجاب آمد دعاے آن شکم — سوزش حاجت بزد بیرون علم

گفت حق گر فاسقی و اهل صنم — چون مرا خوانی اجابتها کنم

راستی پیش آر یا خاموش کن — و آنگهان رحمت ببین و نوش کن

تو دعا را سخت گیر و شغول — عاقبت برهاندت از دست غول

## لیجانا بلی کا پوست دنبہ کو اور رسوا ہونا پہلوان کا

## بردن گربه پوست دنبه را و رسوا شدن پهلوان

پیٹ نے جو حق کو سونپا آپ کو — لیگئی دنبہ کا بلی پوست وہ

دوڑے پیچھے پوست کے ہم اسکا — اسکی خفگی سے ڈرا وہ مشتبہ

ایک طفل میں وہ لڑکا دوڑتا — اور رسوا مرد لافی کو کیا

بولا کہ اب وہ جو ہر صبح کو — مونچھیں چکنی اپنی کرتا تھا تو

بلی ناگہ آئی اسکو لیگئی — پیچھے دوڑے ہم نہ وہ ہمکو ملی

لاف میں اور ذوق میں تھا پہلوان — جو سنا قصہ ہوا وہ مردہ جان

چون شکم خود را بحضرت در سپرد — گربه آمد پوست دنبه را ببرد

از پی دنبه دویدند او گریخت — کودک اندر ترس تا لبش بگریخت

آمد اندر انجمن آن طفل خرد — آبروے مرد لافی را ببرد

گفت آن دنبه که هر صبح بدان — چرب میکردی لبان سبلتان

گربه آمد ناگهانش در ربود — بس دویدیم و نکرد آن جهد سود

پهلوان در لاف گرم و ذوقناک — چون شنید این قصه گشت از غم هلاک

ہو گیا خجل وہ بس منفعل | سر جھکایا اور ہوا چپ وہ خجل
پس تعجب سے ہنسے سب جاہلان | پھر انہیں رحم آ گیا پھر وہاں
دعوت اسکی کر کے پیٹ اسکا بھرا | تخم رحم اسکی زمین میں بو دیا
دیکھا جو خاصوں کی ذوق راستی | بے تکبر راستی حاصل کری
راستی کا پیشہ اپنا کر مدام | دونوں عالم میں ہو تو نیکنام

منفعل شد درمیان انجمن | سر فرو برد و خمش شد از سخن
خنده آمد جاهلان را زان شگفت | رحمها شان باز جنبیدن گرفت
دعوتش کردند و سیرش داشتند | تخم رحمت در زمینش کاشتند
او بذوق راستی دید از کرام | بی تکبر راستی را شد غلام
راستی را پیشه خود کن مدام | تا شوی در هر دو عالم نیکنام

## طاؤس ہونیکا دعوی کرنا اس گیدڑ کا جو رنگریز کے خم میں گر گیا تھا

## دعوی طاؤسی کردن آن شغال که در خم صباغ افتاد

چھپ کے آیا رنگین گیدڑ نے کہا | کان میں اپنے ملامتگر کے آ
مجھکو دیکھ رنگ کو تو دیکھ لے | بت پرست اک بت نہ پاوے ایسا رے
چون گلستان ہو گیا ہوں رنگ خوش | مجھکو سجدہ کر نہ سرکش ہو سے ہو
دیکھ کر و فر آب و رنگ کو | فخر دنیا رکن دین کہہ مجھکو تو
مظہر لطف خدائی میں ہوا | لوح شرح کبریائی میں ہوا
گیدڑو مجھکو نہ تم گیدڑ کہو | حسن یہ کب ہو گیدڑ کو شنو
آئے جب سب گیدڑ ہو کے جمع | جیسے پروانے ہوں گرد اگرد شمع
بولے سب کیا تجھکو کہیں ہم اے ہری | بولا طاؤس اب کہو جون مشتری
پس کہا انہوں نے کہ طاؤسان جان | جلوہ کرتے ہیں وہ اندر گلستان
ایسا تو جلوہ کرے بولا کہ لا | نہ گیا جنگل کہوں کیسے منا
بانگ طاؤسوں کی دے بولا کہ لا | تو نہیں طاؤس خواجہ بوالعلا
خلعت طاؤس آئے چرخ سے | رنگ سے کب کوئی تجھکو ہو سکے

آن شغال رنگ رنگ آمد نهفت | بر بناگوش ملامتگر بگفت
بنگر آخر در من و در رنگ من | یک صنم چون من ندارد خود شمن
چون گلستان گشته‌ام صد رنگ و خوش | مر مرا سجده کن از من سر مکش
کر و فر و آب و تاب و رنگ بین | فخر دنیا خوان مرا و رکن دین
مظهر لطف خدائی گشته‌ام | لوح شرح کبریائی گشته‌ام
ای شغالان هین مخوانیدم شغال | کی شغالی را بود چندین جمال
آن شغالان آمدند آنجا بجمع | همچو پروانه بگرد اگرد شمع
جمله گفتندش چه خوانیمت هری | گفت طاوس نر چون مشتری
پس بگفتندش که طاوسان جان | جلوه‌ها دارند اندر گلستان
تو چنان جلوه کنی گفتا که نی | بادیه نارفته چون گویم منی
بانگ طاوسان کنی گفتا که لا | پس نه‌ای طاوس خواجه بوالعلا
خلعت طاوس آید ز آسمان | کی رسی از رنگ و دعوی‌ها بران

## دعوی الوہیت کرنا فرعون کا اور تشبیہ دینا اسکو ساتھ اس گیدڑ کے کہ دعوی طاؤس ہونیکا آگے گیدڑوں کے کرتا تھا

## دعوی کردن فرعون الوهیت را و تشبیه کردن او را بدان شغال که دعوی طاوسی نزد شغالان می‌نمود

جیسے فرعون مرصع ریش نے | جا بنا اعلی ہوں کلیم اللہ سے
گیدڑ کی نسل سے پیدا تھا وہ | خم میں مال اور جاہ کے دوبا تھا وہ
جس نے دیکھا اسکا جاہ سجدہ کیا | مکر کے سجدے نے اسکو کھا لیا

همچو فرعونی مرصع کرده ریش | برتر از عیسی پریده از خریش
او هم از نسل شغال ماده زاد | در خم مالی و جاهی در فتاد
هر که دید آن جاه و مالش سجده کرد | سجده افسونیان را او بخورد

| | |
|---|---|
| گشت مسکین آن گدا از زنده دلی | از سجود و از تضرع های خلق |
| او گدا است بود در خردی سال | خواند حق را گفت گر بدهی مال |
| آن به من بخشید کم مخلوق را | آن دعایش مستجاب آمد دعا |
| خوش شد از همه خلقان زیاد | شد فراموش دعا از شادی |
| مال بار آید که وردی زیرها | وان قبول و سجدهٔ خلق از دعا |
| ای فرعون ناموسی مکن | تو شغالی هیچ طاوسی مکن |
| سوی طاوسان اگر پیدا شوی | عاجزی از جلوه و رسوا شوی |
| موسی و هارون چو طاوسان بدند | پر جلوه بر سر و رویت زدند |
| زشتیت پیدا شد و رسوائیت | سرنگون افتادی از بالائیت |
| چون محک دیدی سیه گشتی چو قلب | نقش شیری رفت پیدا گشت کلب |
| ای سگ گرگین زشت از حرص و جوش | پوستین شیر را بر خود مپوش |
| غرهٔ شیرت بخواهد امتحان | نقش شیر و آنگه اخلاق سگان |
| ای شغال بی جمال و بی هنر | هیچ بر خود ملن طاوسی بهر |
| زانکه طاوسان کند زت امتحان | خوار دلی رونق بمانی در جهان |

| | |
|---|---|
| وہ ہوا ست کہ اس زندہ دلی | سجدہ و تعظیم سے جو کرتی خلق |
| تھا وہ کم عمری میں اک مفلس گدا | اسے مجھ کو تو مال کر حق سے دعا |
| جان سے زیادہ کر دیا مخلوق کو | وہ دعا مقبول اسکی ہو گئی |
| [illegible] | وہ دعا دل سے فراموش ہو گئی |
| مال ہوا [illegible] | یہ قبول و سجدۂ خلق اس دعا |
| اے فرعون ناموسی نہ کر | تو ہے گیدڑ لاف طاؤسی نہ کر |
| جو کہ طاؤس کی جانب جائے گا تو | جلوہ سے عاجز و رسوا ہو گے تو |
| موسی و ہارون جوں طاؤس تھے | مارا پر جلوہ کا اک سر پر ترے |
| تیری ہوئی ظاہر بری رسوائی ہے | سرنگوں ڈالا تجھے بالائی سے |
| جو کسوٹی دیکھی تو سیاہ کالا ہوا | شیر کا نقشہ مٹا کتا ہوا |
| او سگ [illegible] حرص جو | پوستین مت شیر کا مت پہن تو |
| شیر کا غرہ ترا ہے امتحان | شیر کا نقشہ و اخلاق سگان |
| ہے جو گیدڑ بے جمال و بے ہنر | مت گمان طاؤس کا تو خود پہ کر |
| جو کہ ہیں طاؤس تیرا امتحان | خوار و بے رونق ہو تو اندر جہان |

## تفسیر ولتعرفنهم فی لحن القول

| | |
|---|---|
| گفت یزدان مر نبی را در مساق | یک نشان سهل تر ز اهل نفاق |
| گر منافق زفت باشد نغز و هول | واشناسی مر ورا در لحن قول |
| چون سفالین کوزه ها را میخری | امتحانی میکنی ای مشتری |
| میزنی دستی بر آن کوزه چرا | تا شناسی از طنین اشکسته را |
| بانگ اشکسته دگرگون می بود | بانگ چاووش است پیشش میرود |
| بانگ می آید که تعریفش کند | همچو مصدر فعل تصریفش کند |
| چون حدیث امتحانی رو نمود | یادم آمد قصهٔ هاروت زود |

| | |
|---|---|
| حق نے قرآن میں منافق کا نشان | سہل تر حضرت کو بتلایا عیاں |
| گر منافق ہووے مغرور اہل ہول | اسکو تو پہچان اندر لحن قول |
| جو گھڑا مٹی کا لیتا ہے کبھی | امتحان کرتا ہے تو اے مشتری |
| ہاتھ اس پر کیا مارتا ہے تو | تا کہ تو جانے صدا سے نقش کو |
| ہے صدا ٹوٹے کی اور ہی طرح کی | اور نقیب ہونکی صدا بس اور ہے |
| اسکی تعریف [illegible] آگے کرے | فعل کی تعریف جوں مصدر کرے |
| امتحان کی بات جو ہونے لگی | یاد آیا قصۂ ہاروت بھی |

## قصهٔ هاروت و ماروت و دلیری ایشان بر امتحان حق تعالی

## قصۂ ہاروت و ماروت دلیر ہونا انکا اوپر امتحان حق تعالی کے

پہلے تھوڑا سا کہا اس قصے کا | کیا کہوں اک یہ ہزاروں حصے کا
چاہا کہنا میں کچھ تحقیق سے | یہ کہا میں اپنا بھی تعویق سے
کان دے کے سطر سطر اک دم رکھو | تا کہوں میں یار کے اسرار کو
دوسرا حیلہ بہت اسکا قلیل | کہتا ہوں جوں شرح قطرہ رود نیل
تو وہ یار وقت اور یار وقت کو | تم سنو میں ہوں غلام [illegible]
وہ تماشا سے الہ [illegible] | اور جدا [illegible] معراج [illegible]
ایسی مستی رکھے سے راج حق | کیسی مستی دیوے پھر معراج حق
دام رکھے دانے مستی ایسی کی | نوان انعام [illegible] کیا [illegible]
[illegible] اور دام [illegible] | [illegible]
امتحان کردہ میں شادانی [illegible] | مرد [illegible] کو جان [illegible]
امتحان کر تمام [illegible] زیر و زبر | [illegible]
انکا آگے خندق و میدان [illegible] | چاہ خندق [illegible] آگے راہ [illegible]

بیشتر از زین زان گفته بودم آن دگر | خود چه گویم از هزاران یکی
خواستم گفتن پریشان نکته‌ها | تا بگویم وا نمانم از لطیفها
گوش دل را یک نفس حق بدار | تا بگویم با تو از اسرار یار
چاره دیگر ز بسیار بس قلیل | گفته آید شرح یک جزو ز کل
گوش کن احوال [illegible] | [illegible] غلام و چاکران [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible] معراج حق
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
یک کمین امتحان در راه بود | [illegible]
امتحان [illegible] زیر و زبر | [illegible]
خندق و میدان [illegible] | چاه و خندق [illegible]

مستی بزکوہی کی دیکھنے پر مادہ سے اور کودنا اسکا ایک
کوہ سے دوسرے کوہ مقابل پر

مستی نخجیر از دیدن بز ماده و جستن او از
کوه بر کوه مقابل

وہ بزکوہی بلند اک کوہ پے | [illegible]
تا چرے گھاس او دیکھے ناگہاں | دوسری بازی [illegible] آسمان
دوسرے وہ کوہ پر ڈالے نظر | [illegible]
آنکھ [illegible] اسکی تاریکی | [illegible]
[illegible] | [illegible]
وہ ہزاروں گز [illegible] | [illegible]
[illegible] | دونوں [illegible] درمیان
کوہ پر [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]

آن بز کوهی چالاک [illegible] | [illegible]
تا علف چیند ببیند ناگهان | بازیی دیگر ز حکم آسمان
بر کُه دیگر بر اندازد نظر | ماده بز بیند بر آن کوه دگر
چشم او تاریک گردد در زمان | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] اندر میان | در میان هر دو کوه [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]

همچو من از مستی شهوت بپر / مستی شهوت ببین اندر شتر
باز این مستی شهوت در جهان / پیش مستی ملک شد مستهان
مستی آن مستی این را بشکند / او بشهوت التفاتی کی کند
آب شیرین تا نخوردی آب شور / خوش بود خوش چون کحل در چشم کور
قطرهٔ از بادهای آسمان / بر کند جان را ز می و ز ساقیان
تا چه مستیها بود املاک را / وز جلالت روحهای پاک را
که بویی دل بر آن می بسته اند / خم باده این جهان بشکسته اند
جز مگر آنها که نومید اند و دور / همچو کفار نهفته در قبور
ناامید از هر دو عالم گشته اند / خارهای بی نهایت کشته اند

مثل میرے مستی شہوت کو چھوڑ / اونٹ میں دیکھ مستی شہوت کو غور
مستی شہوت نے عالم میں کری / آگے مستی ملک کی عاجزی
اُنکی مستی کو انکی مستی توڑ دے / جانب شہوت وہ خواہش کم کرے
تا نہ کھایا آب شیریں آب شور / خوش ہے جیسے آنکھ اندھے کی میں نور
آسمانی مے کا اک قطرہ گرے / جان کو چھڑا ساقی و مینا سے
کیسی ہوویں مستیاں املاک کو / اور روحوں کو جلالت سے عیان
کہ انہیں اس مے سے دل باندھا ہو / خم مے کو توڑا اس عالم کے
بس ہوا ناامید جو / جسطرح کفار نہاں گور میں
ناامید اب دونوں عالم سے ہوئے / اور کانٹے بے نہایت بو دیے

## تمنا کردن هاروت و ماروت آمدن بزمین

## تمنا کرنا ہاروت و ماروت کا زمین پر آنے کی

پس ز مستیها بگفتند ای دریغ / بر زمین باران بدادی چو میغ
گستریدی در این بیداد جا / عدل و انصاف و عبادات و وفا
این بگفتند و قضا میگفت بیست / پیش پایت دام ناپیدا بسیست
هین مرو گستاخ در دشت بلا / هین مرو کورانه اندر کربلا
که ز موی و استخوان هالکان / می نیابد راه پای سالکان
جمله ره استخوان و موی و پی / بسکه تیغ قهر لا شیء کرد شیء
گفت حق که بندگان یار عون / بر زمین آهسته میرانند هون
پا برهنه چون رود در خارزار / جز بوهل و فکر و پرهیزکار
این قضا میگفت لیکن گوششان / بسته بود اندر حجاب جوششان
چشمها و گوشها را بسته اند / جز مگر آنها که از خود رسته اند
جز عنایت که گشاید چشم را / جز محبت که نشاند خشم را
جهد بی توفیق جان کندن بود / زار زاری کم گرچه صد خزن بود
جهد بی توفیق خود کس را مباد / در جهان والله اعلم بالرشاد

کہتے تھے ہم افسوس تا / پانی برساتے زمیں پر ابر سا
تا کیا اس ستم کی جا میں جا / عدل و انصاف اور عبادت اور وفا
ہم یہ کہتے اور قضا کہتی کہ پیر / دام نہاں تیرے کثرت سے ہیں پیش
جا نہ گستاخ اب بلا کے دام میں / جا نہ اندھے کربلا کے دام میں
بال اور ہڈی سے مردوں کے یہاں / رہ نہیں پاتا ہے پا ایسا لکان
بال اور ہڈی سے پر تھا راستا / شے کو لاشے تیغ قہری نے کیا
بولا حق کہ بندگان یا دوستا / چلتے آہستہ زمیں پر ہیں سدا
پا برہنہ جیسے کانٹوں میں چلے / با عقل و دانا تامل فکر سے
پر قضا کہتی تھی لیکن سنتے تھے / کان انکے بس حجاب جوش سے
کر دیا ہے بند کان اور آنکھ کو / پر سوا انکے کہ جو خود سے ہو دو
جز عنایت کون کھولے چشم کو / جز محبت کون روکے خشم کو
جان کنی ہے جہد بے توفیق ہو / کم ہو گنگا سے جو سو خرمن ہو دو
ہو نہ کوئی جہد بے توفیق با سبا / ان ہو اب واللہ اعلم بالصواب

## خواب دیدن فرعون آمدن موسی علیه السلام را و تدارک کردن آن

## خواب میں دیکھنا فرعون کا نزول موسی علیہ السلام کو اور تدارک کرنا

جہد بے توفیق فرعون کا تھا جو | جو کہ وہ سیتا تھا پھٹاتا تھا وہ
تھے منجم عہد میں اسکے ہزار | اور معبر اور ساحر بیشمار
اسنے دیکھا آنا موسی کا بخواب | کرینگے وہ ملک فرعون وہ خراب
پس معبر اور نجومی سے کہا | کیسے شومی خواب کی ہو دفع بلا
بولے ہم تدبیر سے اسکی کرینگے | راہ بند ہم پیدا ہونیکی کرین
رات وہ پہونچی کہ پیدا تھے ہین | رائے یہ ان فرعونیوں نے دی وہ
کہ اسی دن تخت کو شاہ | سوئے میدان صبح سے کر نکالے
پس فرمایا کہ کرو آشکار | ہم منادی شہر کی اہل کار
الصلا اے جملہ اسرائیلیان | شہ بلاتا ہے مکان سے تم کو وہان
تا دکھاوے منہ تمہین بے نقاب | ہم پہ احسان وہ کرے بہر ثواب
ان سے دن کو بیجہ دوری جو تھی | تھی اجازت نہ دیکھنے فرعون کی
گر مقابل راہ میں آجاتے تو | قاعدہ اسکے لیے پٹ ہو رہتے
قاعدہ انکا تھا نہ دیکھے اسیر | وقت اور بیوقت دیدار امیر
چوبداروں کی صدا رہ میں سنے | تا نہ دیکھے منہ کرے دیوار پہ
دیکھ لے منہ کو اگر مجرم ہو وہ | اور بدتر اس سے اس شخص کو
تھی انہیں حرص لقائے ممتنع | کہ حریص ہے آدمی فیما منع

جهد فرعونی چو بی توفیق بود | هرچه او می‌دوخت آن تفتیق بود
از منجم بود در حکمش هزار | وز معبر بود و ساحر بیشمار
مقدم موسی نمودندش بخواب | که کند فرعون و ملکش را خراب
با معبر گفت و با اهل نجوم | چون بود دفع خیال و خواب شوم
جمله گفتندش که تدبیری کنیم | راه زادن را چو رهزن بر زنیم
تا رسید آن شب که مولد بود آن | رای این دیدند آن فرعونیان
که برون آرند آن روز پگاه | سوی میدان بزم و تخت پادشاه
پس منادی شد در شهر آشکار | که شما آیید از هر کنار
الصلا ای جمله اسرائیلیان | شاه می‌خواند شما را زان مکان
تا شما را رو نماید بی نقاب | بر شما احسان کند بهر ثواب
کان اسیران را بجز دوری نبود | دیدن فرعون دستوری نبود
گر فتادندی به ره در پیش او | بهر آن یاسه بخفتندی برو
یاسه آن بد که نبیند هیچ اسیر | در گه و بیگه لقای آن امیر
بانگ چاوشان چو در ره بشنود | تا نبیند رو به دیوارے کند
ور ببیند روی او مجرم شود | آنچه بدتر بر سر او آن رود
بودشان حرص لقای ممتنع | که حریص است آدمی فیما منع

### میدان میں بلانا فرعون کا بنی اسرائیل کو واسطے حیلہ نہ پیدا ہونے حضرت موسی علیہ السلام کے

### بمیدان خواندن فرعون بنی اسرائیل را از بهر حیلۀ منع ولادت حضرت موسی علیه السلام

ہر محلے میں منادی بس گیا | اور گلی کوچے میں اسکی ندا
اے اسیرو جانب میدان چلو | طالب دیدار شاہنشاہ ہو
مژدہ اسرائیلیوں نے جو سنا | تھا ہر اک مشتاق تو دیدار کا
اس خبر کو سب کے ہو بس شادمان | راہ لی میدان کی سب نے اس آن
کھا فریب ہر ایک اس جانب چلا | ہو کے جلوے کے لیے آراستہ
تاکہ وان جا کر کے دیکھیں یار کو | خاصیت دیتا ہے کیا دیدار وہ

شد منادی در رهها روان | بانگ میزد کو بشادی کامتان
کای اسیران سوی میدان گه رو | کز شهنشه دیدن وجود است امید
چون شنید آن مژده اسرائیلیان | تشنگان بودند بس مشتاق آن
زین خبر گشتند جمله شادمان | راه میدان برگرفتند آن زمان
حیله را خوردند و آنسو تاختند | خویشتن را بهر جلوه ساختند
تا روم آنجا ببیند روی او | تا چه خاصیت دهد دیدار او

| | | | |
|---|---|---|---|
| سمجھے غرض سے غافل اور تھے بیخبر | گئے طمع سے باہر آکر سربسر | از غرض غافل بُدند و بیخبر | در طمع رفتند بیرون سربسر |

## حکایت تمثیل میں

## حکایت در تمثیل

| | | | |
|---|---|---|---|
| ایسا ہی تھا اک امیر حیلہ جو | اب لالا ڈھونڈھون مصریوں سے ایک کو | همچنان کان یک امیر حیله دان | الغرض میخواهم کسے از مصریان |
| مصریون کو جمع اس جانب کرو | جسکا مین طالب ہون تا ملجاوے وُہ | مصریان را جمع آرید این طرف | تا درآید آنکه میجویم بکف |
| جبکہ مصری تھے اکٹھے ہو گئے | اور پاس اسکے ہر ایک آکے گئے | هر کجا بُد مصریی جمع آمدند | در بر آن میر یک یک میشدند |
| جو کہ آتا کہتا وہ یہ ہے نہین | آ ذرا اے یار ہو گوشہ نشین | هرکه می آمد بگفتی نیست این | این دران خواجه دران گوشه نشین |
| اس طریقہ پر جو جمع آکر ہوئے | ماہرین آکی گردنین اس مکر سے | تا برین شیوه همه جمع آمدند | گردن ایشان بدان حیله زدند |
| یہ تو شومی تھی سحر سوی بانگ نماز | داعی اللہ کا نہ رکھتے تھے نیاز | شومی آنکه سوی بانگ نماز | داعی الله را نبردند نیاز |
| کھینچا انکو دعوت مکار نے | الامان شیطان کے اس مکر سے | دعوت مکار شان اندر کشید | الحذر از مکر شیطان ای رشید |
| بانگ درویش دل و جان ہونگی | تا نہ کر دے بانگ غولان کان مین | بانگ درویشان و محتاجان بنوش | تا نگیرد بانگ محتالیت گوش |
| گرچہ طامع ہین گدا اور زشت خو | ہا رہے صف مین اہل دل کو ڈھونڈھ تو | گر گدایان طامع اند و زشت خو | در شکم‌خواران تو صاحب دل بجو |
| بحر مین گوہر ہین ہمرہ سنگ کے | گوہر پوشیدہ ہے اندر سنگ کے | در تگ دریا گهر با سنگهاست | فخرها اندر میان ننگهاست |
| جوش مین آ کر کے اسرائیلیان | ہو گئے سب جانب میدان روان | پس بجوشیدند اسرائیلیان | از پگه تا جانب میدان روان |
| جو بلایا انکو حیلہ کر نہان | منہ اور نوازا انکو وان | چون بحیلت شان بمیدان برد او | روی خود بنمودشان بس تازه رو |
| بس بہت دلداری اور وعدے کیے | ہم عطا و بخشش کی شاہ نے | کرد دلداری و بخششها بداد | هم عطا هم وعده‌ها کرد آن قباد |
| بولا یہ سب کچھ تمہارے واسطے | آج کی شب سوؤ تم اس جا سے یہ | بعد ازان گفت از برای جانتان | جمله در میدان بخسپید امشبان |
| بولے سب اس کو ہم خدمت کرین | گر تو چاہے ایک ماہ یان پر رہین | پاسخش دادند که خدمت کنیم | گر تو خواهی یک مه اینجا ساکنیم |

## پھر لوٹا آنا فرعون کا میدان سے طرف شہر کے خوش سبب

## بازگشتن فرعون از میدان به شهر شادان

## تفرقہ بنی اسرائیل کے عورتوں اپنی سے شب حمل میں

## تفریق بنی اسرائیل از زنان شان در شب حمل

| | | | |
|---|---|---|---|
| شاہ لوٹا شب کو خوش ہوتا ہوا | عورتوں سے حمل کی شب میں جدا | شه شبانگه باز آمد شادمان | کامشبان حمل است و دورند از زنان |
| تھا خزانچی عمران اسکی قید مین جو تھا | شہر مین آیا وہ ہمراہ شاہ | خازنش عمران هم اندر خدمتش | هم بشهر آمد قرین صحبتش |
| بولا اے عمران تو یہ اسی در پہ سو | اور بچا ہم صحبت عورت سے تو | گفت ای عمران برین در خسپ تو | هین مرو سوی زن و صحبت مجو |
| بولا سوتا ہون تیری درگاہ پہ | اور نہ چاہتا ہون بجز دلخواہ تیرے | گفت خسپم هم برین درگاه تو | هیچ نندیشم بجز دلخواه تو |

| | | | |
|---|---|---|---|
| ایک اسرائیل سے عمران تھا | پردہ دل اور جان تھا فرعون کا | بود عمران هم ز اسرائیلیان | لیک مر فرعون را او بود جان |
| نہ گمان اُس پر گنہگاری کا تھا | خوف فرعون جس میں ہو کرتا نہ تھا | نی گمان بردی که او عصیان کند | آنکه خوف جان فرعون آن کند |
| تو نہ عمران کے نہ تھا افعال کو | پردہ خود اُسکی خبر اس حال کو | ایمن از عمران بد و افعال او | لیک آن خود بُد جز اسکے حال او |
| دل میں کب فرعون کے یہ فکر تھی | چون ثمود و عاد کو نے آگہی | خود کجا در خاطر فرعون بود | اینچنین تقدیر چون بادو شود |

| صحبت کرنا عمران کا اپنی بیوی سے اور حاملہ ہونا اُنکا | | جمع آمدن عمران با مادر موسیٰ و حامله شدن او | |
|---|---|---|---|
| شہ گیا اور سو گیا عمران وہاں | نیم شب کو آئی زوجہ بس نہاں | شد بر قصر او عمران در گاه خفت | نیم شب آمد پی دیدنش جفت |
| لیٹ کر کرنے لگی بوس و کنار | خواب سے اسکو جگایا ہشیار | زن بر او افتاد و بوسید آن لبش | بر جهانیدش ز خواب اندر شبش |
| وہ جگا عورت کو دیکھا خوش ہوا | ریشہ اسکے لب کو تھا وہ چومتا | گشت بیدار و زن را دید خوش | بوسه باران کرد او لب بر لبش |
| بولا عمران کس لیے تو آئی ہے | بولی میں حکم خدا اور شوق سے | گفت عمران این زمان چون آمدی | گفت از شوق و قضای ایزدی |
| مرد نے اسکو بغل میں لے لیا | خوب یہ غالب ہے وہ لڑکے میں ہوا | در کشیدش در کنار از مهر مرد | بر نیامد با خود آن دم در نبرد |
| ہوکے ہم صحبت امانت دی اُسے | بولا اے زن یہ نہ کام آسان ہے | جفت شد با او امانت را سپرد | پس بگفت ای زن نه این کاری است خرد |
| لوہا پتھر ملکے پیدا ہوئی ہے آگ | شاہ و ملک سے ہے کینہ رکھے آگ | آهنی بر سنگ زد زاد آتشی | آتشی از شاه و ملکش کین کشی |
| ابر سا میں نور میں موسیٰ نبات | حق ہے یہ شطرنج کا اور ہم ہیں مات | من چو ابرم تو زمین موسی نبات | حق شه شطرنج و ما ماتیم مات |
| شاہ سے تو جان بُرد و مات کو | جان لے مت سمجھ نہ کر افسوس یہ تو | مات و بُرد از شاه می دان ای عروس | این مدان از ما مکن بر ما فسوس |
| جس سے فرعون ڈرتا ہی رہتی | ہست ہوا اس دم جو صحبت تجھ سے کی | آنچه این فرعون ترسید او | هست شد این دم که گشتم جفت تو |

| وصیت کرنا عمران کا زوجہ اپنی کو بعد صحبت اُسکی کے | | وصیت کردن عمران جفت را بعد از مجامعت با آن | |
|---|---|---|---|
| کچھ نہ کہنا اس سے تو الٹ جا | کچھ نہ تجھ پہ تا نہ لاوے سو بلا | باز گردد هیچ از این دم مزن | تا نیاید بر من و تو صد حزن |
| آخر آثار اسکے پیدا ہوینگے | جو علامت پوچھتے ہیں جان کے | عاقبت پیدا شود آثار این | چون علامتها رسید ای نازنین |
| اس گھڑی پیدا ہے جو نعرہ یا | اُسکے ہیں خلق سے پس غل اٹھا | در زمان از سوی میدان نعره‌ها | می‌رسید از خلق و منتشر بر هوا |
| شاہ اس ہیبت سے باہر آ گیا | پا برہنہ کہ یہ کیا ہے غلغلہ | شاه از آن هیبت برون آن لحظه | پا برهنه کاین چه غلغله است هان |

| ڈرنا فرعون کا شور و غل کی آواز سے | | ترسیدن فرعون از بانگ و غریو و غوغا | |
|---|---|---|---|
| شور و غل کیسا ہے میدان میں | جسکے ڈر سے بھاگتے جن دیو ہیں | از سوی میدان چه بانگ است و غریو | کز نهیبش می‌رمد جنّی و دیو |

تا چھپے ہیں اور تالیان بجاتے ہیں فافہم ۱۲

بولا عمران شہ کی برکت عمر میں | قوم اسرائیلیان خوش کیسے ہیں
شہ کی بخشش سے ہیں کر شادیان | ناچتے ہیں اور بجاتے تالیان
بولا یوں بھی ہے ولیکن مجھے | وہم و اندیشہ بہت کچھ اب تو ہے
اس صدا نے جان کو متغیر کیا | اس غم و اندوہ سے بوڑھا ہوا
کر بہتی عمران کو بدلا قسمت کا | صحبت زوجہ کو اپنی شاہ سے
رات کیمبہ شہ یا باہر اندر دوڑتا | در روزہ کے وقت سے تھا علم
ہر گھڑی کہتا تھا ای عمران مجھے | کردیا ہے بیقرار ان شور نے
زوجہ عمران کی جو عمران سے ملی | اختر موسی نے کی جلوہ گری
جو پیمبر کہ رحم میں آئے ہے | اسکا تارہ چرخ پر جلوہ کرے

## پیدا ہونا ستارہ موسی کا آسمان پر اور چلانا منجموں کا میدان میں

یہ ستارہ چرخ پر پیدا ہوا | اور بکو اندھا یہ فرعون کا
دن ہوا بولا کہ اے عمران تو جا | اور خبر اس شور و غل کی وان سے لا
جا کے میدان میں کہا عمران نے | شور یہ کیا تھا سنا سلطان نے
ہر نجومی سر کھلا اور جامہ چاک | اہل ماتم کی طرح ڈالے تھا خاک
اہل ماتم کی طرح انکی فغان | تھی بھری آواز سے انہیں ہان
بولی داڑھی نوچی منہ زخمی کیا | خاک سر پر خون آنکھوں سے بہا
بولا پھر اب ہے یہ کیسا شور و حال | بدشگونی دیتا ہے منحوس سال
عذر لاکے اور کہا کہ اے امیر | کردیا تقدیر نے ہمکو اسیر
ہو گیا سب ہیچ دولت ہو لی خراب | دشمن شہ ہست ہوا پایا آب و تاب
شب کو تارہ اسکا ظاہر ہو گیا | آسمان پر اندھا ہے اپنا کھلا
تارہ روشن چرخ پر ہے جی | اور ہم رو رو کر ہیں تارہ زنی
دل میں خوش عمران ہے از راہ نفاق | کوٹتا سر کو کہ آہ و واالفراق
خود کو عمران نے کیا بس ترش رو | اور گیا دیوانہ سا وہ روبرو
آپ کو لا علم کرکے وہ گیا | اور باتیں سخت وہ کرنے لگا

گفت عمران شاد باد ای شہریار | قوم اسرائیلیان اندر فر شاد
از عطای شاہ شادی می کنند | رقص می آرند و کفها می زنند
گفت باشد کاین بود اما ولیک | وہم و اندیشہ مرا پر کرد نیک
این صدا جان مرا تغییر کرد | از غم و اندوہ تلخم پیر کرد
زہرہ نے عمران بمسکین اگہ تا | باز گوید اختلاط جفت را
پیش می آید و پس رفتہ شد | جملہ شب ہمچو حامل وقت راہ
ہر زمان میگفت ای عمران مرا | سخت از جا بردہ است این نوا
چون زن عمران بعمران درخزید | تا کہ شد استارہ موسی پدید
ہر پیمبر کہ در آید در رحم | نجم او بر چرخ گردد منتجم

## پیدا شدن ستارہ موسی بر آسمان و غریو منجمان در میدان

بر فلک پیدا شد این استارہ اش | کوری فرعون و مکر و چارہ اش
روز شد گفتش کہ ای عمران برو | واقف آن غلغل و آن بانگ شو
راند عمران جانب میدان و گفت | این چہ غلغل بود شاہنشہ نخفت
ہر منجم سر برہنہ جامہ چاک | ہمچو اصحاب عزا بوشیدہ خاک
ہمچو اصحاب عزا آواز شان | بد گرفتہ از فغان و سازشان
ریش و مو برکندہ رو بدریدگان | خاک بر سر کردہ پر خون دیدگان
گفت خیرست این چہ آشوبست و حال | بد نشانی میدہد منحوس سال
عذر آوردند و گفتند ای امیر | کرد ما را دست تقدیرش اسیر
این ہمہ کردیم و دولت تیرہ شد | دشمن شہ ہست گشت و چیرہ شد
شب ستارہ آن پسر آمد عیان | کوری ما بر جبین آسمان
زد ستارہ آن پیمبر بر سما | ما ستارہ بار گشتیم از بکا
با دل خوش شاہ عمران در نفاق | ہست بر سر می زد کا الفراق
کرد عمران خویش پر خشم و ترش | رفت چون دیوانگان بی عقل و ہش
خویشتن را اعجمی کرد و براند | گفتہای بس خشن بر جمع خواند

آنکو تسکین کیا اور ترش رو / دوسری صورت سے کھیلا نرد کو
بولا ان سے شاہ کو دھوکا دیکے / تم خیانت طمع سے قانع ہوئے
جانب میدان ابھارا شاہ کو / شہ ہمارے کی بگاڑی آبرو
ہاتھ سینہ پر رکھا اس قوم نے / شاہ کو فارغ کریں ہم رنج سے
زیر لعنت آخر ہوا اور کار نام / حال فرعون سے کہا آگے تمام
جو سنا غصہ سے تیرہ ہوا / اور غصہ سے طلب انکو کیا
پس کہا انکو کہ اچھا خائنو / میں تمہیں لٹکاؤنگا فرامن ہو
خود کو بھیجے شہر میں رکھا / مال اپنا دشمنوں کو بس دیا
تا کہ اسرائیلیوں کے سب / دور ہو انکو انکی جورو سے آج شب
بس گیا مال آبرو اور کار خام / یہ کیوں کا ہوا کرتا ہے کام
برسوں خلعت اور روزینہ لیا / اور ساری سلطنت کو کھا لیا
اسلیے کہ ایسے وقت میں / سوچ کر کے سب روگاری کرو
یہ تمہاری رائے تھی جعل و نجوم / تم ہو حاری مکار اور شوم
تمکو پھاڑوں اور جلاؤں آگ میں / اور تمہارے کان ناک اور کان
میں تمہیں اب ہیزم آتش کروں / عیش باقی تمہیں ناخوش کروں
سجدہ کر کے بولے سب کہ اے خدیو / ہم پہ گر غالب ہوا اک بار دیو
ہم تو برسوں کرتے دفع بلا / وہم حیران اس سے جو ہم نے کیا
کہ ہوئے ہم حمل اسکا ظاہر ہو گیا / نطفہ اسکا رحم مادر میں چھپا
روز میلادش کو آگے رکھے یاد / ہم نگہ رکھیں گے اے شاہ قباد
یاد ہم رکھینگے دن میلاد کا / تاکہ چھوٹے نہ ہو ظاہر یہ قضا
گر نہ رکھیں یاد ہم اسکو مارنا / ہو غلام اب ہوش تیری راہ کا
نو مہینہ تک وہ دن گنتے رہے / تانہ تیر حکم دشمن کش چلے
جو کوئی حکم قضا سے بس لڑے / اپنا سر کھائے نگوں ساری رہے
لامکان پر جو مکان حیلہ کرے / خون کرے اپنا بلا کو مول لے
آسمان کی جو زمین دشمن بنے / شور ہو کر سر ہلاکت میں رکھے

خویشتن را ترش و غمگین ساخت او / نرد دیگر باز گونه باخت او
گفت شان شاه مرا الفتیبد / از خیانت وز طمع نشگفتید
سوی میدان شاه را انگیختید / آبروی شاه ما را ریختید
دست بر سینه زدند اندر زمان / شاه را ما فارغ آریم از غمان
عاقبت زیرا که شد کار تمام / شد بر فرعون و بر خواندش تمام
چون شنید او خبر و دلش شد سیاه / خواند ایشان را و گفت آن بی بها
گفت ایشان را که بس خواهیم ما / من کنم ویرم شما را بی امان
خویش را در شهر کرد اندا ختیم / ما بما و دشمنان در باختیم
تا که امشب جمله اسرائیلیان / دور ماندند از ملاقات زنان
مال رفت و آبرو و کار خام / این بود پاداش اقبال کرام
سالها ادرار و خلعت می برید / مملکت تنها را مشتملی خورید
از برای آنکه در روز چنین / فهم گردانید و باشید هم چنین
راست تا این بود فخر و کام ها / حیل خوارانید و مکارید و شوم
من شما را بر درم آتش زنم / بینی و گوش و لبان تان بر کنم
من شما را هیزم آتش کنم / عیش رفته بر شما ناخوش کنم
سجده کردند و بگفتند ای خدیو / گر یکی کرت ز ما چربید دیو
سالها دفع بلا ها کرده ایم / وهم حیران زانچه ما ها کرده ایم
فوت شد از ما و ماش شد چو / نطفه اش جست و رحم اندر خزید
لیک استغفار این روز ولاد / ما نگه داریم ای شاه و قباد
روز میلادش رصد بندیم ما / تا نگردد فوت و نجهد این قضا
گر نداریم این نگه ما را بکش / ای غلام رای تو افکار هش
تا به نه مه می شمرد او روز روز / تا نپرد تیر حکم خصم دوز
بر قضا هر کو شبیخون آورد / سرنگون آید ز خون خود خورد
چون مکابر لامکان حیله برد / خون خود ریزد بلاها را شخود
چون زمین با آسمان خصمی کند / شوره گردد سر ز مرگی بر زند

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| نقش با ایشان بجه‌ای می زند | سبلتان و ریش خود بر می‌کند | اپنی داڑھی مونچھ کو گنجہ کرے | نقش ان کا ساتھ بچہ کرے |

**خواندن فرعون زنان بنی اسرائیل را که نو زاییده بودند سوی میدان هم جهت مکر**

**بلانا فرعون کا میدان میں زنان بنی اسرائیل کو کہ جو نئی بچی جنی تھیں بسبب مکر کے**

| | | | |
|---|---|---|---|
| بعد نه مه شه برون آورد تخت | سوی میدان برد و نادی کرد سخت | بعد نو مہ کے شہ نے تخت لیا | سوی میدان اور پھر اعلان تھا |
| بار دیگر شه بشادی سوی شهر | کای زنان کرده همه پیدا پسر | پھر دوبارہ شہر میں کہنے لگا | اسے زنو تم بھی اٹھاؤ فائدہ |
| ای زنان با طفلگان میدان روید | تا ببخشد شه‌های شادان بدید | آؤ زنو باطفل میدان چاہیے | شاہ کی بخشش ہے تم پہ شاہ ہے |
| آنچنان که پار مردان را رسید | خلعت و هر کس از ایشان زر کشید | جیسے مردوں نے پایا پار سال | شاہ سے ہر ایک نے خلعت و مال |
| هین زنان امروز اقبال شماست | تا بیابد هر کسی چیزی که خواست | اس برس اب تمہارا بخت ہے | سب کو ملے گا جو مانگو تم شاہ سے |
| مر زنان را خلعت و صلت دهد | کودکان را هم کلاه زر نهد | عورتوں کو خلعت و دیوے گا وہ | اور کلاہ زر کی اطفال کو |
| هر که او این ماه زاییده است هین | گنجها گیرید از شاه یکین | جس کسی نے اس مہینے میں جنا | گنج پاوے شاہ سے اور فائدہ |
| آن زنان با طفلگان بیرون شدند | شادمان تا خیمهٔ شاه آمدند | عورتیں با طفل سب باہر چلیں | شاد و خیمہ تک خوش خوش گئیں |
| هر زنی نو زاده بیرون شد ز شهر | سوی میدان غافل از دستان و قهر | شہر سے نوزادہ زن باہر گئیں | سوئے میدان مکر سے غافل وہ تھیں |
| چون زنان جمله بدو گرد آمدند | هر چه بود از نر ز مادر بستدند | جب زنیں گرد ہو گئیں اس کے پاس | ان سے سب لڑکوں کو چھین لیا |
| سر بریدندش که اینست احتیاط | تا نزاید خصم و نفزاید خباط | سر کٹا ان کا احتیاج اس کو یہ تھی | تا نہ پیدا ہووے دشمن مدعی |

**بوجود آمدن موسی ع و آمدن عوانان بخانهٔ عمران و وحی آمدن به مادر موسی ع که در تنور آتشین انداز که من او را نگاه دارم**

**پیدا ہونا موسی علیہ السلام کا اور آنا سپاہیان کو نوالی کا گھر میں عمران کے اور وحی آنا موسی علیہ السلام کی ماں کو کہ اس کو آتش تنور میں ڈال دے کہ میں اس کو بچاؤنگا**

| | | | |
|---|---|---|---|
| چون زن عمران که موسی زاده بود | دامن اندر چید زان آشوب زود | جورو تھی عمران کے جنا موسی جنا | اپنا دامن بچا کر [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| آن زنان قابله در خانه‌ها | بهر جاسوسی فرستاد آن دغا | [illegible] | بھیجا جاسوسی کی خاطر [illegible] |
| غمز کردندش که اینجا کودکی است | نامد او میدان که در وهم و شکیست | دی خبر اک بیان اک طفل ہے | نہ آیا میدان میں وہم و شک سے |
| اندرین کوچه یکی زیبا زنی است | کودکی دارد ولیکن پرفنی است | ایک اس کوچہ میں زن ہے خوش ادا | طفل اک رکھتی ہے پر ہے پر دغا |
| چون عوانان آمدند آن طفل را | در تنور انداخت از امر خدا | جو سپاہی آئے پھینکا طفل وہ | اک تنور اندر بحکم ہادی وہ |
| امر آمد سوی زن از دادگر | که ز اصل آن خلیل است این پسر | آئی اس عورت کو وحی اور حق سے | یہ پسر نسل خلیل اللہ سے |

[illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| تا نگهدارد ایمنش ز هر نار و دود | در تنور انداز موسی را تو زود | میں بچاؤں گا اسے سب آتش کو | اب تنور اندر بچہ اس کو کر تو |
| لا تکون النار حرا شاردا | عصمت یاری که فیه باردا | لا تکون النار حرا شاردا | عصمت یا ناریکہ فیہ باردا |
| بر تن موسی نکرد آتش اثر | زن بوحی انداخت او در شرر | اور آتش نے نہ کیا کچھ اثر | زن نے وحی سے ڈال دیا اس کو آگ میں |
| هیچ طفلی اندران خانه نبود | پس عوانان خانه جستند زود | کوئی لڑکا اندر اس گھر کے نہ تھا | کاروندوں نے اس گھر کو ڈھونڈھا |
| باز غمازان کز آن واقف بدند | پس عوانان همره افسرده شدند | پھر چغلخوروں نے کہ واقف اس سے تھے | پس سپاہی ہمراہ افسردہ ہوئے |
| پیش فرعون از برای دانگ چند | با عوانان ماجرا را گفته‌اند | آگے فرعون کے کہ لالچ سے تھا | ان سپاہیوں سے ماجرا کہا |
| نیک نیکو بنگرید اندر غرف | کای عوانان بازگردید آن طرف | ڈھونڈھو تم اچھی طرح سے وہ مکان | اے سپاہیو پھر جاؤ تم وہاں |
| تا بجویند آن پسر را آن زمان | باز گشتند آن عوانان جملگان | تاکہ ڈھونڈیں اس کو پسر اس جگہ | سب سپاہی پھر گئے اسی طرف کو |

باز وحی آمدن به مادر موسی علیه السلام که در آبش فگن | پھر آنا وحی کا موسیٰ علیہ السلام کی ماں کو کہ اسکو پانی میں ڈالدے

| | | | |
|---|---|---|---|
| روی در امید دار و مو مکن | باز وحی آمد که در آبش فگن | بال مت نوچ اور رکھ امید کو | آئی پھر وحی آب میں ڈال اسکو تو |
| من ترا با وی رسانم رو سفید | در فگن در نیلش و کن اعتمید | میں تجھ سے ملا دوں گا | ڈال اسکو نیل میں کر اعتماد |
| کار را بگذاشت با نعم الوکیل | مادرش انداخت اندر رود نیل | اور سونپا کام با نعم الوکیل | ماں نے اسکی پھینکا اندر رود نیل |
| جمله می‌پیچید اندر دست و پاش | این سخن پایان ندارد مکرهاش | سب وہ لپٹے ہوئے تھے | بات یہ ہے بے انتہا مکر کی |
| موسی اندر صدر خانه در درون | صد هزاران طفل بکشت از برون | ورموسیٰ گھر کے اندر تھا چھپا | طفل صد ہا مار ڈالے باہر |
| از حیل آن کور چشم دوربین | از جنون می‌کشت هر جا بد جنین | [illegible] | [illegible] |
| مکر شاهان جهان را خورده بود | اژدها بد مکر فرعون عنود | مکر شاہان جہاں کو کھا گیا | مکر فرعون کا اک اژدہا |
| هم ورا هم مکر او را در کشید | لیک از او فرعون‌تر آمد پدید | [illegible] | [illegible] |
| این بخورد آن را به توفیق خدا | اژدها بود و عصا شد اژدها | کھا گیا وہ اسکو با توفیق خدا | اژدہا تھا اور عصا تھا اژدہا |
| تا به یزدان که الیه المنتهی | دست شد بالای دست این تا کجا | [illegible] الیه المنتهی | ہاتھ غالب ہاتھ پر کہاں تک ہوا |
| جمله دریاها چو سیلی پیش آن | کان یکی دریاست بی‌غور و کران | جملہ دریا اسکے آگے سیل وار | کہ وہ اک دریا ہے بے کنار |
| پیش الا الله آنها جمله لاست | حیله‌ها و چاره‌ها گر اژدهاست | آگے الا اللہ کے وہ جملہ لا | حیلہ اور چارے ہیں گرچہ اژدہا |
| محو شد والله اعلم بالرشاد | چون رسید اینجا بیانم سر نهاد | ہوگیا واللہ اعلم بالرشاد | جو یہاں پہونچا بیان [illegible] |
| لیک اژدرهات محبوس چه است | آنچه در فرعون بود اندر تو هست | لیک تیرا اژدر قیدی ہے | جو کہ فرعون میں وہ تجھ میں ہے |
| تو بر آن فرعون بر خواهیش بست | ای دریغ آن جمله احوال تو است | تو اسے فرعون پر قائم کرے | ہائے یہ احوال جملہ تیرا ہے |

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| جو کہا میں نے ترا سب حال ہے | ایک بھی پورا کہا نہ لاکھ سے | آنچه گفتم جملگی احوال تست | خود نه گفتم صد یکی زانها درست |
| گر کہیں تجھسے تو وحشت تجھ کو ہے | اور سنے گر کسی کا قصہ ہو تجھے | گر ز تو گویند وحشت زایدت | ور ز دیگر آن فسانه آیدت |
| کرتا ہے کیا تجھے نفس لعین | دور کرتا ہے تجھے بس یہ قرین | چه خرابیها کند نفس لعین | دور می اندازدت سخت این قرین |
| زخم ہے بالکل یہی تیرے نفس | پر تو ہے مغلوب اپنے جہل سے | این چرا تنها بود نفس نیست | ای بسا شعله که در جهل آمده است |
| ہیزم فرعون نہ تیری آگ کو | رکھتے قوت مثل فرعون کی شہ دو | آتشت را هیزم فرعون نیست | زانکه چون فرعون او را عون نیست |
| نفس کے گلخن کو ہیزم نہیں ہے | ورنہ جوں فرعون شعلہ زن ہے | گلخن نفس ترا فاش نیست | ورنه چون فرعون او شعله زنیست |

حکایت ایک مارگیر کی کہ اژدہا افسردہ کو مردہ جانا اور رسی میں باندھکر بغداد میں لایا

حکایت مارگیر که اژدهای افسرده را مرده پنداشت و در ریسمانها بسته و پیچیده به بغداد آورد

| | | | |
|---|---|---|---|
| سن حکایت کہنے میں تاریخ کو | پا سکے تا اس راز نہاں سے تو بو | یک حکایت بشنو از تاریخ گو | تا بری زین راز سرپوشیده بو |
| مارگیر اندر پہاڑوں کے گیا | تا کہ پکڑے مار افسون سے بھلا | مارگیری رفت اندر کوهسار | تا بگیرد او بافسونهاش مار |
| گر کوئی دوڑا یا آہستہ چلا | جسنے ڈھونڈا اسنے آخر پا لیا | گر گران و گر شتابنده بود | آنکه جوینده است یابنده بود |
| ڈال ہاتھ اندر طلب کے دائما | کہ طلب ہو راہ میں بہتر رہنما | در طلب زن دائما تو هر دو دست | که طلب در راه نیکو رهبرست |
| ہووے لنگڑا یا کہ بھونڈا یا کہ بے ادب | ہاتھ پاؤں مار اسکو کر طلب | لنگ و لوک و خفته شکل و بی ادب | سوی او می‌غیژ و او را می طلب |
| گاہ کہنے گاہ چپ رہنے سے تو | ہر طرف بس سونگھ بوئے شاہ کو | گه بگفت و گه بخاموشی و گه | بوی کردن گیر هر سو بوی شه |
| اپنے لڑکوں کو کہا یعقوب نے | ڈھونڈو تم یوسف کو اچھی طور سے | گفت آن یعقوب با اولاد خویش | جستن یوسف کنید از حد بیش |
| ہر کوئی تلاش میں بس ہو گیا | مستعد ہو کر ڈھونڈنے لگا | هر حس خود را درین جستن بجد | هر طرف رانید شکل مستعد |
| بولا یا روح خدا لا تیأسوا | جوں کہ لڑکے کے ڈھونڈنے سے تو | گفت از روح خدا لا تیأسوا | همچو گم کرده پسر رو سو بسو |
| جاؤ تم جس سے دہان کی راہ | ڈھونڈو تم جانا جان کی راہ | از ره حس دهان پرسان شوید | گوش را بر چار راه آن نهید |
| رکھو تم دریافت مردہ جاں کو | کان اسکی چار راہوں پر رکھو | هر کجا بوی خوش آید بو برید | سوی آن سر کاشنای آن سرید |
| آئے جس جا بوئی خوش کیا خوب ہو | راز کی جا جب کہ تم آگاہ ہو | هر کجا لطفی ببینی از کسی | سوی اصل لطف ره یابی عسی |
| دیکھو جس جا تم کسی سے لطف کو | لطف کی تم اصل کی جا ہی چلو | این همه خوشها ز دریای ست ژرف | جزو را بگذار و بر کل دار طرف |
| ہیں یہ سب نہریں اک گہرے دریا سے | جزو کو تو چھوڑ اور کل کو پا سب | زشتهای خلق بهر خوبیست | برگ بی برگی نشان طوبیست |
| خلق کی زشتی ہے خوبی کے لیے | مفلسی آسودگی کے ہے لیے | خشمهای خلق بهر آشتیست | از جفاهای خلق امید وفاست |
| خلق کا غصہ محبت کے لیے | اور جفا ہی ہے وفا کے واسطے | | |

[illegible]

[illegible] … دام راحت … [illegible]

… هر گله از شکر … [illegible]

… پیمبر از … [illegible]

… [illegible] … یار گیر از بهر یاری … [illegible]

[illegible]

| | |
|---|---|
| کوه‌ها هم لحن داؤدی شود | جوهر آهن بکف مومی شود |
| باد حمال سلیمانی شود | بحر با موسی سخندانی شود |
| ماه با احمد اشارت‌بین شود | نار ابراهیم را نسرین شود |
| خاک قارون را چو ماری درکشد | استن حنانه آید در رشد |
| سنگ احمد را سلامی میکند | کوه یحیی را پیامی میکند |
| جمله ذرات عالم در نهان | با تو میگویند روزان و شبان |
| ما سمیعیم و بصیریم و خوشیم | با شما نامحرمان ما خامشیم |
| چون شما سوی جمادی میروید | محرم جان جمادان کی شوید |
| از جمادی عالم جانها روید | غلغل اجزای عالم بشنوید |
| فاش تسبیح جمادات آیدت | وسوسه تاویلها نربایدت |
| چون ندارد جان تو قندیلها | بهر بینش کرده تاویلها |
| دعوی دیدن خیال غی بود | که غرض تسبیح ظاهر کی بود |
| بلکه مر بیننده را دیدار آن | وقت عبرت میکند تسبیح خوان |
| پس چو از تسبیح یادت میدهد | آن دلالت همچو گفتن می‌شود |
| این بود تاویل اهل اعتزال | وای آن کس کو ندارد نور حال |
| چون ز حس بیرون نیاید آدمی | باشد از تصویر غیبی اعجمی |
| این سخن پایان ندارد مارگیر | میکشید آن مار را با صد زحیر |
| تا به بغداد آمد آن هنگامه‌جو | تا نهد هنگامه بر چار سو |
| بر لب شط مرد هنگامه نهاد | غلغله در شهر بغداد اوفتاد |
| مارگیر اژدها آورده است | بوالعجب نادر شکاری کرده است |
| جمع آمد صد هزاران خام ریش | صید او گشته چو او از ابلهیش |
| منتظر ایشان و هم او منتظر | تا که جمع آیند خلق منتشر |
| مردم هنگامه افزون‌تر شود | کدیه و توزیع نیکوتر رود |
| جمع آمد صد هزاران ژاژخا | حلقه کرده پشت پا بر پشت پا |

| | |
|---|---|
| کوہ بھی لحن داؤدی کرے | موم ہووے ہاتھ میں لوہا جیسے |
| اور سلیماں کی ہوا حامل بنے | اور دریا باتیں موسیٰ سے کرے |
| ماہ احمد کا اشارہ بین بنے | آگ ابراہیم کو نسرین بنے |
| خاک قاروں کو نگلے مثل مار | اور حنانہ ستون ہو باوقار |
| کرتے ہیں ایسا سنگ احمد کو سلام | دیتا ہیں کوہ یحییٰ کو پیام |
| اس جہان کے جزو کل رہتے نہاں | رات دن کہتے ہیں تجھسے یہاں |
| ہم سمیع اور ہم بصیر اور ہوشیار ہیں | ساتھ نامحرم کے ہیں خاموش ہم |
| تو جمادوں کی طرف جاتے ہو تم | محرم جان جمادان کے ہو تم |
| عالم جان کو جمادی سے چلو | غلغلہ اجزائے عالم کا سنو |
| سن تو تسبیح جمادات ظاہرا | وسوسہ تاویل لیجائے ترا |
| روشنی جو ہے نہ تیری جان کو | دیکھنے کو کرتا ہے تاویل تو |
| دعوی دید اک خیال عار تھا | دیکھنے والے کو بل دیدار تھا |
| الغرض تسبیح ظاہر کب ہوئی | دید کا دعوی خیال احمقی |
| دیکھنے والے کو دید اسکی یہاں | وقت عبرت کرتا ہے تسبیح خوان |
| جو کہ تسبیح یاد دیتی تجکو ہے | جون دلیل قال تو اک جان لے |
| معتزل کی ہے یہی تاویل قال | حیف اسپر کہ نہ رکھے نور حال |
| جو نہیں چھوٹا محسوسات سے آدمی | کب سمجھ تصویر غیبی کی ہوئی |
| بات یہ ختم نہیں ہوتی ہے مارگیر | کھینچتا تھا مار کو کرکے آہ |
| آیا وہ بغداد میں ہنگامہ جو | تا کہ ہنگامہ رکھے ہر چار سو |
| نہر پر ہنگامہ اسنے آ کیا | شہر میں بغداد کے شہرہ ہوا |
| مارگیر اک اژدہا لایا ہے جو | اور شکار اسنے عجیب پایا ہے وہ |
| بیوقوف اکثر وہاں پر جمع تھے | صید اسکے تھے وہ دکھا بیوقوف |
| منتظر وہ اسکے وہ بھی منتظر | جمع ہووے تا کہ خلق منتشر |
| مردم ہنگامہ افزوں جو ہوں | کوڑی پیسے کی ہو آمد افزوں |
| سیکڑوں بیہودہ وان پر آ گئے | حلقہ کرکے گرد بیٹھے اک جا |

[illegible]

حلقه کرده او چو حلقه گرد خویش | همچنانکه پیش پیشان برده پیش

مرد مارا زین خبر شد ازدحام | رفته در دم چون شکار خاص و عام

چون همی حراقه جنبانید او | می‌کشادند اهل هنگامه گلو

اژدها کز زمهریر افسرده بود | زیر صد گونه پلاس و پرده بود

بسته بودش با رسنهای غلیظ | احتیاطی کرده بودش آن حفیظ

در درنگ و اتفاق و انتظار | درهم آمد خلق و وقت آن شمار

در تماشای خلق گرد و طمطراق | تافت بر آن مار خورشید عراق

آفتاب گرمسیرش گرم کرد | رفت از اعضای او اخلاط سرد

مرده بود و زنده گشت او از شگفت | اژدها بر خویش جنبیدن گرفت

خلق را از جنبش آن مرده مار | گشتشان آن یک تحیر صد هزار

با تحیر نعره‌ها انگیختند | جملگان از جنبشش بگریختند

می‌سکست او بند و زان بانگ بلند | هر طرف می‌رفت چاقاچاق بند

بندها بگسست و بیرون شد ز زیر | اژدهایی زشت غران همچو شیر

در هزیمت بس خلایق کشته شد | از فتاده کشتگان صد پشته شد

مارگیر از ترس بر جا خشک گشت | که چه آوردم من از کهسار و دشت

گرگ را بیدار کرد آن کور میش | رفت نادان سوی عزرائیل خویش

اژدها یک لقمه کرد آن گیج را | سهل باشد خون خوری حجاج را

خویش را بر استنی پیچید و بست | استخوان خورده را در هم شکست

شهر خالی گشت و اژدر بار اند | سوی کهسار ...

نفست اژدرهاست او کی مرده است | از غم بی آلتی افسرده است

گر بیابد آلت فرعون را | که به امر او همی رفت آب جو

آنگه او بنیاد فرعونی کند | راه صد موسی و صد هارون زند

کرم است این اژدها از دست فقر | پشه‌ای گردد ز جاه و مال صقر

اژدها را دار در برف فراق | هین مکش او را به خورشید عراق

تا فسرده می‌بود آن اژدهات | لقمهٔ اویی چو او یابد نجات

---

حلقہ کر دیا مثل حلقہ کے | مثل گروہ کے گروہ تماشائی کا

سو لوگ تنگ اور ازدحام | بہیر میں جیسے خاص و عام

لکڑی کی جنبش سے ہلایا اس نے جو | مردم ہنگامہ کے کھولتے تھے گلو

اژدہا افسردہ تھا برف سے | ٹاٹ اور کمل میں باندھا تھا اسے

اور بندھا تھا رسیوں سے سخت وہ | احتیاطاً اس کی کر رکھی تھی اس نے جو

انتظار اور مجمع اور دیر سے | اور ہوا اتفاق ...

شور و غل ... خلق کے | چمکا خورشید عراق اس مار پر

گرم اسکو کر دیا خورشید نے | خلط سرد اس کی ہوئی دور عضو سے

مردہ تھا زندہ ہوا وہ اچانک | اژدہا نے خود بخود انگڑائی کی

[illegible]

بیان ہوا یہ کہ آگاہ ہونا [illegible]

فرعون کا ساتھ مشورہ موسیٰ علیہ السلام سے

[illegible]

جواب دینا موسیٰ علیہ السلام کا فرعون کو

اور راہ ہدایت [illegible]

[illegible]

راضی او رشاکر ہوں رب پایا تو الصمد / یاں پہ جا پاس حق کے ہوا ان کو بھید
نفس و تعلقات خوار و بستہ شد / نزد حق محبوب پھر مطلوب و بستہ شد
بات اک کہتا ہوں میں پیچ سے / روسیہ اللہ عشق میں کس کے
عزت اسکی ہاتھ خاصوں اسکی کیا / آدم ابلیس سے سلسلہ الٰہی
شرح حق بے انتہا ہے جیسے حق / گر بیاں کو نہ پوشاک اب تو رفیق

راهیم زینها که هم من همی راه / این طرفه نه و ...
پیش حق شاهان خوار و زار و نشسته اند / پیش حق محبوب و مطلوب ...
از سخن بیگوهم این ریشه خدا / از سیه رویان کنند فردا ترا
عزت آن ... وال بیگانگی / ز آدم ابلیس ...
شرح حق پایان ندارد همچو حق / ... بر ...

جواب دینا فرعون کا موسیٰ علیہ السلام کو اور مہلت چاہنا چالیس روز کی موسیٰ علیہ السلام سے

پاسخ دادن فرعون موسیٰ علیہ السلام را و مہلت خواستن تا چہل روز از موسیٰ علیہ السلام

بولا فرعون ہے یہ فرق ... / ... و دیوان حکم ...
اہل عالم ... کیا تفضیل ... / عقل ... عالم تو ...
مہلت ... چاہنے ... / ...
جمع لاؤں ساحران ... / اور ... شہر ...
ایک دو دن میں ... / مہلت اب چالیس دن کی ...

گفت فرعونش ... / ... ان حکم ...
مر مرا ... اہل جہان / ... قدر ...
... / ...
جمع آرم ساحران ... / ... شہر ...
... / ... تا چہل روز ...

جواب دینا موسیٰ علیہ السلام کا فرعون کو

جواب دادن موسیٰ علیہ السلام مر فرعون را

بولا موسیٰ ... اجازت ... / ...
... / ... عالم ...
مجھکو ... / ...
... / ...

... / ...
... / ...
... / ...
... / ...

جواب دینا فرعون کا موسیٰ علیہ السلام کو اور وحی آنا موسیٰ علیہ السلام

جواب فرعون موسیٰ علیہ السلام را و وحی آمدن به موسیٰ علیہ السلام

بولا ... مجھکو مہلت چاہیے / ... کرامت ...
... / ... مہلت ...
مہلت اب چالیس دن کی ... / ...
تاکرے کوشش ... / ...

گفت ... / ... بر ...
... کردش ... / ...
این چہل روزش بده مهلت ... / ...
تا بکوشد او که من خفته ام / نیز دو کوشش ده بگرفته ام

| | |
|---|---|
| سیلها شان را همه بیم ز خم | وانچه اندیشند تن بر کم ز غم |
| آب را آرند بی آتش بکم | نوش نوش گیرند تن‌ها نوش کم |
| هم بپوشند منتها و بران کم | انچه اندیشم ما دیوان کم |
| [illegible] | گو سپه گرد آ [illegible] |

[illegible]

## مهلت دادن موسی علیه السلام فرعون را تا ساحران را جمع کند

مہلت دینی موسیٰ علیہ السلام کی فرعون کو تا ساحروں کو جمع کرے

| | |
|---|---|
| گفت امر آمد برو مهلت ترا | من بجای خود شدم رستی ز ما |
| او همی شد و اژدها اندر عقب | چون سگ صیاد دانا و محب |
| چون سگ صیاد جنبان کرده دم | سنگ را سنگیزه کردی ریگ هم |
| سنگ و آهن را بدم در می کشید | خرد می خایید آهن را پدید |
| در هوا میکرد خود بالای برج | که همی شد رومیان زو در فرج |
| کفکها می انداخت چون اشتر ز کام | قطره بر هر که می زد شد جذام |
| ز غژ غژ دندان او دل می شکست | جان شیران سیه می شد ز دست |
| چون بقوم خود رسید آن مجتبی | شدق او بگرفت و باز او شد عصا |
| تکیه بر وی کرد و میگفت ای عجب | پیش ما خورشید و پیش خصم شب |
| ای عجب چون می نبیند این سپاه | عالمی پر آفتاب چاشتگاه |
| چشم باز و گوش باز و این ذکا | خیره ام در چشم بندی خدا |
| من ز ایشان خیره ایشان هم ز من | از بهاری خار ایشان من سمن |
| پیش شان بردم بسی جام رحیق | سنگ شد آبش به پیش این فریق |
| دسته گل بستم و بردم به پیش | هر گلی چون خار گشت و نوش نیش |
| آن نصیب جان بی خویشان بود | چونکه با خویشی انبیایی کی شود |
| خفته بیدار باید پیش ما | تا به بیداری ببیند خوابها |
| دشمن این خواب خوش شد فکر خلق | تا نخسپد فکرتش بسته است حلق |
| حیرتی باید که روبد فکر را | خورده حیرت فکر را و ذکر را |
| هر که کامل تر بود او در هنر | او بمعنی پس بصورت پیشتر |

[illegible]

[illegible]

راجعون گفت و رجوع این سان بود
که گله وا گردد و خانه رود

چونکه واگردید گله از ورود
پس فتد آن بز که پیش‌آهنگ بود

پیش افتد آن بز لنگ پسین
اضحک الرجعی وجوه العابسین

از گزافه کی شدند این قوم لنگ
فخر را دادند و بخریدند ننگ

پا شکسته می‌روند این قوم حج
از حرج راهیست پنهان در فرج

دل ز دانشها بشستند این فریق
زانکه این دانش نداند آن طریق

دانشی باید که اصلش زان سر است
زانکه هر فرعی به اصلش رهبر است

هر پری بر عرض دریا کی پرد
تا لدن علم لدنی می‌برد

پس چرا علمی بیاموزی به مرد
کش بباید سینه را زان پاک کرد

پس مجو پیشی ازین سر لنگ باش
وقت واگشتن تو پیش‌آهنگ باش

آخرون السابقون باش ای ظریف
بر شجر سابق بود میوه لطیف

گرچه میوه آخر آید در وجود
اول است او زانکه او مقصود بود

چون ملائک گوی لا علم لنا
تا بگیرد دست تو علمتنا

گر درین مکتب ندانی تو هجی
همچو احمد پری از نور حجی

گر نباشی نامدار اندر بلاد
گم نه‌ای الله اعلم بالعباد

اندرین ویرانه گنج زر بود
[illegible]

موضع معروف کی بنهند گنج
زین قبل آمد فرح در زیر رنج

خاطر آرد بس شکال اینجا ولیک
بسکلد اشکال را استور نیک

هست عشقش آتشی اشکال‌سوز
هر خیالی را بروبد نور روز

هم از آن سو جو جواب ای مرتضی
کاین سؤال آمد از آن سو مر ترا

گوشهٔ بی‌گوشهٔ دل شه‌رهیست
تاب لا شرقی و لا غربی ز مهیست

تو ازین سو و از آن سو چون گدا
ای که معنی چه می‌جویی صدا

هم از آن سو جو که وقت درد تو
می‌شوی در ذکر یا ربی دوتو

وقت درد و مرگ آن سو می‌نمی
چونکه دردت رفت چونی اعجمی

وقت محنت گشته‌ای الله‌گو
چونکه محنت رفت گویی راه کو

[illegible]

[illegible]

در د و غم کے وقت یاد ہو کر [illegible] / جب با ہوش ہو تو کھو گیا عقل [illegible]
ان سے یہ کہ حق کو سب شبہہ [illegible] / جو کہ [illegible] سدا
جب تک عقل و ہوش ان ہو و قصور / گاہ غافل [illegible]
عقل جزوی [illegible] حیران ہے / عقل کل ایمن [illegible]
لے تو حیرت بیچ عقل و ہوش کو / جا تو خواری میں بخارا کو نہ تو
[illegible] / اہل عقل [illegible]
[illegible] / بس ہوا [illegible] حکایت [illegible]
[illegible] قصہ [illegible] کیا / [illegible]
یہ حکایت [illegible] پیش مرد کار / وصف حال اور [illegible] یار غار
حرف قرآن کو اساطیر اولین / جو کہا بوجہل نے از راہ کین
لامکان کہ نور حق [illegible] / ماضی مستقبل و حال [illegible]
تیری نسبت ماضی مستقبل ہے دو / دونوں ہیں اک چیز [illegible]
[illegible] / [illegible]
نسبت زیر و زبر [illegible] / [illegible]
مثل اس [illegible] / معنی [illegible]
[illegible] / بے لب و ساحل [illegible]
بات یہ بے انتہا ہے لوٹ جا / جانب فرعون کہ کیا [illegible] کیا

در زمان در رو عمر یاوش کنی / چون شدی در خوشی از زیباستگی
این از آن آمد که حق را بنگیان / هر که شب ناسود بود دائم بی‌گمان
آنکه در عقل گمان هستش حجاب / گاه پوشیده است و گه بدریده جیب
عقل جزوی گاه چیره گه نگون / عقل کلی ایمن از ریب المنون
عقل بفروش و هنر حیرت بخر / رو بخواری نی بخارا ای پسر
ما چه خود را در سخن آغشته‌ایم / کز حکایت ما حکایت گشته‌ایم
من عدم و افسانه گردم در حنین / تا تقلب یابم اندر ساجدین
این حکایت نیست پیش مرد کار / وصف حالست و حضور یار غار
آن اساطیر اولین که گفت عاق / حرف قرآن را بد آنها نفاق
لامکانی که درو نور خداست / ماضی و مستقبل و حالش کجاست
ماضی و مستقبلش نسبت به تست / هر دو یک چیزند پنداری که دو است
یک تنی او را پدر ما را پسر / بام زیر زید و بر عمرو آن زبر
نسبت زیر و زبر شد زان دو کس / سقف سوی خویش یک چیزست بس
نیست مثل آن مثال است این سخن / قاصر از معنی نو حرف کهن
چون لب جو نیست مشکا لب ببند / بی‌لب و ساحل بدست این بحر قند
این سخن پایان ندارد بازگرد / سوی فرعون [illegible] تا چه کرد

## بھیجنا فرعون کا اطراف شہروں میں ساحروں کی طلبی میں

## فرستادن فرعون بمدائن و طلب ساحران

جو گیا موسیٰ تو فرعون رہا / اہل [illegible] مشیروں کو کہا
جمع ہو کر سب آمادہ [illegible] / وہ [illegible]
آخر اس ہامان بے سامان نے / راے دی اک [illegible]
اے شہ [illegible] / ساحروں کو جمع کر جلدی بلا
[illegible] سلطنت میں ساحران / [illegible]
[illegible] مصر کی اطراف سے / جمع [illegible] اطراف سے

چونکه موسی بازگشت و او بماند / اهل رای و مشورت را پیش خواند
مجتمع گشتند و [illegible] / هر کسی کردند فکر و [illegible]
عاقبت هامان بی‌سامان و دون / رای پیش آورد گردش رهنمون
کای شه [illegible] مظفر چون غم فزود / ساحران را جمع باید کرد زود
در ممالک ساحران داریم ما / هر یکی در سحر فرد و پیشوا
مصلحت آن است کز اطراف مصر / جمع آردشان شه و صراف عصر

[illegible]

بھیجے اسنے آدمی اطراف کو | ساحروں کو تا بلا کر لائیں وہ
جس طرف تھے نامور ساحران | بس بہت سے ہی گئے وہ سب رواں
جو کہ تھے مشہور ساحر دو جوان | سحر انکا ماہ کے دل میں رواں
ماہ کا وہ دودھ دوہتے تھے عیاں | بیٹھ مٹکے پر سفر کرتے تھے ان
شکل اک کھادی کی کر کے چاندنی | ناپ کر کے بیچ دیتے جلد وہ
وا درم لیتے مشتری آگاہ ہو | پیٹتے حسرت سے پھر رخسار کو
ایسے ہی لاکھوں تھے جادو میں وہ | اور نہ تھے ... کے طور سے
جبکہ پہونچا انکو یہ پیغام شاہ | کہ بلا کر تمسے لیوے کام شاہ
اسلئے کہ آئے ہیں درویش دو | شہ کو گھیرا ہوا اور اسکے قصر کو
پاس انکے کچھ نہیں ہے جز عصا | حکم سے ہوتا ہے انکے اژدہا
شاہ و لشکر تھا عاجز ہو گئے | اور ان دو کس سے سب ہیں ...
چارہ جوئی کیجیے ساحر یاں | شاہ نے بھیجا تمہارے پاس ہاں
دفع انکے میں علاج اسکا کرو | گنج سے وان عوض لیجیے کہو
دو جوان ساحر کو پیام آکر دیا | دل میں انکے ... خوف ...
جنسیت کی رگ ... انکی | سر رکھا زانوں پہ ...
ہے دبستاں زانو صوفی کے لئے | حل مشکل کو دو زانو سحر ...

او بسی مردم فرستاد آن زمان | در نواحی بهر جمع جادوان
هر طرف که ساحری بد نامدار | کرد پران سوی او ده پیک کار
دو جوان بودند ساحر مشتهر | سحر ایشان در دل مه مستمر
شیر دوشیده ز مه فاش آشکار | در سفرها رفته بر خمی سوار
شکل کرباسی نموده ماهتاب | آن بپیموده فروشیده شتاب
سیم برده مشتری آگه شده | دست از حسرت به رخها بر زده
صد هزاران همچنین در جادوی | بوده منشی و نبوده چون روی
چون بدیشان آمد آن پیغام شاه | کز شما شاه است اکنون چاره خواه
از پی آنکه دو درویش آمدند | بر شه و بر قصر او موکب زدند
نیست با ایشان بغیر یک عصا | که همی گردد به امرش اژدها
شاه و لشکر جمله بیچاره شدند | زین دو کس جمله به افغان آمدند
چاره‌جویان بنده را ... | شاه ... ارسال فرستد تا
چاره سازید اندر دفع شان | گر بما بخشید عوض شه بیکران
آن دو ساحر را چو این پیغام داد | ترس و مهری در دل هر دو فتاد
عرق جنسیت چو جنبیدن گرفت | سر بزانو بر نهادند از شگفت
چون دبیرستان صوفی زانوست | حل مشکل را دو زانو جادوست

## جانا ان دونوں ساحروں کا باپ کی قبر پر اور پوچھنا اسکی روح سے حقیقت موسیٰ علیہ السلام کا

## رفتن آن دو تن ساحر بر سر گور پدر و پرسیدن از روان او حقیقت موسی علیه السلام را

پھر وہ بولے کہ اے ماں چل ہمیں | گور بابا کی ہمیں بتلا دے تو
گور دکھلائی انہیں تو وہ گئے | تین روزے شاہ کی خاطر رکھے
پھر وہ بولے کہ اے بابا ہمیں | شاہ نے پیغام بھیجا ... 
تنگ کیا ہے تنگ اسے دو مردوں نے | پیش لشکر آبرو اسکی ہے لی
لشکر و ہتیار نہیں پاس انکے ہے | جز عصا پر وہ عصا آفت ہے
تو گیا ہے جہاں پاک میں | گرچہ ظاہر میں تو سویا خاک میں

بعد از آن گفتند ای مادر بیا | گور بابا کو تو ما را ره نما
بردشان بر گور او بنمود راه | پس سه روزه داشتند از بهر شاه
بعد از آن گفتند ای بابا بما | شاه پیغامی فرستاد از وجا
که دو مرد او را به تنگ آورده اند | آبروش پیش لشکر برده اند
نیست با ایشان سلاح و لشکری | جز عصا و در عصا شوری و شری
تو جهان راستان در رفته‌ای | گرچه در صورت بخاکی خفته‌ای

| | |
|---|---|
| وہ اگرچہ سحر ہے ہمکو خبر | گر خدا والا ہے اے جان پدر |
| بھی خبر دے تا کہ ہم سجدہ کرین | آپکو اس کیمیا پہ ہم کسین |
| ہم ہین نا امید امید اک ملے | ہین شب ظلمت مین خورشید اک ملے |
| گمرہی سے تا کہ رہ ہمکو ملے | زندہ در ہین کرم تا ہمکو ملے |

## جواب دینا ساحر مردہ کا فرزندوں اپنے کو

| | |
|---|---|
| خواب مین اسنے کہا کہ اے پسر | کہہ نہین سکتا ہوں ظاہر جو خبر |
| صاف کہنے کی اجازت نہ مجھے | پر نہان راز آنکھون سے مرے |
| اک نشانی تمکو بتلاتا ہوں مین | تا کہ ظاہر ہو یہ پوشیدہ ہمین |
| نور دیدہ جاؤ تم جو اس جگہ | اسکے سونے کی کرو دریافت جا |
| جس گھڑی کہ سوتا ہو وہ حکیم | اس عصا کو لیو تم چھوڑو بیم |
| گر چرا لو وہ عصا ہے جادوگر | جانتے ہو چارہ ساحر پسر |
| گر نہ سکے ہو حق والا ہے وہ | اور رسول حق نبی اقدس ہے وہ |
| شرق سے تا غرب فرعون ہے جہان | حق سے ما ہو وے لڑنے مین یہان |
| یہ نشان سچا دیا اے جان باپ | لکھ رکھو واللہ اعلم بالصواب |
| جبکہ سوتا ہے ساحر اس گھڑی | سحر کرتا ہے نہ اسکا رہبری |
| سو گئے چرواہا ان ہر گلہ کو | کیونکہ کوشش سو گئی ہے کہ جو |
| پردہ حیوان جسکا چرواہا خدا | گرگ کا ہے اثر اس جا مو نہ یا |
| حق کرے جادو تو حق ہے اور روا | جادوگر کہتا ہے حق کو بس بلا |
| یہ نشان روشن ہے اے جان پدر | گر مرے حق دل یہ ہے مرگ بشیر |

| | |
|---|---|
| آن اگر سحر است ما را ده خبر | ور خدائی باشد ای جان پدر |
| هم خبر ده تا که ما سجده کنیم | خویش را بر کیمیائی بر زنیم |
| نا امیدانیم امیدی رسد | ور شب ماتم خورشیدی رسد |
| از ضلالیم و در راه رشد | زندگانیم و کرم ما را کشد |

## جواب گفتن ساحر مرده با فرزندان خود

| | |
|---|---|
| گفت شان در خواب کای اولاد من | گفتن ظاهر این را نیست روشن |
| فاش و مطلق گفتنم دستور نیست | لیک راز از پیش چشمم دور نیست |
| یک نشانی وا نمایم با شما | تا شود پیدا شما را این خفا |
| نور چشمانم چو آنجا گه رسید | از مقام خواب شان آگه شوید |
| آن زمان کان خفته باشد آن حکیم | آن عصا گیرید و بگذارید بیم |
| گر بدزدید آن عصا شان ساحر است | چاره ساحر شما را حاضر است |
| ور نتوانید آن آن ایزدی است | او رسول ذو الجلال و مهتدی است |
| گر جهان فرعون گیرد شرق و غرب | سرنگون آید ز حق در گاه حرب |
| این نشان راست دادم جان باب | بر نویس الله اعلم بالصواب |
| جان بابا چون بخسپد ساحری | سحر و مکرش را نماند رهبری |
| چونکه چوپان خفت گرگ ایمن شود | چونکه خفت آن جهد او ساکن شود |
| لیک حیوانی که چوپانش خداست | گرگ را آنجا امید و ره کجاست |
| جادوی که حق کند حق است و راست | جادوی خواندن مر آن حق را خطاست |
| جان بابا این نشان قاطع است | گر بمیرد نیز حقش رافع است |

## قرآن مجید کو تشبیہ دینا ساتھ عصا موسی علیہ السلام کے اور وفات مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم کو تشبیہ دینا ساتھ خواب موسی علیہ السلام کے اور عیان لغو قرآن کو ساتھ ان ساحر بچوں کے کہ ارادہ لیجانے عصا کا کیا تھا جو موسی علیہ السلام کو سوتا پایا

## تشبیه کردن قرآن مجید را بعصای موسی علیه السلام و وفات مصطفی علیه السلام را تشبیه نمودن بخواب موسی علیه السلام و قاصدان تغییر قرآن را بآن دو ساحر بچه که قصد بردن عصا کردند چون موسی علیه السلام را خفته یافتند

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| حق نے احمد سے کیا اس عہد کو | فوت گر تو ہو نہ قرآن فوت ہو | مصطفی را وعده کرد الطاف حق | گر بمیری تو نمیرد این سبق |
| خود قرآن کا حافظ ہوں میں | بیش و کم قرآن میں کرنے نہ دوں | من کتاب و معجزت را رافعم | بیش و کم کن را ز قرآن مانعم |
| دونوں عالم میں ترا حافظ ہوں | دور طاعن کو حدیث سے کروں | من ترا اندر دو عالم حافظم | طاعنان را از حدیثت رافضم |
| بیش و کم کوئی نہ اس میں کر سکے | تجھ سے بہتر اور نگہبان مت کر تلاش | کس نتاند بیش و کم کردن درو | تو به از من حافظی دیگر مجو |
| دن بدن رونق تری زیادہ کروں | سیم و زر پہ نام تیرا کھودوں | رونقت را روز روز افزون کنم | نام تو بر زر و بر نقره زنم |
| منبر و مسجد کروں تیرے لیے | قہر میرا ہے ترا قہر ہے | منبر و محراب سازم بهر تو | در محبت قهر من شد قهر تو |
| ڈر سے خفیہ نام تیرا لیتے ہیں | اور نمازیں ہو کے مخفی پڑھتے ہیں | نام تو از ترس پنهان می‌گویند | چون نماز آرند پنهان می‌شوند |
| خفیہ تیرے نام کو لیتے ہیں | خفیہ بس بانگ نماز [illegible] | خفیه می‌گویند نامت را کنون | خفیه هم بانگ نماز ای ذوفنون |
| کافروں کے ڈر سے جو کہ ہیں لعین | دین تیرا چھپا ہے زیر زمین | از هراس و ترس کفار لعین | دینت پنهان می‌شود زیر زمین |
| میں مناروں سے کروں عالم کو پر | اور ہر دو دونوں کر دوں اندھے [illegible] | من مناره پر کنم آفاق را | کور گردانم دو چشم عاق را |
| تیرے چاکر شہر لیں اور عز و جاه | دین تیرا ماہی سے تا ماہ | چاکرانت شهرها گیرند و جاه | دین تو گیرد ز ماهی تا بماه |
| باقی رکھوں تا قیامت دین ترا | نسخ دین سے تو نہ ڈر اے مصطفیٰ | تا قیامت باقیش داریم ما | تو مترس از نسخ دین ای مصطفی |
| اے پیمبر ہے جادو نہیں تو | تو ہے صادق خرقہ موسیٰ ہے تو | ای رسول ما تو جادو نیستی | صادقی هم خرقهٔ موسیستی |
| اور قرآن ہے ترا مثل عصا | کفر کو کھاتا ہے مثل اژدہا | هست قرآن مر ترا همچون عصا | کفرها را در کشد چون اژدها |
| خاک کے نیچے اگر سوتا ہے تو | چون عصا جان [illegible] جو کہا ہے تو | تو اگر در زیر خاکی خفته | چون عصا دان آنچه گفتی ای [illegible] |
| گرچہ تو سوتا ہے نیچے خاک کے | چون عصا آگاہ تیرا قول ہے | گرچه باشی خفته تو در زیر خاک | چون عصا آگه بود آن گفته [illegible] |
| دشمن تیرا عصا کب پا سکے | سو تو اے شاہ [illegible] | قاصدان را بر عصایت دست نی | تو بخسپ ای شه مبارک خفتنی |
| سوتا تن اور نور جان [illegible] | [illegible] | تن بخفته نور جان در آسمان | بهر پیکار تو زه کرده کمان |
| فلسفی اور قول اسکا جو کہ ہے | تیر [illegible] | فلسفی و آنچه پوزش می‌کند | قوس نورت تیر دوزش می‌کند |
| وہ کیا اس سے زیادہ جو کہا | وہ کہ سویا بخت بیدار [illegible] تھا | آنچنان کرد و از آن افزون که گفت | او بخفت و بخت و اقبالش نخفت |

| باقی حکایت موسیٰ علیہ السلام کی | بقیه حکایت موسی علیه السلام |
|---|---|

| | | | |
|---|---|---|---|
| جبکہ ساحر سو گیا جان پدر | کام بے رونق ہوا اسکا تمام | جان بابا چونکه ساحر خواب شد | کار او بی رونق و بی تاب شد |
| گور سے اسکی روان دونوں ہوئے | مصر تک وہ جلد لڑنے کے لیے | هر دو از گورش روان گشتند تفت | تا بمصر از بهر آن پیکار رفت |
| مصر کو اس کام کی خاطر گئے | موسیٰ اور گھر کو اسکے ڈھونڈتے | چون بمصر از بهر آن کار آمدند | طالب موسی و خانهٔ او شدند |

[illegible]

اتفاق افتادگان زود رود | سوی اندر زیر نخلی خفته بود

پس نشان دادندشان مردم [illegible] | کز نخلستان بجو [illegible]

آمدند آن هر دو تا خرماستان | خفته بود او لیک بیدار جهان

بهر نازش بسته بود او چشم سر | عرش و فرش جمله در چشمش نظر

ای بسا بیدار چشم خفته دل | خود چه بیند دید اهل آب و گل

وانکه دل بیدار دارد چشم سر | گر بخسپد برگشاید صد بصر

گر تو اهل دل نه بیدار باش | طالب دل باش و در پیکار باش

ور دلت بیدار شد می‌خسپ خوش | نیست غایب ناظرت از هفت و شش

گفت پیغمبر که خسپد چشم من | لیک کی خسپد دلم اندر وسن

شاه بیدارست حارس خفته گیر | جان فدای خفتگان دل بصیر

وصف بیداری دل ای معنوی | در نگنجد در هزاران مثنوی

چون بدیدندش که خفته است او دراز | بهر دزدی عصا کردند ساز

ساحران قصد عصا کردند زود | کز پسش باید شدن وانگه ربود

اندکی چون پیشتر کردند ساز | اندر آمد آن عصا در اهتزاز

آنچنان بر خود بلرزید آن عصا | کان دو بر جا خشک گشتند از وجا

بعد از آن شد اژدها و حمله کرد | هر دوان بگریختند و روی زرد

رو در افتادن گرفتند از نهیب | غلط غلطان منهزم اندر نشیب

پس یقینشان شد که هست از آسمان | زانکه می‌دیدند حد ساحران

بعد از آن اطلاق و تبشان شد پدید | کارشان تا نزع و جان کندن رسید

پس فرستادند مردی در زمان | سوی موسی از برای عذر آن

کامتحان کردیم و ما را کی رسد | امتحان تو اگر نبود حسد

مجرم شاهیم ما را عذر خواه | ای تو خاص الخاص درگاه اله

عفو کرد و در زمان نیکو شدند | پیش موسی ساجد و دو تو شدند

در گذر از ما که ما کردیم بد | ای ترا الطاف و فضل بی عدد

اتفاقاً پہونچے وہ جس دن وہاں | موسیٰ نخلستان میں سوتے تھے نہاں

پس بتا مردوں نے انکو نشان | سو نخلستان میں ہے وہ [illegible]

آئے نخلستان میں وہ دونوں جواں | سو رہا تھا پر تھا وہ بیدار جہاں

بند آنکھیں ناز سے تھی چشم سر | عرش و فرش آنکے تھا سب پیش نظر

ہیں بہت بیدار چشم و خفتہ دل | دیکھے کیا خود چشم اہل آب و گل

جو کہ دل بیدار رکھے چشم سر | گر ہو خفتہ کھولتا ہے سو بصر

گر تو اہل دل نہیں بیدار رہو | دل کا طالب ہو و بس لڑتا رہو

گر ہے دل بیدار سو خوب سو رہا | نہ چھپا تجھ سے شش و ہفت ناظر ترا

کہتے حضرت سوتی خفتہ چشم ہیں | پر نہ خفتہ ہو مرا دل [illegible]

شاہ بیدار و نگہبان خفتہ ہو | جان فدا اس خفتہ بیدار پہ

دل کی بیداری کا وصف اے معنوی | کب سماتے گر ہوں صدہا مثنوی

دیکھا موسیٰ کو کہ ہیں سوتا ہوا | چوری کو [illegible]

ساحروں نے بس لیا قصد عصا | جاکے ہم پیچھے سے لائیں وہ اٹھا

آگے بڑھنے کا ارادہ جو کیا | بس ہیں حرکت میں آیا وہ عصا

اس طرح پر تھرتھرایا وہ عصا | ڈر سے وہ دونوں ہوئے سوکھے وہاں

ہو وہ حملہ کیا ہو اژدہا | دونوں بھاگے اور ہوئے زرد [illegible]

گرتے پڑتے بھاگتے | اور لڑھکتے بھاگے اندر غار کے

آسمانی ہے یقیں انکو ہوا | جانتے تھے ساحروں کی انتہا

[illegible] | بس وہ ممنوع [illegible]

[illegible] | کام انکا نزع تک پہونچا و لے

بھیجا موسیٰ پاس اک ہوں بھا | عذر خواہی کے لیے بس اس گھڑی

امتحان کرنا ہمیں لائق نہ تھا | گر حسد ہوتا نہیں کب ہو روا

مجرم شہ ہیں ہمارا عذر چاہ | تو ہے خاص الخاص درگاہ اله

[illegible] | آگے موسیٰ کے وہ سجدے میں گرے

بخشو [illegible] | تجھ پہ ہے الطاف اور فضل خدا

ہ مرام باقی حال آگے ہو فافہم ۱۲

بولا موسی میں نے بخشا ای کرام / ہوگئی بس تم پہ دوزخ اب حرام
میں نے خود دیکھا نہ تمکو ای دو یار / عذر سے لاعلم جانو خود کو یار
اسطرح بیگانہ شکل و آشنا / جنگ میں تم آؤ پیش بادشا
یاد ہوں جو کچھ کہ افسون الغرض / ظاہر و باطن سے لاؤ جنگ میں
پس زمیں چومی انہوں نے اور گئے / منتظر رہ وقت فرصت کے رہے

گفت موسی عفو کردم ای کرام / گشت بر دوزخ تن و جانتان حرام
من شما را خود ندیدم ای دو یار / ای شما ساجد برای اعتذار
همچنان بیگانه شکل و آشنا / در نبرد آیید پیش پادشا
آنچه باشد مر شما را از فنون / جمع آرید از برون و اندرون
پس زمین را بوسه دادند و شدند / انتظار وقت فرصت می‌بدند

## جمع ہونا ساحروں کا اطراف سے فرعون کے پاس اور خلعت پانا و چھاتی ٹھونکنا اور کمر بستہ ہونا کہ چاہت روائی ہم کرینگے

## جمع آمدن ساحران از مداین پیش فرعون و تشریف یافتن و دست بر سینه کردن در قهر خصم که این کار را دفع برآوریم

پاس فرعون کے جب ساحر گئے / بھاری بھاری خلعت انکو دیے
اور کیے وعدے کئی پہلے دیے / کچھ غلام و اسپ و نقد و جنس بھی
پھر کہا تم سے کہ ہاں اے سابقان / جو نکلو گے جو اندر امتحان
اسقدر تم پر کرونگا میں عطا / کہ پھٹیگا پردۂ جود و سخا
بولے سب کہ ساتھ اقبال شاہ / ہم ہونگے غالب کام ہوگا تباہ
صفدر اس فن میں ہیں ہم اور پہلوان / کب مقابل ہوگا کوئی اندر جہان
ذکر موسی بند خاطر ہو گیا / کہ حکایت میں ہے پہلے کہہ چکا
ذکر موسی بہر روپوشی ولے / نور موسی نقد تیرا یار ہے
موسی و فرعون تری ہستی میں ہیں / ڈھونڈ ان دو دشمنوں کو آپ میں
پیچھے تا حشر موسی سے ہے / گو چراغ اب دیگر انوار رکھے
یہ چراغ و بتی گرچہ ہے دوسری / دوسرا انور نہیں غالب ہو کے
گر نظر شیشہ پہ ہو تو ہے گمرہی / کیونکہ شیشہ میں ہوا اعداد دوئی
گر نظر ہو نور پہ تیری چھٹے / تو دوئی اور جسم کے اعداد سے
یہ نظرگہ سے ہے ای مغز وجود / اختلاف مؤمن و گبر و جہود

تا بفرعون آمدند آن ساحران / داد ایشان خلعتهای گران
وعده‌شان کرد و هم پیشین بداد / بندگان و اسپان و نقد و جنس و زاد
بعد از آن می‌گفت هین ای سابقان / گر فزون آیید اندر امتحان
بر فشانم بر شما چندان عطا / که بدرد پرده‌ی جود و سخا
پس بگفتندش به اقبال تو شاه / غالب آییم و شود کارش تباه
ما درین فن صفدریم و پهلوان / کس ندارد پای ما اندر جهان
ذکر موسی بند خاطرها شدست / کین حکایتهاست که پیشین بدست
ذکر موسی بهر روپوشست لیک / نور موسی نقد تست ای مرد نیک
موسی و فرعون در هستی تست / باید این دو خصم را در خویش جست
تا قیامت هست از موسی نتاج / نور دیگر نیست دیگر شد سراج
این سفال و این فتیله دیگرست / لیک نورش نیست دیگر زان سرست
گر نظر در شیشه داری گم شوی / زانک از شیشه‌ست اعداد دوی
ور نظر بر نور داری وا رهی / از دوی و اعداد جسم منتهی
از نظرگاه است ای مغز وجود / اختلاف مؤمن و گبر و جهود

## اختلاف کرنا بیچ کیفیت شکل ہاتھی کے تشبیہ تاریکی میں

## اختلاف کردن در چگونگی شکل پیل در شب تار

خانۂ تاریک میں اک پیل تھا / لائے تھے ہندو دکھانے کو بھلا

پیل اندر خانه‌ی تاریک بود / عرضه را آورده بودندش هنود

از برای دیدنش مردم بسی / اندر آن ظلمت همی شد هر کسی
دیدنش با چشم چون ممکن نبود / اندر آن تاریکیش کف می بسود
آن یکی را کف بخرطوم اوفتاد / گفت همچون ناودانستش نهاد
آن یکی را دست بر گوشش رسید / آن برو چون بادبیزن شد پدید
آن یکی را کف چو بر پایش بسود / گفت شکل پیل دیدم چون عمود
آن یکی بر پشت او بنهاد دست / گفت خود این پیل چون تختی بدست
همچنین هر یک بجزوی چون رسید / فهم آن میکرد هر جا می شنید
از نظرگه گفتشان بد مختلف / آن یکی دالش لقب داد آن الف
در کف هر کس اگر شمعی بدی / اختلاف از گفتشان بیرون شدی
چشم حس همچون کف دستست و بس / نیست کف را بر همه آن دسترس
چشم دریا دیگرست و کف دگر / کف بهل وز دیده دریا نگر
جنبش کفها ز دریا روز و شب / کف همی بینی و دریا نه عجب
ما چو کشتیها بهم بر میزنیم / تیره چشمیم و در آب روشنیم
ای تو در کشتی تن رفته بخواب / آب را دیدی نگر در آب آب
آب را آبیست کو میراندش / روح را روحیست کو میخواندش
موسی و عیسی کجا بد کآفتاب / کشت موجودات را میداد آب
آدم و حوا کجا بود آن زمان / که خدا افگند این زه در کمان
این سخن هم ناقص است و ابتر است / آن سخن که نیست ناقص آن سر است
گر بگویم زان بلغزد پای تو / ور نگویم هیچ از آن ای وای تو
ور بگویم در مثال صورتی / بر همان صورت بچفسی ای فتی
بسته پایی چون گیا اندر زمین / سر بجنبانی ببادی بی یقین
لیک پایت نیست تا نقلی کنی / یا مگر پا را ازین گل بر کنی
چون کنی پا را حیاتت زین گلست / این حیاتت را روش بس مشکلست
چون حیات از حق بگیری ای روی / پس شوی مستغنی از گل می روی
شیرخواره چون ز دایه بسکلد / لوت خواره شد مر او را می هلد

ہر قوم اسکے دیکھنے کے واسطے / اندر اس تاریک گھر کے جو گئے
دیکھ سکتے تھے نہ اسکو آنکھ سے / ہاتھ تاریکی میں اسپر پھیرتے
چھو لیا ہاتھ ایک کا اسکی سونڈ پہ / بولا اسکا جسم پرنالا سا ہے
ہاتھ اک کا کان کے اوپر گیا / مثل پنکھا اسکو وہ ظاہر ہوا
ہاتھ اک کا پانوں کے اوپر پھرا / بولا میں نے تھم جیسے ہاتھی دیکھا
ہاتھ اک نے پیٹھ کے اوپر رکھا / بولا یہ ہاتھی ہے خود اک تخت سا
اسطرح ہر جزو پر ہر اک گیا / سو سمجھا تھا وہی ہر جا سنتا تھا
وہ نظرگہ سے تھے کہتے متفاوت / دال نام اک نے رکھا تھا الف
شمع گر ہر اک کے ہوتی ہاتھ میں / اختلاف ہوتا نہ انکی بات میں
چشم حس مثل ہتھیلی ہے و بس / سب ہاتھی کی نہ اسکی دسترس
چشم دریا اور ہے جھاگ اور ہے / چھوڑ جھاگ اور دیکھ دریا آنکھ سے
رات دن دریا سے حرکت جھاگ کو / جھاگ کو تو دیکھتے دریا کو تو
ہاتھ پانوں مارتے ہم جوں کشتیاں / ہم ہیں اندھے اور روشن میں پانی
کشتی تن میں گیا تو خواب میں / آب دیکھا دیکھ پھر آب آب میں
آب کو بھی آب ہے جو جاری کرے / روح کو ہے روح کہ کھینچے ہے
موسی و عیسی کہاں تھے کہ آفتاب / کھیت کو موجودات کے دیتا تھا آب
آدم و حوا کہاں تھے اس زمان / کہ خدا نے تھی چڑھائی یہ کمان
یہ سخن ناقص و ابتر ہے ولے / وہ سخن ناقص نہیں اس جا کی ہے
گر کہوں اسکو تو لغزش ہو تجھے / گر نہ کچھ کہوں تو ہے افسوس تجھے
گر کہوں اک شکل مثالی میں تجھے / لپٹا ہی تو شکل پر چپکا رہے
تو زمیں میں گھانس سا پابند ہے / سر ہلاوے بے یقین سے باد سے
پر نہیں پانوں ترا کہ تو چلے / یا نکال اس پانوں کو تو خاک سے
کیسے پانوں نکلے تو زندہ گل سے ہے / زندگی یہ تیری بس مشکل سے ہے
زندگی جو حق سے لے تو ہو غنی / گل سے نکلے دل میں جانے تو اگر
دودھ کا بچہ جو دائی سے چھٹے / کھانا کھانے تو وہ اسکو چھوڑ دے

[illegible] جو [illegible] آیا [illegible] گیا آسمانون پر [illegible] حاصل ہو باقی حال آگے ہے فافہم ۱۲

مثل دانہ کھائے شیر خاک کو | ڈھونڈھو تو ہر گز شیر قوت دل کو تو
قوت حکمت کھا ہوا روشن ہے نور | تو ہے پردہ ہے تو جو کہ دور
جب کیا تو نے قبول ایجاد نور | تجھ بے پردہ کے تحقے ظہور
چون ستارہ سیر گردون تو کرے | بے فلک بل سیر گردون تو کرے
اسطرح جو نیست سے ہست آیا تو | کسطرح آیا کہو مست آیا تو
یاد رہے آنے کی نہ تجکو رہے | پر کہونگا رمز اک تجھسے اچھے
ہوش کو تو چھوڑ اسدم ہوش کر | گوش کو کر بند اسدم گوش کر
نہ نہیں کہتا ابھی تو خام ہے | تو بہار ہو نہیں دیکھی ہے خزان
یہ جہان مثل درخت ہے اے کرام | آپ ہم جون میوہ ہیں نیم خام
شاخ کو مضبوط پکڑے خام ہے | کیونکہ خامی میں نہ لائق محل ہے
جب پکا اور ہوا شیرین بکار | شاخ ہو کم زور اسکی بعد بار
ہو جو اس اقبال سے شیرین دہان | آدمی پر سرد ہو ملک جہان
ہے تعصب سخت گیری خام میں | ہے جنین جبتک ہے خون آشام میں
دوسری ہے چیز اک ہی اجھا کہے | میں نہیں روح قدس تجھسے کہے
تو نہیں کہتا ہو اپنے کان میں | دوسرے نہ غیر میرے اے تو میں
جسطرح سے خواب میں ای بیخود | اپنے آگے آپ خود ہوتا ہے تو
خود سے سنتا ہے و جانے غیر سے | خواب میں پوشیدہ جو تجھسے کہے
تو نہیں ہے ایک تو ای خوش رفیق | بلکہ ہے گردون و دریائے عمیق
ذات تیری خود ہے کہ نوسو گنا | بحر ہے اور ڈوبنے کی جا
خود ہے وہ کیا جا بیداری و خواب | چپ رہو واللہ اعلم بالصواب
چپ رہو تا تم سنو اس کی صدا | الصلا ای پاک بازان الصلا
چپ رہو تا تم سنو اسرار حال | بے زبانی سے کہ تم ہو لال
چپ رہو تا تم سنو اس بات سے | جو زبان و قال سے افزون ہے
چپ رہو تا تم سنو اس شمس کی | لکھنے اور پڑھنے سے جو کہ دور ہے
چپ رہو تا جان تجھسے کہے | نوح کی کشتی میں چھوڑو پیرنا

[illegible] چون حبوب | چون نظام خویش از قوت القلوب
حرف حکمت خور که شد نور ستیر | ای تو نور بی حجب را ناپذیر
تا پذیرا گردی ای جان نور را | تا ببینی بی حجب مستور را
چون ستاره سیر بر گردون کنی | بلکه بی گردون سفر بیچون کنی
آنچنان کز نیست در هست آمدی | هین بگو چون آمدی مست آمدی
راههای آمدن یادت نماند | لیک رمزی با تو برخواهیم خواند
هوش را بگذار آنگه هوش دار | گوش را بربند آنگه گوش دار
نه نگویم زانکه تو خامی هنوز | در بهاری و ندیدستی تموز
این جهان همچون درخت است ای کرام | ما برو چون میوه‌های نیم خام
سخت گیرد خامها مر شاخ را | زانکه در خامی نشاید کاخ را
چون بپخت و گشت شیرین لب گزان | سست گیرد شاخها را بعد از آن
چون از آن اقبال شیرین شد دهان | سرد شد بر آدمی ملک جهان
سخت گیری و تعصب خامی است | تا جنینی کار خون آشامی است
چیز دیگر ماند اما گفتنش | با تو روح القدس گوید بی منش
نی تو گویی هم بگوش خویشتن | نی من و نی غیر من ای هم تو من
همچو آن وقتی که خواب اندر روی | تو ز پیش خود به پیش خود شوی
بشنوی از خویش و پنداری فلان | با تو اندر خواب گفتست آن نهان
تو یکی تو نیستی ای خوش رفیق | بلکه گردونی و دریای عمیق
آن تو زفتت که آن نهصد توست | قلزم است و غرقه گاه صد توست
خود چه جای بیداری و خواب | دم مزن والله اعلم بالصواب
دم مزن تا بشنوی زان مه لقا | الصلا ای پاک بازان الصلا
دم مزن تا بشنوی اسرار حال | از زبان بی زبان کز قیل و قال
دم مزن تا بشنوی زان دم زنان | آنچه ناید در بیان و در زبان
دم مزن تا بشنوی زان آفتاب | آنچه ناید در کتاب و در خطاب
دم مزن تا دم زند بهر تو روح | آشنا بگذار در کشتی نوح

مثل کنعان کے کہ وہ تھا بے پیرا | کہ نہ کشتی نوح کی میں چاہتا

## دعوت کرنا نوح علیہ السلام کا بیٹے کو اور انکار کرنا اسکا کہ میں پہاڑ پر جا کر سر کا بندوبست کرتا ہوں تیرا احسان نہیں لیتا

کشتی بابا میں آ کر بیٹھ تو | تا نہ ہووے غرق طوفان تند تو

بولا تیرا سیکھا میں نے پیرنا | شمع روشن کی تری شمع سوا

مت کرے یہ موج طوفان ہے بلا | پیرنے والے کو دست و پا ہیں لا

ہے ہوا قہر و بلائے شمع کش | شمع حق ہے کہ بس سوا باقی خمش

بولا جاتا ہوں بلند اک کوہ پر | کہ مرا حامی ہے وہ بس سر بسر

مت کرے کہ کوہ کاہ ہے اس زمان | جز حبیب اپنے نہ دیوے وہ امان

بولا میں تیری نصیحت کب سنوں | طمع مت کر اہل تیرے ہوں

خوش نہیں آتا مجھے کہنا ترا | دو جہان میں تجھ سے بس ہوں میں جدا

مت کرے بابا زمان ہے ناز کا | نے خدا کا ہے شریک و اقربا

بس کیا اب تک یہ نازک وقت ہے | ناز اس درگاہ میں کوئی کرے

لم یلد لم یولد آیا وہ قدیم | باپ رکھتا ہے نہ بیٹا وہ کریم

ناز بیٹوں کا اٹھائیگا وہ کب | ناز بابا کا سنیگا وہ تو کب

ناز کم کر بابا میں بیٹا نہیں | ناز کم کر اے جوان بابا نہیں

میں نہ شوہر ہوں نہ شہوت کو جانوں | چھوڑ دے تو ناز کو کہتا ہوں میں

جز خضوع اور بندگی و اضطرار | رکھے اس درگاہ میں نہ اعتبار

بولا بابا برسوں یہ تو نے کہا | پھر تو کہتا جہل سے ہے اب بھلا

یہ بہت تو نے کہا ہر ایک سے | اور جواب سرد تو نے بس سنے

سرد دم تیرا کب میں نے سنا | خاص کر اب کہ ہوا ہوں میں بڑا

بولا بابا کیا کرے نقصان اگر | ایک باری سن لے تو پند پدر

ایسی ہی کرتا تھا انکو پند وہ | ایسا ہی دیتا جواب تند وہ

نہ پدر کنعان سے سیر ہوا | [illegible]

همچو کنعان کاشنا می کرد او | که نخواهم کشتی نوح عدو

## دعوت کردن نوح علیه السلام پسر را و سر کشیدن او که من بسر کوه روم و چاره کنم و منت تو نه کشم

هین بیا در کشتی بابا نشین | تا نگردی غرق طوفان ای مهین

گفت نی من آشنا آموختم | من بجز شمع تو شمعی افروختم

هین مکن کین موج طوفان بلاست | دست و پای آشنا امروز لاست

باد قهرست و بلای شمع کش | جز که شمع حق نمی پاید خمش

گفت نی رفتم بر آن کوه بلند | عاصمست آن که مرا از هر گزند

هین مکن که کوه کاهست این زمان | جز حبیب خویش را ندهد امان

گفت من کی پند تو بشنوده ام | که طمع کردی که من زین دوده ام

خوش نیامد گفت تو هرگز مرا | من بری ام از تو در هر دو سرا

هین مکن بابا که روز ناز نیست | مر خدا را خویشی و انباز نیست

تا کنون کردی و این دم نازکیست | اندرین درگاه گیرا ناز کیست

لم یلد لم یولدست او از قدم | نه پدر دارد نه فرزند و نه عم

ناز فرزندان کجا خواهد کشید | ناز بابایان کجا خواهد شنید

نیستم مولود پیرا کم بناز | نیستم والد جوانا کم گراز

نیستم شوهر نیم من شهوتی | ناز را بگذار اینجا ای ستی

جز خضوع و بندگی و اضطرار | اندرین حضرت ندارد اعتبار

گفت بابا سالها این گفته ای | باز میگوئی بجهل آشفته ای

چند ازینها گفته ای با هر کسی | تا جواب سرد بشنودی بسی

این دم سرد تو در گوشم نرفت | خاصه اکنون که شدم دانا و زفت

گفت بابا چه زیان دارد اگر | بشنوی یکبار تو پند پدر

همچنین میگفت او پند لطیف | همچنین میگفت او دفع عنیف

نه پدر از نصح کنعان سیر شد | نه دمی در گوش آن ادبیر شد

٦٣

[illegible]

یہ کہتے تھے باتیں کہ موج تیز | کر دیا کنعان کو آ کے ریز ریز
نوح بولا کہ اے شاہ بردبار | خر کو مارا لے گئی سیل آ کے بار
مجھ سے وعدہ تھا یہ تیرا بار بار | اہل تیرے ہوویں طوفاں سے رہا
مطمئن تھا میں تری امید پے | سیل نے کملی مری کس لیے لی
بولا تیرے اہل سے پس وہ نہ تھا | دیکھا اپنے تو نے سفید کو سیاہ
دانت میں تیرے جو اک کیڑا لگا | دانت وہ کب ہے تو کر اس کو جدا
تا کہ اس سے باقی تن بیمار نہ ہو | گرچہ تیرا ہو اس سے تو بیزار ہو
بولا ہوں بیزار تیرے غیر سے | غیر کب ہو جو کہ تجھ میں مات ہو
جانتا ہے تو میں کیسا تجھ سے ہوں | بیس حصہ ہوں چمن بارش سے فزوں
شاد و زندہ تجھ سے ہوں محتاج ہوں | اور غذا بے واسطہ میں تجھ سے لوں
متصل نے منفصل ہے اے کمال | اعتدال سے بھی ہے بے قیل و قال
ہم ہیں مچھلی تو ہے دریائے حیات | لطف سے ہیں زندہ اے نیکو صفات
نے تعقل میں فکر کی تو آ سکے | اہل علت کو سا تو علت ہے
قبل طوفاں اور بعد اس کے مجھے | تو مخاطب تھا میں بس سدا
مجھ سے کہتا تھا میں ان سے سخن | کہنہ اور نو اے تو بخشے ہے سخن
کیونکہ عاشق رات دن باتیں کرے | گہ کھنڈر اور گاہ بستی سے کرے
منہ کھنڈر کی سمت کر کے ظاہرا | وہ کہے کس سے ہے یہ کس کی ثنا
شکر طوفاں کا اب قائم کیا | واسطہ کھنڈر کا دفع کر دیا
کیونکہ یہ تھے کھنڈر اور پست | نے صدا اور نے ندا دیتے تھے
وہ کھنڈر چاہتا ہوں میں تو خطاب | کہ صدا سے مثل کوہ دیوے جواب
تا دوبارہ نام تیرا میں سنوں | نام پہ تیرے میں عاشق زار ہوں
دوست رکھتا ہر نبی کوہ اسی لیے | تا دوبارہ نام تیرا وہ سنے
کوہ چھوٹے جو مثال سنگلاخ | چاہیے چوہے کو وہ اور نہ ہمیں
میں کہوں کے یار ہو تو وہ مرا | وقت کہنے کے وہ ہو جو بے صدا
گر زمیں کے بس برابر کرو اسے | اور کر پامال کب ہمدم وہ ہے

اندرین گفتن بدند و موج تیز | بر سر کنعان زد و شد ریز ریز
نوح گفت ای پادشاه بردبار | مر مرا خر مرد و سیلت برد بار
وعده کردی مر مرا تو بارها | که بیابد اهلت از طوفان رها
دل نهادم بر امیدت من سلیم | پس چرا برد آب از من آن گلیم
گفت او از اهل و خویشانت نبود | خود ندیدی تو سپیدی او کبود
چونک دندان تو کرمش در فتاد | نیست دندان برکنش ای اوستاد
تا که باقی تن نگردد زار ازو | گرچه بود آن تو شو بیزار ازو
گفت بیزارم ز غیر ذات تو | غیر نبود آنک او شد مات تو
تو همی دانی که چونم با تو من | بیست چندانم که با باران چمن
زنده از تو شاد از تو عایلی | مغتذی بی واسطه و بی حایلی
متصل نه منفصل نه ای کمال | بلکه بی چون و چگونه و اعتلال
ماهیانیم و تو دریای حیات | زنده‌ایم از لطفت ای نیکو صفات
تو نگنجی در کنار فکرتی | نی به معلولی قرین چون علتی
پیش ازین طوفان و بعد این مرا | تو مخاطب بوده‌ای در ماجرا
با تو می‌گفتم نه با ایشان سخن | ای سخن بخش نو و آن کهن
نی که عاشق روز و شب گوید سخن | گاه با اطلال و گاهی با دمن
روی در اطلال کرده ظاهرا | او کرا می‌گوید آن مدحت کرا
شکر طوفان را کنون بگماشتی | واسطهٔ اطلال را برداشتی
زانک اطلال لئیم و بد بدند | نه ندایی نه صدایی می‌زدند
من چنان اطلال خواهم در خطاب | کز صدا چون کوه واگوید جواب
تا مثنی بشنوم من نام تو | عاشقم بر نام جان آرام تو
هر نبی زان دوست دارد کوه را | تا مثنی بشنود نام ترا
آن کُه پست مثال سنگلاخ | موش را شاید نه ما را در مناخ
من بگویم او نگردد یار من | بی‌صدا ماند دم گفتار من
با زمین آن به که هموارش کنی | نیست همدم با قدم یارش کنی

[illegible]

[illegible]

گفت ای نوح ار تو خواهی جمله را
حشر گردانم بر آرم از ثری

بهر کنعانی دل تو نشکنم
لیک از احوالت آگه می‌کنم

گفت نی نی راضیم که تو مرا
هم کنی غرقه اگر باید ترا

هر زمانم غرقه می‌کن من خوشم
حکم تو جانست چون جان می‌کشم

ننگرم کس را وگر هم بنگرم
او بهانه باشد و تو منظرم

عاشق صنع توام در شکر و صبر
عاشق مصنوع کی باشم چو گبر

عاشق صنع خدا با فر بود
عاشق مصنوع او کافر بود

یولا ای نوح [illegible] / [illegible]
[illegible] عاشق صنع خدا با فر بوبس / عاشق مصنوع اک کافر بوبس
دریا [illegible]

توفیق میان این حدیث که الرضا بالکفر کفر و حدیث دیگر که من لم یرض بقضائی فلیطلب ربا سوائی

[illegible] الرضا بالکفر کفر [illegible] من لم یرض بقضائی ولم یصبر علی بلائی فلیطلب ربا سوائی

دی سؤالی کرد سایل مر مرا
زانکه عاشق بود او بر ماجرا

گفت نکتهٔ الرضا بالکفر کفر
این پیمبر گفت و گفت اوست مهر

باز فرمود او که اندر هر قضا
مر مسلمان را رضا باید رضا

نی قضای حق بود کفر و نفاق
گر بدین راضی شوم باشد شقاق

ور نیم راضی بود آن هم زیان
پس چه چاره باشدم اندر میان

گفتمش این کفر مقضی نی قضاست
هست آثار قضا این کفر راست

پس قضا را خواجه از مقضی بدان
تا شکالت دفع گردد در زمان

راضیم در کفر زان رو که قضاست
نی ازین رو که نزاع و خبث ماست

کفر از روی قضا خود کفر نیست
حق را کافر مخوان اینجا مایست

کفر جهلست و قضای کفر علم
هر دو کی یک باشد آخر حلم و علم

زشتی خط زشتی نقاش نیست
بلکه از وی زشت را بنمودنیست

قوت نقاش باشد آنکه او
هم تواند زشت کردن هم نکو

گر کشایم بحث این را من بساز
تا سؤال و تا جواب آید دراز

ذوق نکتهٔ عشق از من می‌رود
نقش خدمت نقش دیگر می‌شود

[illegible]

[illegible]

## بیان میں اسکے کہ حیرت مانع بحث و فکر کی ہے

مرد کھچڑی ریش کا آیا شتاب / پاس اک حجام کے با اضطراب
بولا داڑھی سے سفیدی کر جدا / کہ نئی عورت کو میں نے ہے کیا
داڑھی اسکی کل کتر آگے رکھی / کہ تو چنیا کر ہے مجھکو کام آ پڑا
یہ سوال اور یہ جواب اسکا گزین / کہ خیال سر کا نہ رکھے مرد دین
مارا تھپڑ ایک نے زید کو / حملہ آسنے بھی کیا بہر مکر
بولا میں کرتا سوال اسکا جواب / دے مجھے پھر مار تو
مارا گردن پہ تمہارا آئی طراق / ہے سوال اک مجھکو یاں از رہ وفاق
تجھسے میرا یہ سوال ہے تو بتا / یہ کہ میری مشکل اک کل ہے دل ربا
یہ طراق آواز کا / یا کہ گردن سے تری پیدا ہوا
بولا اس درد سے فرصت مجھے / کہ کروں اب فکر میں بیٹھ کے
تو کہ بیدرد ہے تجھے یہ فکر ہو / فکر اہل درد یہ کب ہے
درد مند کو نہ ہووے فکر غیر / خواہ مسجد میں ہو خواہ ہو بدیر
غفلت و بیدردی دیتی ہے فکر / اور نکتے دے نیا اسکو
جز تجھ دین کب ہے اہل درد کو / جانتا ہے مرد کو اور گرد کو
رکھ دو سر یہ حکم حق کو دو بیچ / فکر اپنی کی حفاظت دو کر

## در بیان آنکه حیرت مانع بحث و فکرت است

آن یکی مرد دومو آمد شتاب / پیش یک آیینه‌دار مستطاب
گفت از ریشم سپیدی کن جدا / که عروس نو گزیدم ای فتا
ریش او ببرید و کل پیشش نهاد / گفت تو بگزین مرا کاری فتاد
این سؤال و آن جواب است آن گزین / که سر اینها ندارد درد دین
آن یکی زد سیلیی مر زید را / حمله کرد او هم برای کید را
گفت سیلی زن سؤالت می‌کنم / پس جوابم گوی وانگه می‌زنم
بر قفای تو زدم آمد طراق / یک سؤالی دارم اینجا در وفاق
این سؤال از تو همی پرسم بگو / حل کن این اشکال را ای نیکخو
این طراق از دست من بودست یا / از قفاگاه تو ای فخر کیا
گفت از درد این فراغت نیستم / که درین فکر و تأمل بیستم
تو که بیدردی همی اندیش این / نیست صاحب درد را این فکر هین
دردمندان را نباشد فکر غیر / خواه در مسجد برو خواهی بدیر
غفلت و بیدرد و هم فکر آورد / در خیالت نکته بکر آورد
اهل جسم دین نیست صاحب درد را / می‌شناسد مرد را و گرد را
حکم حق را بر سر و سر می‌نهد / حفظ فکر خویش یکسو می‌نهد

## بیان میں اسکے کہ درمیان صحابہ کے کوئی حافظ نہ تھا

بس صحابہ میں نہ تھا حافظ کوئی / گرچہ تھے شوق جان انکو بہت ہی
کیونکہ انکا مغز تھا اس سے بھرا / پوست انکا پھر بہت پتلا ہوا
مغز علم افزون ہوا اور پوست کم / کیونکہ عاشق کو جلاتا ہے صنم
لب پستہ و بادام و اخروٹ بھی / مغز جو بھرتا ہے کم ہوتا ہے پوست
وصف مطلوبی ہے وصف طالبی / برق نور وحی سے جلتے ہیں نبی
جو کہ تجلی ہوا صفت قدیم / پس جلائی وصف حادث کی گلیم
پاؤ پارہ یاد قرآن جسکو تھا / جل فینا سنتا وہ اصحاب سے

## در بیان آنکه درمیان صحابه حافظ کسی نبود

در صحابه کم بدی حافظ کسی / گرچه شوق جان‌شان را بسی
زانکه چون مغزش در آکند و رسید / پوستها شد بس رقیق و واکفید
مغز علم افزود کم شد پوستش / زانکه عاشق را بسوزد دوستش
قشر جوز و فستق و بادام هم / مغز چون آکندشان شد پوست کم
وصف مطلوبی چو وصف طالبی است / وحی و برق نور سوزان نبی است
چون تجلی کرد اوصاف قدیم / پس بسوزد وصف حادث را گلیم
ربع قرآن هر که را محفوظ بود / جل فینا از صحابه می‌شنود

[illegible]

| | |
|---|---|
| جمع صورت ایسی مستی سے رہے | فہم ہو ممکن نہ ہر سلطان کو |
| ایسی مستی میں رعایات ادب | ہوئی کب ہے اور اگر ہو ہے عجب |
| جو غنا میں ہو رعایات نیاز | جمع ہیں ضدین کیونکر ہو دراز |
| جمع دو ضد ہیں نیاز و ناز سے | پھر تحیر میں تحیرا سکو ہے |
| جیسے عصا اندھوں کا ہیں معشوق ہو | اندھا خود قرآن کا صندوق ہو |
| قول ان اندھوں کا خود صندوق ہے | بس صندوقوں وہ اور قرآن ہے |
| پھر ہے صندوق قرآن سے بھرا | اس سے ہے صندوق خالی ناقہ میں |
| پھر ہو اک صندوق خالی بار سے | بہتر اس سے کہ بھرا ہو مار سے |
| الغرض جو وصل ہو وے مرد کو | اس گھڑی دلالہ بس بیکار ہے |
| جبکہ تو دلبر سے اپنے ملا | علم کا کرنا طلب پھر ہو برا |
| آسمان کی چھت پہ جبکہ تو چڑھا | پھر سیڑھی کا ہو ڈھونڈنا |
| بس ہوا ملنا جو ان کے لیے | پھر کی رہ سے بچنے خیر ہے |
| آئینہ پھر روشن کہ جو ہو وے صفا | جہل ہو صیقل کرنا اسکو بھلا |
| شہ کے آگے جو ہو خوش بیٹھا ہوا | جہل ہو وے قاصد و خط ڈھونڈنا |

| | |
|---|---|
| جمع صورت با چنین معنی ژرف | نیست ممکن جز ز سلطانی شگرف |
| در چنین مستی مراعات ادب | خود نباشد ور بود باشد عجب |
| اندر استغنا مراعات نیاز | جمع ضدین است چون گرد و دراز |
| جمع ضدین از نیاز اقنا و فنا | باز در وقت تحیر امتیاز |
| چون عصا معشوق عمیان می‌شود | کور خود صندوق قرآن می‌بود |
| گفت کوران خود صنادیق‌اند پر | از حروف مصحف و ذکر و نذر |
| باز صندوقی پر از قرآن به است | زانکه صندوقی بود خالی به دست |
| باز صندوقی که خالی شد ز بار | به ز صندوقی که پر موش است و مار |
| حاصل اندر وصل چون افتاد مرد | گشت دلاله به پیش مرد سرد |
| چون به مطلوبت رسیدی ای ملیح | شد طلبکاری علم اکنون قبیح |
| چون شدی بر بامهای آسمان | سرد باشد جست و جوی نردبان |
| جز برای یاری و تعلیم غیر | سرد باشد راه خیر از بعد خیر |
| آینهٔ روشن که شد صاف و جلی | جهل باشد بر نهادن صیقلی |
| پیش سلطان خوش نشسته در قبول | جهل باشد جستن نامه و رسول |

## داستان مشغول ہونا عاشق کا ساتھ عشق نامہ کے اور پڑھنا عشق نامہ کو حضوری معشوق میں اور ناپسند کرنا معشوق کا اسکو الطلب الدلیل عند حصول المدلول قبیح والاشتغال بالعلم بعد الوصول الی المعلوم مذموم

## داستان مشغول شدن عاشق به عشق نامه خواندن و مطالعه کردن عشق نامه در حضور معشوق و معشوق آن را ناپسند داشتن که الطلب الدلیل عند حصول المدلول قبیح والاشتغال بالعلم بعد الوصول الی المعلوم مذموم

| | |
|---|---|
| ایک کو پاس اپنے بٹھایا یار نے | خط اک نکال پڑھنے وہ لگا یار کے |
| خط میں تھے شعر اور مدح و ثنا | زاری و الحاح و مسکینی کا |
| اتنا دردو غم و زاری و فغان | خواری و بیزاری اہل خانمان |
| دوری و رنجوری و ذوق نامہ سے | جو طلب پیغام کے اور کاز سے |
| اتنا پڑھا آگے ہو ا معشوق کے | کہ وہ حد سے گذرا اور اندازے |

| | |
|---|---|
| آن یکی را یار پیش خود نشاند | نامه بیرون کرد و پیش یار خواند |
| بیتها در نامه و مدح و ثنا | زاری و مسکینی و بس لابه‌ها |
| گر به واقفان حزن و درد و غم | خواری و بیزاری با اهل خویش |
| دوری و رنجوری از هجران دوست | ذوق پیغام و رسول از غم |
| همچنان می‌خواند با معشوق خود | تا که بیرون شد ز حد و اندازه |

[illegible]

گفت معشوق این اگر بهر منست / گاه وصل این عمر ضایع کردنست
بولا معشوقہ یہ گر میرے لیے / وصل میں یہ عمر ہے ضائع کرے

من به پیشت حاضر و تو نامه خوان / نیست این باری نشان عاشقان
پاس میں تیرے ہوں تو خط کو پڑھے / عاشقوں کا یہ نہیں دستور ہے

گفت اینجا حاضری اما ولیک / من نمی یابم نصیب خویش نیک
بولا تو حاضر ہوا اس جا و لیک / میں نہیں پاتا ہوں قسمت اپنی نیک

آنچه می دیدم ز تو پارینه سال / نیست این دم گرچه می بینم وصال
دیکھتا تھا آپ سے جو میں پار سال / اب نہیں ہے وہ اگرچہ ہے وصال

من ازین چشمه زلالی خورده ام / دیده و دل زاب تازه کرده ام
پایا میں نے اس چشمہ سے آب خوش کہ / اور دل و دیدہ کو اب تازہ کیا

چشمه می بینم ولیکن آب نی / راه آبم را مگر زد رهزنی
دیکھتا ہوں چشمہ پر پانی نہیں / میرا پانی روکا رہزن نے کہیں

گفت پس من نیستم معشوق تو / من به بلغار و مرادت در قتو
بولا اس میرا نہیں معشوق میں / میں ہوں مشرق میں تو ہے مغرب میں

عاشقی تو بر من و بر حالتی / حالت اندر دست نبود یا فتی
مجھ پہ تو عاشق ہے اور ہے حال پہ / پر نہیں قبضہ میں ہوتا حال ہے

پس نیم کلی مطلوب تو من / جزو مقصودم ترا اندر زمن
اس نہیں مطلوب کل ہوں میں ترا / مجھ میں مقصد ہے ترا اک جز ترا

خانهٔ معشوقه ام معشوق نی / عشق بر نقدست و بر صندوق نی
خانۂ معشوق ہوں معشوق نے / نقد پر ہے عشق نے صندوق پہ

هست معشوق آنکه او یکتو بود / مبتدا و منتهاات او بود
جو کوئی یکتا ہو وہ معشوق ہے / ابتدا اور انتہا تیرا رہے

چون بیابیش نباشی منتظر / هم هویدا او بود هم نیز سر
پائے جو اسکو نہو تو منتظر / بھی وہ ظاہر ہو کبھی ہو وہ دم

میر احوال است نی موقوف حال / بندهٔ این ماه باشد ماه و سال
حال کا ہے میر نے پابند حال / ہوتا بندہ ماہ کا ہے ماہ و سال

چون بگوید حال را فرمان کند / چون بخواهد جسمها را جان کند
حال کو کہدے وہ اطاعت کو کرے / جو کہ چاہے جسم کو جان وہ کرے

منتهی نبود که موقوفست او / منتظر بنشسته باشد حال جو
جو کہ ہو پابند سے وہ منتہی / منتظر ہو حال کا وہ اک اجی

کیمیای حال باشد دست او / دست جنباند شود مس مست او
کیمیائے حال اسکا دست ہو / جو ہلائے ہاتھ وہ مس مست ہو

گر بخواهد مرگ هم شیرین شود / خار و نشتر نرگس و نسرین شود
گر وہ چاہے موت بھی شیرین بنے / خار و نشتر نرگس و نسرین بنے

او بود سلطان حال اندر روش / نیم جو تو محرم از حال و کشش
وہ طریقت میں ہو سلطان حال کے / تجھ سا نہ محرم جذب و حال سے

آنکه او موقوف حالست آدمی / که بحال افزون و گاهی در کمی
حال کا پابند جو ہے آدمی / کہ کبھی افزون کبھی رہے کمی

لیک صافی فارغ است از وقت و حال / صوفی ابن الوقت باشد در مثال
پر ہے فارغ صافی وقت و حال سے / اور مثل میں صوفی ابن الوقت ہے

حالها موقوف فکر و رای او / زنده از نفخ مسیح آسای او
حال آنکی اسکا بندہ ہو بس / اسکے عیسیٰ دم سے بس زندہ ہو سب

عاشق حالی نه عاشق بر منی / بر امید حال بر من می تنی
حال کا عاشق ہے نے میرا تو ہے / حال کی امید پر مجھ سے ملے

آنکه گه ناقص گهی کامل بود / نیست معبود خلیل آفل بود
جو کہ ناقص گہ کہ کامل ہو وہ / نے ہے معبود خلیل آفل ہو وہ

وانکه آفل باشد و گه آن و این / نیست دلبر لا احب الآفلین
جو ہے آفل گاہ کامل گہ نہیں / کب ہے دلبر لا احب الآفلین

آنکه او گاهی خوش و گه ناخوش است / یک زمانی آب و یکدم آتش است
جو کبھی خوش ہو کبھی ناخوش ہو وہ / دم میں پانی دم میں اک آتش ہے وہ

[illegible]

ماہ کا آئینہ ہے جو تیرا بدن | نقش تن کا ہے وصلے آگہ نہیں
ہے کبھی صوفی صفا سے ابن وقت | وقت کو شل پدر کے پالا ہو سخت
پر ہو صافی غرق عشق ذوالجلال | ہے کسی کا بیٹا نے پابند حال
غرق نور ایسے میں لم یولد جو ہے | لم یلد لم یولد حق کی شان ہے
عشق ایسا اگر ہے زندہ جو | ورنہ بندہ خصلت و قسمت کا تو
نیک و بد نقش اپنے کو مت دیکھ تو | دیکھ اپنے عشق اور مطلوب کو
دیکھ مت ہمکو حقیر اور یا ضعیف | دیکھ ہمت کو تو اپنے ای شریف
ہو جو تو جس حال میں کر تو طلب | ڈھونڈنا ہو پانی کو سدا ای خشک لب
خشک لب دیتا گواہی ہو ترا | کہ وہ چشمہ پر تو آخر جائے گا
خشکی لب آب کا پیغام ہے | کہ ملاوے تجھسے ہستا پانی تجھے
یہ طلبگاری جو ہے جنبش رکھے | راہ حق میں یہ کشش اک آئی ہے
یہ طلب کنجی ہے مطلوبات کی | یہ سپہ ہے نصرت ورایات کی
یہ طلب ہے مثل نعرہ مرغ کے | کہ سحر آتی ہے چلا کر کہے
گرچہ نہ سامان ہو تو پر کر طلب | حاجت سامان نہ رکھ راہ رب
جسکو دیکھے تو طلبگار اے پسر | یار اسکا ہو رکھ آگے اسکے سر
طالبوں کے ساتھ ہے طالب ہو تو | غالبوں کے ساتھ ہے غالب ہو تو
ایک چیونٹی گر سلیمانی کرے | ڈھونڈ [illegible]
جو کہ اک دل میں رکھتا ہے اک اتی | نے طلب پر فکر پہلے اسکی تھی
گنج اک پائے اگر نادر ہے وہ | اور طلب سے [illegible] گرفتار ہو وہ
چیز ڈھونڈی جس نے بیشک پائی ہار | جو طلب کی راہ میں کوشش کرے
جو قدم رکھا طلب میں ای پسر | پایا اور حاصل ہوا وہ مختصر
مدت [illegible] ای خواجہ اک دم بھی طلب | تا تو پائے جو کہ چاہے ای عجب
آخر الامر [illegible] گا جو وہ پائیگا | جو کوئی خدمت جلدی جائیگا
تو طلب میں [illegible] ای [illegible] | گر طلب [illegible] واللہ اعلم بالصواب

هیچ مه باشد نهان از ماه نو | نقش تن تا باشد وصلت آگاه نی
هست صوفی صفا جو ابن وقت | وقت را همچون پدر بگرفته سخت
هست صافی غرق عشق ذوالجلال | ابن کس نی فارغ از اوقات و حال
غرقه نوری که او لم یولد است | لم یلد لم یولد آن ایزد است
رو چنین عشقی بجو گر زنده‌ای | ورنه وقت مختلف را بنده‌ای
منگر اندر نقش زشت و خوب خویش | بنگر اندر عشق و در مطلوب خویش
منگر اینکه تو حقیری یا ضعیف | بنگر اندر همت خود ای شریف
تو بهر حالی که باشی می‌طلب | آب میجو دائما ای خشک لب
کان لب خشکت گواهی میدهد | کو بآخر بر سر منبع رود
خشکی لب هست پیغامی ز آب | که بمات آرد یقین این اضطراب
کاین طلبکاری مبارک جنبشیست | این طلب در راه حق مانع کشیست
این طلب مفتاح مطلوبات تست | این سپاه و نصرت و رایات تست
این طلب همچون خروسی در صیاح | میزند نعره که می‌آید صباح
گرچه آلت نیستت تو می‌طلب | نیست آلت حاجت اندر راه رب
هر کرا بینی طلبکار ای پسر | یار او شو پیش او انداز سر
کز جوار طالبان طالب شوی | وز ظلال غالبان غالب شوی
گر یکی موری سلیمانی بجست | منگر اندر جستن او سست سست
هر چه داری تو ز مال و پیشه‌ای | نی طلب بود اول و اندیشه‌ای
گر یکی گنجی بیابد نادرست | در بایستد از طلب هم قادرست
هر که چیزی جست بیشک یافت او | چون بجد اندر طلب بشتافت او
چون نهادی در طلب پا ای پسر | یافتی و شد میسر [illegible]
این سلاح ای خواجه کم کن در طلب | تا بیابی هر چه خواهی ای عجب
عاقبت جوینده یابنده بود | چونکه در خدمت شتابنده بود
در طلب چالاک شو ای مجتاب | والله اعلم بالصواب

حکایت اس آدمی کی کہ عہد میں داود علیہ السلام کے رات و دن

حکایت آن مرد که در عهد داود نبی علیه السلام شب و روز

[illegible]

| دعا میکرد از خدا طلب رزق حلال بی رنج و بی کسب | |
|---|---|
| آن یکی در عهد داود نبی | نزد هر دانا و پیش هر غبی |
| این دعا میکرد دائم کای خدا | ثروتی بی رنج روزی کن مرا |
| چون مرا تو آفریدی کاهلی | زخم خواری سست جنبی منبلی |
| بر خران پشت ریش بی مراد | بار اسپان و استران نتوان نهاد |
| کاهلم چون آفریدی ای ملی | روزیم ده هم ز راه کاهلی |
| کاهلم من سایه خسپم در وجود | خفتم اندر سایهٔ احسان و جود |
| کاهلان و سایه خسپان را مگر | روزیی بنهادهٔ نوعی دگر |
| هر که را پاهست جوید روزیی | هر که را پا نیست کن دلسوزیی |
| رزق را میران بسوی این حزین | ابر را باران بسوی هر زمین |
| چون زمین را پا نباشد جود تو | ابر را راند بسوی او دوتو |
| طفل را چون پا نباشد مادرش | آید و ریزد وظیفه بر سرش |
| روزیی خواهم بناگه بی تعب | که ندارم من ز کوشش جز طلب |
| مدتی بسیار میکرد این دعا | روز تا شب شب همه شب تا ضحی |
| خلق میخندید بر گفتار او | بر طمع خامی و بر بیگار او |
| که چه میگوید عجب این سست ریش | یا کسی دادست بنگ بیهشیش |
| راه روزی کسب و رنج است و تعب | هر گز این نادر نشد و نشد عجب |
| هر کرا پیشه داده و طلب | از ره کسب و تعب با رنج و تب |
| اطلبوا الارزاق من اسبابها | ادخلوا الاوطان من ابوابها |
| شاه و سلطان رسول حق کنون | هست داود نبی ذو فنون |
| هست در فرمان او وحش و طیر | ور بهر سو زمین او هست سیر |
| با چنان عزی و نازی کاندروست | که گزیدستش عنایتهای دوست |
| معجزاتش بی شمار و بی عدد | موج بخششهاش مد اندر مدد |
| هیچ کس را خود ز آدم تا کنون | کی بدست آواز همچون ارغنون |

| دعا کرنا اور بہت طلب رزق حلال کی کرنا بغیر کسب کے | |
|---|---|
| عہد میں داؤد کے اک آدمی | پاس اناؤں اور ناداؤں کے بھی |
| یہ دعا کرتا تھا ہر دم کہ خدا | دے مجھے بے رنج ثروت تو سدا |
| تو نے اک کاہل مجھے پیدا کیا | سست بازو زخم خوار و مبتلا |
| پس گدھوں پر جنکی زخمی پیٹھ ہے | بوجھ اونٹوں کا نہ رکھنا چاہیے |
| مجھکو کاہل جو کیا پیدا سخی | روزی مجھکو دے براہ کاہلی |
| میں ہوں کاہل سایہ پرور جسم میں | سو رہا ہوں سایۂ بخشش کے میں |
| کاہلوں اور سایہ پروروں کے مگر | دوسری صورت سے روزی بھیج پر |
| ڈھونڈھتا ہے روزی اسکو جسکا پاؤں ہے | کر تو دلسوزی نہ جو پاؤں رکھے |
| رزق اس غمگین کی جانب بھیج تو | ہر زمین کی سمت برسا ابر کو |
| جو زمین کا پاؤں نہیں تیری سخا | ابر کو بھیجے ہے اسکی سو سدا |
| طفل کا پاؤں نہیں تو اسکی ماں | دوڑ آتی ہے کہ پلائے ہر زمان |
| چاہتا روزی ہوں میں بے رنج آب | کہ نہ کوشش سے ہوں رکھتا طلب |
| اک بہت مدت سے کرتا تھا دعا | شب تا روز و صبح تا مسا |
| خلق ہنستی اسکی پس گفتار پر | اسکی طمع خام اور بیگار پر |
| کہ یہ کیا کہتا ہے احمق اے عجب | یا کسی نے بنگ اسکو دی ہے اب |
| راہ روزی کسب ہے اور رنج و تعب | یہ نہ نادر ہے اگر ہووے عجب |
| جسکو پیشہ اور طلب آشنے دیا | کسب اور محنت کے رستے دیا |
| اطلبوا الارزاق من اسبابہا | ادخلوا الاوطان من ابوابہا |
| شاہ و سلطان و رسول کبریا | ہے جو داؤد نبی باصفا |
| حکم میں اسکے وحوش و طیر ہے | اسکی [illegible] زمین پر سیر ہے |
| باوجود اس ناز کے جو اسمیں ہے | کیا مقبول لطف دوست نے |
| معجزے اسکے بہت اور بے عدد | اور بخشش کی مدد اندر مدد |
| حضرت آدم سے اب تک کون ہے | جو کہ آواز عنون سے بس رکھے |

| | |
|---|---|
| گو بهر یک خطه پیرانه روست | آدمی را صورت خویش کردنی |
| شهره آمد جمع گرد آن زبان | سوی تدبیرش مشغول این و آن |
| کوه و مرغان هم رسائل با دمش | همره او در وقت دعوت محرمش |
| این چنین صد چندان مراورا معجزات | نور رویش بی جهات و در جهات |
| با همه تمکین خدا روزی او | کرده باشد بسته اندر جستجو |
| بی زره بافی و رنجی روزیش | می نیاید با همه پیروزیش |
| این چنین مخذول و اپس مانده | خانه گنده دون گردون رانده |
| این چنین مدبر همی خواهد که او | گنج یابد بی تکاپو بایش فرو |
| زاحمقی خواهد که بی رنجش زود | بی تجارت پر کند دامن ز سود |
| این چنین گیجی نیاید در جهان | که برآید بر فلک بی نردبان |
| این همی گفتش بتسخر رو بگیر | که رسید بشارت روزی و آمد بشیر |
| وان همی خندید ما را هم بده | زانچه یابی هدیه ای سالار ده |
| او ازین تشنیع مردم وین فسوس | کم نمیکرد از دعا و چاپلوس |
| تا که شد معروف در شهر و شهیر | کو ز انبان تهی جوید پنیر |
| شد مثل در خام طمعی آن گدا | او ازین خواهش نمی آمد جدا |
| کم نمیکرد از دعا و ابتهال | کرد اجابت ستان ذوالجلال |
| گر گران و گر شتابنده بود | عاقبت جوینده یابنده بود |

| | |
|---|---|
| دوسو مردم کو جو بارے غلط سے | لحن اسکا بس اسے شایان ہے |
| شہر آکر جمع ہووین اس زبان | سے ذکر اسکے دعا میں خود سو دلوں |
| اسکے دم کو پہونچے کوہ و مرغ بھی | وقت دعوت اسکے محرم وہ بھی |
| یہ واس سے زیادہ اسکے معجزات | نور اسکا بے جہات و با جہات |
| با وجود جملہ تمکین رزق کو | جستجو پر حق نے رکھا اسکے ہو |
| بے زرہ بننے کے نے روزی ملا | با وجود اس فتحمندی کے اسے |
| تو یہ گمرہ اور برگشتہ ہے تو | گمشدہ کم مردود گردون کا ہے تو |
| اسطرح بدبخت چاہے کہ آسے | گنج حاصل ہو و بے محنت پاؤں تلے |
| احمقی سے چاہے بے تکلیف و رنج | بے تجارت حاصل اسکو ہو گنج |
| کسکو ایسا گنج عالم میں ملا | آسمان پر کون بے سیڑھی چڑھا |
| بس ہنسی سے کہتے اسکو زرد تو | ہے یہ خوشخبری کہ روزی آئی ہے |
| وہ بھی ہنسکر کہتا لاؤ ہمکو دو | جو ہے پایا تمنے اسمین سے ہمکو |
| اس ہنسی اور طعنہ مردم سے وہ | کم نہ کرتا تھا دعا و عجز کو |
| ہو گیا مشہور شہروں میں حقیر | ہے وہ خالی سے ڈھونڈھے ہے پنیر |
| طمع میں ضرب المثل وہ ہو گیا | پر نہ اس خواہش سے ہوتا تھا جدا |
| کم نہیں کرتا تھا وہ زاری دعا | حق نے کرلی بس قبول اسکی دعا |
| گر کوئی دوڑے یا آہستہ چلے | پاوے آخر کو تجسس جو کرے |

## دویدن گاو در خانه آن دعا کننده بالحاح

قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ یحب الملحین فی الدعا

زیراکه دعا کننده عین خواسته است از حق تعالی والحاح خواهنده را بهتر است از آنچه میخواهد آنرا از و

## قصہ اس ابلہ کا کہ جو گھر میں دعا و زاری کرنے والے کے

قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ یحب الملحین فی الدعا

کسواسطے کہ دعا کرنیوالا عین خواستہ خدا ہے۔ اور واسطے زاری کرنیوالے کے موجود ہے جو کچھ چاہتا ہے اس سے

| | |
|---|---|
| تا که روزی ناگهان در چاشتگاه | این دعا میکرد با زاری و آه |
| ناگهان در خانه اش گاوی دوید | شاخ زد بشکست در بند کلید |

| | |
|---|---|
| ہاں تک کہ ایک دن ناگہاں وہ صبح کو | یہ دعا کرتا تھا اور زاری کہ تو |
| بس گھسا بیل اسکے گھر میں ایکبار | توڑا بس زنجیر در سینگ مار |

[illegible]

| | |
|---|---|
| گھر میں جو گستاخ دل آ بیٹھے گھٹا | مرد وہ ڈرا اسکو [illegible] |
| اور کہا اس کا [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| قافیہ اور نظم صبح و شام کا | [illegible] |
| قافیہ اور نظم [illegible] | [illegible] |
| تو ہے تسبیح خوان [illegible] | ذات [illegible] تشبیہ و یا تنزیہ کو |
| [illegible] تسبیح ہر اک طور [illegible] | [illegible] |
| آدمی سے [illegible] تسبیح جماد | اس زیادت میں جماد [illegible] |
| [illegible] | [illegible] ہر اک دوسرے سے [illegible] |
| جو کہ دو ناطق ہوں باہم [illegible] | [illegible] ہوں اگر [illegible] دیوار [illegible] |
| [illegible] تسبیح ناطق [illegible] | [illegible] تسبیح جمادوں کو [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] وہ گمراہ [illegible] | [illegible] حال [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| وہ گوہر ہر ایک کا ظاہر کرے | جنس کو ناجنس سے ظاہر کرے |
| قہر کو ہر ایک جانے لطف سے | خواہ دانا یا کوئی نادان ہے |
| لطف میں ہے قہر پنہاں ہو گیا | قہر میں یا لطف پوشیدہ ہوا |
| کم ہی جانے [illegible] مگر ربانی ہے | جسکو ہو دل میں کسوٹی جان کی |
| باقی ان دو گمان کو رکھتے ہیں | ایک پر سے آشیاں کو جاتے ہیں |
| علم کے دو پر گمان کا ایک پر | ناقص اڑنے میں گمان ہے [illegible] |

بیان میں اسکے کہ علم کے دو پر اور گمان کا ایک پر

| | |
|---|---|
| تا گستراند [illegible] | [illegible] الهام [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| ای تقاضا [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | با تقاضا [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] آید در نظر |
| [illegible] | [illegible] |
| چون به تسبیح [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| آدمی [illegible] تسبیح [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| چون دو ناطق را ز حال [illegible] | [illegible] |
| [illegible] تسبیح [illegible] ناطق [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] تسبیح [illegible] | [illegible] |
| [illegible] خیال [illegible] | [illegible] |
| وان یکی گوید که [illegible] | [illegible] |
| گوهر هر یک هویدا می‌کند | جنس از ناجنس پیدا می‌کند |
| قهر را از لطف داند هر کسی | خواه دانا خواه نادان خواه خسی |
| لیک لطفی قهر در پنهان شده | یا که قهری در دل لطف آمده |
| کم کسی داند مگر ربانیی | کش بود در دل محک جانیی |
| باقیان این دو گمانی می‌برند | سوی لانهٔ خود به یک پر می‌پرند |
| علم را دو پر گمان را یک پر است | ناقص آمد ظن به پرواز ابتر است |

در بیان آنکه علم را دو پر است و گمان را یک پر است

[illegible]

مرغ اڑتا ہے اک پر کا ہو کے بل گر / دو قدم یا کچھ سوا جو پھر اڑے

اڑتا ہے گرتا ہے وہ مرغ گمان / ایک پر سے با امید آشیان

جو گمان سے چھٹا علم اس کو ہوا / مرغ دو پر کا ہوا وہ اور اڑا

پھر وہ چلتی سویا مستقیم / نے علی وجہہ مکبا یا سقیم

ساتھ دو پر کے اڑے جوں جبرئیل / بے گمان بے مکر و بے قال و قیل

گر تمام عالم کہے اسکو تو ہے / راہ حق پر اور سیدھا دین پہ ہے

اسکے کہنے سے نہیں وہ خوش ہو / جان طاق اسکی نہ انکی جفت ہو

گر کہیں سب اسکو تو گمراہ ہے / کوہ جانے خود کو تو اک کاہ ہے

پڑے وہ طعنوں سے گمان میں نہ پھنسے / اور نہ ان طعنوں سے رنجیدہ رہے

بلکہ گر دریا و کوہ اسکو کہیں / کہ تو گمراہی کا جفت اور یار ہے

ایک ذرہ نہ خیالوں میں پڑے / حال وہ طعنوں سے نافع رہے

مرغ یک پر زود افتد سرنگون / باز بر پرد دو گامی یا فزون

افت خیزان میرود مرغ گمان / با یکی پر بر امید آشیان

چون ز ظن وارست علمش رو نمود / شد دو پر آن مرغ یک پر پر گشود

بعد از آن یمشی سویا مستقیم / نی علی وجهه مکبا او سقیم

با دو پر بر می‌پرد چون جبرئیل / بی گمان و بی مگر بی قال و قیل

گر همه عالم بگویندش توی / بر ره یزدان و دین مستوی

او نگردد گرمتر از گفتشان / جان طاق او نگردد جفتشان

ور همه گویند او را گمرهی / کوه پنداری و تو برگ کهی

او نیفتد در گمان از طعنشان / او نگردد دردمند از ظعنشان

بلکه گر دریا و کوه آید بگفت / گویدش با گمرهی یاری و جفت

هیچ یک ذره نیفتد در خیال / یا بطعن طاعنان رنجور حال

## بیمار ہونا آدمی کا اوپر تعظیم خلق کے اور رغبت مشتریوں کی ساتھ اسکے اور حکایت لڑکوں کے معلم کی

## رنجور شدن آدمی بوهم تعظیم خلق و رغبت مشتریان بوی و حکایت معلم کودکان

لڑکے اک مکتب کے لیں استاد سے / رنج پائے تھے جو محنت کی آ

مشورت سے کی اپنی فرصت کو یہ / تا مرض میں یہ معلم پڑ رہے

کیوں نہیں آتا مرض اسکو کہ / چند مدت تا ہمیں فرصت ملے

تا رہائی ہو ہماری سب کی / جیسے وہ قائم ہے مثال کوہ کے

اک میں اک زیرک نے یہ تدبیر کی / کہ کہو استاد کیا حالت تری

خیر ہو کیوں رنگ تیرا زرد ہے / یا ہوا کا ہے اثر یا تپ سے کچھ

کچھ خیال اسکو ہو / تم مدد اپنی کرو اس طور سے

جو کہ آئے مکتب میں یہ کہو / خیر ہے استاد اب کیسے ہو

وہ خیال اسکا ذرا افزوں ہو / کیونکہ عاقل فکر سے مجنوں ہو

تیسرا چوتھا و ایسے پانچواں / ہم سے پیچھے غم کریں گے کا عیاں

تیس لڑکوں نے کہا تواتر یہ خبر / متفق کہویں ہو قائم مستقر

کودکان مکتبی از اوستاد / رنج دیدند از ملال و اجتهاد

مشورت کردند در تعویق کار / تا معلم در فتد در اضطرار

چون نمی‌آید ورا رنجوریی / که بگیرد چند روز او دوریی

تا رهیم از حبس و تنگی و ز کار / هست او چون سنگ خارا برقرار

آن یکی زیرک‌تر این تدبیر کرد / که بگوید اوستا چونی تو زرد

خیر باشد رنگ تو برجای نیست / این اثر یا از هوا یا از تبیست

اندکی اندر خیال افتد ازین / تو برادر هم مدد کن این چنین

چون درآیی از در مکتب بگو / خیر باشد اوستا احوال تو

آن خیالش اندکی افزون شود / کز خیالی عاقلی مجنون شود

آن سوم و آن چارم و پنجم چنین / در پی ما غم نمایند و حنین

تا چو سی کودک تواتر این خبر / متفق گویند یابد مستقر

سب کہا ہر ایک نے شاباش کی | بخت ہو بیدار تیرا اے اخی
ہو گئے سب متفق اس عہد پہ | کہ نہ پھیرے بات کوئی آپ سے
بعد اس کے قسم سب سے لی | تا نہ غمازی کرے اسکی کوئی

هر یکی گفتش که شاباش ای ذکی | باد بختت بر عنایت متکی
متفق گشتند در عهد وثیق | که نگرداند سخن را یک رفیق
بعد از آن سوگند داد او جمله را | تا که غمازی نگوید ماجرا

## بیان میں اسکے کہ تفاوت کی عقلوں میں فرق ہے اصل پیدائش سے اور معتزلہ کے نزدیک برابر ہیں مگر فرق عقلوں میں تحصیل علم سے ہے

## در بیان آنکه عقول خلق متفاوتست در اصل فطرت و نزد معتزله متساویست و تفاوت عقول از تحصیل علم

اس غلام بچہ لڑکے کی ہوئی | عقل اسکی سب پہ سبقت لے گئی
پس تفاوت عقل کا فطرت میں ہے | شاہدوں کی جیسے صورت میں ہے
اس سبب سے مصطفیٰ نے بھی کہا | حسن انسان کا زباں میں ہے چھپا
اصل میں ہے اختلاف عقلوں کا | یہ مقولہ سنیوں کا جان لے
معتزلہ کے ہے بخلاف قول کا | کہ برابر عقل سب ہے اصل میں
تجربہ تعلیم زیادہ کم کرے | تا کہ اک کو ایک سے اعلم کرے
اس سبب سے باطل یہ قول ہو گیا | طفل کی رائے نہ دیکھے تجربہ
آزمودوں کی وہ گذری فکر سے | کام انکا پیچ سے عاجز کرے
طفل سے اندیشہ وہ پیدا کرے | کہ نہ بوڑھے کو پتا اسکا لگے
بہتری بہتر جو پیدائش سے ہو | اس فزونی سے کہ جو کوشش سے ہو
تو کہو بہتر خدا کی دین ہے | یا کہ لنگڑا اسپ جو رستہ چلے

رای آن کودک بچربید از همه | عقل او در پیش می‌رفت از رمه
آن تفاوت هست در عقل بشر | که میان شاهدان اندر صور
زین قبل فرمود احمد در مقال | در زبان پنهان بود حسن رجال
اختلاف عقلها در اصل بود | بر وفاق سنیان باید شنود
برخلاف قول اهل اعتزال | که عقول از اصل دارند اعتدال
تجربه و تعلیم بیش و کم کند | تا یکی را از یکی اعلم کند
باطل است این زانکه رای کودکی | که ندارد تجربه در مسلکی
بگذرد ز اندیشهٔ مردان کار | عاجز آید کار شاهان در شمار
بردمید اندیشه زان طفل خرد | پیر با صد تجربه بویی نبرد
خود فزون آن به که آن از فطرتست | تا ز افزونی که جهد و فکرتست
تو بگو داده خدا بهتر بود | یا که لنگی راهوارانه رود

## وہم میں ڈالنا لڑکوں کا استاد کو ساتھ مکر کے

## در وهم افکندن کودکان استاد را به مکر

دن ہوا تو سب اسی فکر میں | سب کے سب طفل خوش ہوئے چھوٹے
سب کے گھر سے باہر ہیں سب منتظر | تا کہ اندر آوے وہ یار مصر
جو وہ سرچشمہ ہوا اس رائے کا | پاؤں کا سر ہے ہمیشہ پیشوا
اے مقلد مت ہو اسکا پیشوا | جو فلک کے نور سے چشمہ ہوا
آیا استا کو سلام اسنے کیا | خیر ہے کیوں زرد رو تیرا ہوا
بولا استا نہیں بیمار ہوں | جا تو بیٹھ اور مت کہے ایسی فضول

روز گشت و آمدند آن کودکان | بر همین فکرت ز خانه تا دکان
جمله استادند بیرون منتظر | تا درآید اول آن یار مصر
زانکه منبع او بدست این رای را | سر امام آید همیشه پای را
ای مقلد تو مجو بیشی بر آن | کو بود منبع ز نور آسمان
او درآمد گفت استا را سلام | خیر باشد رنگ رویت زردفام
گفت استا نیست رنجی مر مرا | تو برو بنشین مگو یاوه هلا

موسوی نبیوں کی ولیکن وہم کا ایک غبار اسکے دل میں در آیا ہو گیا دوسرا لڑکا آیا اور وہی ... کہا ... اسی حال میں ...

[illegible]

| | |
|---|---|
| سے لقی لیکن غبار وہم کا / اسکے دل میں بس ذرا سا پڑ گیا | نفی گرد اما غبار وهم بد / اندرو ناگاه زد |
| دوسرا آیا وہی اس سے کہا / وہم اسکا اور تھوڑا سا بڑھا | اندر آمد دیگری گفت اینچنین / اندکی آن وهم افزون شد بدین |
| وہم اسکا اسطرح بڑھتا گیا / یہانتک وہ حال میں پیچ کھا | اینچنین تا وهم او قوت گرفت / ماند اندر حال خود بس در شگفت |

## بیمار ہو جانا فرعون کا بسبب وہم تعظیم مخلوق کے

## رنجور شدن فرعون به وهم از تعظیم خلقان

| | |
|---|---|
| مرد و زن بچے سجدہ کرنے لگا / جلد تر بیمار دل فرعون کا | سجدهٔ خلق از زن و از طفل و مرد / زد دل فرعون را رنجور کرد |
| ہر ایک کہتا تھا خداوند و شہا / ایسا اسکا وہم سے ہوا گیا | گفتن هر یک خداوند و ملک / آنچنان کردش ز وهمی منهتک |
| کہ ہوا دعوی خدائی سے دلیر / اژدہا تھا وہ نہیں ہوتا تھا سیر | که به دعوی الهی شد دلیر / اژدها گشت و نمی‌شد هیچ سیر |
| عقل جزوی کا ہے آفت وہم و گمان / کیونکہ تاریکی ہیں اسکا ہے مکان | عقل جزوی آفتش وهمست و ظن / زانکه در ظلمات شد او را وطن |
| گر زمین پر آدھ گز کی راہ ہو / آدمی بے وہم و خوف اس پر چلے | بر زمین گر نیم گز راهی بود / آدمی بی وهم ایمن می‌رود |
| گر بلند دیوار پر ہو سیر / عرض ہو دو گز تو کج چلیگا تو | بر سر دیوار عالی گر روی / گر دو گز عرضش بود کژ می‌شوی |
| بلکہ گر پڑیگا دل کے لرزنے سے وہم میں / وہم و خوف کو دیکھ دلا تو فہم میں | بلکه می‌افتی ز لرز دل به وهم / ترس وهمی را نکو بنگر بفهم |

## بیمار ہو جانا استاد معلم کا بسبب وہم و خیال کے

## رنجور شدن استاد معلم به وهم و خیال

[illegible]

[illegible]

بولی ای خواجہ میں لاؤں اٹھا | تا کہ بچھا دے تو کہ سیر اک بگہ
بولا جا جا کیا تو اور کیا آنمد | بغض کینہ میں مرا تو مبتلا
جا بچھا دے تو مرا اب بسترا | تاکہ میں سوؤں کہ بھاری سر مرا
ٹھہری عورت مرد نے اسے کہا | دریت کر جلد لا تو بسترا

گفت ای خواجه بیارم آن نمد | تا بدانی کز خدا هم من کنم
گفت رو نه قوری نه آنمه | دائما در بغض و کینه بسته‌اند
جامه خواب مرا رو گستران | تا بخسپم که سر من شد گران
زن توقف کرد مردش بانگ زد | کای عدو زوتر ترا این می سزد

## لیٹ جانا بستر پر استاد کا اور رونا اسکا وہم بیماری سے

## در جامه خواب افتادن استاد و نالیدن او از وهم رنجوری

لا کے بستر کو بچھایا اسنے پر | کہہ نہیں سکتی و باطن پر شرر
گر کہوں میں متہم ہوں کو کرے | چپ رہوں نہیں ماجرا بالکل یہ ہے
فال بد بیمار انسان کو کرے | کہ بیدار کے کچھ نہ ہوا ہو سکے
قول پیغمبر کا تو یفرض | ان تمارضتم لدینا تمرضوا
گر کہوں میں بد خیال آدمی ہے | کوئی مطلب ہو جو خالی ہیچ ہے
گھر سے باہر وہ نکالے بیچ بیچ | فسق کو بیہ کر دے افسون کرتی ہے
اسنے لا کے بچھایا بسترا | لیٹا استاد وہ نالہ کرتا تھا
لڑکے اس جا آنکر بیٹھے نہاں | درس کو کہتے تھے غمسے وہاں
سمجھے سب کچھ یہ کیا پر قید میں | یہ بنا ہم جو کی کیا کریں
دوسری تدبیر کرنا چاہیے | تاکہ اس محنت سے بس چھوٹیے

جامه خواب آورد و گسترد آن عجوز | گفت امکان نه و باطن پر ز سوز
گر بگویم متهمم دارد مرا | ور نگویم جد شود این ماجرا
فال بد رنجور گرداند همی | آدمی را که نبودستش غمی
قول پیغمبر قبوله یفرض | ان تمارضتم لدینا تمرضوا
گر بگویم او خیالی بر زند | فعل دارد زن که خلوت میکند
مر مرا از خانه بیرون میکند | بهر جفتی فعل و افسون میکند
جامه خواب افگند و استا اوفتاد | آه آه و ناله از وی میبزاد
کودکان آنجا نشستند و نهان | درس میخواندند با صد اندهان
کاین همه کردیم و ما زندانی ایم | بد بنایی بود ما بد بانی ایم
هین دگر اندیشه باید نمود | تا ازین محنت فرج یابیم زود

## دوبارہ وہم میں ڈالنا استاد کو کہ اسکو قرآن پڑھنے سے درد سر زیادہ ہو

## دوم بار در وهم افگندن استاد را کاورا از قرآن خواندن صداع آید و درد سر افزاید

بولا وہ لڑکا کہ ای قوم پسند | اب پڑھو قرآن با آواز بلند
جو پڑھا بولا یہ لڑکا او استاد | اس میں درد اسکو بپا ہو نقصان سوا
درد سر استاد کو ہو آواز سے | کب ہے لائق زر کی خاطر درد لے
بولا استاد سچ تو کہتا ہے بھلا | اور ہم اب درد سر افزون ہوا
بس کیا سجدہ و بولے ای کریم | دور تجھسے ہو ہمیشہ رنج اور بیم
بس گھر کی جانب وہ اٹھے | جسطرح دانہ چگانا مرغ ہے

گفت آن کودک که ای قوم پسند | درس خوانید و کنید آوا بلند
چون همی خواندند گفت ای کودکان | بانگ ما استاد را دارد زیان
درد سر افزاید استا را ز بانگ | ارزد این کو درد یابد بهر دانگ
گفت استا راست میگوید روید | درد سر افزون شد بیرون شوید
سجده کردند و بگفتند ای کریم | دور بادا از تو رنجوری و بیم
پس برون جستند سوی خانه‌ها | همچو مرغان در هوای دانه‌ها

[illegible]

## رہائی پانا لڑکون کا مکتب سے ساتھ اس مکر کے اور سوال کرنا ماؤن کا ان سے

غرض پھر کہا انکی ماؤں نے کہا | کھیلتے ہو کیوں نہیں ملتے پڑھا
وقت تحصیل علوم اب سب ہے لیکے | بھاگتے ہو تم کتاب و استاد سے
عذر لاے کہ ای مان تو سکے | پر گناہ ہم سے نہ اور تقصیر ہے
کر قضائے آسمان سے اوستاد | ہو گیا بیمار اور وہ مبتلا
بولین ماہیں جھوٹ ہے اور مکر | جھوٹے سو ہین کھیلنے کے واسطے
صبح کو ہم پاس استاد کے چلین | اصل کو اس مکر کے ہم دیکھین
بولے سب لڑکے کہ بسم اللہ چلو | جھوٹ سچ کو تم ہمارے جان لو

عیادت کو جانا ماؤن کا معلم فرزندوں کے پاس صبح کو

صبح کو ماہیں گئین تو اوستاد | شکل بیماروں کے تھا سویا ہوا
تھا لحاف سے پسینا بس اسکے | منھ چھپایا سر کو باندھا درد سے
کرتا تھا بس آہ آہ آہستہ وہ | سب نے بس اسدم پڑھا لاحول کو
خیر ہے استاد نے دسکو خبر | جان تیری کو ہوا یہ دردسر
بولا میں بھی بیخبر بس اس سے تھا | تجھ ماؤن نے مجھے آگہ کیا
شغل قال و قیل مین غافل رہا | رنج ایسا بس مرے باطن میں تھا
آدمی مشغول ہو کوشش مین جو | دیکھنے سے رنج کے اندھا ہو وہ
عورتون سے مصر کی یوسف فسانہ | اپنی مشغولی سے وہ سب بیخبر
کاٹا پہونچا ہاتھ اپنے کو کیا | روح والہ پیش و پس نے جانتا
ای بہت سا مرد شجاع کہ جنگ مین | ہاتھ پاؤں ضرب سے جو کٹتے ہین
وہ انھین ہاتھون سے حربہ کرتے ہین | اس گمان پر کہ درستی رکھتے ہین
دیکھتے ہین کٹ گئے ہاتھ اپنے پر | خون بہا بہت وہ بے خبر

## خلاصی کودکان از مکتب بدین مکر و سوال مادران از ایشان

مادران شان جمله گفتند کفن | روز کتاب و شما با لهو جفت
وقت تحصیل ست اکنون و شما | می گریزید از کتاب و اوستا
عذر آوردند کای مادر بیاست | این گناه از ما و از تقصیر نیست
از قضای آسمان استاد ما | گشت رنجور و سقیم و مبتلا
مادران گفتند مکر ست و دروغ | صد دروغ آرید بهر طمع دوغ
ما صباح آییم پیش اوستاد | تا ببینیم اصل این مکر شما
کودکان گفتند بسم الله روید | بر دروغ و صدق ما واقف شوید

بعبادت رفتن مادران علی الصباح معلم فرزندان را

بامدادان آمدند آن مادران | خفته استا همچو بیمار گران
هم عرق کرده ز بسیاری لحاف | سر ببسته رو کشیده در لحاف
آه آهی میکند آهسته او | جملگان گشتند هم لاحول گو
خیر باشد اوستا این درد سر | جان تو ما را نبود از این خبر
گفت من هم بیخبر بودم از این | آگهم کردند این مادر غران
من بدم غافل بشغل قال و قیل | بود در باطن چنین رنجی ثقیل
چون بجد مشغول باشد آدمی | او ز دید رنج خود باشد عمی
از زنان مصر یوسف شد سمر | که ز مشغولی بشد از خود خبر
پاره پاره کرده ساعدهای خویش | روح واله که نه پس بیند نه پیش
ای بسا مرد شجاع اندر حراب | که ببرد دست یا پایش ضراب
او همان دست آورد در گیر و دار | بر گمان آنکه هست او برقرار
خود ببیند دست رفته در ضرر | خون ازو بسیار رفته بی خبر

## بیان ہے اسکے کہ بدن روح کو مانند لباس کے ہے اور یہ ہاتھ آستین روح کے ہاتھ کی ہے اور یہ پاؤن موزہ روح کے پاؤن کا ہے

## در بیان آنکہ تن روح را چون لباسی است این دست آستین دست روح است و این پای موزہ پای روح

[illegible]

جوں لباس بدن میں ہو ڈھونڈو تو ۔ پہننے والے کو نہ لباس میں کو
روح کو توحید حق ہے خوشنما ۔ ہاتھ پاؤں اور ہیں اسکے سوا
ہاتھ پاؤں خواب میں دیکھے ہے ۔ وہ حقیقت جان تو نہ جھوٹھا ہے
بے بدن کے ہے بدن وہ تو ہی ہے ۔ جان تن سے جاوے تیری مت ڈر کہ
بے بدن کے جان کرے ہے کاروبار ۔ مرغ ہوتا ہے قفس میں بیقرار
ٹھہر تا باہر قفس سے مرغ ہو ۔ دیکھ جا ہے سات افلاکوں کو وہ
اک حکایت کہتا ہوں گر تو سنے ۔ تا حقیقت کا تو گرویدہ رہے

تا بمالی گرتن آمد چون لبیس ۔ رو بجو لابس لباسی را ملیس
روح را توحید الله خوشترست ۔ غیر ظاهر دست و پای دیگرست
دست و پا در خواب بینی ایتلاف ۔ آن حقیقت دان مدانش از گزاف
آن توئی که بی بدن داری بدن ۔ پس مترس از جسم جان بیرون شدن
روح دارد بی بدن بس کاروبار ۔ مرغ باشد در قفس بس بیقرار
باش تا مرغ از قفس آید برون ۔ تا ببینی هفت چرخ او را زبون
یک حکایت گویمت گر بشنوی ۔ در حقیقت بر حقیقت بگروی

## حکایت اس درویش کی کہ پہاڑ میں خلوت اختیار کی تھی اور بیان اس قطع تعلقات اور داخل ہونا اس صحبت میں کہ انا جلیس من ذکرنی وانیس من استانس بی ہے

## حکایت آن درویش که در کوه خلوت کرده بود و بیان حلاوت انقطاع و خلوت و داخل شدن در این منقبت که انا جلیس من ذکرنی و انیس من استانس بی

گر با همه چون بی منی بی همه ۔ ور بی همه چه با منی با همه

گر با همه چون بی منی بی همه ۔ ور بی همه چه با منی با همه

کوہ میں درویش اک رہتا مقیم ۔ اسکی صحبت تھی خلوت اور ندیم
جو کہ تھا اس سے اسکو وصال ۔ مرد و زن کے نفس سے کھاتا ملال
ہو گیا جیسے ہمیں آسان حضر ۔ وہ سری ہے قوم کو آسان سفر
جیسے تو محبوب ہے رکھے سروری ۔ خواجہ کو مرغوب ہے آہنگری
ہر کسی کو کام کے لائق کیا ۔ دل میں اسکے اسکی رغبت کو رکھا
کب بلا میل جنبش ہووے دست و پا ۔ کب رواں ہوں خار بے آب و ہوا
دیکھے رغبت اپنی تو سوئے سما ۔ کھول پر دولت کا مثل ہما
دیکھے رغبت اپنی تو سوئے زمین ۔ نالہ کر اور بیٹھ تو اندوہگین
نالہ اول سے کریں ہیں عاقلاں ۔ اور سر پیٹے ہیں آخر جاہلاں
دیکھو انجام ابتدا میں کام کے ۔ تا نہ حشر میں پشیماں تو رہے

بود درویشی بکهسارے مقیم ۔ خلوت او بود هم خواب و ندیم
چون ز خالق میرسید او را شمول ۔ بود از انفاس مرد و زن ملول
همچنان که سهل شد ما را حضر ۔ سهل شد هم قوم را دیگر سفر
آنچنان که عاشقی بر سروری ۔ عاشق ست آن خواجه بر آهنگری
هر کسی را بهر کاری ساختند ۔ میل آن را در دلش انداختند
دست و پا بی میل جنبان کی شود ۔ خار و خس بی آب و بادی کی رود
گر ببینی میل خود سوی سما ۔ پر دولت بر گشا همچون هما
ور ببینی میل خود سوی زمین ۔ نوحه میکن هیچ منشین با حنین
عاقلان خود نوحه‌ها پیشین کنند ۔ جاهلان آخر بسر بر میزنند
ز ابتدای کار آخر را ببین ۔ تا نباشی تو پشیمان یوم دین

## دیکھنا زرگر کا انجام کام کو اور باتیں کرنا موافق انجام کے ساتھ استعارۂ ترازو کے

## دیدن زرگر عاقبت کار را و سخن بر وفق عاقبت گفتن با مستعیر ترازو

۲ کام میں انجام دیکھو تا محشر میں تو پشیمان نہ رہے یعنی حق تعالیٰ نے ہر ایک کو ایک کام کے واسطے پیدا کیا اور اسی کام کی رغبت اسکے دل میں ڈالی وہ عقلمند ہے کہ اول ہی انجام کو

[illegible]

پاس اک زرگر کے آیا اک لئیم | کہ ترازو دے مجھے لوں میں ...
بولا جا چلنی نہیں ہے پاس میرے | بولا میزان دے مت تمسخر کرے
بولا ہے جھاڑو دکان پر کدھر | بولا بس کر یہ مذاق اب مت کرے
میں ترازو تجھ سے چاہتا ہوں کہ دے | بہرا مت ہو اور ہر سو مت پھرے
بولا سنتا بات ہوں بہرا نہیں | تا تو جانے کہ میں بے معنی نہیں
پر سنا پر رعشہ پیری سے ترے | ہاتھ کانپے اور لاغر جسم ہے
سمجھا پیری سے تو ہے ناتوان | ہاتھ کمزوری سے کانپے ہر زمان
اور وہ زر ریزہ ریزہ ہے ترا | ہاتھ کانپے زر وہ گر جاوے ترا
بس کہے تو خواجہ جھاڑو مجھکو دے | تا کہ ڈھونڈوں زر کو اپنے خاک سے
خاک کو تو جھاڑ کر جمع کرے | پھر کہے چلنی تو بھائی دے مجھے
میں نے اول دیکھا آخر کو تمام | اور کہیں جا تو یہاں سے والسلام
دیکھے جو اول کو اندھا ہو وہ | دیکھے جو آخر کو باسمجھ ہے وہ
دیکھتا اول جو ہے انجام کار | ہو تا آخر کو نہیں وہ شرمسار
حکم جو کہ آخر اندیشی پہ ہے | شاہی بندی قوت درویشی پہ ہے
ہوتے آخر بین ہیں اہل نواہ | دیکھو تو واللہ اعلم بالصواب
بات یہ بے انتہا ہے راز گو | مرد زاہد کا تو قصہ پھر کہو
بات کر شیخ مجرد کی تمام | کوہ میں رکھتا تھا وہ خوف ملام

آن یکی آمد بہ پیش زرگری | کہ ترازو دہ کہ بر سنجم زری
گفت رو خواجہ مرا غربال نیست | گفت میزان دہ برین تسخر مایست
گفت جاروبی ندارم در دکان | گفت بس بس این مضاحک را بمان
من ترازوئی کہ میخواہم بدہ | خویشتن را کر مکن ہر سو مجہ
گفت بشنیدم سخن کر نیستم | تا نپنداری کہ بی معنیستم
این شنیدم لیک پیری مرتعش | دست لرزان جسم تو نامنتعش
فہم کردم لیک پیر ناتوان | دستت از ضعف است لرزان ہر زمان
وان زر تو ہم قراضہ خورد و مرد | دست لرزد پس بریزد زر خرد
پس بگوئی خواجہ جاروبی بیار | تا بجویم زر خود را در غبار
چون بروبی خاک را جمع آوری | گوئیم غربال خواہم ای جری
من ز اول دیدم آخر را تمام | جای دیگر رو ازینجا والسلام
ہر کہ اول بین بود اعمی بود | ہر کہ آخر بین چہ با معنی بود
ہر کہ اول بنگرد پایان کار | اندر آخر او نگردد شرمسار
حکم چون بر عاقبت اندیشی ست | بادشاہی بندہ درویشی ست
عاقبت بینان بوند اہل رشاد | در نگر واللہ اعلم بالسداد
این سخن پایان ندارد باز گوی | قصہ آن مرد زاہد باز گوی
کن تمام اکنون حدیث شیخ فرد | کاندران کہسار بود او منفرد

باقی قصہ اس زاہد کوہی کا کہ عہد کیا تھا کہ میوہ درخت کوہی نہ توڑونگا اور نہ درخت کو خود ہلاؤنگا اور نہ کسی کو اشارہ و صراحۃً کہونگا کہ تم توڑ دو میں کھاؤں ہاں گر وہ کہ ہوا درخت سے گرا دے

بقیہ قصہ آن زاہد کوہی کہ نذر کردہ بود کہ میوہ کوہی از درخت باز نکنم و درخت نفشانم و کسی را نگویم صریح و کنایت کہ بیفشان تا آنچہ خورم مگر آنکہ باد از درخت افکندہ باشد

کوہ میں تھے پھل کے درخت از بسکہ تھے | سیب بار امرود کی وہ قسم سے
قوت اس درویش کا میوہ تھے وہ | اس سوا کھاتا نہ کوئی چیز کو
بولا درویش اے خدا میں اس گھڑی | عہد کرتا ہوں نہ توڑونگا کبھی
خود نہیں توڑونگا میوہ آپ سے | نے کہونگا غیر کو کہ توڑ دے

اندران کہ بود اشجار و ثمار | سیب بود امرود و اثمار بی شمار
قوت آن درویش بود آن میوہ ہا | غیر آن چیزی نخوردی دائما
گفت آن درویش یارب با تو من | عہد کردم کہ نچینم در زمن
خود نچینم میوہ را از گل چین | نیز غیری را نگویم کہ بچین

[illegible]

ہاں وہ یہ وہ جو ہوا ہے تو دگر | ہیں جنہیں یہ خود ہم اندر دل پر جسے
عہد پر اپنے کی اک مدت وفا | ان ہلاک کر امتحان حق نے کیا
انشاء اللہ کو کیا اس واسطے | عہد کر جب بھی خدا پورا کرے
کام اپنا گر یہ بھیجے ہاتھ ہے | اختیار ہر کل پر جو بن میں ہے
ہر گھڑی دل کو میں بخشوں اور دل | ہر گھڑی داغ جگر دل پر رکھوں
کل اصباح لنا شان جدید | کل شیء عن مرادی لا یحید
ہے حدیث اندر کہ دل جیسے ہے پر | قید صحرا میں وہ بس صرصر کا ہے
ہر طرف پر کو اڑاتی ہے ہوا | گاہ الٹا گاہ سیدھا جا بجا
ہے حدیث اندر کہ دل پر جوش ہے | جیسے پانی دیگ میں ہو آگ سے
دل کو ہر دم اور ہی اک رائے ہے | وہ نہ اس سے لیکن اوپر سے آتی ہے
کیسے ایمن تم ہو دل کی رائے پر | عہد کر آخر ہو شرمندہ
حکم حق کی یہ بھی ہے تاثیر سے | چاہ دیکھے اور نہ بچ سکے
نہ تعجب اڑتی چڑیا سے ہے یہ | دام نہ دیکھے بلا کے بیچ پڑے
یہ تعجب ہے کہ دیکھے دام کو | خواہ مخواہ اس دام میں جا قید ہو
کان و آنکھیں باز و آگے دام ہے | اڑ کے اپنے پر سے دام میں جا گرے

تشبیہ کر قضا و دام کی سا کہ تقدیر کہ ساتھ صورت ہے
پنہاں اور ساتھ اثر کے عیاں ہے

دیکھ اک گدڑی میں جوہر زادہ کو | سر برہنہ اور بلا افتادہ کو
تھا وہ ہر کاری کی خواہش میں چلا | مال املاک اپنی تھا سب جل گیا
قوم میں اپنی ہوا تھا خوار وہ | ہر سری سے لاد وا بیمار وہ
خانمان برباد و بدنام اور خوار | مقصد دشمن ہوا اور بار دوار
کوئی زاہد یا کہ پاکیزہ شخص | کر دعا میری تو اب بہر خدا
کہ میں اس ادبار آفت میں پڑا | مال و دولت ہاتھ سے میں نے دیا
کر دعا ہوں میں اس سے رہا | ہو ہوں خاک تیرہ سے شاید خدا
یہ دعا چاہتا تھا وہ باعام و خاص | کالخلاص و الخلاص و الخلاص

خیرگان را بیشه که باد اندر هوا | من نهم چشم از ...
مدتی بر نذر خود بودش وفا | تا در آمد امتحانات قضا
زین سبب فرمود استثنا کنید | گر خدا خواهد به پیمان برنهید
زانکه هر کار رود دست من است | اختیار جملگان در دست من است
هر زمان دل را دهم میل دگر | هر زمان بر دل نهم داغ دگر
کل اصباح لنا شأن جدید | کل شیء عن مرادی لا یحید
در حدیث آمد که دل همچون پری است | در بیابانی اسیر صرصری است
باد پر را هر طرف راند گزاف | گه چپ و گه راست با صد اختلاف
در حدیث دیگر این دل دان چنان | کآب جوشان ز آتش اندر قازغان
هر زمان دل را دگر رایی بود | آن نه از وی لیک از جایی بود
پس چرا ایمن شوی بر رای دل | عهد بندی تا شوی آخر خجل
این هم از تأثیر حکم است و قدر | چاه می‌بینی و نتوانی حذر
نیست خود از مرغ پران این عجب | که نبیند دام و افتد در عطب
این عجب که دام بیند هم وتد | گر بخواهد ور نخواهد می‌فتد
چشم باز و گوش باز و دام پیش | سوی دامی می‌پرد با پر خویش

تشبیه بر دام قضا که صورتش پنهان و
با اثر پیداست

بنگر اندر دلق جوهرزاده را | سر برهنه در بلا افتاده را
در هوای آنکه ناپختگان سوخته | اوفتاده و املاک خود بفروخته
خوار گشته در میان قوم خویش | ... 
خانمان برکنده شد بدنام و خوار | کام دشمن ...
زاهدی بیند بگوید ... | همتی ... 
کاندرین ادبار افتاده‌ام | مال و زر ...
همتی تا بو که من زین وا رهم | زین گل تیره بود که بجهم
این دعا می‌خواست از عام و خواص | کالخلاص و الخلاص و الخلاص

[illegible]

دست بسته پای بسته بند بند | [illegible] موکل بر سرش تا [illegible]

از گدایی قید می‌جویی خلاص | وز کدای قید می‌خواهی خلاص

بستهٔ تقدیر و قضای مختفی | [illegible] آن [illegible] مستخفی

گرچه پیدا نیست آن در مکمن است | بدتر از زندان و بند آهن است

زانکه آهنگر مر آن را بشکند | حفره‌گر هم خشت زندان برکند

ای عجب این بند پنهان گران | عاجز از تکسیرش آهنگران

دیدن آن بند احمد را رسد | بر گلوی بولهب حبل المسد

دید بر پشت عیال بولهب | هیزمی گفتش حمالة الحطب

حبل و هیزم را جز او چشمی ندید | که پدید آید بر او هر ناپدید

باقیانش جمله تاویلش کنند | کاین ز بی‌هوشی است و ایشان آگه‌اند

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ششم بودش شیخ کا چور [illegible] آن شیخ بازداد آن [illegible]

[illegible]

کیفیتی [illegible] گرفتار [illegible] حال [illegible]

اتنی تہمت سے فقیر دانا کہ | کیا سیکھا بدعت کی ہو تاہیں وسو
اور سبب کسیہ کے بات کی بخش | جب کہ لوٹے تو ہوئے دو بار فسق
پیٹ لیکی بار رہے اور بار و بعین | آسمان سے ٹوٹ پڑا سنگ ہیں
بات پیدا ہوا ہے ہر پر کار | ہو گئے کا اہل نا دون میں شمار
حق ہے یاد آیا اتنی اپنی | پانی سیکی کی لی علت نہیں
بولا فقیر پانی پہونچا کر سالی | سو سے پھر دل پیسی کی طاقت حال
اس سے شیخ... | وہ ہوئے سلطان قطب الفقیر
بولنا ہاتھ صادق کی پاؤں | ہر درا ہے کی ...
ایسا ہوتا ہے ... | کہا تین ... دو ...

اتنی سیاہ ہی خنجر نیک سو | از نگر کی تو میں اور درو
اتنی سیاہ ہی بخش رفتہ بخش | دفعۃً بار از شیدہ او بار فسق
بلکہ دو بار رفت و بار وصال | از سر ریخ چرخ سنگ باران شد
باز پیدا از پس این کرد اعتراف | دید در خود کاہلی اندر نکار
از سبب اندیشہ گردان و دلپا | در ملامت خوردن بسیار آب
گفت ای سالی بخواہم خورد آب | آب تان گرد و دو لیس او تا ب
این چنین ... بد بہر ... | کہ سب او سلطان قطب ابدال فقیر
چون ... | ہر دو ای بر دا و ... 
آنچنین ... | ... شکستہ شد

# کرامت شیخ اقطع کی اور زنبیل بننا اسکا دونوں ہاتھ سے

# کرامات شیخ اقطع و زنبیل بافتن او بدو دست

تھا وہی نام شیخ اقطع ہوا | عاشق سے مشہور شیخ کو کردیا
تھا بابا نام اسکا جو چاہے جانا | جانا ہو ... جب نام تھا
دیکھا اک زائر نے ... ہیں | بنا وہ زنبیل جو دونوں ہاتھ سے
پس کہا اس نے اے دشمن جان | ... میں آیا کس لیے
شیخ ... جاں کی کس لیے | بولا زیادہ ... 
... اور ... بولا | پھر ... کیا 
... | ... 
... | ... 
بولا حکمت جان کے ... کردگار | ... 
پہنچا آگیا کہ ... مردمان | اس ... 
کہ طریقت میں ... | ... 
پہ کہ ... تو بھی جن | ... 
پہ کرامت میں ... آشکار | کہ ... 
تا نجات آسمان سے ... | ہوئے ... 

شیخ اقطع گشت ماسخ خاکش | کرد مرد قطع ... 
گر تو نام اوشنا ... روات | ...
... | ...
گفت ... | ... 
... | ... 
... | ... 
... | ... 
... | ... 
گفت ... | ... 
... | ... 
... | ... 
... | وز ضلالت ... 
این کرامت را بکرد آشکار | کہ ... 
تا کر این ... گان ... | ... 

[illegible]

| | |
|---|---|
| من ترا بی این کرامتها ز پیش / خود تسلی داده‌ام از ذات خویش | میں نے پہلے اس کرامت کے بغیر / خود تسلی دی اپنی ذات سے |
| این کرامت بهر ایشان داده‌ام / وین چراغ از بهر این بنهاده‌ام | یہ کرامت دی تجھے انکے لیے / یہ چراغ انکے لیے رکھا ہے تجھے |
| تو از آن بگذشته‌ای کز مرگ تن / می‌نترسی از تفریق اجزا بدن | اس سے تو گذر گیا کہ مرگ سے ہے / نہ ڈرنے کی تفریق ہونے سے تن کے |
| وهم تفریق سر و پا از تو رفت / دفع وهم اسپر سر آمد نیک زفت | وہم تفریق بدن تجھ سے گیا / دفع وہم اسپر کہ باطن سے ملا |

## سبب جرأت ساحران فرعون بر قطع دست و پای خود

## ساحران فرعون کی بہادری کا سبب ہاتھ پاؤں کٹنے میں

| | |
|---|---|
| ساحران را چون که فرعون لعین / کرد تهدید سیاست بر زمین | ساحروں کو جب کہ فرعون لعین نے / بس سیاست کا دھمکایا زمین پر |
| که ببرم دست و پاتان از خلاف / پس بر آویزم ندارمتان معاف | دست و پا کاٹوں کہ تمہارے خلاف / پھر لٹکا دوں گا تمہیں نہیں معاف |
| او همی‌پنداشت کایشان در همان / وهم و تخویف‌اند و وسواس و گمان | ایسا جانا اس نے بس کہ یہ لوگ / وہم و خوف میں ہیں اور وسواس گمان |
| که بدندی لرز لرزان و نژند / از توهمها و تهدیدات لوند | [illegible] |
| او نمی‌دانست کایشان رسته‌اند / بر دریچهٔ نور دل بنشسته‌اند | [illegible] |
| سایهٔ خود را ز خود دانسته‌اند / چابک و چست و گستاخ آمده‌اند | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| اصل ایشان را چو آگه‌اند [illegible] / از فروع وهم کم ترسیده‌اند | اصل اس ترکیب کا [illegible] |
| این جهان خوابست اندر ظن مایست / گر رود در خواب دستی باک نیست | [illegible] |
| گر به خواب اندر سرت ببرید گاز / هم سرت بر جاست هم عمرت دراز | خواب میں گر کاٹے سر پیر اجل [illegible] / سر بھی قائم اور زیادہ عمر بھی |
| گر ببینی در خواب خود را دو نیم / تن درستی چون بخیزی نه سقیم | خواب میں دو ٹکڑے دیکھے خود کو / [illegible] |
| حاصل اندر خواب نقصان بدن / نیست باک و گر بود صد پاره شدن | الغرض کہ خواب میں نقصان تن / [illegible] |
| این جهان را که به صورت قایمست / گفت پیغامبر که حلم نایمست | اس جہان کو جو کہ صورت پر رکھا / [illegible] پیغمبر نے کہا |
| از ره تقلید تو کردی قبول / سالکان این دیده پیدا بی رسول | تو نے تقلیداً کیا اسکو قبول / سالکوں نے دیکھا اسکو بے رسول |
| روز در خوابی مگو کاین خفتن است / سایهٔ فرعست اصل آن روشن است | خواب دن میں ہے مت کہو خواب ہے / شاخ سایہ ہے [illegible] |
| خواب و بیداریت آن دان ای عضد / که ببیند خفته کو در خواب شد | خواب بیداری وہ جان [illegible] / خواب میں دیکھے کوئی میں سو گیا |
| او گمان برده که این دم خفته‌ام / بی خبر زان کوست در خواب دوم | [illegible] سوگیا / بیچارا خواب دوم میں گیا |
| کوزه‌گر گر کوزه‌ای را بشکند / چون بخواهد خود درستش می‌کند | کوزہ گر اک کوزہ توڑے / پھر وہ چاہے اسکو قائم بس کرے |
| کور را هر گام باشد ترس چاه / با هزاران ترس می‌آید به راه | ہر قدم پر چاہ کا اندھے کو ڈر / [illegible] |

[illegible]

[illegible]

اور وہ بیاد دیکھا [illegible] راہ کو
[illegible] گھوڑے [illegible] پاؤں کی
[illegible]
[illegible] غول کی آواز [illegible]
در بیابان [illegible]
[illegible]

[illegible] اور [illegible] کر تا ہے الا نادرات [illegible] اور جواب [illegible]
[illegible] اکثی الا نادر [illegible] جواب گفتن آن

[illegible] اونچی نیچی راہ [illegible]
[illegible]
[illegible] خواہ خشکی میں خواہ [illegible]
[illegible]
[illegible] فی الاقوال والافعال [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

... اتباع حضرت عزیز علیه السلام ...

... شیخ ... عزیز علیه السلام

[illegible]

... شیخ بزرگوار ... فرزندان ...

[illegible]

ہیں تری بخشش کے ہم امیدوار | اے [illegible] رات دن انجام کار
کہ کسی مجرم کو نہ ہووے امان | ہر زمانہ اور ہر جگہ اس زمان
کب میں مجرموں کو چھوڑوں گا پڑا روتا ہوا | بولے پیغمبر کہ حشر میں بھلا
تا چھڑاؤں رنج سے انکو یہاں | میں شفیع عاصیاں ہوونگا سبکا
عہد شکنی کی نہ ہووے تا سزا | دیوں میں اہل کبائر کو بچا
بس شفاعت سے مری روز جزا | وارستہ ہیں [illegible] صلحا اتقیا
حکم نافذ کی طرح انکا بیان | آپ وہ خود ہیں شفیع عاصیاں
میں نہ وازر حق سے ہے اعلا کر دیا | کوئی وازر [illegible] غیر کا
جیسے [illegible] قبول [illegible] | [illegible] وہ شیخ ہے
[illegible] | شیخ کیا ہو [illegible] سفید
[illegible] | [illegible]

ما باکرام تو ایم امیدوار | در جهان روز و شب [illegible]
که نماند هیچ مجرم را امان | تو [illegible] آن زمان
کی گذارم مجرمان را اشک‌ریز | گفت پیغمبر که روز رستخیز
تا رهانمشان ز اشکنجه‌ی گران | من شفیع عاصیان باشم به جان
وارهانم از عتاب نقض عهد | عاصیان و اهل کبایر را بجهد
از شفاعتهای من روز گزند | صالحان امتم خود فارغ اند
گفتشان چون حکم نافذ میرود | بلکه ایشان را شفاعتها بود
من نیم وازر خدایم بر فراشت | هیچ وازر وزر غیری بر نداشت
در قبول حق چو اندر کف کمان | آنکه بی وزرست شیخ است ای جوان
معنی این موی بدان ای کژ امید | شیخ کی بود پیر یعنی موسپید
تا ز هستیش نماند تار مو | هست آن موی سیه هستی او
گر سیه مو باشد او یا خود دو موست | چونکه هستیش نماند پیر اوست
نیست آن مو موی ریش و موی سر | هست آن موی سیه وصف بشر
که جوان ناگشته ما شیخیم و پیر | عیسی اندر مهد بر دارد نفیر
شیخ نبود کهل باشد ای پسر | گر رهید از بعض اوصاف بشر
نیست شیخ و مقبول خداست | چون یکی موی سیه کان وصف ماست
او نه پیر است و نه خاص ایزد است | چون بود مویش سپید ار با خود است
او نه از عرش است او آفاقی است | ور سر مویی ز وصفش باقی است
سینه چاک خوان احسان تو ایم | ما همه امیدواران تو ایم
بهر فرزندان چرا بی رقتی | لیک با این جمله چون بی شفقتی
باز گو ای شیخ ما را ماجرا | یا مگر خود دل نمی سوزد ترا

## عذر کرنا شیخ کا بسبب نہ رونے فرزندوں کے

شیخ نے ان سے کہا مت جان تو | کہ نہ رکھتا ہوں میں مہر و رحم کو
گرچہ جان کفران نعمت کرتی ہے | جملہ کفاروں پہ رحمت ہے مجھے

## عذر گفتن شیخ بهر ناگریستن بر مرگ فرزندان

که ندارم رحم و مهر و دل شفیق | شیخ گفت او را مپندار ای رفیق
گرچه جان جمله کافر نعمت است | بر همه کفار ما را رحمت است

مجھکو کتوں پر بھی آتا رحم ہے | کہ انہیں کیوں مارتے ہیں سنگ سے
کاٹے جو کتا میں کرتا ہوں دعا | کہ چھڑا اس خو سے اسکو اے خدا
اور کتوں کو بھی رکھ اس فکر میں | خلق سے نہ سنگسار اب وہ ہوئیں
اسلیے بھیجے ولی سوئے زمین | تا کریں وہ رحمة للعالمین
خلق کو کھینچیں سوئے درگاہ خاص | حق کو کہویں کہ زیادہ کر خلاص
کرتے خود کوشش نصیحت کیلیے | جو نہ بنا کہویں حق در کھول دے
عام کو ہوتی ہیں جزوی رحمتیں | خاص کو ہوتی ہیں کلی رحمتیں
رحمت جز اسکی کل سے ہے ملی | رحمت اک دریا ہے ہادی راہ کی
رحمت جزوی تو کل سے مل اس آن | رحمت کل کو تو ہادی اپنا جان
جب تلک جزو ہے نہ جانے راہ بحر | بحر کے ہم مثل کب ہوتی ہے نہر
جو نہ جانے بحر کو وہ کب ملے | سوی دریا خلق کو کب لا سکے
متصل دریا سے ہو جب تب وہ | بحر سے ملتا ہے مثل سیل جو
گر کرے دعوت تو تقلیدی ہے وہ | نز عیان وحی و تاییدی سے ہو
بولی جو تو رحم رکھتا سب پہ ہے | گرد گلہ مثل چرواہے کے ہے
کیوں نہیں پھر روتا لڑکوں پہ | مار فصاد اجل نے نیش سے
آنکھ کا آنسو گواہ رحم ہے | آنکھ سے آنسو تری پھر کس لیے
شیخ ناخوش اسکے طعنہ سے ہوا | بحث سے اکبارگی لڑنے لگا
بولا عورت سے کہ اے پیرزنان | کب بہار اب ہووے مانند خزان
گروہ سب جیتے رہیں یا مر گئے | آنکھوں سے پوشیدہ دل کی کب ہوے
پیش خود پاتا ہوں انکو برقرار | کسلیے روؤں میں تجھسا زار زار
گرچہ اس عالم سے باہر ہو گئے | پر مرے ہیں ساتھ وہ کھیلتے
گریہ ہوتا ہے فراق و ہجر سے | پر عزیزوں سے وصال اب ہے مجھے
خلق انکو دیکھتی ہے خواب میں | اور بیداری میں دیکھوں انکو میں
اس جہاں سے مخفی اکدم ہوتا ہوں | اور حواسوں کو ہیں پتے جھڑکاتا ہوں
حس ہے قیدی عقل کی اور اے کہ | عقل قیدی روح کی ہے جان لو

بر سگانم رحمت و بخشایش است | که چرا از سنگهاشان مالش است
آن سگی که گزد گویم دعا | که ازین خو وا رهانش ای خدا
این سگان را هم در آن اندیشه دار | که نباشند از خلائق سنگسار
زان بیاورد اولیا را بر زمین | تا کندشان رحمة للعالمین
خلق را خواند سوی درگاه خاص | حق را خواند که وافر کن خلاص
جهد بنماید ازین سو بهر پند | چون نشد گوید خدایا در مبند
رحمت جزوی بود مر عام را | رحمت کلی بود همام را
رحمت جزوش قرین گشته بکل | رحمت دریاست هادی سبل
رحمت جزوی بکل پیوسته شو | رحمت کل را تو هادی بین و رو
تا که جزوست او ندارد راه بحر | هر غدیری را کند اشباه بحر
چون نداند راه یم کی ره برد | سوی دریا خلق را چون آورد
متصل گردد به بحر آنگاه او | ره برد تا بحر همچون سیل و جو
ور کند دعوت به تقلیدی بود | نز عیان و وحی تاییدی بود
گفت پس چون رحم داری بر همه | همچو چوپانی بگرد این رمه
چون نداری نوحه بر فرزند خویش | چونکه فصاد اجل شان زد به نیش
چون گواه رحم اشک دیدهاست | دیده تو بی نم و گریه چراست
شیخ دانا زین عتابش گرم شد | در سخن یکباره بی آزرم شد
رو به زن کرد و بگفتش کای عجوز | خود نباشد فصل دی همچون تموز
جمله گر مردند ایشان گر حی اند | غایب و پنهان ز چشم دل کی اند
من چو بینمشان معین پیش خویش | از چه رو رو را خراشم همچو تو ریش
گرچه بیرون اند از دور زمان | با من اند و گرد من بازی کنان
گریه از هجران بود یا از فراق | با عزیزانم وصال است و عناق
خلق اندر خواب می‌بینندشان | من به بیداری همی بینم عیان
زین جهان خود را دمی پنهان کنم | برگ حس را از درخت افشان کنم
حس اسیر عقل باشد ای فلان | عقل اسیر روح باشد هم بدان

دست بستهٔ عقل را جان باز کرد / کارهای بسته را هم ساز کرد
حسها و اندیشه بر آب صفا / همچو خس بگرفته روی آب را
دست عقل آن خس بیکسو می‌برد / آب پیدا می‌شود پیش خرد
خس بس انبه بود بر جو چون حباب / خس چو یکسو رفت پیدا گشت آب
چونکه دست عقل نگشاید خدا / خس فزاید از هوا بر آب ما
آب را هردم کند پوشیده او / آن هوا خندان و گریان عقل تو
چونکه تقوی بست دو دست هوا / حق گشاید هر دو دست عقل را
پس حواس چیره محکوم تو شد / چون خرد سالار و مخدوم تو شد
حس را بی خواب خواب اندر کند / تا که غیبیها ز جان سر بر زند
هم به بیداری ببیند خوابها / هم ز گردون برگشاید بابها

عقل کے عقدہ کو جان نے وا کیا / اور سب کاموں کو جاری کر دیا
حس و اندیشے ہیں آب صاف پہ / جس طرح خاشاک پانی پر پڑے
دست عقل اس خس کو [illegible] / آب پیش عقل پیدا ہوتا ہے
جمع خس کا تھا بہت مثل حباب / خس جو الگ ہو گیا پیدا ہوا آب
عقل کا جو ہاتھ نہ کھولے خدا / خس زیادہ آب پر کرتی ہے ہوا
آب کو پوشیدہ وہ ہر دم کرے / روتی اور ہنستی ہوا سے عقل ہے
[illegible] ہوا کے دونوں ہاتھ [illegible] / کھولے حق ہاتھ دونوں عقل کے
ہو گئے جب [illegible] حواس / عقل حاکم ہو گئی جو تیرے پاس
حس کو بے سوئے کے معطل کر کرے / غیب سے تا ظاہر ہوں تیری جان میں
اور بیداری میں دیکھے خواب کو / آسمان سے کھولے دروازہ کو تو

## قصهٔ خواندن شیخ ضریر قرآن را از روی مصحف در وقت خواندن قرآن بینا شدن باذن الله تعالی

## قصہ پڑھنا شیخ نابینا کا قرآن کو ناظرہ اور بینا ہونا وقت پڑھنے قرآن کے بحکم خدا تعالی کے

دید در ایام آن شیخ فقیر / مصحفی در خانهٔ پیر ضریر
پیش او مهمان شد او وقت تموز / هر دو با هم جمع گشته چند روز
گفت اینجا ای عجب مصحف چراست / چونکه نابیناست این درویش راست
اندر این اندیشه تشویشم فزود / که بجز او نیست اینجا باش و بود
اوست تنها مصحفی آویخته / من نیم گستاخ یا آمیخته
تا بپرسم نی خمش صبری کنم / تا به صبری بر مراد آید برم
صبر کرد و بود چندی در حرج / کشف شد کالصبر مفتاح الفرج
صبر گنجیست ای برادر صبر کن / تا شفا یابی تو زین رنج کهن
صبر [illegible] / صبر تلخ آمد [illegible] شکر است

دیکھا اس ایام میں درویش نے / گھر میں قرآن ایک اندھے پیر کے
اسکے یہاں مہمان وہ گرمی میں ہوا / چند روز اسکے وہ بس باہم رہا
سوچا یاں قرآن اب [illegible] / کیونکہ نابینا ہے بس درویش یہ
الجھن [illegible] / کہ سوا اسکے نہ یاں پر اور تھا
[illegible] / میں نہیں گستاخ اور نہ ہوں ملا
تا کہ پوچھوں [illegible] / صبر سے تا کہ مراد اپنی میں لوں
[illegible] صبر [illegible] اندر حرج / کھل گیا کہ الصبر مفتاح الفرج
صبر ہے گنج اے برادر صبر کر / تا شفا اس رنج سے پاوے مگر
[illegible] / صبر ہے تلخ اور ثمر میٹھا ہے

## صبر کردن لقمان علیه السلام چون دید که داود علیه السلام حلقها از آهن می‌ساخت [illegible] از سوال باز ایستاد که صبر از سوال موجب فرج و راحت است

## صبر کرنا لقمان علیہ السلام کا سوال سے جو دیکھا کہ داؤد علیہ السلام حلقہ لوہے کا بناتے ہیں اس نیت سے کہ صبر کرنا سوال سے موجب راحت ہو

رفت لقمان سوی داؤد صفا | دید کو می کرد ز آہن حلقہ ہا
جملہ را با ہمدگر در می فگند | ز آہن پولاد آن شاہ بلند
صنعت زراد او کم دیدہ بود | در عجب می ماند و وسواسش فزود
کاین چہ شاید بود واپرسم ازو | کہ چہ می سازی ز حلقہ تو بتو
باز با خود گفت صبر اولی ترست | صبر تا مقصود زوتر رہبرست
چون نپرسی زودتر کشفت شود | مرغ صبر از جملہ پران تر شود
ور بپرسی دیرتر حاصل شود | سہل از بی صبریت مشکل شود
چونکہ لقمان تن بزد اندر زمان | شد تمام از صنعت داؤد آن
پس زرہ سازید و در پوشید او | پیش لقمان کریم صبر خو
گفت این نیکو لباس است ای فتی | در مصاف و جنگ دفع زخم را
گفت لقمان صبر ہم نیکو دمیست | کو پناہ و دافع ہر جا غمیست
صبر را با حق قرین کرد ای فلان | آخر والعصر را آگہ بخوان
صد ہزاران کیمیا حق آفرید | کیمیایی ہمچو صبر آدم ندید

سوی داؤد نبی لقمان گیا | دیکھا لوہے سے بناتا حلقہ ہا
ڈالتا اک دوسرے میں ہر دو | لوہے اور پولاد سے وہ نیک خو
جو زرہ نے نہ دیکھی تھی کبھی | ہوگیا حیران پریشانی بڑھی
کہ میں پوچھوں ان سے کیا چیز ہے | ہیں بناتے حلقہ جو اوپر تلے
پھر کہا خود سے کہ بہتر صبر ہے | قصد کو زیادہ رہبر صبر ہے
جو نہ پوچھے جلد تر ہو کشف تو | اڑتا مرغ صبر افزون سب سے جو
گر تو پوچھے دیر میں حاصل ہو وہ | سہل بے صبری سے مشکل ہو رہ
چپ کیا لقمان نے صبر اس گھڑی | اور زرہ آخر تمام اسکی ہوئی
پہنی آپ نے پس بنا کے زرہ | آگے لقمان کے کہ تھا دانا سرہ
بولا یہ اچھا لباس اے نوجوان ہے | جنگ میں ہے بچاتا زخم سے
بولا لقمان صبر بھی اب خوب ہے | کہ کرے دفع غم ہر بات کے
ساتھ حق کے صبر کو ذکر کیا | آخر والعصر کو پڑھ اسکے پھر
حق نے صد ہا کیمیا پیدا کی | کیمیا جون صبر کے دیکھی نہین

## بقیہ قصہ نابینا و مصحف خواندن آن

مرد مہمان صبر کرد و ناگہان | کشف گشتش حال مشکل در زمان
نیم شب آواز قرآن را شنید | جست از خواب آن عجائب را بدید
کہ ز مصحف کور می خواند درست | گشت بی صبر و ازو آن حال جست
گفت آیا چون بچشم کور | چون ہمی بینی ہمی خوانی سطور
آنچہ می خوانی بر آن افتادہ | دست بر حرف آن بنہادہ
اصبعت در سیر پیدا می کند | کہ نظر بر حرف داری مستند
گفت ای گشتہ ز جہل تن جدا | این عجب میداری از صنع الہ
من ز حق درخواستم کای مستعان | بر قرائت من حریصم ہمچو جان
نیستم حافظ مرا نوری بدہ | در دو دیدہ وقت خواندن بی گرہ
باز دہ دو دیدہ ام را آن زمان | کہ بگیرم مصحف و خوانم عیان

## باقی قصہ نابینا و قرآن پڑھنے اسکے کا

صبر مہمان نے کیا تو ناگہان | حال مشکل ہوگیا اس پر عیان
نیم شب آواز قرآن کی آئی | خواب سے اٹھا عجائب کو دیکھی
کہ پڑھے اندھا صحیح قرآن کو | [illegible]
بولا بہتری آنکھ نے [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
بیچ حق سے کی دعا کہ مستعان | [illegible]
میں نہ تھا حافظ سو [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]

۹۱

آئی حضرت سے ندا ای مرد کار ۔ تجھ کو ہر رنج میں امیدوار
حسن ظن اور ہمتمندی ہے تجھے ۔ کہ کہوں ہر وقت تو پڑھتا رہے
جسگھڑی ہو قصد پڑھنے کا تجھے ۔ یا قراءت تو کرے قرآن سے
اس گھڑی میں بخشدوں آنکھیں تجھے ۔ تا پڑھے تو ہر معظم جوہرا
ایسا ہی اُسنے کیا جس وقت میں ۔ کھول پڑھتا ہوں بس قرآن میں
وہ خبردار اور نہ غافل کام ہے ۔ کردگار اور شاہ والا جاہ ہے
پھر وہ بینائی مجھے بخشش کرے ۔ اس گھڑی جیسے چراغ اب رات کے
تو ولی کو اعتراض اسواسطے ۔ جو کہ وہ لیوے عوض دیوے وہ دے
باغ گر پھونکے ترا انگور دے ۔ اور ماتم میں تجھے وہ خوش کرے
شل کے جسکا ہاتھ ہو اسکو دے ۔ غم ہو جسکو دل میں مست اسکو کرے
تا قبول و اعتراض ہم سے گیا ۔ جو عوض آتا ہے مقصد سے بڑا
پہونچے جو گرمی مجھے بے آگ کے ۔ ہوں میں راضی آگ گر فانی کرے
جو تجھے بے آگ دیوے دیکھنا ۔ ایسا اندھا پن ہے چشم پر ضیا
روشنی جو دے تجھے وہ بے چراغ ۔ کیوں فغاں ہو گر گیا تجھسے چراغ

آمد از حضرت ندا کای مرد کار ۔ ای بهر رنجی بما امید وار
حسن ظن است و امیدی خوش ترا ۔ که ترا گویم بهر دم بر سرا
هر زمان که قصد خواندن باشدت ۔ یا ز مصحفها قراءت بایدت
من در آن دم وادهم چشم ترا ۔ تا فرو خوانی معظم جوهرا
همچنان کرد و هر آنگاهی که من ۔ وا گشایم مصحف اندر خواندن
آن خبیری که نشد غافل ز کار ۔ آن گرامی بادشاه کردگار
باز بخشیدی بچشم آن شاه فرد ۔ در زمان همچون چراغ شب نورد
زین سبب نبود ولی را اعتراض ۔ هر چه بستاند فرستد اعتیاض
گر بسوزد باغت انگورت دهد ۔ در میان ماتمی سورت دهد
آن شل بیدست را دستت دهد ۔ کان غمها را دل مستی دهد
لا نسلم و اعتراض از ما برفت ۔ چون عوض آید ز مفقود رفت
چونکه بی آتش مرا گرمی رسد ۔ راضیم گر آتشم ما را کشد
چونکه بی چشمت به بخشد دیدنی ۔ آنچنین کوری است چشم روشنی
بی چراغی چون دهد او روشنی ۔ گر چراغت شد چه افغان میکنی

## قصہ اولیا کا کہ راضی بحکم قضا ہے الہی ہیں اور خوشنا نہیں کرتے کہ یہ حکم پھیرے

## قصه اولیا که راضی باحکام قضای الهی و لا نکنند که این حکم بگردان

قصہ اب ان سالکوں کا تم سنو ۔ کہ نہ رکھتے اعتراض عالم میں وہ
اولیا اہل دعا ہیں دوسرے ۔ ہیں کبھی سیتے کبھی ہیں پھاڑتے
دوسری قوم اک ولی اللہ کے ۔ جا تو انکا منہ دعا سے بند ہے
بس رضا سے کہ مطیع ہیں وہ کرام ۔ ڈھونڈنا دفع قضا انکو حرام
ذوق پاتے ہیں قضا میں اولیا ۔ کفر انکو ہے رہائی چاہنا
انکے دل پر حسن ظن ایسا کھلا ۔ کہ نہ پہنے جامہ نیلا غم کا
جو کچھ آگے آئے انکے خوش ہیں وہ ۔ آب حیوان ہو اگر آتش کبھی ہو
زہر انکے حلق میں شکر ہے ۔ سنگ آگے انکی راہ میں گوہر ہے
نیک و بد یکساں سب انکو ہو گیا ۔ کس سبب سے حسن ظن سے اے دلا

بشنو اکنون قصه آن رهروان ۔ که ندارند اعتراضی در جهان
ز اولیا اهل دعا خود دیگر اند ۔ که همی دوزند و گاهی میدرند
قوم دیگر میشناسم ز اولیا ۔ که دهانشان بسته باشد از دعا
از رضا که هست رام آن کرام ۔ جستن دفع قضاشان شد حرام
در قضا ذوقی همی بینند خاص ۔ کفرشان آید طلب کردن خلاص
حسن ظنی بر دل ایشان گشود ۔ که نپوشند از غمی جامه کبود
هر چه آید پیش ایشان خوش بود ۔ آب حیوان گردد ار آتش بود
زهر در حلقوم شان شکر بود ۔ سنگ اندر راه شان گوهر بود
جملگی یکسان بود شان نیک و بد ۔ از چه باشد این ز حسن ظن خود

| اردو | | فارسی | |
|---|---|---|---|
| کفر ان نزدیک ہے انکے ہو کرنا دعا | کہ خدا تو پھیر دے یہ قضا | کفر باشد نزد شان کردن دعا | کای خدا گردان بگردان این قضا |

## سوال کرنا بہلول کا ایک صاحب دل سے اور جواب پانا اس کا

## سوال کردن بہلول از یکی صاحب دل و جواب او

| | | | |
|---|---|---|---|
| بولا بہلول ایک اس درویش سے | کیسا ہے درویش تو بتلا مجھے | گفت بہلول آن یکی درویش را | چونی ای درویش واقف کن مرا |
| بولا کیسا ہوگا وہ کہ جاودان | اسکی مرضی پر ہے کار جہان | گفت چون باشد کسی کہ جاودان | بر مراد او رود کار جہان |
| سیل و دریا اسکی خواہش پر چلیں | اور ستارے راہ جو اسکی پھریں | سیل و جوہا بر مراد او روند | اختران زان سان کہ خواہد آن شوند |
| اسکے پیادے زندگی اور موت ہیں | جا بجا پھرتے ہیں آگے اسکے | زندگی و موت سرہنگان او | بر مراد او روانہ کو بکو |
| چاہے جس جا پر بھیجے تعزیت | [illegible] تہنیت | ہر کجا خواہد فرستد تعزیت | ہر کجا خواہد ببخشد تہنیت |
| سالکان راہ اسکے کام میں | عاجزان راہ اسکے دام میں | سالکان راہ ہم بر کام او | ماندگان از راہ ہم در دام او |
| [illegible] کوئی [illegible] | بے رضا و حکم [illegible] | ہیچ دندانی نخندد در جہان | بی رضا و امر آن فرمان روان |
| بے رضا [illegible] | بے قضا [illegible] کوئی برگ | بی رضا او نجنبد ہیچ برگ | بی قضا او نیاید ہیچ مرگ |
| بے مراد [illegible] | [illegible] | بی مراد او نہ جنبد ہیچ رگ | در جہان از ہیچ سر تا سم سگ |
| بولا او شہ سچ کہا ایسا ہی ہے | تیری پیشانی سے ہے [illegible] | گفت ای شہ راست گفتی ہمچنین | در فر و سیمای تو پیداست این |
| وہ اور اس سے [illegible] صادق [illegible] | شرح [illegible] نیک نیک | این و صد چندینی ای صادق ولیک | شرح کن این را بیان کن نیک نیک |
| اس طرح کر کہ ہر فضول | [illegible] قبول | آنچنان کاندر خور ہر فضول | چون بگوشش در رسد آرد قبول |
| شرح اسکی ایسی کر اندر کلام | [illegible] عقل عام | آنچنانش شرح کن اندر کلام | کہ از آن ہم بہرہ یابد عقل عام |
| [illegible] کامل [illegible] خوان کو | [illegible] | ناطق کامل چو خوان باشی بود | بر سر خوانش ز ہر آشی بود |
| کہ نہ رہے مہمان کوئی محروم آ | ہر کوئی اپنی غذا اسکے جدا | کہ نماند ہیچ مہمان بی نوا | ہر کسی یابد غذای خود جدا |
| مثل قرآن کے کہ باطن سات ہیں | خاص و عام کی غذا قرآن میں | ہمچو قرآن کہ بمعنی ہفت توست | خاص را و عام را مطعم دروست |
| بولا یہ بے شک یقین اب ہو گیا | کہ جہان تابع ہے یزدان کا سدا | گفت این باری یقین شد پیش عام | کہ جہان در امر یزدان است رام |
| [illegible] کوئی اک پتا گرے | بے قضا اور حکم اس سلطان کے | ہیچ برگی در نیفتد از درخت | بی قضا و حکم آن سلطان بخت |
| منہ سے لقمہ جائے نہ سوئے گلو | تا نہ لقمہ کو کہے حق ادخلوا | از دہان لقمہ نشد سوی گلو | تا نگوید لقمہ را حق کادخلوا |
| میل و رغبت آدمی کی باگ ہے | [illegible] | میل و رغبت کان زمام آدمی است | جنبش آن رام امر آن غنی است |
| فی زمین و آسمان میں اک ذرہ | کوئی ذرہ [illegible] | در زمین ہا و آسمان ہا ذرہ | پر نجنباند نگردد پرہ |
| جز قدیمی حکم جاری اسکے کے | شرح نہ ممکن ہے جلدی خوب ہے | جز بفرمان قدیم نافذش | شرح نتوان کرد و جلدی نیست خوش |

کاسه و برگ درختان را تمام | بی نهایت کی شود در نطق رام
اینقدر بشنو که چون کلی کار | می نگردد جز بامر کردگار
چون قضای حق رضای بنده شد | حکم او را بنده خواهنده شد
بی تکلف نی پی مزد و ثواب | بلکه طبع او چنین شد مستطاب
زندگی خود نخواهد بهر خود | نی پی ذوق حیات مستلذ
هر کجا امر قدم را مسلکیست | زندگی و مردگی پیشش یکیست
بهر یزدان میزید نی بهر گنج | بهر یزدان میمرد نی از خوف رنج
هست ایمانش برای خواست او | نی برای جنت و اشجار و جو
ترک کفرش هم برای حق بود | نی ز بیم آنکه در آتش شود
این چنین آمد ز اصل آن خوی او | نی ز ریاضت نی ز جست و جوی او
آنگهان خندد که او بیند رضا | همچو حلوای شکر او را قضا
بنده کش خوی و خلقت این بود | نی جهان بر امر و فرمانش رود
پس چرا لابه کند او یا دعا | که بگردان ای خداوند این قضا
مرگ او و مرگ فرزندان او | بهر حق پیشش چو حلوا در گلو
نزع فرزندان برای آن وفا | چون قطایف پیش شیخ بینوا
پس چرا گوید دعا الا مگر | در دعا بیند رضای دادگر
آن شفاعت وان دعا نز رحم خود | می کند آن بنده صاحب رشد
رحم خود را او همان دم سوخته است | که چراغ عشق حق افروخته است
دوزخ اوصاف او عشق است و او | سوخت مر اوصاف خود را مو بمو
هر طروقی این فروقی کی شناخت | جز دقوقی تا در این دولت بتاخت

جب نہ کہہ سکتا ہو کوئی تمام | بے نہایت کب ہو پابند کلام
اسقدر سن لو کہ جو کلی کاروبار | ہوتا کب ہے بجز حکم کردگار
جو قضا حق کی رضا بندہ کی ہو | چاہتا بندہ وہ ہے اسکے حکم کو
بے تکلف نے ثواب اور مزد کے لیے | بل طبیعت اسکی ہے ایسی مستطاب
زندگی چاہے نہ خود اپنے لیے | اور نہ ذوق زندگی اسکے واسطے
جس جگہ امر قدم کی راہ ہے | جینا مرنا اسکے آگے ایک ہے
واسطے حق کے جیے نہ بہر گنج | واسطے حق کے مرے نے بہر رنج
ہو ایمان خاص حق کے لیے | نے بہشت و نہر و باغ کے واسطے
ترک کفر اسکا ہو حق کے واسطے | اور نہیں از خوف دوزخ کے لیے
ایسی عادت ان کی ازل سے ہے | نے ریاضت اور نے تلاش سے
اس گھڑی خوش ہو جو وہ دیکھے رضا | مثل حلوے کے وہ سمجھے قضا
خود خصلت ایسی جس بندہ کی ہو | کیوں نہ عالم حکم پر اسکے چلے
کیوں خوشامد وہ کرے اور دعا | کہ خدا پھیر دے ایسی قضا
موت اسکی اسکے اولاد کی | واسطے حق کے ہے اسکو مٹھائی
نزع فرزندوں کی نزدیک اسکے ہے | جیسے قطایف پیش گدا کے ہے
پس وہ مانگے کس لیے حق سے دعا | پر دعا میں دیکھے اللہ کی رضا
وہ شفاعت وہ دعا نے رحم سے | اپنی کرتا ہے وہ بندہ جان کے
سوخت اپنا رحم کو اسدم کیا | کہ چراغ عشق حق روشن ہوا
عشق دوزخ اسکے اوصاف کو | جلا یا اوصاف اسکا مو بمو
جانا ہر سالک نے کب اس فرق کو | جسطرح جانا دقوقی نے اسکو

## قصه دقوقی رحمه الله تعالی و کراماتش

## قصہ دقوقی رحمہ اللہ تعالی اور کرامات انکی

آن دقوقی داشت خوش دیباجه | عاشق و صاحب کرامت خواجه
در زمین می شد چو مه بر آسمان | شب روان را گشته زو روشن روان
در مقامی مسکنی کم ساختی | کم دو روز اندر دهی انداختی

وہ دقوقی چہرہ زیبا رکھتا تھا | عاشق و صاحب کرامت اور اولیا
تھا زمین پر مثل ماہ آسمان | سالکوں کی ہوئی روشن اس سے جان
ہر مقام اور پردہ کم ٹھہرتا | گانوں میں دو دن کم رہتا

۹۵

یعنی محبت مکان کی مانع راہ سالک ہو یا فی الحال اسکے ہے فافہم ۱۲

| | | | |
|---|---|---|---|
| کہتا دو دن بھی جو گھر میں رہوں | عشق اس گھر کا مجھ میں پیدا ہو فزون | گفت در یک خانه گر باشم دو روز | عشق آن مسکن کند در من فروز |
| غرة المسکن احاذر یا فتی | انقلی یا نفس سافر للعلی | غرة المسکن احاذر یا فتی | انقلی یا نفس سافر للعلی |
| لا اعود خلق قلبی بالمکان | کی یکون خالصا فی الامتحان | لا اعود خلق قلبی بالمکان | کی یکون خالصا فی الامتحان |
| دن کو چلتا راستہ کو شب نماز | کہوتا تھا چشم شہ پر مثل باز | روز اندر سیر بد شب در نماز | چشم اندر شاه باز او همچو باز |
| خلق سے تارک تھا نہ بدخوئی سے | مرد و زن سے تھا جدا نہ دوئی سے | منقطع از خلق نه از بدخوی | منفرد از مرد و زن نه از دوی |
| خلق پر مشفق و نافع مثل آب | تھا شفیع اور اسکی دعا تھی مستجاب | مشفقی بر خلق نافع همچو آب | خوش شفیعی و دعااش مستجاب |
| نیک و بد پر مہربان تھا اور سے | ماں سے بہتر زیادہ اور باپ سے | نیک و بد را مهربان و مستقر | بهتر از مادر شهی‌تر از پدر |
| بولے پیغمبر کہ میں اے بشر | ہوں شفیق و مہربان جیوں پدر | گفت پیغمبر شما را ای مهان | چون پدر هستم شفیق و مهربان |
| اس لیے کہ سب ہو اجزا تم مرے | تم جدا جز کو کرتے کل سے کس لیے | زان سبب که جمله اجزای منید | جزو را از کل چرا بر می‌کنید |
| جز جو کل سے جدا بیکار ہو | عضو تن سے جو کٹے مردار ہو | جزو از کل قطع شد بیکار شد | عضو از تن قطع شد مردار شد |
| جب تلک کل سے نہ پھر جا کر ملے | مردہ ہے وہ اور نہ خبر ہو جان کی | تا نپیوندد به کل بار دگر | مرده باشد نبودش از جان خبر |
| گر ہلے تو کچھ نہ اسکی ہے سند | گر ہلا ہو کہ عضو ہے تازہ کٹا | ور بجنبد نیست آن را خود سند | عضو نو ببریده هم جنبش کند |
| جز وہ اس کل سے کٹے ہو کر جدا | یہ نہ وہ کل ہے کہ ناقص ہو بھلا | جزو ازین کل گر برد یکسو رود | این نه آن کلست کو ناقص شود |
| قطع اور وصل اسکے میں ہو نہ قال | چیز ناقص کو کہا بہر مثال | قطع و وصل او نیاید در مقال | چیز ناقص گفته شد بهر مثال |

## پھر پھر جانا طرف قصہ دقوقی علیہ الرحمۃ کے

## باز گشتن به قصهٔ دقوقی رحمة الله علیه

| | | | |
|---|---|---|---|
| کہا مثل میں شیر علی کو کہ دیا | شیر مثل اسکے نہو گو کہ کہا | مر علی را بر مثالی شیر خواند | شیر مثل او نباشد گرچه راند |
| چھوڑ تو فرق و مثال و مثل کو | اور پھر قصہ دقوقی کا کہو | از مثال و مثل و فرق آن بران | جانب قصهٔ دقوقی ای جوان |
| کہ وہ فتوی میں امام خلق تھا | اور تقوی میں فرشتے سے سوا | آنکه در فتوی امام خلق بود | گوی تقوی از فرشته می‌ربود |
| ماہ کو تھا سیر میں وہ مات کرتا | رشک کرتا دین دینداری پر | آنکه اندر سیر مه را مات کرد | هم ز دینداری او دین رشک خورد |
| باوجود اس تقوی کے سدا | رہتا تھا طالب خاصان خدا | با چنین تقوی و اوراد و قیام | طالب خاص خدا بودی مدام |
| تھی سفر میں بڑی اسکی مراد | کہ کوئی ہم خاص حق ہووے شاد | در سفر معظم مرادش آن بدی | که دمی بر بندهٔ خاصی زدی |
| یہ دعا کرتا جو چلتا تھا راہ | کہ ملا خاصوں سے مجکو ای اله | این همی گفتی چو می‌رفتی به راه | کن قرین خاصگانم ای اله |
| یا رب انکو جانتا ہے دل مرا | جان رہے انکا میں بندہ ہوا | یا رب آنها را که بشناسد دلم | بنده و بسته میانم و سلم |
| جنکو نے پہچانوں ای یزدان جان | کر تو مجھ نا آشنا پر مہربان | وانکه نشناسم تو ای یزدان جان | بر من محجوب‌شان کن مهربان |

[illegible]

| | |
|---|---|
| کیسا یہ عشق اور کیسی تشنگی | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| حرص اندر عشق تو فخر است و جاه | حرص اندر غیر تو ننگ و تباه |
| شهوت و حرص نران بیشی بود | و آن حیزان ننگ و بدرویشی بود |
| حرص مردان از ره پیشی بود | در مخنث حرص سوی پس رود |
| آن یکی حرص از کمال مردی است | و آن دگر حرص افتضاح و سردی است |
| آه سری هست اینجا بس نهان | که سوی خضری شود موسی دوان |
| همچو مستسقی کز آبش سیر نیست | بر هر آنچه یافتی بالله مه‌ایست |
| بی‌نهایت حضرت است این بارگاه | صدر را بگذار صدر توست راه |

## اسرار ... موسی کا خضر سے باوجود کمال نبوت ...

## سر طلب کردن موسی علیه السلام خضر را با کمال نبوت

| | |
|---|---|
| از کلیم حق بیاموز ای کریم | بین چه می‌گوید ز مشتاقی کلیم |
| با چنین جاه و چنین پیغمبری | طالب خضرم ز خودبینی بری |
| موسیا تو قوم خود را هشته‌ای | در پی نیکی سرگشته‌ای |
| کیقبادی رسته از خوف و رجا | چند گردی چند جویی تا کجا |
| آن تو با توست و تو واقف بر این | آسمانا چند پیمایی زمین |
| گفت موسی این ملامت کم کنید | آفتاب و ماه را ره کم زنید |
| می‌روم تا مجمع البحرین من | تا شوم مصحوب سلطان زمن |
| اجعل الخضر لامری سببا | ذلک او امضی و اسری حقبا |
| سال‌ها پرم به پر و بال‌ها | سال‌ها چه بود هزاران سال‌ها |
| می‌روم یعنی نمی‌ارزد بدان | عشق جانان کم مدان از عشق نان |
| این سخن پایان ندارد ای عمو | داستان آن دقوقی بازگو |

| | |
|---|---|
| داستان اس دقوقی کی کہو | [illegible] |

[illegible]

[illegible]

## پہنچنا حضرت دقوقی علیہ الرحمۃ کا | بازگشتن به قصهٔ دقوقی علیه الرحمة

| | |
|---|---|
| آن دقوقی رحمة الله علیه | گفت سافرت مدی فی خافقیه |
| سالها رفتم سفر از عشق ماه | بی‌خبر از راه و حیران در اله |
| پا برهنه می‌روی بر خار و سنگ | گفت من حیرانم و بی‌خویش و دنگ |
| تو مبین این پایها را بر زمین | زانکه بر دل می‌رود عاشق یقین |
| از ره و منزل ز کوتاه و دراز | دل چه داند کوست مست دلنواز |
| آن دراز و کوته اوصاف تن است | رفتن ارواح دیگر رفتن است |
| تو سفر کردی ز نطفه تا به عقل | نی به گامی بود و منزل نی به نقل |
| سیر جان بی‌چون بود در دور و دیر | جسم ما از جان بیاموزد سیر |
| سیر جسمانه رها کرد او کنون | می‌رود بی‌چون نهان در شکل چون |
| گفت روزی می‌شدم مشتاق وار | تا ببینم در بشر انوار یار |
| تا ببینم قلزمی در قطره‌ای | آفتابی درج اندر ذره‌ای |

| | |
|---|---|
| وہ دقوقی رحمۃ اللہ علیہ | بولا سافرت مدۃ فی خافقیہ |
| عشق میں ماہ کے برسوں سفر [illegible] | میں حیران اور راہ سے بے خبر |
| پا برہنہ [illegible] | بولا میں حیران [illegible] |
| تم نہ دیکھو [illegible] | کیونکہ دل پر چلتا ہے عاشق [illegible] |
| راہ و منزل [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] مشتاق وار | تا کہ دیکھوں [illegible] |
| [illegible] | اور [illegible] ذرہ میں [illegible] |

## دیکھنا سات شمع کی صورت کی کنارۂ دریا پر | نمودن مثال هفت شمع در ساحل

| | |
|---|---|
| چون رسیدم سوی یک ساحل بگام | بود بیگه گشته روز و وقت شام |
| هفت شمع از دور دیدم ناگهان | اندر آن ساحل شتابیدم بدان |
| نور شعلهٔ هر یکی شمعی از آن | بر شده خوش تا عنان آسمان |
| خیره گشتم خیرگی هم خیره گشت | موج حیرت عقل را از سر گذشت |
| این چگونه شمعها افروختست | کین دو دیده خلق از اینها دوختست |
| خلق جویان چراغی گشته بود | پیش آن شمعی که بر مه می‌فزود |
| چشم بندی بد عجب بر دیده‌ها | بندشان می‌کرد یهدی من یشا |
| باز می‌دیدم که می‌شد هفت یک | می‌شکافد نور او جیب فلک |

| | |
|---|---|
| [illegible] | [illegible] اور وقت [illegible] |
| [illegible] | اس کنارے پر چلا میں [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | موج حیرت عقل [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | شمع [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | آسمان تک [illegible] |

## ہو جانا ان سات شمع کا بصورت ایک شمع کے | شدن آن هفت شمع بر مثال یک شمع

[illegible]

[illegible]

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | | [illegible] | | |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | | [illegible] | | |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | | [illegible] | | |

[illegible]

[illegible]

[illegible]

| | |
|---|---|
| یہ قرابت پر عجب شگفت کہ سب | اسطرح کہ جانتے خود کو [illegible] |
| انبیا کی جان گمان میں گئی | اشقیا کی منکری جو پڑ گئی |
| جاءهم بعد التشکک نصرنا | ترک کر ان کو درخت جان پہ آ |
| کھا اور دے ان کو کہ ہے روزی [illegible] | ہر دم و ہر لحظہ ہے جادوگری |
| خلق کہتی تھی کہ کیا آواز ہے | خالی صحرا ہے [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | یا بیابان ہے [illegible] |
| اے عجب [illegible] | [illegible] |
| مشکل [illegible] | [illegible] |
| ان تنازع [illegible] احمد کو تعجب | [illegible] |
| اس عجب سے اس عجب تک فرق ہے | کیا کرے گا دیکھیے سلطان [illegible] |
| اے دقوقی جا اگر تو اور رہ خموش | کب تلک کہتا ہے یاں قحط گوش |

| | |
|---|---|
| این قرابت خلق چه شگفت کز سبا | این بود که تو [illegible] |
| در گمان افتاد جان انبیا | ز اتفاق منکری اشقیا |
| جاءهم بعد التشکک نصرنا | ترک شان گو بر درخت [illegible] |
| می‌خور و می‌ده بدان کش روزی است | هر دم و هر لحظه سحرآموز [illegible] |
| خلق گویان ای عجب این بانگ چیست | چونکه صحرا از درخت و بر تهی است |
| گیج گشتیم از دم سوداییان | که بنزدیک شما باغ است و خوان |
| چشم می‌مالیم اینجا باغ نیست | یا بیابانی است یا مشکل رهی است |
| ای عجب چندین دراز این ماجرا | چون بود بیهوده ور خود هست خطا |
| من همی گویم چو ایشان ای عجب | این چنین مهری چرا زد صنع رب |
| زین تنازعها محمد در عجب | در تعجب نیز مانده بولهب |
| زین عجب تا آن عجب فرقیست ژرف | تا چه خواهد کرد سلطان شگرف |
| ای دقوقی تیزتر رو هین خموش | چند گویی چند چون قحط گوش |

## ایک درخت ہونا اون سات درختوں کا بیچ نظر اسکے

## یک درخت شدن آن هفت درخت در نظر او

| | |
|---|---|
| بولا بڑھا آگے میں تھا نیک بخت | [illegible] سات جملہ ایک درخت |
| سات ہوتا ایک ہر دم [illegible] | [illegible] |
| [illegible] درختوں [illegible] | [illegible] |
| اک درخت آگے ہوا مثل امام | اور [illegible] قیام |
| وہ قیام اور رکوع اور [illegible] | [illegible] |
| یاد آیا قول حق کا اس زمان | بولا والنجم والشجر یسجدان |
| ان درختوں کا نہ زانو ہے نہ کمر | [illegible] |
| آیا الہام خدا [illegible] | [illegible] |

| | |
|---|---|
| گفت راندم پیشتر من نیکبخت | باز شد آن هفت جمله یک درخت |
| هفت می‌شد فرد می‌شد هر دمی | من چسان می‌گشتم از حیرت همی |
| بعد از آن دیدم درختان در نماز | صف کشیده چون جماعت کرده ساز |
| یک درخت از پیش مانند امام | دیگران اندر پس او در قیام |
| آن قیام و آن رکوع و آن سجود | از درختان بس شگفتم می‌نمود |
| یاد کردم قول حق را آن زمان | گفت والنجم و شجر را یسجدان |
| این درختان را نه زانو نه میان | این چه ترتیب نماز است آنچنان |
| آمد الهام خدا کای بافروز | می‌عجب داری ز کار ما هنوز |

## سات مرد ہونا ان سات درختوں کا

## هفت مرد شدن آن هفت درخت

| | |
|---|---|
| [illegible] سات مرد [illegible] | [illegible] قعدہ میں خدا [illegible] |
| بعد دیرگه گشته آنها هفت مرد | جمله در قعده پی یزدان فرد |

[illegible]

پس شنیدم ماجرای آن هفت ارسلان | تا کیا شد و چه وارند از جهان
چون بدیشان آمد آن مسکین بره | کرد او ایشان را سلام از انتباه
قوم گفتندش جواب آن سلام | ای دقوقی فخر و تاج کرام
گفتم آخر چون مرا بشناختید | پیش از این بر من نظر ننداختید
از ضمیر من چه بشناسند رود | یک دگر را بنگرید از فر و دود
با تبسم وا نمودند ای جان عزیز | چون بپوشیده است [illegible]
بر دلی کو در تحیر با خداست | کی شود پوشیده راز چپ و راست
گفتم ار سوی حقایق [illegible] | چون ز اسم و حرف [illegible]
گفت اگر اسمی شود غیب از ولی | آن ز استغراق دان نز جاهلی
بعد از آن گفتند ما را آرزوست | اقتدا کردن بتو ای پاک دوست
گفتم آری لیک یکساعت که من | مشکلاتی دارم از دور زمن
تا شود آن حل بصحبتهای پاک | که بصحبت روید انگور از خاک
دانهٔ پرمغز با خاک دژم | خلوتی و صحبتی کرد از کرم
خویشتن در خاک کلی محو کرد | تا نماندش رنگ و بو و سرخ و زرد
از پس آن محو قبض او نماند | پر گشاد و بسط شد مرکب براند
پیش اصل خویش چون بی‌خویش شد | رفت صورت جلوهٔ معنیش شد
سر چنین کردند هین فرمان تراست | تف دل از سر چنین کرد از خداست
ساعتی با آن گروه مجتبی | چون مراقب گشتم و از خود جدا
هم در آن ساعت ز ساعت رست جان | زانکه ساعت پیر گرداند جوان
جمله تلوینها ز ساعت خاسته است | رست از تلوین که از ساعت برست
چون ز ساعت ساعتی بیرون شوی | چون نماند محرم بیچون شوی
ساعت از بی‌ساعتی آگاه نیست | زانکه آنسو جز تحیر راه نیست
هر نفر را بر طویله خاص او | بسته اند اندر جهان جستجو
منتصب بر هر طویله رایضی | جز بدستوری نیاید رافضی
از هوس گر از طویله بگسلد | در طویلهٔ دیگران سر در کشد

آخر جاتا ہوں کہ وہ ساتوں جوان | ہوں میں کیا رکھتے آثار جہان
پاس انکے راہ سے جو میں گیا | اور سلام انکو ادب سے کیا
بس مجھ کو جواب اس قوم نے | اے دقوقی فخر اہل فقر کے
بولا آخر کیسے پہچانا مجھے | پہلے تم نے تو نہ دیکھا تھا مجھے
بس ضمیر دل سے [illegible] | دیکھا اک دوسرے کی سمت کو
پھر دیا مجھ کو جواب ہر ایک نے | [illegible]
ایسے دل پر جو تحیر حق سے ہے | کب ہوں مخفی راز [illegible]
بولا میں کہ تم حقائق سے [illegible] | [illegible]
بولے گر غائب ہی ہے اسم [illegible] | ہو وہ استغراق سے نے جہل سے
بعد اسکے بولے ہمیں ہے آرزو | اقتدا تیری کریں اے پاک تو
بولا میں سچ ہے ولیکن اک گھڑی | کہ مجھے مشکل ہیں عالم سے اجی
تا وہ حل ہوجاویں [illegible] | [illegible] صحبت سے [illegible]
دانہ پرمغز کو جو خاک نے | صحبت اپنا کیا [illegible]
محو خود کو خاک میں بالکل کیا | رنگ بو سے اسکے نے باقی رہا
محویت سے قبض نے آسکا رہا | کھل گیا اور [illegible]
آگے اصل اپنی کے جو بیخود ہوا | چھوٹا صورت سے وہ اور معنی [illegible]
سر ملا کر کے کہا سچ ہے اجی | [illegible]
اس گروہ کے ساتھ اک ساعت [illegible] | [illegible] خود سے جدا
چھوٹی اس ساعت میں [illegible] | کیونکہ ساعت بوڑھا کرتی ہے [illegible]
ہوتی تلوین ہے [illegible] | [illegible]
جو تو اک ساعت جدا ساعت [illegible] | [illegible]
ساعت [illegible] ساعتی سے بے خبر | کیونکہ جز حیرت نہ وہاں گذر
ہر نفر کو ہر طویلہ خاص ہے | عالم تالاش میں باندھا [illegible]
ہر طویلہ میں ہے اک چابک سوار | بے اجازت [illegible] کوئی کار
گر ہوس سے اک طویلہ سے وہ جا | دوسرے [illegible] طویلہ [illegible]

[illegible]

[illegible] ۱۲ (۳۰۹۳)

ورنه ماهان خفیان بس قوت ور / حافظان را گر نه بینی ای عیار
اختیارت را ببین بی‌اختیار / اختیاری می‌کنی و دست و پا
بر گشاده پس چرا حبسی چرا / روی در انکار حافظ برده
نام تهدیدات نفسش کرده

اس کی نگہبانی و رحمت جاری آن / پاک قدرا اگر کسے دیکھی کہ کیچ اسے
نگہبانوں کو نہ دیکھا ہو یار / اختیار اپنے کو دیکھ بے اختیار
اختیار ہی جتاتا ہے تو ہے / ہاتھ پاؤں کھول قیدی کیسے
سر انکار ہے حافظ انکار کیا / نفس کی تہدید نام اسکا کیا

## پیش رفتن دقوقی بامامت آن قوم

## آگے بڑھنا دقوقی کا اور امامت اس قوم کی

این سخن پایان ندارد تیز رو / هین نماز آمد دقوقی پیش شو
ای یگانه هین دوگانه در گزار / تا مزین گردد از تو روزگار
ای امام چشم روشن در صلا / چشم روشن باید اندر پیشوا
در شریعت هست مکروه ای کیا / در امامت پیش کردن کور را
گرچه حافظ باشد و چست و فقیه / چشم روشن به اگر باشد سفیه
کور را پرهیز نبود از قذر / چشم باشد اصل پرهیز و حذر
او پلیدی را نبیند در عبور / هیچ مؤمن را مبادا چشم کور
کور ظاهر در نجاست ظاهرست / کور باطن در نجاسات سرست
این نجاست ظاهر از آبی رود / وان نجاست باطنی افزون شود
جز بآب چشم نتوان شستن آن / چون نجاسات بواطن شد عیان
چون که کافر را نجس خواندست حق / آن نجاست نیست بر ظاهر ورق
ظاهر کافر ملوث نیست زین / آن نجاست هست در خلق و کین
این نجاست بویش آید بیست گام / وان نجاست بویش از ری تا بشام
بلکه بویش آسمانها بر رود / بر دماغ حور و رضوان بر شود
آنچه می‌گویم بقدر فهم تست / مردم اندر حسرت فهم درست
فهم آبست و وجود تن سبو / چون سبو بشکست ریزد آب ازو
این سبو را پنج سوراخست ژرف / اندرو نه آب ماند خود نه برف
امر غضوا غضة ابصارکم / هم شنیدی راست ننهادی قدم
از دهانت نطق فهمت را برد / گوش چون ریگست فهمت را خورد

یہ سخن ہے بے انتہا جلدی چلو / اے دقوقی پڑھ نماز آگے ہو
اے یگانہ اس دوگانہ کو پڑھ / تا کہ رونق زمانہ تجھ سے ہو
اے امام چشم روشن پیشوا / چشم روشن ہونا ہے پیشوا
ہے شریعت میں یہ مکروہ اے روا / آگے اندھا ہو امامت میں کرا
گرچہ حافظ ہو و عالم ہو وہ / چشم روشن خوب گر نادان ہو
ہے نجاست سے کوری اندھا کو / اور چشم کی فقط پرہیز آنکھ سے
ناپاکی اسکو دکھائی دے نہیں / کیونکہ فعل و قول ہر اندھا وہ
ظاہر اندھے ہیں نجاست ظاہر / باطن اندھے ہیں نجاست باطنی
جاتے پانی سے نجاست ظاہری / اور زیادہ ہو نجاست باطنی
آنسو بغیر دھلے وہ کہ پانی سوا / جو نجاست باطنی ہیں ہو جدا
جب کہ کافر کو نجس فرمایا خدا / یہ نجاست ظاہری ہے نہیں ذرا
ظاہر کافر کا نہیں ہے نجس / اس کی اخلاق میں ہے لیکن
اس نجاست کی بو بیس گام / اس نجاست کی بو تا روم و شام
بلکہ جاتی آسمان پر اسکی بو / ہو دماغ حور اور رضوان کو
کہتا ہوں میں کہ لائق ہے ترے / میں حسرت ہیں بجا فہم کی
فہم پانی اور مٹکا جسم ہے / ٹوٹے جو مٹکا تو پانی گرے
پانچ ہیں سوراخ اس مٹکے میں / نہ رہے پانی اسکے بیچ نہ برف
امر غضوا غضة ابصارکم / سن چکا رکھا نہیں ثابت قدم
منہ سے تیرے لے جاتی ہے فہم کو / کان مثل ریگ کے کھاتا فہم کو

[illegible]

(۱۷۸۱) [illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| دو سہ سوراخ ایسے ہیں پر | گو ہیں پانی فہم کا مخفی ہو جیسا | ہیچ سوراخ است و گر ریزد | کہ گشاید آب فہم مضمرت |
| پانی دریا سے تو گر باہر ہے | بے عوض اس بحر کو تو ہر کہے | گر زند را آب را بیرون کنی | بے عوض آن بحر را بیرون کند |
| بے کلمہ ہے ورنہ کہتا حال کو | خیال ہوتے ہو نچی فال کو | لیک گہہ است این سخن حال را | در قال العوض را و ابدال را |
| دہ عوض اور وہ بدل کسکا ہے | خرچ کے ابر آتے ہیں کیسں ہے | کان عوض ہا آمد از بحر را | از کجا آید چہ بہ جنس سرما |
| جانور صحرا وہ پیتے اس سے ہیں | ابر بھی باہر سے اسکو پیتے ہیں | صد ہزاران جانور زو میخورند | ابرہا ہم از برونش میبرند |
| پھر وہ دریا عوض اسکے لیتے ہیں | کان حق کے خاص آگاہی سے ہیں | باز دریا آن عوضہا میکشد | ز کجا دانند اصحاب رشد |
| چاہا قصہ کو شروع میں نے کیا | تا تمام ہو سکی مدت پہ یہ سہا | قصہ ہا آغاز کردیم از شتاب | ماند بی مخلص درون این کتاب |
| اے ضیاء الحق حسام الدین بیا | لے فلک کا عنصر ہے تجہ سا شہ جنا | اے ضیاء الحق حسام الدین راد | کہ فلک و ارکان چو تو شاہی نزاد |
| اے تو نادر آیا دل اور جانمیں | اے مجمل بس تجہ سے دل اور جانہ | تو بنادر آمدی در جان و دل | اے دل و جان از قدوم تو خجل |
| کی بہت قوم گذشتہ کی ثنا | قصد میرا لیے بس تو ہی تو تھا | چند کردم مدح قوم ما مضی | قصد من زانہا تو بودی ز اقتضا |
| اپنا گھر پہچانتی ہے خود دعا | نام پہ جسکے تو چاہے کر ثنا | خانہ خود را شناسد خود دعا | تو بنام ہر کہ خواہی کن ثنا |
| ہیچ بیچا کی چھپانے کیلئے | ہیں یہ کہاوت مثل اللہ لیے | بہر کتمان مدیح از نامحل | حق نہادست این حکایات و مثل |
| تو ثنا گرچہ خجل تجہ سے ہوئی | پر قبول اللہ کرے وہ سعی بھی | گرچہ آن مدح از تو ہم آمد خجل | لیک بپذیرد خدا جہد المقل |
| کرتا ہے اللہ شکستہ کو قبول | گر کرن آ اسطرح ہی تو دل | حق پذیرد کسرہ دارد معاف | کز دو دیدہ کور دو قطرہ کفاف |
| مرغ کو الہام سے ہے آگہی | ہیچ مجمل کا ہے جو اس خوش نام کی | مرغ و ماہی داند آن ابہام را | کہ ستودم مجمل این خوش نام را |
| آہ کم تا حسود اسپر کرے | تا خیال اسکا نہ کاسہ کو بہت | تا برو آہ حسودان کم وزد | تا خیالش را بدندان کم گزد |
| کب خیال اسکو حسود لیوے ملے | طوطی کا بچہ رہنے جو بیٹھ ہیں | خود خیالش را کجا یابد حسود | در وثاق موش طوطی کی غنود |
| کر وسیلہ سے ہون اسکے وہ خیال | بال ہر دو کا ہے اسکی بے ہلال | آن خیال او بود از احتیال | موی ابروی ویست آن نہ ہلال |

آگے پڑھنا دقوقی کا واسطے امامت اس قوم عیسی کے — پیش رفتن دقوقی با امامت آن قوم

| | | | |
|---|---|---|---|
| پڑھ کے پانچ اور ساتھ سا | ہیں کہوں لکھ تو دقوقی اب پڑہا | پنج گویم بر دون از پنج و ہشت | پس دقوقی آن دقوقی پیش رفت |
| ہیں تحیات و سلام الصالحین | مدح جملہ انبیا ہے کہ یقین | در تحیات و سلام الصالحین | مدح جملہ انبیا آمد عجین |
| ہے شمال اسطرح ہیں یہ | اک لگن ہیں جیسے کوزہ وہ ہیں | مدحہا شد جملگی آمیختہ | کوزہ ہا در یک لگن در ریختہ |
| لیکہ ممدوح خود ہیں جو ایک ہیں | کل نیا ہیں اس لیے اک ذات ہے جو | زانکہ خود ممدوح جز یک بیش نیست | کیشہا زین روی جز یک کیش نیست |
| ہیچ ہر اک نور حق ہیں جا ہے ہے | عاریت بس بلکہ ہر اور جسم پہ | زانکہ ہر مدحے بنور حق رود | بر صور و اشخاص عاریت بود |

[illegible]

باقی حال آگے ہے [illegible]

پیچیدہ ہیں جو بے حق کے کب کہیں / پر پھیرے اپنی گمراہی پر ہمیں
نور ہے جیسے طرح دیوار پہ / رابطہ اس نور کو دیوار ہے
نور اپنی اصل سے جو چھپ گئے / گمرہی مہ کی ہو گم سے ہیچ ہو
یا کہ عکس ماہ جو پانی میں دیکھے / جھک کے سجدہ ہی پڑا اسکی کرے
ماہ کا مدّاح حقیقت میں وہ ہو / جہل سے گو عکس کی مدح کرے
مدح مہ کو چاہئے نے عکس کو / کفر ہو جو دھوکا کھایا اسنے وہ
یہیں شقاوت سے وہ گمرہ ہو گیا / ماہ اوپر تھا وہ نیچے سمجھا تھا
خلق ان بتوں سے پریشان ہو گئی / بار ہے شہوت سے پشیمان ہو گئی
کیونکہ شہوت ہی خیالوں میں اٹھی / اور حقیقت سے وہ دور از بس پڑی
مثل پر رغبت خیالوں سے تجھے / تا تو اس پر سے حقیقت تک اڑے
پوری ہوتی شہوت تو پر گرا / پاؤں ٹوٹا تو خیالوں سے چھٹا
چھوڑ مت شہوت پر کا ہو تو پاسبان / تا کہ پر رغبت لے سوے جنان
خلق جانے ہے کہ عشرت ہیچ ہا / ان خیالوں میں وہ پر سے توڑتا
قرضدار اس شرح نکتہ کا ہوا / دے تو فرصت مفلسی سے چپ ہوا
پھر میں لوٹا جو ہوا قصہ دراز / وقت اور خلق ہے در پے نماز

هر چه جز مستی ... گشتند / لیک بر چه پشت ... گره می‌شوند
همچو نوری تافته بر حائطی / حائط آن انوار را چون رابطی
لاجرم چون سایه سوی اصل راند / ضال مه گم کرد و ز استایش بماند
یا چو عکس ماهی وا نمود / سجده در کرد و آن را می‌ستود
در حقیقت پادشاه ماست او / گر چه جهل او به عکسش کرد رو
مدح او مر راست بی آن عکس را / کفر شد آن چون غلط شد ماجرا
کز شقاوت گشت گمره آن دلیر / مه به بالا بود و آن پنداشت زیر
زین بتان خلقان پریشان می‌شوند / شهوتی رانده پشیمان می‌شوند
زانکه شهوت با خیالی رانده‌اند / وز حقیقت دورتر وا مانده‌اند
با خیالی میل تو چون پر بود / تا بدان پر بر حقیقت بر شود
چون براندی شهوتی پرت بریخت / لنگ گشتی وان خیال از تو گریخت
پر نگه دار و چنین شهوت مران / تا پر میلت برد سوی جنان
خلق پندارند عشرت می‌کنند / بر خیالی پر خود بر می‌کنند
وامدار شرح این نکته شدم / مهلتم ده معسرم زان تن زدم
بازگردم زانکه قصه شد دراز / وقت تنگ و خلق در پی نماز

## مقتدی ہونا قوم کا پیچھے دقوقی کے

## اقتدا کردن قوم از پس دقوقی

پیش امام انکا دقوقی تب ہوا / مثل اطلس قوم اور وہ نقش تھا
باندھی کرسی کی انھوں نے اقتدا / پیچھے اس شہ کے کہ تھا وہ مقتدا
جبکہ وہ تکبیر سے باہم ملے / باہر اس عالم سے جوں قرباں ہوئے
معنی تکبیر یہ ہیں اے امام / اے خدا قربان ہم تجھ پہ ہیں تمام
وقت ذبح الله اکبر تو کرے / ایسے تو مارے ہیں نفس کے
کہہ تو الله اکبر و اس شوم کا / کاٹ سر تا جان غم سے ہو رہا
تن ہے جوں اسمعیل جاں مثل خلیل / جان کی تکبیر تن پر اے جلیل
جسم شہوت سے ہوا اندر نماز / کشتہ بسم الله سے اور بے نیاز

پیش در شد آن دقوقی در نماز / قوم همچون اطلس آمد او طراز
اقتدا کردند آن شاهان قطار / در پی آن مقتدای نامدار
چونکه با تکبیرها مقرون شدند / همچو قربان از جهان بیرون شدند
معنی تکبیر اینست ای امیم / کای خدا پیش تو ما قربان شدیم
وقت ذبح الله اکبر می‌کنی / همچنین در ذبح نفس کشتنی
گوی الله اکبر و این شوم را / سر ببر تا وا رهد جان از فنا
تن چو اسمعیل و جان همچون خلیل / کرد جان تکبیر بر جسم نبیل
گشته کشته تن ز شهوتها و آز / شد به بسم الله بسمل در نماز

چون قیامت پیش حق صفها زده | در حساب و در مناجات آمده
ایستاده پیش یزدان اشک ریز | بر مثال راست خیز رستخیز
حق همی گوید چه آوردی مرا | اندرین مهلت که دادم من ترا
عمر خود را در چه پایان برده | قوت و قوت در چه فانی کرده
گوهر دیده کجا فرسوده | پنج حس را در کجا پالوده
گوش و چشم و هوش و گوهرهای عرش | خرج کردی چه خریدی تو ز فرش
دست و پا دادمت چون بیل و کلند | من ببخشیدم ز خود آن کی شدند
همچنین پیغامهای دردگین | صد هزاران آید از یزدان پاک
در قیام این گفتها دارد رجوع | وز خجالت شد دوتا اندر رکوع
قوت استادن از خجلت نماند | در رکوع از شرم تسبیحی بخواند
باز فرمان می رسد بردار سر | از رکوع و پاسخ حق بر شمر
سر برآرد از رکوع آن شرمسار | باز اندر رو فتد آن خام کار
باز فرمان آیدش بردار سر | از سجود و وا ده از کرده خبر
سر برآرد او دگر ره شرمسار | اندر افتد باز در رو همچو مار
باز گوید سر برآر و باز گو | که بخواهم جست از تو مو به مو
از ره دیگر بیاید سهم حق | از ره ... یزدان در آید
چون خطاب آید دگر باره که هین | تا چه کردی ... بالین ...
قوت پا ایستادن نبودش | که خطاب هیبتی بر جان زدش
پس نشیند قعده زان بار گران | حضرتش گوید سخن گو با بیان
نعمتت دادم بگو شکرت چه بود | دادمت سرمایه هین بنمای سود
چون ندارد سرمایه بود او را سود | شافعی خواهد که آرد عذر زود

اور مناجات و حساب ہو رہا ہو ...
... ور قیامت میں کھڑا ...
اتنی مہلت میں کہ دی ...
قوت و قوت ... فانی کیا
پانچ حس کو ... کیا
خرچ کر کے کیا خریدہ فرش سے
... بخشے ... خود ...
... یزدان پاک
اور خجالت سے رکوع میں ...
... شرم سے تسبیح ...
... کو جواب ...
... انجام کار
... تو ...
... شرمسار ...
... جان کو ...
... کیا ... ہو ...

## بیان اشارهٔ سلام سوی دست راست در قیامت از هیبت محاسبهٔ حق تعالی و از انبیا استمداد و شفاعت جستن

## بیان اشارہ سلام کا طرف داہنے ہاتھ کے قیامت میں ہیبت محاسبۂ حق سے اور انبیا سے مدد و شفاعت کا چاہنا

رو به دست راست آرد در سلام | سوی جان انبیا و آن کرام

منہ سلام اندر داہنے ہاتھ کے | انبیا کی ... کی جانب کرو

| | | | |
|---|---|---|---|
| هست در دل مانده اش یا کلیم | پیشتر ای شاه شاهان شفا کار ندیم | کہ یہ عاجز مبتلا ہے جان کو | یعنی اے شاہ جو شفاعت تم کرو |
| چاره آنجا بود و دست افزار زفت | انبیا گویند روز چاره رفت | چارہ وہاں تھا اور دوا کا تھا | انبیا کہتے ہیں کہ چارہ رہا |
| ترک ما گو خون ما اندر مشو | مرغ بی هنگامی ای بدبخت رو | چھوڑ ہم کو خون ہمارا اب نہ کھا | مرغ بے ہنگام تو بد بخت جا |
| در تبار و خویش گوییدش که خپ | رو بگردان و مشنو ای دست چپ | اپنے خویش یعنی کہیں جا مت بکو | پھیر منہ اپنا جانب الٹی ہاتھ کو |
| تا کنون ای خواجه چه دست آید یار | بی ز اندیشش تو یا کرده کار | آج تک کیوں تو نے خواجہ ہو کر … | یہ جو بیچاروں کا حق ہے کہ … |
| جان آن بیچاره دل صد پاره شد | نی زمین ماند نی آن چاره شد | جان گئی اس عاجز کی مایوسی سے | آوے مرد وہ فراد و مصر بیچ عشق کی |
| پس برآرد هر دو دست اندر دعا | از همه نومید گردد آن دعا | بس اٹھا کے ہاتھ دونوں کو دعا | سب سے ہو کر مایوس عاجزیں … |
| اول و آخر تویی و منتها | کز همه نومید گشتم ای خدا | اول و آخر ہے تو اور انتہا | کہ اے خدا سب سے ناامید ہوں |
| گر دو آواز جبل آن … | هست امید که عنایت در رسد | اس کا … ہو عیاں | ہے امید ایسا کہ عنایت ہو عیاں |
| تا بدانی کاین بخواهد شد یقین | در نماز این خوش اشارتها ببین | اور یقین کر ایسا ہو گا حشر کو | یہ نماز اشارے دیکھ تو |
| سر مزن چون مرغ بی تعظیم و ساز | بچه بیرون آر از بیضهٔ نماز | مرغ سا بن تعظیم … | بچہ بیضہ نماز سے نکال یار |

## شنیدن دقوقی در میان نماز افغان آن کشتی که غرق خواست شدن

## سننا دقوقی کا نماز میں فریاد اس کشتی کی جو غرق ہونے کو تھی

| | | | |
|---|---|---|---|
| اندر آن ساحل درآمد در نماز | آن دقوقی در امامت کرد ساز | اس کنارہ پر پڑھتا نماز | دقوقی نے امامت پائی … |
| اینت زیبا قوم و بگزیده امام | و آن جماعت در پی او در قیام | ہے جماعت … اور عجب انکا امام | اس کے پیچھے اس جماعت کا قیام |
| چون شنید از سوی دریا داد داد | ناگهان چشمش سوی دریا فتاد | ہو سنی آواز بس فریاد کی | ناگہاں آنکھ اسکی دریا پر پڑی |
| در قضا و در بلا و زشتیی | در میان موج دید او کشتیی | اور بلا میں اور قضا میں … | اس نے دیکھا بیچ موجوں کشتی پڑی |
| این سه تاریکی و از غرقاب بیم | هم شب و هم ابر و هم موج عظیم | تین تاریکی و ڈر ہے غرق کی | رات تھی اور ابر تھا اور موج تھی |
| موجها آشوفت اندر چپ و راست | تند بادی همچو عزرائیل خاست | کر دیا موجوں کو ابتر … | تند ہوا مثل عزرائیل کے |
| نعره و واویلها برخاسته | اهل کشتی از مهابت کاسته | شور و داد و وایلا از بس کرتے تھے | اہل کشتی ڈر سے مارے … |
| کافر و ملحد همه مخلص شدند | دستها در نوحه بر سر می‌زدند | کافر و ملحد بھی مخلص ہو گئے | روتے ہاتھ سر کو … |
| عهدها و نذرها کرده به جان | با خدا با صد تضرع آن زمان | باندھتے تھے عہد … | ساتھ خدا کے گریہ … |
| قبله‌شان را ندیده بد ز پیچ پیچ | سر برهنه در سجود آنها که هیچ | جن کو قبلہ سے نہ تھا … | سر برہنہ سجدہ کرتے … |
| جان در آن دم دیده بد صد زندگی | گفته که بیفایده است این بندگی | دیکھی … | کہتے تھے … |
| دوستان و خال و عم بابا و مام | از همه امید بریده تمام | باپ اور ماں … | منقطع امید سب سے … |

| | | | |
|---|---|---|---|
| زاہد و فاسق کہ سب ہاتھی تھا | جانا ہے کہ وقت [illegible] | زاهد و فاسق شد اندر منتهی | چونکه در هنگام جان کندن شهی |
| نکسی کو بھی حالت انکار تھا | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| آنکہ زاری اور دعا سے [illegible] | [illegible] | ورد ما را ایشان [illegible] آه | [illegible] ایشان شده دود سیاه |
| دشمنی سے دیو تب حیران ہوا | اور کہا [illegible] | دید آدم [illegible] | [illegible] |
| صورت [illegible] اہل انکار و نفاق | آخر [illegible] نفاق | [illegible] اهل انکار و نفاق | عاقبت [illegible] نفاق |
| [illegible] | ہوگئے [illegible] شہوت [illegible] | [illegible] | [illegible] شهوت خاص |
| [illegible] | [illegible] | تا و تا آن [illegible] روز [illegible] | دست تا بان [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | این همی آید [illegible] | این [illegible] گوش [illegible] |
| مصطفی [illegible] | قطب [illegible] شاهنشاه [illegible] | [illegible] مصطفی | قطب و شاهنشاه و دریا صفا |
| [illegible] | [illegible] | کانچه جاهل [illegible] | عاقلان [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | قال اول [illegible] |
| اول [illegible] اور انجام کار | [illegible] عاقل [illegible] | [illegible] | عاقل [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | حزم را [illegible] |

## تصورات مرد حازم

## تصورات مرد حازم

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | دیکھا [illegible] بلا سے ناگہان | [illegible] | [illegible] ناگهان |
| [illegible] | [illegible] | آن [illegible] ناگهان [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | جان [illegible] مشغول کار [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

[illegible]

بولا یارب کیجیے منت فضل انکو تو | دستگیری انکی کر اے شہ نیکو خو
پھیر کنارہ پہ سلامت انکو لا | بحر و بر میں ہاتھ پہنچے تیرا
اے کریم و اے رحیم سرمدی | عفو کر ان بدسگالوں کی بدی
اے تو دیتا مفت ہے سو چشم و گوش | بے لئے رشوت کے بخشے عقل و ہوش
پہلے استحقاق سے بخشے عطا | دیکھا ہم سے کفران و خطا
اے بزرگ ہم سے گناہ عظیم | عفو کر سکتا ہے تو اے رحیم
بس جلایا ہمنے خود کو [illegible] | یہ دعا بھی تجھ سے سیکھا [illegible]
اسکی برکت سے کہ سکھلائی دعا | شمع کو ظلمات میں روشن کیا
کر دے توفیق [illegible] | جرم بخش اور [illegible]

گفت یارب شکر اند فضل شان | دست شان گیر ای شه نیکو نشان
خوش سلامتشان بساحل باز بر | ای رسیده دست تو در بحر و بر
ای کریم و ای رحیم سرمدی | در گذار از بدسگالان این بدی
ای بداده رایگان صد چشم و گوش | بی ز رشوت بخش کرده عقل و هوش
پیش از استحقاق بخشیده عطا | دیده از ما جمله کفران و خطا
ای عظیم از ما گناهان عظیم | تو توانی عفو کردن در حریم
ما ز حرص و آز خود را سوختیم | وین دعا را هم ز تو آموختیم
حرمت آن که دعا آموختی | در چنین ظلمت چراغ افروختی
دستگیر و رهنما از فیض وه | جرم بخش و عفو کن [illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| دم ہلانہ نہیں مت دلیل و بکر ہو | تاکہ حیران تجھ سے بس ہر اک رہے | دم مجنبان پیش ... استدلال کر | تا که حیران گردد او زید و بکر |
| خلق کی حیرانی ابلیس کا ہم پیشہ ہے | اور الوہیت کی طمع رکھتے ہیں | تا که حیلی کی قلتبان شندیکم | دست طمع اندر الوهیت زند کم |
| المالک دنیا ہوں تا کہ ہے | یہ نہ دیکھیں ہم کہ ... ہیں | تا بافسون مالک دنیا شوم | این نمی‌بینم که نادر گریبم |
| اس گر پرستے اور حیا نہیں ... | ہاتھ اٹھا تو ... غیر کی | در گوی دور چه است قلتبان | دست دادار از سبال همگنان |
| ... | کھینچ ... کا دامن ... | چون پیاده فی رسی پیاده خوش | بعد از آن ... کشش |
| پانچ چار اور چھ کا اے قیدی | ... ہیں ... اور کو | ای مقیم حبس چار و پنج و شش | نغز جایی دیگران را هم بکش |
| ... خربندہ اے یار کون خر | ... پاتے بوسہ ... | ای چو خربنده حریف کون خر | بوسه گاهی یافتی ما را ببر |
| ... حاصل ... کی | خواہش شاہی تجھ ... | چون نداد اوستا ... دوست ... | میل شاهی از کجا ... |
| ... | ... جان ... | در ... آنکه گو ... | ... بر گرد ان جان ... |
| ... | اپنا دل کر ... اہل اللہ کو | رو بهانه ... | ... کن از دل ... اهل دل |
| ... | ... مردار کی ... | ور پناهی ... | رو بهانه ... |
| اے دلا منظور حق ... | کہ تو جزو ... کل ... | تو دلا منظور حق آنگه شوی | که چو جزوی سوی کل خود روی |
| حق کو ... نظر تو دل پہ ہے | ... صورت ... آب گل ... | حق همی گوید نظرمان بر دل است | نیست بر صورت که آن آب و گل است |
| تو یہ کہتا ہے کہ دل ... | عرش ... دل ... | تو همی گویی مرا دل نیز هست | دل فراز عرش باشد نی به پست |
| ... | ... | در گل تیره یقین هم آب هست | لیک زان آبت نشاید آب دست |
| کیونکہ گر پانی ... | ... | زانکه گر آب است مغلوب گل است | پس دل خود را مگو کاین هم دل است |
| ... | ... دل ابدال کا | آن دلی کز آسمان‌ها برتر است | آن دل ابدال یا پیغمبر است |
| پاک وہ گل ... | ... | پاک گشته آن ز گل صافی شده | در فزونی آمده وافی شده |
| ... گل ... | ... | ترک گل کرده سوی بحر آمده | رسته از زندان گل بحری شده |
| ... | ... | آب ما محبوس گل ماندست هین | بحر رحمت جذب کن ما را ز طین |
| ... | ... | بحر گوید من ترا در خود کشم | لیک می‌لافی که من آب خوشم |
| ... | ... | لاف تو محروم می‌دارد ترا | ترک آن پنداشت کن در من درآ |
| آب ... گل ... دریا ... | گل ... | آب گل خواهد که در دریا رود | گل گرفته پای آب و می‌کشد |
| گر چھڑا لے گل سے اپنے پانو کو | ... گل ... | گر رهاند پای خود از دست گل | گل بماند خشک و او شد مستقل |
| ... گل کا ... | نقل اور بادہ کی ... | آن کشیدن چیست از گل آب را | جذب تو نقل و شراب ناب را |

[illegible]

همچنین هر شهوتی اندر جهان / خواه مال و خواه آب و خواه نان
خواه باغ و مرکب و تیغ و نگین / خواه ملک و خانه و فرزند و زن
هر یکی زینها ترا مستی کند / چون نیابی آن خمارت می‌کند
این خمار غم دلیل آن شدست / که بدان مفقود مستی‌ات بدست
جز به اندازهٔ ضرورت زین مگیر / تا نگردد غالب و بر تو امیر
سرکشیدی تو که من صاحبدلم / حاجت غیری ندارم واصلم
آنچنان که آب در گل سر کشد / که منم آب و چرا جویم مدد
دل تو این آلوده را پنداشتی / لاجرم دل ز اهل دل برداشتی
خود روا داری که آن دل باشد این / کو بود در عشق شیر و انگبین
لطف شیر و انگبین عکس دلست / هر خوشی را آن خوش از دل حاصلست
پس بود دل جوهر و عالم عرض / سایهٔ دل چون بود دل را غرض
آن دلی کو عاشق مالست و جاه / یا زبون این گل و آب سیاه
یا خیالاتی که در ظلمات او / می‌پرستدشان برای گفتگو
دل نباشد غیر آن دریای نور / دل نظرگاه خدا وانگاه کور
نه دل اندر صد هزاران خاص و عام / در یکی باشد که هست آن کدام
ریزهٔ دل را بهل دل را بجو / تا شود آن ریزه چون کوهی ازو
دل محیطست اندرین خطهٔ وجود / زر همی افشاند از احسان و جود
از سلام حق سلامتها نثار / می‌کند بر اهل عالم اختیار
هر کرا دامن درستست و معد / آن نثار دل بر آنکس می‌رسد
دامن تو آن نیازست و حضور / هین منه در دامن آن سنگ فجور
تا ندرد دامنت زان سنگها / تا بدانی نقد را از رنگها
سنگ پر کردی تو دامن از جهان / هم ز سنگ سیم و زر چون کودکان
آن خیال سیم و زر چون زر نبود / دامن صدقت درید و غم فزود
کی نماید کودکان را سنگ سنگ / تا نگیرد عقل دامنشان به چنگ
پیر عقل آمد نه آن موی سپید / مو نمی‌گنجد درین بخت و امید

ایسی ہی عالم میں ہر خواہش سمجھ / خواہ مال اور خواہ آب و نان سے
خواہ تیغ و ڈھال گھوڑا اور چمن / خواہ ملک و خانہ اور فرزند و زن
مست ان میں سے تجھے ہر اک کرے / جو نہ پائے وہ خمار اس کا رہے
یہ خمار غم دلیل اسکا ہوا / کہ تجھے مقصود مستی اس سے تھا
بس ضرورت کی تو مقدار اس سے لے / تا نہ ہو جاوے وہ غالب پس تجھے
تجھکو غرہ ہے کہ صاحبدل ہوں میں / غیر کی حاجت نہیں واصل ہوں میں
آب جیسے گل میں کرتا ہے غرور / آب ہوں میں کیوں مدد کیا ہے ضرور
تو نے دل جانا ہے اس آلودہ کو / اہل دل سے اس لیے بھاگے ہے تو
تو روا رکھے کہ یہ بھی دل ہی ہے / عشق شیر اور شہد کا جو کہ رکھے
لطف شیر و شہد پر تو دل کا ہے / ہر خوشی وہ فقط دل سے رہے
پس ہے دل جوہر عالم ہے عرض / سایہ دل کا کیسے ہو دل کی غرض
ایسا دل کہ وہ ہے عاشق مال کا / یا زبون آب و گل ہے یا پھنسا
یا خیال ایسے کہ ظلمت انکی ہیں / واسطے کہنے کے رکھتے ہیں انہیں
دل نہیں اس نور کے دریا سوا / اندھا کب ہو جو نظرگاہ خدا
دل ہزاروں خاص و عام میں نہیں / ایک ان میں جو کہ لیتا ہے یقین
دل کا ریزہ چھوڑ دو دل کو ڈھونڈو / اس سے ریزہ مثال کوہ ہو
دل محیط اس عالم میں ہے جسم کے / بخشتا ہے زر سخا و جود سے
فیض حق سے فیض کرتا ہے نثار / اہل عالم پر جو رکھے اختیار
جو کوئی دامن درست اپنا رکھے / اس نثار دل کو بس وہ لے سکے
تیرا دامن ہے نیاز اور ہے حضور / مت رکھے دامن میں تو سنگ فجور
تا نہ پھاڑے تیرا دامن سنگ وہ / تا تو جانے نقد کو اور قلب کو
تو نے دامن سنگ عالم سے بھرا / مثل طفلان سنگ سیم و زر رکھا
وہ خیال سیم و زر جوں زر نہ تھا / پھاڑا دامن صدق کا غم نے ترا
سنگ کب لڑکوں کو دکھتا سنگ ہے / عقل دامن کو نہ پکڑے سنگ سے
عقل ہے پیر اور نہ وہ موئے سفید / مو کی گنجائش نہیں یاں پر امید

[illegible]

انکار کرنا اس جماعت کا اوپر دعا و شفاعت دقوقی کے
اور چھپنا انکا پردۂ غیب میں اور حیران ہونا
دقوقی کا کہ وہ ہوا پر گئے یا زمین میں پوشیدہ ہو گئے

چھٹی وہ کشتی اور آئی بکام — ہو چکی تب کار ان سبکی بھی تمام
چرچا آپس میں ہوا انکے بیچ کا — کہ فضولی یہ ہوئی کس سے ظاہرا
پوچھتا ہر اک تھا آپس میں نہاں — پیٹھ کے پیچھے دقوقی کے نہاں
بولے آپس میں ہر اک یہ دعا — نکری باطن میں اور نہ ظاہرا
بولا تحقیق اس امام اپنے کی — بوالفضولی سے دعا ہے باطنی
دوسرا بولا کہ اے یار و ہمسر — مجکو بھی ایسا دکھائی دیتا ہے
اسکی ہے بوالفضولی دور سے — اعتراض اسنے کیا مختار پر
جو نگہ کی پیچھے تا دیکھوں انہیں — کہ یہ اہل جود اب کیا کہتے ہیں
ایک انمیں نہ دیکھا پھر وہاں — اپنی جگہ سے وہ نہاں
نے وہ دہنے بائیں اور اوپر نیچے — نے لگاہ تیز سے دیکھے گئے
تھے وہ ذرے گویا پانی ہو گئے — نے نشان پا نہ گرد راہ سے
حق کے قبہ میں گئے اس دم وہ — باغ روضہ کی اندر [illegible]
میں تھا حیران کہ اس قوم کو — کیوں چھپایا حق نے چشم سے ہم
اس طرح وہ چھپ گئے انکے سے — جیسے مچھلی غوطہ ماری اور [illegible]
انکی حسرت میں وہ برسوں رہا — عمر بھر شوق میں انکے رویا کیا
تو کہے گا مرد حق پیش خدا — ذکر کب کرتا ہے وہ انسان کا
اس سبب تا ہے خر تیرا یہاں — کہ بشر دیکھا انہیں تو نے نہ جان
اس سبب ابتر ہوا اے مرد خام — کہ بشر دیکھا انہیں مانند عام
تو نے وہ دیکھا کہ جو ابلیس نے — بولا میں آتش سے آدم خاک سے
چشم ابلیسی کبھی اپنی بند کر — کب تلک دیکھے گا صورت [illegible]
اے دقوقی روئی مت مانند جو — چھوڑ مت امید ڈھونڈ انکو تو

انکار کردن آن جماعت بر دعا و شفاعت دقوقی
و ناپدید شدن در پردهٔ غیب و حیران شدن دقوقی کہ
ایشان بہوا رفتند یا بہ زمین پنہان شدند

چون رہید آن کشتی و آمد بکام — شد تمام آن کار ایشان ہم تمام
فجفجی افتادشان با ہمدگر — کین فضولی کیست از ما ای پدر
ہر یکی با دیگری گفتند سر — از پس پشت دقوقی مستتر
گفت ہر یکشان نکردستم کنون — این دعا نی از برون نی از درون
گفت مانا این امام ما ز درد — بوالفضولانہ مناجاتی بکرد
گفت آن دیگر کہ ای یار قرین — مر مرا ہم می‌نماید این چنین
او فضولی بودہ است از انقباض — کرد بر مختار مطلق اعتراض
چون نگہ کردم سپس تا بنگرم — کہ چہ می‌گویند آن اہل کرم
یک از ایشان را ندیدم در مقام — رفتہ بودند از مقام خود تمام
نہ چپ و نہ راست نہ بالا نہ زیر — چشم تیز من نشد بر قوم چیر
دُرہا بودند گویی آب گشت — نی نشان پا و نی گردی ز دشت
در قباب حق شدند آن دم ہمہ — در کدامین روضہ رفتند آن رمہ
در تحیر ماندم کین قوم را — چون بپوشانید حق بر چشم ما
آن چنان پنہان شدند از چشم او — مثل غوطہ ماہیان در آب جو
سالہا در حسرت ایشان بماند — عمرہا در شوق ایشان اشک راند
تو بگویی مرد حق را در نظر — کی درآید با خدا ذکر بشر
خر ازین می‌خسپد اینجا ای فلان — کہ بشر دیدی تو ایشان را نہ جان
کار ازین ویران شدست ای مرد خام — کہ بشر دیدی تو ایشان را چو عام
تو ہمان دیدی کہ ابلیس لعین — گفت من از آتشم آدم ز طین
چشم ابلیسانہ را یکدم ببند — چند بینی صورت آخر چند چند
ای دقوقی با دو چشم ہمچو جو — ہین مبر امید و ایشان را بجو

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | ای شنوای دعا در درد دل | با من بیچاره گر [illegible] هست |
| [illegible] | [illegible] | کو و کو گو فاخته [illegible] | از همه کار جهان پرداخته |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

## پھر شرح کرنا حکایت طالب روزی حلال بے کسب و رنج بعہد داؤد علیہ السلام اور قبول ہونا اسکی دعا کا

## باز شرح کردن حکایت طالب روزی حلال بی کسب و رنج بعهد داود علیه السلام و مستجاب شدن دعای او

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | یاد آتی وہ حکایت کر کہ [illegible] | روز و شب می کرد افغان و نفیر | یاد آور آن حکایت کان فقیر |
| [illegible] | [illegible] روزی حلال | بی شکار و رنج و کسب و انتقال | از خدا می خواست روزی حلال |
| [illegible] | [illegible] | لیک تعویق آمد و شد پنج تو | پیش ازین گفتیم بعضی حال او |
| [illegible] | [illegible] | چون ز ابر فضل حق حکمت بریخت | هم بگوییمش کجا خواهد گریخت |
| [illegible] | [illegible] | ای به ظلمت گاو من گشته رهین | صاحب گاوش بدید و گفت هین |
| [illegible] | [illegible] | ابله طرار انصاف اندر آ | هین چرا کشتی بگو گاو مرا |
| [illegible] | [illegible] | قبله را از لابه می آراستم | گفت من روزی ز حق می خواستم |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | روزی من بود کشتم نک جواب | [illegible] مستجاب |
| [illegible] | [illegible] | چند مشتی زد به رویش ناشکفت | او ز خشم آمد گریبانش گرفت |

## [illegible] دونوں دعویداروں کا آگے داؤد [illegible]

## [illegible] نزد داود نبی علیه السلام

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] داؤد نبی [illegible] | که بیا ای ظالم گیج غبی | می کشیدش تا به داود نبی |
| [illegible] | [illegible] | عقل در تن آور و با خویش آ | حجت بارد رها کن ای دغا |
| [illegible] | [illegible] | بر سر و ریش من و خویش ای لوند | این چه میگویی دعا چه بود مخند |
| [illegible] | [illegible] | اندرین لابه بسی خون خورده‌ام | گفت من با حق دعاها کرده‌ام |
| [illegible] | [illegible] | سر بزن بر سنگ ای منکر خطاب | من یقین دارم دعا شد مستجاب |

[illegible]

بولا اُتر [illegible]

[illegible]

اے مسلمان [illegible] دعا

ایسا اگر ہوتا دعا کرتے [illegible]

ایسا اگر ہوتا گدا [illegible]

رات دن کرتے خوشامد [illegible] دعا

[illegible]

[illegible] خوشامد [illegible]

قوم بولی ہے مسلمان [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

آسمان کی [illegible]

اس [illegible] کری [illegible] دعا

[illegible]

[illegible]

دیکھا یوسف نے [illegible]

اعتماد اسکو تھا [illegible]

اعتماد اسکے [illegible]

اعتماد اسکو تھا [illegible]

[illegible]

چاه شد بر کودکان بانگ جلیل | گاه شد بر جبرئیل چو آتش جلیل
سر چنان که بعد از آنش می رسید | او بدان قوت بشادی می کشید
همچنان از ذوق آن بانگ است | در دل هر مؤمنی تا حشر هست
تا نباشد در بلاشان اعتراض | [illegible] انقباض
لقمه تلخی چو شکر می شود | خار ریحان سنگ گوهر می شود
لقمه حکمی که تلخی می شود | [illegible]
اگر شکر آن را که خود بستند | [illegible]
هر که خواهی [illegible] بسته | [illegible]

[illegible]

حسب [illegible] جلیل | ازغم اور گلزار چون نار خلیل
جو جفا که [illegible] | اسکا [illegible]
[illegible] ذوق آواز ہے | [illegible]
[illegible] اعتراض | اور [illegible] انقباض
[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| لطف نے تیرے دکھائی مجھ کو خوشا | وہ دعا مقبول تیری ... | مرمرا لطف تو هم خواهنده بود | آن دعا کی بی مدد باز شنود |
| خلق کیا جانے مرے اسرار کو | جانے بیہودہ مری گفتار کو | می‌نداند جز خدا اسرار مرا | راز شد هم ندانند گفتار مرا |
| حق ہی پنہاں کون جانے یاں بجز | راز داں جو ہے وہ ستار عیب | خویش را پنهان ستودم که بداند راز غیب | عالم الاسرار ستار عیب |
| بولا دشمن میں یکہ ادھر ادھر سچ کہو | دیکھتا ہے کس لئے افلاک کو | خصم گفتش رو به من کن حق بگو | رو چه سوی آسمان کردی عمو |
| مکر کرکے دھوکے پھر ڈالے ہے تو | شیخی اور عشق کی مارے ہے تو | شید می‌آری غلط می‌افکنی | لاف عشق و لاف قربت می‌زنی |
| کس جگہ جو کہ مردہ ہے تو | آسمان کی سمت منہ کرتا ہے تو | با کدامین روی چون دل مرده‌ای | سوی آسمان نظر کرده‌ای |
| شہر میں اک غل ہوا اس بات سے | وہ مسلماں ہو زمین پر سر رکھے | غلغله در شهر افتاده ازین | آن مسلمان می‌نهد رو بر زمین |
| اے خدا بندے کو تو رسوا نہ کر | گرچہ ہوں بد پر نہ راز افشا کر | کای خدا این ننگ را رسوا مکن | گر بدم من سر من پیدا مکن |
| جانتا ہے تو کہ راتوں ... | پڑھتا تھا ... نیاز و آہ سے | تو همی دانی و شبهای دراز | که همی خواندم ترا با صد نیاز |
| قدر نے اس کی ہے گر خلق میں | چون چراغ روشن آگے ہے تیرے | پیش خلق این را اگر خود قدر نیست | پیش تو همچون چراغ روشنی است |
| مانگتا ہے گاؤ ... اے خدا | ... | گاو کی خواند ... | چون فرستادی ... |

سننا حضرت داود کا ماجرا خصموں کا اور پوچھنا — شنیدن حضرت داود سخن خصمان را و پرسیدن ماجرا

| | | | |
|---|---|---|---|
| باہر آتے ہی جو کہ داود نبی | بولے کیا ہے قضیہ یہ احوال کی | چونکه داود نبی آمد برون | گفت هین چه است این احوال زبون |
| مدعی بولا کہ حضرت سے جدا | گاؤ میرا اس کے گھر میں جا گیا | مدعی گفتا که ای نبی الله داد | گاو من در خانه او در فتاد |
| گاؤ مارا میرا اس سے پوچھئے | جان کو کہ گاؤ مارا کس لئے | کشت گاوم را بپرسش که چرا | گاو من کشت او بیان کن ماجرا |
| بولے داود اس سے کہ اے نیک خو | کیوں تلف کی تو نے اس کی ملک کو | گفت داودش بگو ای بو الکرم | چون تلف کردی تو ملک محترم |
| مت کہو بیہودہ اور حجت تو لا | تاکہ روشن ہو یہ دعوی تیرا | هین پراکنده مگو حجت بیار | تا به یکسو گردد این دعوی و کار |
| بولا اے داود گذرے سات سال | رات دن کرتا دعا میں یہ سوال | گفت ای داود بودم هفت سال | روز و شب اندر دعا و اندر سؤال |
| مانگتا تھا حق سے میں کہ اے خدا | رزق دے تو مجھ کو حلال اور بے عنا | این همی جستم ز یزدان کای خدا | روزیی خواهم حلال و بی عنا |
| مرد و زن نالے سے واقف ہیں مرے | لڑکے ... ماجرے میں جانتے | مرد و زن بر ناله من واقف‌اند | کودکان این ماجرا را واصف‌اند |
| جس سے چاہو پوچھ لو تو یہ خبر | تاکہیں بے رنج وہ اور بے ضرر | تو بپرس از هر که خواهی این خبر | تا بگوید بی شکنجه بی ضرر |
| پوچھ پوشیدہ و ظاہر خلق سے | کہ یہ کیا کہتا گدا تھا ... | هم هویدا پرس و هم پنهان ز خلق | که چه می‌گفت این گدای ژنده دلق |
| بعد اس جا و دعا کے اس فغاں | گاؤ گھر میں دیکھا میں نے ناگہاں | بعد ازین جمله دعا و این فغان | گاو در خانه بدیدم ناگهان |
| قوت کی خاطر نہ تیرہ آنکھ ہوئی | ہوئی قبولیت دعا اور خوشی | چشم من تاریک شد نی بهر قوت | شادی آن که قبول آمد قنوت |

| | |
|---|---|
| مارا وہ تا لشکر بھی دوں اس لئے | کرو عاصی پر تم بخشش اے خدا |
| کشتہ آن را تا شوم ہم دستگیر | کرد عاصی من شنیدن عصیان |

## حاکم ہونا داؤد علیہ السلام کا مارنے والے گاؤ کو

## حکم کردن داؤد علیہ السلام بر کشندۂ گاو

| | |
|---|---|
| چھوڑ پھر یا تھیں کہا داؤد نے | بحث شرعی کو تو اب [illegible] |
| تو رہا اس لئے کہ بے حجت کسے | السلام [illegible] باطل [illegible] |
| کس [illegible] یا ورثا بھی تو | جو بچا حاصل [illegible] وارث [illegible] |
| جان تو مثل زراعت کسب کو | تا تو اپنے [illegible] کا [illegible] |
| جو کہ اپنے کاشت تو وہ ملک ہے | ورنہ [illegible] کسب جا [illegible] |
| [illegible] مال [illegible] کا تو | قرض [illegible] جا [illegible] |
| بولا اس شخص نے [illegible] | جو یہ ظالم [illegible] |

| | |
|---|---|
| گفت داود [illegible] | حجت شرعی درین دعوی بگو |
| تو بروی [illegible] | [illegible] اندر شرع باطل [illegible] |
| [illegible] | [illegible] می ستانی حاصلی |
| [illegible] | تا نہ کاری دخل نبود آن تو |
| آنچہ کاری [illegible] | ورنہ این بیداد بر تو شد [illegible] |
| رو بدہ مال مسلمان [illegible] | رو بجو وام و بدہ باطل مجو |
| گفت ای شہ تو ہمین [illegible] | کہ ہمی گویند اصحاب ستم |

## راز کرنا اس شخص کا افشا داؤد نے [illegible] خدا

## [illegible] کردن [illegible] اسرار داودی داود بر خدا

| | |
|---|---|
| آہ دل سے کر کے وہ کہنے لگا | اے خدا تو واقف [illegible] |
| سجدہ کر کہنے لگا کہ اے خدا | وہ [illegible] داؤد کے دل میں [illegible] |
| دل میں [illegible] ڈال جو دل [illegible] | ڈالا تو [illegible] اپنے فضل سے |
| پیدا ہوا اور پاک کر دینے لگا | یاں [illegible] داؤد کا دل [illegible] |
| بولا آن اے [illegible] گاؤ تو | [illegible] |
| [illegible] اندر نماز | [illegible] |
| [illegible] اندر وہ خودی البینات | معنی قرۃ عینی فی الصلوۃ |
| [illegible] | [illegible] واسطہ وحی [illegible] |
| وحی [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |

| | |
|---|---|
| این [illegible] | او فتاد و سر بر آن طاق وحدت |
| سجدہ کرد و گفت ای دانای راز | در دل داود انداز آن فروز |
| [illegible] | اندر افگندی [illegible] |
| [illegible] | تا دل داود بیرون شد ز جا |
| [illegible] | [illegible] این عادی را مکان |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | معنی قرۃ عینی فی الصلوۃ |
| [illegible] | [illegible] واسطہ نامہ خدا |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |

[illegible]

[illegible]

اور ... ہاتھ ... شیدے کے | خود ... نا ... لی ... | ... عرق | ... کرد او خود ...

چاہا ... اور ... اندر ... | ... کا ... را ... | ... نازد ... تنہا | ... 

[illegible]

جانا داود علیہ السلام کا قاضی کے پاس اور رکھنا اس امر کا آگے | رفتن داود علیہ السلام در ... 

[illegible]

حکم کرنا داود علیہ السلام کا گاو والے کو گاو کا چھوڑ دینا | حکم کردن داود علیہ السلام بر صاحب گاو که ... گاو

... کرنا گاو والی کا داود علیہ السلام ... | ... صاحب گاو ... داود علیہ السلام

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | کہ ... زمین و آسمان | ... |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | ... یا نبی اللہ ... | یا نبی اللہ ... | [illegible] |

حکم کردن داود علیہ السلام بر صاحب گاو کہ برو گاو را بدو بخش

حکم کیا داود علیہ السلام نے گاو والے کو کہ جا مال اسی کا ہے ...

[illegible]

حکم کردن داود علیہ السلام ...

... داود علیہ السلام ...

[illegible]

[illegible]

پوچھیے یار وہ وقت ایسا آیا ہو | کہ جو پنہاں راز تھا ظاہر اسکا ہو
[illegible] | آنکھی اس راز پنہاں سے کرین
[illegible]

گفت ای یاران [illegible] | [illegible]
[illegible]

کہو ہی پیدا [illegible] پاؤں کی [illegible] | [illegible] پاؤں زبان [illegible] ظاہر [illegible] دنیا

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| حاجت شہر نہیں ... [illegible] | کہ ... [illegible] جانے ... [illegible] | نیست حاجت شهر ... [illegible] | ... [illegible] شیخیست واقف اند |
| نفس ... [illegible] | دیکھو ... [illegible] | نفس ... [illegible] | ... [illegible] |
| نار کا ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| اس طرح ... [illegible] ناآشنا | ... [illegible] آشنا ... [illegible] | ... [illegible] ناآشنا | ... [illegible] |
| گاؤں اور ... [illegible] | نفس ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ایک دن ... [illegible] | اور ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] خوش | ... [illegible] خوش | ... [illegible] | ... [illegible] |
| عاقل ... [illegible] | عاقل جان کا ... [illegible] | عاقل ... [illegible] | عاقل ... [illegible] |
| ... [illegible] | دیکھ ... [illegible] | ... [illegible] | این ... [illegible] |

باہر جانا خواجہ ... [illegible] کا اس دیہ میں ... [illegible]

بیرون رفتن خواجه ... [illegible] سوی آن ده ... [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| پہونچے ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| تاکہ ... [illegible] | تاکہ ظاہر ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | تو غلام خواجہ ... [illegible] | ... [illegible] | تو غلام ... [illegible] |
| مار کر خواجہ کو مال اسکا لیا | حال اسکا ... [illegible] ظاہر کر دیا | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | ... [illegible] خواجہ ... [illegible] | آن ... [illegible] | ... [illegible] خواجه ... [illegible] |
| ... [illegible] | ملک وارث ... [illegible] | ... [illegible] | ملک وارث ... [illegible] |
| ... [illegible] | شیخ ... [illegible] | ... [illegible] | شیخ ... [illegible] |
| ... [illegible] | ... [illegible] خواجہ ... [illegible] | خواجه ... [illegible] | ... [illegible] خواجه ... [illegible] |
| اور ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| نام ... [illegible] | ساتھ خواجہ کے کیا مکر ... [illegible] | نام این ... [illegible] | ... [illegible] خواجه ... [illegible] |
| ... [illegible] | وہ ... [illegible] اور ... [illegible] | هم چنین کردند ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | تو ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] از میان |
| اس ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |

[illegible]

[illegible]

قصهٔ آغاز بنا کردن داود علیه السلام مسجد اقصی را

قصهٔ ابتدا بنا داود علیه السلام کا مسجد اقصی کا

[illegible]

[illegible] مثنوی معنوی

[illegible]

در بیان آنکه نفس آدمی بجای آن گاو است [illegible]

[illegible] گاو [illegible]

[illegible]

[illegible] کشته [illegible] گاو [illegible] مقتول [illegible]

[illegible] روزی بی رنج [illegible]

[illegible] گاو نفس [illegible]

[illegible] خواجه [illegible]

[illegible]

| مثال | | مثال | |
|---|---|---|---|

[illegible]

[illegible]

مرغ با پر و بال ... [illegible]

[illegible]

عقل کل ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

صاحب این گاو را آمد پگاه شد — کرد دم وا او دوا آگاه شد
عقل گاهی غالب آمد در شکار — بر سگ نفست که باشد شیخ یار
نفس اژدرهاست با صد زور و فن — روی شیخ او را زمرد دیده کن
گر تو خواهی ایمنی از اژدها — [illegible]
خاک شو در پیش شیخ باصفا — تا ز خاک تو بروید کیمیا
گر تو صاحب [illegible] — [illegible]
[illegible] — آن زبان صد گز گر کوته شود
صد زبان و هر زبانش صد لغت — زرق و دستانش نیاید در صفت
مدعی گاو نفس آمد فصیح — صد هزاران حجت آرد ناصحیح
شهر را بفریبد الا شاه را — ره نتاند زد شه آگاه را
نفس را تسبیح و مصحف در یمین — خنجر و شمشیر اندر آستین
مصحف و سالوس او باور مکن — خویش با او همسر و همراز مکن
سوی حوضت آورد بهر وضو — واندر اندازد ترا در قعر او
عقل نورانی و نیکو طالب است — نفس ظلمانی بر او چون غالب است
زانکه او در خانه عقل تو غریب — بر در خود سگ بود شیر مهیب
باش تا شیران سوی بیشه روند — وین سگان کور آنجا بگروند
مکر نفس و تن نداند عام شهر — او نگردد جز به وحی القلب قهر
هر که جنس اوست یار او شود — جز مگر داود که شیخش بود
کو مبدل گشت و جنس تن نماند — هر که را حق در مقام خود نشاند
خلق جمله علتی اند از کمین — یار علت می‌شود علت یقین
هر خسی دعوی داودی کند — هر که بی تمییز کف در وی زند
از صیادی بشنود آواز طیر — مرغ ابله می‌کند آن سو مسیر
نقد را از نقل نشناسد غوی است — هین ازو بگریز اگر چه معنوی است
رسته و بربسته پیش او یکیست — گر یقین دعوی کند او در شکیست
این چنین کس گر ذکی مطلق است — چونش این تمییز نبود احمق است

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| بھاگ اس سے جیسے آیا شیر ہو | اور دریا آگ کی طرف گر تشنہ ہو | همی‌ران دیگر چون آمد او شیر | او تشنه است ای دانا دلیر |

## بھاگنا عیسیٰ علیہ السلام کا بلندی کوہ پر اور انکو پیچھے جانا ایک شخص کا اور سوال کرنا

## گریختن عیسی علیہ السلام بسر فراز کوہ و شخصی در پے او دویدن و سوال کردن

| | | | |
|---|---|---|---|
| عیسیٰ مریم تھا کہ پر بھاگتا | گویا اوسکو شیر تھا اک مارتا | عیسی مریم بکوهی می‌گریخت | شیر گوئی خون او می‌خواست ریخت |
| ایک اُنکے پیچھے دوڑا اور کہا | کوئی نہیں پیچھے ترے تو کیوں بھاگتا | آن یکی در پی دوید و گفت خیر | در پیت کس نیست چه گریزی چو طیر |
| اس طرح تیزی سے تھا وہ بھاگتا | کہ جواب اُسکو نہ ہرگز دے سکا | با شتاب او آنچنان می‌تاخت جفت | کز شتاب خود جواب او نگفت |
| اک دو میدان پیچھے عیسیٰ کے گیا | زور کر کے تب پکارا بصد التجا | یک دو میدان در پی عیسی براند | پس بجد جد عیسی را بخواند |
| ٹھہر دم بھر تو خدا کے واسطے | بھاگنے میں تیرے ہے مشکل مجھے | کز پی مرضات حق یک لحظه بیست | که مرا اندر گریزت مشکلیست |
| کس لیے تو بھاگتا ہے اے کرم | پیچھے تیرے شیر ہے نے خوف و بیم | از کی این سو می‌گریزی ای کریم | نه پیت شیر و نه خصم و خوف و بیم |
| بولے میں احمق سے بھاگا آپ کو | ہوں بچاتا اور تو مت ہو بچا | گفت از احمق گریزانم برو | می‌رهانم خویش را بندم مشو |
| بولا آخر وہ مسیحا ہے نہ تو | کہ ہوا اندھا بہرا تجھ سے درست | گفت آخر آن مسیحا نه توئی | که شود کور و کر از تو مستوی |
| بولے ہاں بولا وہ شہ ہے تو | کہ فسون غیب کا گھر ہے تو | گفت آری گفت آن شه نیستی | که فسون غیب را ماویستی |
| وہ فسون مردہ پہ جو کہ تو پڑھے | جی اُٹھے وہ جون شکاری شیر کے | چون بخوانی آن فسون بر مرده | بر جهد چون شیر صید آورده |
| بولے ہاں میں ہوں بولا کیا تو | نہیں مٹی کے بناتے خوبرو | گفت آری آن منم گفتا که تو | نه ز گل مرغان کنی ای خوب رو |
| پھونکا دم اُس پر کہ تا زندہ ہو | بس وہیں اُڑ کر ہی وہ اُڑ گیا | می‌دمی بر وی که تا جان می‌شود | در هوا اندر زمان پران شود |
| بولے ہاں بولا اے روح پاک | جو کہ چاہو سو کرو کس کا ہے باک | گفت آری گفت ای روح پاک | هر چه خواهی می‌کنی از کیست باک |
| جو جہاں میں ایسی ہے برہان کہ | کون ہے جو تیرا بندہ نہیں | با چنین برهان که باشد در جهان | که نباشد مر ترا از بندگان |
| بولے عیسیٰ کہ قسم ہے ذات کی | جو ہے خالق جان و تن کا اول | گفت عیسی که بذات پاک حق | مبدع تن خالق جان در سبق |
| حرمت ذات و صفات پاک ہے | کہ فلک اسکا گریبان چاک ہے | حرمت ذات و صفات پاک او | که بود گردون گریبان چاک او |
| اس فسون اور اسم اعظم کو دیا | اندھے اور بہرے پر تو اچھا ہوا | کان فسون و اسم اعظم را که من | بر کر و بر کور خواندم شد حسن |
| کوہ سنگین پہ جو بس میں نے پڑھا | وہ فسون تو پارہ پارہ ہو گیا | بر که سنگین بخواندم شد شکاف | خرقه را بدرید بر خود تا بناف |
| جو پڑھا مردہ پہ زندہ ہو گیا | جو پڑھا لاشی پہ وہ شی ہو گیا | بر تن مرده بخواندم گشت حی | بر سر لاشی بخواندم گشت شی |
| احمق کے دل پہ جب سو سو پڑھا | سیکڑوں بار نہ اثر کچھ ہوا | خواندم آن را بر دل احمق بود | صد هزاران بار و درمانی نشد |
| پتھر سخت ہو اور نہ چھوڑی عادت وہ | ریگ تھا کہ کچھ نہیں اُس سے اُگا | سنگ خارا گشت و زان خو بر نگشت | ریگ شد کز وی نروید هیچ کشت |

۱۲۵

[illegible]

حرص نابیناست بیند مو بمو — عیب خلقان و بگوید کو بکو
اندھا حارص ہے کہ دیکھے ہے بال بال — خلق کا اور کہے کوچہ بکوچہ فاش کو

عیب خود یک ذرہ چشم کور را — می نہ بیند گرچہ ہست او عیب جو
آنکھ اندھی اسکی ذرہ عیب کو — اپنی ہرگز نہ دیکھے ہے گرچہ عیب جو

عور می ترسد کہ دامانش برند — دامن مرد برہنہ کی درند
ڈرتا ہے ننگا کہ دامن پھاڑ لیں — پھاڑے ننگے کا دامن کون ہو

مرد دنیا مفلس است و ترسناک — ہیچ او را نیست از دزدانش باک
اہل دنیا مفلس اور ڈرپوک ہے — کچھ نہیں ڈرتا ہے چوروں سے وہ

او برہنہ آمد و عریان رود — وز غم دزدش جگر خون می شود
آیا وہ ننگا ننگا جاتا ہے — غم سے چوروں کے جگر خون کھاتا

وقت مرگش کہ بود صد نوحہ پیش — خندہ آید جانش را زین ترس خویش
وقت مرنے کے کہ بارہ نوحہ ہو — جان کو ہنسی آتی ہے اس خوف سے

آن زمان داند غنی کش نیست زر — ہم ذکی داند کہ او بود ست بی ہنر
تب غنی جانے کہ نہیں ہے زر — سمجھے ذکی یہ بھی کہ تھا بے ہنر

چون کنار کودکی پر از سفال — کو بر آن لرزان بود چون رب مال
ٹھیکری کا ہو بھرا جیسے بچہ کی گود — اس پہ وہ جوں اہل دولت لرزتا

گر ستانی پارہ گریان شود — پارہ گر بازش دہی خندان شود
چھینئے گر ٹھیکری تو رونے لگیں — پھر کوئی دیدے انہیں ہنسنے لگیں

چون نباشد طفل را دانش دثار — گریہ و خندہ اش ندارد اعتبار
جو نہیں لڑکوں کو دانش سے کار — رونا ہنسنا انکا ہے بے اعتبار

محتشم چون عاریت را ملک دید — پس بر آن مال دروغین می طپید
عاریت کو ملک اہل جاہ نے — جانا اور تڑپا وہ جھوٹے مال پر

خواب می بیند کہ او را ہست مال — ترسد از دزدی کہ بر باید جوال
خواب میں دیکھے کہ میرا مال ہے — ڈرتا ہے کہ چور لے مال اسے

چون ز خوابش بر جہاند گوش کش — پس ز ترس خویش تسخر آیدش
جو کان پکڑ اسکو جگا دے خواب سے — پس ہنسی آئے اسے اس خوف سے

ہمچنین ترسانی این عالمان — کہ بود شان عقل و علم این جہان
یوں ہی ڈرنا عالموں کا جان لو — علم و عقل انکا جو اس عالم کا ہے

از پی این عاقلان ذو فنون — گفت ایزد در نبی لا یعلمون
ان ذو فنون عقلمندوں کے لیے — حق نے قرآن میں کہا لا یعلمون

ہر کسی ترسان ز دزدی کسی — خویشتن را علم پندارد بسی
ہر کوئی چوری سے ہر اک کی ڈرا — اور خود کو جانے بس عالم بڑا

گوید او کہ روزگارم می برند — خود ندارد روزگار سودمند
کہتے ہیں کہ وقت ہمارا کھوتے ہیں — نہیں زمانہ ہے فائدہ کا خود انکا

گوید از کارم بر آوردند خلق — غرق بیکاریست جانش تا بحلق
کہتے ہیں کہ ہم سے ہیچ کار اپنا کیا — اور بیکاری میں خود ہر اک رہا

عور ترسان کہ منم دامن کشان — چون رہانم دامن از چنگالشان
ڈرتا ننگا کہ میرا دامن بڑا — کیسے انکے ہاتھ سے بچاؤں دامن اپنا

صد ہزاران فضل داند از علوم — جان خود را می نداند آن ظلوم
سو ہزاروں فضل علم جانے ہے — ظالم اپنی جان کو نہ پہچانتا

داند او خاصیت ہر جوہری — در بیان جوہر خود چون خری
خاصیت جانے ہر اک جوہر کی وہ — اپنے جوہر کے بیان میں گدھا

کہ ہمی دانم یجوز و لا یجوز — خود ندانی تو یجوزی یا عجوز
جانتا ہوں میں یجوز و لا یجوز — خود نہ جانے تو یجوزی یا عجوز

این روا و آن ناروا دانی ولیک — تو روا یا ناروایی بین تو نیک
یہ روا اور ناروا جانے ولے — خود روا یا ناروا ہے دیکھ لے

قیمت ہر کالہ می دانی کہ چیست — قیمت خود را ندانی احمقیست
قیمت ہر سامان کی تو جانتا — قیمت اپنی کو نہ جانے ہے خری

سعدہا و نحسہا دانستہ — ننگری سعدی تو یا ناشستہ
جانتا ہے سعد کو تو اور نحس کو — پر نہ دیکھا نحس ہے یا بہرہ ور

[illegible]

| | |
|---|---|
| جان جملهٔ علمها اینست این | که بدانی من کیم در یوم دین |
| آن اصول دین بدانستی تو لیک | بنگر اندر اصل خود گر هست نیک |
| از اصولینت اصول خویش به | که بدانی اصل خود ای مرد مه |

سارے علموں کی جان [illegible]
جو اصول دین جانا تو نے پر [illegible]
کر اصول اپنے سے [illegible]
کہ تو جانے [illegible]
دیکھ اپنی اصل میں کیا ہو [illegible]
کہ تو جانے اصل اپنی [illegible]

## قصهٔ مغروری اهل سبا و ناشکری ایشان

## قصہ مغروری اہل سبا کا اور ناشکری کرنا انکا

| | |
|---|---|
| اصل شان بد بود آن اهل سبا | می‌رمیدندی ز اصحاب لقا |
| دادشان چندین ضیاع و باغ و راغ | از چپ و از راست از بهر فراغ |
| بس که می‌افتاد از پری ثمار | تنگ می‌شد معبر ره بر گذار |
| آن نثار میوه ره را می‌گرفت | از پری میوه رهرو در شگفت |
| سله بر سر در درختستانشان | پر شدی ناخواست از میوه فشان |
| باد آن میوه فشاندی نی کسی | پر شدی زان میوه دامنها بسی |
| خوشه‌های زفت تا زیر آمده | بر سر و روی رونده می‌زده |
| مرد گلخن‌تاب از پری زر | بسته بودی در میان زرین کمر |
| سگ کلیچه کوفتی در زیر پا | تخمه بودی گرگ صحرا از نوا |
| گشته آمن شهر و ده از دزد و گرگ | بز نترسیدی هم از گرگ سترگ |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| گر بگویم نعمت‌های قوم | که زیادت می‌شد آن یوماً فیوم |
| مانع آید از سخن‌های مهم | انبیا بردند امر فاستقم |

اہل [illegible] اہل سبا
[illegible]
اور سبا [illegible]

## آمدن سیزده پیغمبر به نصیحت اهل شهر سبا

## آنا تیرہ پیغمبروں کا واسطے نصیحت اہل سبا کے

| | |
|---|---|
| سیزده پیغمبر آنجا آمدند | گمرهان را رهنما می‌شدند |
| که هلا نعمت فزون شد شکر کو | مرکب شکر ار بخسپد حرکوا |
| شکر منعم واجب آید در خرد | ورنه بگشاید در خشم ابد |
| هین کرم بینید و این خود کس کند | کز چنین نعمت به شکری بس کند |

تیرہ پیغمبر وہاں آئے [illegible]
[illegible] شکر کا [illegible]
[illegible]

| | |
|---|---|
| بخشتا سر ہے تو چاہے سجدہ وہ | بخشتا پا قعدہ کا چاہے شکر وہ |
| شکر نعمت نعمتیں زیادہ کرے | سیکڑوں گل خار سے پیدا کرے |

## جواب دینا قوم کا انبیا علیہم السلام کو

| | |
|---|---|
| قوم بولی لے گیا شکر اپنا غول | ہم ہوئے ہیں شکر و نعمت سے ملول |
| کیا ہے نعمت سے ہماری جان اسیر | شکر اب ہم سے کچھ اس سے نہ بنی |
| نعمت اب یہ ہم پہ محنت ہو گئی | شکر محنت کا بھی کرتا ہے کوئی |
| ہم عطا سے ایسے پژمردہ ہوئے | کہ نہ طاعت نہ خطا خوش ہے ہمیں |
| ہم نہیں چاہتے ہیں نعمت اور باغ | ہم نہیں چاہتے ہیں اسباب فراغ |

## جواب دینا انبیا علیہم السلام کا قوم کو

| | |
|---|---|
| انبیا بولے کہ علت دل میں ہے | جس سے آفت حق شناسی کو لگی |
| ساری نعمت اس سے بس علت ہوئی | کھانا بیمار میں کب قوت ہوئی |
| چند خوش تیرے پاس آئیں مگر | ہو گئیں ناخوش اور صافی مکدر |
| تو عدو خوشیوں کا بس دشمن ہے تو | اس سے ناخوش ہوئی جو کچھ پا لیا |
| آشنا اور یار تیرا جو ہوا | وہ حقیر اک تیری نظروں میں رہا |
| جو کوئی بیگانہ بس تجھ سے ہوا | آگے تیرے محترم وہ ہو گیا |
| یہ بھی اس علت کی ہے تاثیر ہے | زہر اس کا سب خلقت میں ہے |
| دفع علت جلد کرنا چاہئے | شکر اس سے پیدا کرنا چاہئے |
| جو خوشی آئے تجھے ناخوش کرے | آب حیواں آئے تو آتش بنے |
| کیمیائے رنج و غم ہے وہ صفت | زندگی ہو موت اس سے عاقبت |
| وہ غذا کہ جس سے دل زندہ ہوا | تیرے تن میں آ کے وہ گندہ ہوا |
| جو ہوا اک ناز سے تیرا شکار | پاس تیرے وہ ہوا آخر کو خوار |
| آشنائی عقل کی جو عقل سے | وہ خوشی ہے ہر دم و باقی ہمیشہ |
| آشنائی نفس کی جو نفس سے | کر یقیں کہ دم بدم ہے وہ گھٹے |

| | |
|---|---|
| سر ببخشد شکر خواهد سجده‌ای | پا ببخشد شکر خواهد قعده‌ای |
| شکر نعمت نعمتت افزون کند | صد هزاران گل ز خاری بر کند |

## جواب دادن قوم انبیا علیهم السلام را

| | |
|---|---|
| قوم گفتند شکر ما را برد غول | ما شدیم از شکر و از نعمت ملول |
| نعمت ما سیر شد جانان از این | شکر کم گو که نمی‌گوییم ما |
| پیش ما این نعمت آمد محنتی | شکر محنت کس نگفتست ای فتی |
| ما چنان پژمرده گشتیم از عطا | که نه طاعت مان خوش آید نه خطا |
| ما نمی‌خواهیم نعمت‌ها و باغ | ما نمی‌خواهیم اسباب و فراغ |

## جواب گفتن انبیا علیهم السلام مر قوم را

| | |
|---|---|
| انبیا گفتند در دل علتی است | که از آن در حق‌شناسی آفتی است |
| نعمت از وی جملگی علت شود | طعمه در بیمار کی قوت شود |
| چند خوش پیش تو آمد ای مصر | جمله ناخوش گشت و صافی‌اش کدر |
| تو عدو این خوشی‌ها آمدی | گشت ناخوش هر چه بر وی کف زدی |
| هر که او شد آشنا و یار تو | شد حقیر و خوار در دیدار تو |
| هر که او بیگانه باشد با تو هم | پیش تو او بس مه است و محترم |
| این هم از تاثیر آن بیماری است | زهر او در جمله جفتان ساری است |
| دفع آن علت بباید کرد زود | که شکر با آن حدث خواهد نمود |
| هر خوشی کاید به تو ناخوش شود | آب حیوان گر رسد آتش شود |
| کیمیای مرگ و جسک است آن صفت | مرگ گردد زان حیاتت عاقبت |
| بس غذایی که ز وی دل زنده شد | چون به بیمار تو آمد گنده شد |
| بس عزیزی که به ناز اشکار شد | چون شکارت شد بر تو خوار شد |
| آشنایی عقل با عقل از صفا | چون شود هر دم فزون باشد ولا |
| آشنایی نفس با هر نفس پست | تو یقین می‌دان که دم دم کمترست |

[illegible]

تا که نفسش گرد علت می‌تند / معرفت را زود فاسد می‌کند
گر نخواهی دوست را فردا نفیر / دوستی با عاقل و با عقل گیر
از سموم نفس چون با علتی / هر چه گیری تو مرض را آلتی
گر بگیری گوهری سنگی شود / ور بگیری مهر دل جنگی شود
ور بگیری نکتهٔ بکر لطیف / بعد درکت گشت بی ذوق و کثیف
که من این را بس شنیدم کهنه شد / چیز دیگر گو بجز آن ای عضد
چیز دیگر تازه و نو گفته گیر / باز فردا زو شوی سیر و نفیر
دفع علت کن چو علت خو شود / هر حدیث کهنه پیشت نو شود
تا که از کهنه برآرد شاخ نو / بشکفد کهنه برآرد خوشه‌ها
ما طبیبانیم شاگردان حق / بحر قلزم دید ما را فانفلق
آن طبیبان طبیعت دیگرند / که بدل از راه نبضی بنگرند
ما بدل بی‌واسطه خوش بنگریم / کز فراست ما بعالی منظریم
آن طبیبان غذااند و ثمار / جان حیوانی بدیشان استوار
ما طبیبان فعالیم و مقال / ملهم ما پرتو نور جلال
کاین چنین فعلی ترا نافع بود / وان چنان فعلی ز ره قاطع بود
این چنین قولی ترا پیش آورد / وان چنان قولی ترا نیش آورد
[illegible]
گر تو خواهی [illegible]
آن طبیبان را بود بولی دلیل / وین دلیل ما بود وحی جلیل
دست مزدی می‌نخواهیم از کسی / دست مزد ما رسد از حق بسی
هین صلا بیماری ناسور را / داروی ما یک بیک رنجور را

کیونکہ گرد علت کے نفس کا پھیر / معرفت کو جلد تر فاسد کرے
کل نفرت دوست سے جو چاہو گر / دوستی تو عقل اور عاقل سے کر
نفس کی گرمی سے جو علت ہے تو / ہو مرض کا آلہ تو جو کچھ کرے
گر تو اک گوہر لیوے سنگ ہو / گر محبت دل کی لیوے جنگ ہو
گر تو لیوے نکتہ نادر لطیف / بعد ادراک ہو بے ذوق و کثیف
ہے سنا میں نے پرانا ہو گیا / دوسری چیز اور کہہ اسکے سوا
چاہے تازہ نئی دوسری چیز ہو / کل کو سیر و نفرت تجھ کو اس سے ہو
دفع علت کر جو علت دور ہو / ہر پرانی بات تجھکو ہو وے نو
تا پرانی سے ہو پیدا شاخ نو / نکلیں پھل کہنہ سے خوشے تو بتو
ہم طبیب حق کے شاگرد ہیں / دیکھ کر بحر قلزم پھٹ گیا
وہ طبیبان طبیعت اور ہیں / نبض سے دیکھیں دل بیمار ہیں
دل کو ہم دیکھیں بے واسطہ / کہ فراست سے نظر عالی ہے
[illegible] / روح حیوانی کہ وہ قائم ہے
[illegible] / اور حق الہام و ضیا ملہم ہے
[illegible] / اور ویسا فعل قاطع [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] / اور دلیل اپنی ہے وحی حق جلیل
[illegible] / ہمکو مزدوری ملے اللہ سے
[illegible]

## معجزه خواستن قوم از پیغمبران علیهم السلام

## معجزہ چاہنا قوم کا پیغمبران علیہم السلام سے

قوم گفتند ای گروه مدعی / کو گواه علم طب نافعی
چون شما بسته همین خواب و خورید / همچو ما باشید در ده می‌چرید

قوم بولی اے گروہ مدعی / اس طب کا گواہ [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | چون شما ... [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | گر شما ... [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| انبیا گفتند ... [illegible] | [illegible] | انبیا گفتند کاین ... [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | آفتاب ... [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

[illegible]

[illegible]

حکایت خرگوشوں کی کہ ایک خرگوش کو قاصد | حکایت خرگوشان کہ خرگوشی را پیام ... بسوی پیل

کرکے ہاتھی کے پاس بھیجا کہ کہہ میں ہوں ماہ آسمان کا ... | فرستادند کہ بگو کہ من رسول ماہ آسمانم ...

سو قاصد ہو کر ... پاس آیا ... | در پیش تو آمدہ ام کہ تو از ... چشمہ ...

سو جیسا کہ چنانچہ کتاب کلیلہ و دمنہ میں آیا ہے | چنانچہ در کتاب کلیلہ و دمنہ آمدہ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

لالی و قتول [illegible] دو نور یار [illegible]

ایسا اکتسا [illegible]

کم قفول کرتو باشکم [illegible]

[illegible]

بیان [illegible]

خاص [illegible] کار [illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| پیش‌ش لایا جو ... [illegible] | تا ... [illegible] | این مثال آورد ... [illegible] | تا ... [illegible] |
| پیش‌ش لایا جو ... [illegible] | تا ... [illegible] | این مثال آورد ... [illegible] | تا ... [illegible] |
| پیش‌ش لایا جو ... [illegible] | تا ... [illegible] | این مثال آورد ... [illegible] | تا ... [illegible] |
| پیش‌ش ... [illegible] | تا ... [illegible] | این مثال ... [illegible] | تا ... [illegible] |
| پیش‌ش لایا جو ... [illegible] | تا ... [illegible] | این مثال آورد ... [illegible] | تا ... [illegible] |
| پیش‌ش لایا جو ... [illegible] | تا ... [illegible] | این مثال آورد ... [illegible] | تا ... [illegible] |
| پیش‌ش لایا جو ... [illegible] | تا ... [illegible] | این مثال آورد ... [illegible] | تا ... [illegible] |
| این ... [illegible] | ... [illegible] | این مثال ... [illegible] | ... [illegible] |

مثال ... قوم نوح کی ... کشتی ... [illegible] | مثل ... نوح ... کشتی ... [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| کشتی ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | ... کشتی ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ایک کہتا تھا ... [illegible] | ایک کہتا تھا ... [illegible] | آن یکی می‌گفت ... [illegible] | وان یکی ... [illegible] |
| ایک کہتا تھا ... [illegible] | ایک کہتا تھا ... [illegible] | آن یکی می‌گفت ... [illegible] | وان یکی ... [illegible] |
| ایک کہتا تھا ... [illegible] | ایک کہتا تھا ... [illegible] | آن یکی می‌گفت ... [illegible] | وان یکی ... [illegible] |
| ایک کہتا تھا ... [illegible] | ایک کہتا تھا ... [illegible] | آن یکی می‌گفت ... [illegible] | وان یکی ... [illegible] |
| ایک کہتا تھا ... [illegible] | ... [illegible] | آن یکی ... [illegible] | ... [illegible] |
| ایک کہتا تھا ... [illegible] | ... [illegible] | آن یکی می‌گفت ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |

حکایت ... [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |
| ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] | ... [illegible] |

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| کیا اصل ہاتھی میں آئی مرغ نے | یا تمہیوں نے ٹکڑے ٹکڑے کردیے | پیل خود چه بود که بیند نیز آن | کو فکند آن پیلگان را استخوان |
| ان ابابیلان عاجز مرغ نے | ہاتھی کو کہ ... | ضعف مرغان ابابیل مست داد | پیل را بدرید و پرپر کرد خود |
| کون ہے کہ نہ سنا طوفان نوح | یا کہ جنگ لشکر فرعون و روح | کیست کو نشنید آن طوفان نوح | یا مصاف لشکر فرعون و روح |
| روح نے توڑا و پانی میں کیا | ریزہ ریزہ ان کو پانی نے کیا | روحشان بشکست اندر آب ریخت | ذره ذره آبشان بر می‌گسیخت |
| کون کہ سنا احوال ثمود | عادیوں کا ... صرصر ... | کیست کو نشنید احوال ثمود | و آنکه صرصر عادیان را می ربود |
| کھول اپنی آنکھ ... | مارتے تھے جنگ میں ... | چشم باری در چنان پیلان گشا | که بدندی پیل کش اندر وغا |
| ایسے ہاتھی اور شاہ ظالم کا | خشم دل سے ... | آنچنان پیلان و شاهان ظلوم | زیر خشم دل همیشه در رجوم |
| تا ابد ظلمات سے ... | جاتے ہیں ... | تا ابد از ظلمتی در ظلمتی | می روند و نیست غوثی و ردی |
| نام نیک و بد کا ... سنا | ... | نام نیک و بد مگر نشنیده‌ای | جمله دیدی و شما نادیده‌ای |
| ... | ... | دیده را نادیده می آرید لیک | چشم قالان را دو کشاید مرگ نیک |
| گر دو عالم ... | ... | گر دو عالم پر بود خورشید و نور | چون روی در ظلمتی مانند گور |
| بے نصیبی ... | ... | بی نصیب آیی از آن نور عظیم | بسته روزن باشی از ماه کریم |
| چاہ میں آیا ... | کیا گناہ ... | تو درون چاه رفتستی ز کاخ | چه گنه دارد جهانهای فراخ |
| جان ... گرگی ... | ... | جان که اندر وصف گرگی ماند او | چون ببیند روی یوسف را بگو |
| سنگ و کوہ ... داودی ... | ... | لحن داودی به سنگ و که رسید | گوش آن سنگین دلان کم شنید |
| آفرین ... | ہر گھڑی واللہ اعلم بالرشاد | آفرین بر عقل و بر انصاف باد | هر زمان والله اعلم بالرشاد |
| صد قواره سلام کرم یا سبا | صد قواره ... یا سبا | صد قواره سلام کرم یا سبا | صد قواره ... یا سبا |
| صد قواره هم چو شمس طالعه | ای یبشوکم من مجازی اقامة | صد قواره هم چو شمس طالعه | ای یبشوکم من مجازی اقامة |
| صد قواره هم چو بدر زاهره | قبل آن یلقوکم بالساهره | صد قواره هم چو بدر زاهره | قبل آن یلقوکم بالساهره |
| صد قواره هم چو مصابیح الدجی | الرحیم هم مفاتیح الرجا | صد قواره هم چو مصابیح الدجی | الرحیم هم مفاتیح الرجا |
| [illegible] | لا اله الا الله ... | صد قواره ... | لا اله الا الله ... |

[illegible]

## بیان معنی حزم و مثال مرد حازم

هین گواهیها شد باران اشتهار / بگروید آسمانها بگروید
یا بحال اولیتان بنگرید / یا سوی آخر بحزمی بنگرید
حزم چه بود در دو تدبیر احتیاط / از دو آن گیری که دورست از خباط
آن یکی گوید درین ره هفت روز / نیست آب و هست ریگ پای سوز
آن دگر گوید دروغست این بران / که بجوشد چشمه ای بینی روان
حزم آن باشد که برگیری تو آب / تا رهی از ترس باشی در صواب
گر بود در راه آب این را بریز / ور نباشد وای بر مرد ستیز
ای خلیفه زادگان دادی کنید / حزم بهر روز میعادی کنید
آن عدوی کز پدرتان کین کشید / سوی زندانش ز علیین کشید
آن شه شطرنج دل را مات کرد / از بهشتش سخرۀ آفات کرد
چند جا بندش گرفت اندر نبرد / تا بکشتی در فکندش روی زرد
این چنین کردست با آن پهلوان / سست سستش منگرید ای دیگران
مادر و بابای ما را آن حسود / تاج و پیرایه بچالاکی ربود
کردشان آنجا برهنه و زار و خوار / سالها بگریست آدم زار زار
که ز اشک چشم او رویید نبت / که چرا اندر جریده لاست ثبت
تو قیاسی گیر طراریش را / که چنان سرور کند زو ریش را
الحذر ای گلپرستان از شرش / تیغ لاحولی زنید اندر سرش
کو همی بیند شما را از کمین / که شما او را نمی بینید هین
دایما صیاد ریزد دانه ها / دانه پیدا باشد و پنهان دغا
هر کجا دانه بدیدی الحذر / تا نبندد دام بر تو بال و پر
چونکه مرغی دید دانه برگزید / دانه چون خوردی در دام اوفتاد
شاد مرغی کو بترک دانه گفت / در ریاض قدس بی ترس گشت
همچنان قانع شد از دانه ز دام / هیچ دامی پر و بالش را نبست

## بیان معنی حزم و مثال مرد حازم کے

تم گواہی پاؤ شاہوں کی سنو / آسمان گرویدہ تم گرویدہ ہو
یا نظر اگلوں کی ڈالو حال پہ / یا طرف پچھلوں کی دیکھو وَر حزم
حزم کیا ہے خیال دو تدبیر سے / دور رہے جو خطا سے اسکو لے
ایک کہوے سات دن اس راہ میں / ہے نہ پانی ریت ہے پاؤں جلے
دوسرا کہتا ہے کہ جھوٹا اسکو جان / کہ جہاں ہر منزل پہ چشمہ ہے رواں
حزم وہ ہے کہ تو لیوے آب کو / تا کہ چھوٹے خوف سے اور ٹھیک ہو
گر ہو پانی راہ میں اسکو گرا / ورنہ ہو افسوس ضدی جنگجو پہ
اے خلیفہ زادو دلشادی کرو / حزم وعدے کے لیئے تم سب کرو
باپ کو لایا کھینچ کر جو عدو / باغ علیین سے زندان کو
اس شہ شطرنج دل کو مات دے / پھر بنایا آفتوں میں جنت سے
چند جا اسکو پچھاڑا کشتی میں / مار کشتی میں اسی نے زرد کیا
اس طرح اس پہلوان سے جب کیا / اسکو حقیر تم ہرگز جانتا
ہیں ہمارے ایسے ماں اور باپ کا / تاج و پیرایہ جو شوخی سے لیا
کر دیا ننگا وہاں اور خوار / برسوں آدم روئے رو رو زار زار
کہ اُگا سبزہ وہیں اشکوں سے / کہ لکھا دفتر میں لا کیوں ثبات
اسکی چالاکی پہ قیاس تم کرو / کہ اسے چاہے جو اس کی زور کو
اس کے شر سے گل پرستو تم ڈرو / مارو سر میں تیغ لاحول کی
کہ کمیں سے ہے تمہیں وہ دیکھتا / تم نہیں دیکھو ہو اسکو
دانہ ڈالا ہمیشہ دام میں صیاد نے / دانہ پیدا ہے اور پوشیدہ دغا
دانہ دیکھو جس جگہ تم ڈرو / تا نہ باندھے دام میں پر بال کو
اے کبوتر جو اگر دانہ دیکھ کر / کھاتی دام میں پھنس جاتی ہو
مرغ وہ خوش ہے کہ چھوڑا دانہ / گلشن قدسی میں ہے اسکا ٹھکانا
بس کیا قانع وہ جو تھا دام سے / پھانسا اسکو نہ کسی نے دام میں

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| ایسے ہم احسان اور خدمت کرین | خاک ہم شیطان کی آنکھین [illegible] | تا چنان خدمت کنم احسان کنم | خاک اندر دیدہ شیطان کنم |
| امتحان سے چھوڑا جو اپنے سے | [illegible] جیسے کہ تو | چون خیال حضرت او از امتحان | تا نماند شک کہ بود این چنان |
| جو کہ چھوڑا تو کو تم بھولے اس سے | سخت بیہودہ کردی جان کو اپنے | چون رہا کردت فرامش کردیش | جان خود را سخت بیہش کردیش |

حکایت عہد کرنا کتّون کا جاڑے مین کہ جو گرمی آئے تو بسے گھر بنا لین واسطے جاڑے کے

حکایت عہد کردن سگان در زمستان کہ چون تابستان آید خانہ بسازیم از بہر زمستان

| | | | |
|---|---|---|---|
| کتّا جاڑے مین سمٹ کر [illegible] | جاڑے کی شدت سے چھوٹا کر دیا | سگ زمستان جمع گردد استخوانش | زخم سرما خرد گرداند چنانش |
| کہتا وہ کہ ہے قدر تن جو مرا | سنگ کا گھر ایک بنا لیوین ذرا | کو بگوید کین قدر تن کہ مراست | خانہ از سنگ باید کرد راست |
| آئے جو گرمی تو [illegible] | واسطے جاڑے کے گھر [illegible] | چونکہ تابستان بیاید من بچنگ | بہر سرما خانہ سازم ز سنگ |
| جبکہ گرمی آئے تو خوش [illegible] | ہڈیاں کھلیں اور تن [illegible] | چونکہ تابستان بیاید از گشاد | استخوانہا پہن گردد پوست شاد |
| پھول جاتا اور سایہ مین [illegible] | [illegible] | زفت گردد پا کشد در سایہ | کاہلی سیری غری خودرایہ |
| وہ کہے جو موٹا پاتا آپ کو | [illegible] | گوید او چون زفت بیند خویش را | در کدامین خانہ گنجم ای کیا |
| اس کا دل کہے بنا خانہ [illegible] | کہے کس گھر مین سماؤن [illegible] | گویدش دل خانہ ساز ای عمو | گوید او در خانہ کی گنجم بگو |
| درد کے وقت حرص کی ہڈی [illegible] | [illegible] | استخوان حرص تو در وقت درد | درہم آید خرد گردد در نورد |
| کہوے تو بہ سے بناؤن خانہ اک | [illegible] | گوئی از توبہ بسازم خانہ | در زمستان باشدم استانہ |
| جو گیا رنج اور [illegible] | [illegible] کا خیال [illegible] گیا | چون بشد درد و شدت آن حرص زفت | ہمچو سگ سودای خانہ از تو رفت |
| شکر نعمت بہتر از نعمت [illegible] | [illegible] | شکر نعمت خوشتر از نعمت بود | شکر بارہ کی سوی نعمت رود |
| شکر نعمت جان [illegible] | [illegible] | شکر جان نعمت و نعمت چو پوست | زانکہ شکر آرد ترا تا کوی دوست |
| شکر ہو شہ اور [illegible] | [illegible] | نعمت آرد غفلت و شکر انتباہ | صید نعمت کن بدام شکر شاہ |
| شکر کی نعمت کرے [illegible] | [illegible] | نعمت شکرت کند پرچشم و میر | تا کنی صد نعمت ایثار فقیر |
| اور غذا [illegible] | [illegible] | سیر نوشی از طعام و نقل حق | تا رود از تو شکم خواری و دق |
| شکر حق کی نعمتون کا [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| شکر نعمت کو [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

منع کرنا منکرون کا انبیا علیہم السلام کو نصیحت کرنے سے اور حجت [illegible]

منع کردن منکران انبیا را علیہم السلام از نصیحت کردن و حجت آوردن ایشان

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| سالها گفتند زین سان انبیا | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| انبیا گفتند [illegible] | فضل و رحمتها [illegible] | فضل اور رحمت [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | اور [illegible] رحمت کی [illegible] | [illegible] |

## باز جواب دادن انبیا علیهم السلام

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| امر حق را [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| دل فرو بسته و ملول آن کس بود | کز فراق یار در محبس بود | [illegible] | [illegible] |
| دلبر و مطلوب با ما حاضرست | در نثار رحمتش جان شاکرست | [illegible] | [illegible] |
| در دل ما لاله‌زار و گلشنیست | پیری و پژمردگی را راه نیست | [illegible] | [illegible] |
| دایما تر و جوانیم و لطیف | تازه و شیرین و خندان و ظریف | اور شیرین اور خندان اور ظریف | [illegible] |
| پیش ما صد سال و یک ساعت یکیست | که دراز و کوته از ما منفکیست | [illegible] | [illegible] |
| آن دراز و کوتهی در جسمهاست | آن دراز و کوته اندر جان کجاست | [illegible] | [illegible] |
| سیصد و نه سال آن اصحاب کهف | پیششان یک روز بی اندوه و لهف | ان اصحاب کہف کو ایک روز [illegible] | [illegible] |

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| کی بتن باز آمد ارواح از عدم | ... بنمودشان یکروزه هم | نہیں بیچ آتی جان تمام ... | اس طرح کی آنا ... |
| کی بود سیری و پیری و ملال | چون نباشد روز و شب یا ماه و سال | کب ملال اور سیری اور پیری | رات دن ہو جو نہ سال اور ماہ کو |
| مستی از سغراق لطف ایزدی است | در گلستان عدم چون بیخودی است | لطف حق کے جام کی ہے ... | ... بستان عدم میں بیخودی |
| کی بوهم آرد جعل انفاس ورد | لم یذق لم یدر هر کس کو نخورد | کب جعل اس پھول کی بو پا سکا | لم یذق لم یدر جس نے نہ چکھا |
| همچو موهومان شدی معدوم آن | نیست موهوم ار بدی موهوم آن | ہوتا جیوں موہوم ہے معدوم وہ | ... موہوم ہوتا گر ... |
| هیچ ناید از خیالت خوک شست | دوزخ اندر وهم چون آرد جنان | ... | ویسے دوزخ میں نہ جنت ... |
| همچنین تمییز ... تا دمان | این نگاوی خود مپندار ای بها | ... | مت گمان ... |
| ره بر اهل خویش آسان کرده‌ایم | راههای صعب پایان برده‌ایم | ... | سخت رستوں کو ہمیشہ آسان کر دیا |
| زانکه در ظلمت دو دیده ... چاه | هین چو پیدا از نجوم سعد راه | ... چاہ اور ظلمت ... | دوستان حق ... |
| از عذاب نار و در جنت نشست | صد هزاران گشت پیر و باز رست | نار دوزخ سے ... | ... |
| در عذاب چاه و دالان شد بلا | وانکه گشتند از شقاوت بی‌نوا | وہ عذاب چاہ و دالان میں رہے | ... |

## تکرار کردن قوم اعتراض تمثیل انبیا علیهم السلام

## دوبارہ کرنا قوم کا اعتراض جو کہ انبیا علیہم السلام

| | | | |
|---|---|---|---|
| نحس مایید و ضدید و مرتدید | قوم گفتند ار شما سعد خودید | نحس ہو ہمکو ... | قوم بولی نیک ہو اپنے لئے |
| در غم افکندید ما را و عنا | جان ما فارغ بد از اندیشه‌ها | ... | جان ہماری فارغ اندیشوں سے تھی |
| شد ز فال زشتتان صد افتراق | ذوق جمعیت که بود و اتفاق | فال بد سے ... نفاق | ذوق جمعیت کہ تھا اور اتفاق |
| مرغ مرگ اندیش گشتیم از شما | طوطی نقل شکر بودیم ما | مرغ مرگ اندیش ... | طوطی نقل شکر ... |
| هر کجا آوازهٔ مستنکری است | هر کجا افسانهٔ غم گستری است | ... | ... |
| هر کجا مسخی نکالی ماجرا است | هر کجا اندر جهان فال بدی است | ... | فال بد ... |
| در غم انگیزی شما را مشتهاست | در مثال قصه و فال شماست | ... | فال اور قصہ ... |

## باز گفتن انبیا علیهم السلام ایشان را

## ... جواب دینا انبیا علیہم السلام کا انکو

| | | | |
|---|---|---|---|
| از میان جانتان دارد مدد | انبیا گفتند فال زشت و بد | ... | انبیا بولے کہ فال زشت و بد |
| اژدها در قصد تو آید ز سر | گر تو جایی خفته باشی با خطر | اژدہا آوے ... | ... |
| که بجه زود ورنه اژدرهات خورد | مهربانی مر ترا آگاه کرد | ... | ... |

[illegible]

[illegible]

تو کہیگا فال بد تو کیوں کرے
فال بخیر ہی ہمیشہ [illegible]
[illegible] آگاہ [illegible]
گر [illegible] اک [illegible]
تو کہیگا فال بد کیوں [illegible]
[illegible] آج تو
کیونکہ دل اچھا نہیں [illegible]
[illegible]
[illegible]
وہ [illegible] اور [illegible]
[illegible]
[illegible] فال
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] تو
وہ کہے کہ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] احسان کو
[illegible]

فال کیا [illegible]
اور [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
تا [illegible] تو [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] فال [illegible]
فال [illegible]
[illegible]
وہ [illegible]
[illegible]
کیوں [illegible]
وہ [illegible]
[illegible]
[illegible]
اور کیا [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

| | |
|---|---|
| کرتے ہیں کفار نعمت میں جفا / پھر ندا دوزخ میں انکی ربنا | کافران کارند در نعمت جفا / باز در دوزخ نداشان ربنا |
| ہوں لئیم اسباب جب دیکھیں جفا / اور ظالم تر ہوں جب دیکھیں وفا | که لئیمان در جفا صافی شوند / چون وفا بینند خود جافی شوند |

حکمت پیدا کرنے میں دوزخ کے اس جہاں میں زندان کو اس جہاں میں تا عبادتگاہ متکبروں کی ہو کہ اضطرارا طوعا و کرہا

حکمت در آفریدن دوزخ در آن جهان و زندان در این جهان تا معبد متکبران گردد که اضطرارا طوعا و کرها

| | | | |
|---|---|---|---|
| دوزخ انکی مسجد طاعات ہے | پاے بندی مرغ کی پھندا ہے | مسجد طاعات شان پس دوزخ است | پای بند مرغ بیگانه فخ است |
| ہے عبادتگاہ زندان چور کی | کہ کرے اس میں وہ حق کی بندگی | هست زندان صومعهٔ دزد و لئیم | کاندر او ذاکر شود حق را مقیم |
| جو عبادت تھی غرض انسان سے | ہو گئی عبادتگہ سقر کفار کے | چون عبادت بود مقصود از بشر | شد عبادتگاه گردنکش سقر |
| اختیار انسان کو ہے ہر کام میں | پر غرض اس سے یہی طاعت ہے | آدمی را هست در هر کار دست | لیک ازین مقصود این خدمت بدست |
| ما خلقت الجن والانس اسے پڑھو | جز عبادت کے غرض عالم سے کچھ | ما خلقت الجن والانس این بخوان | جز عبادت نیست مقصود از جهان |
| جو کتاب سے غرض اس فن کی تھی | گر کرے تکیہ تو اسکو ہو سکی | گرچه مقصود از کتاب آن فن بود | گر تواش بالش کنی هم می‌بود |
| پر غرض اس کی نہ اس تکیہ سے تھی | علم کی تھی اور خرد و ارشاد کی | لیک از و مقصود این بالش نبود | علم بود و دانش و ارشاد و سود |
| میخ تو نے گر کیا تلوار کو | بد کو ظفر پر لیا اختیار کو | گر تو میخی ساختی شمشیر را | برگزیدی بر ظفر ادبیر را |
| گرچہ انسان سے غرض علم و ہدا | پر ہر اک انسان کا ہے معبد جدا | گرچه مقصود از بشر علم و هدیست | لیک هر یک آدمی را معبدیست |
| ہے سخاوت معبد مرد کریم | ہے شقاوت معبد مرد لئیم | معبد مرد کریم اکرمته | معبد مرد لئیم اسقمته |
| دے لئیموں کو سزا تا رکھیں سر | دے کریموں کو عطا تا دیں ثمر | مر لئیمان را بزن تا سر نهند | مر کریمان را بده تا بر دهند |
| اسلئے تا حق نے کیں دو مسجدیں | دوزخ ان کو اور انکو جنتیں | لاجرم حق هر دو مسجد آفرید | دوزخ آنها را و اینها را مزید |

بیان اس بات کا کہ حق تعالی نے صورت بادشاہوں کو واسطے مطیع کرنے سرکشوں کو کہ مطیع حق کے نہیں ہیں بنائی جیسے کہ موسی علیہ السلام نے دروازہ چھوٹا سا مسجد اقصی کا بنایا واسطے سرکوب بنی اسرائیل کے کہ تا فروتنی کریں کما قال ادخلوا الباب سجدا و قولوا حطة الی آخرہ

بیان آنکه حق تعالی صورت ملوک را سبب مسخر کردن جباران کرد که مسخر حق نیستند چنانکه موسی علیه السلام باب صغیر ساخت بیت المقدس را جهت سرکوب جباران بنی اسرائیل که در آمدن فروتنی کنند کما قال ادخلوا الباب سجدا و قولوا حطة الی آخره

قدس کا اوس نے تنگ کیا | سر جھکے تا کہ گمراہ قوم کا
کیونکہ وہ سرکش تھا اور گردن فراز | دوزخ انکی تنگ در ہے اور نیاز
جیسے ہوتی گوشت سے اندیشے | تنگ دروازہ بنا ہے شاہ کے
اہل دنیا انکو تا سجدہ کریں | دشمنی تو سجدہ حق سے کریں
انکی جھڑلوں کو سر محراب کیا | نام رکھا شاہ اوس محراب کا
تم شیر ولائق ہوا اس درگاہ کو | نقش ایک اور تم خالی ہو گو
ان سگوں کو ... | شیر کو ... گر چہ ... رہن
تا ہو گر یہ خوش خو کی کد اوال | شیر سے وشوں تا کہ ... ملال
ان سگان حق ... | تھا ... حق سے نہ ...
رتبہ اعلی ... | رتبہ اونی ... بکار ...
مرتبہ ... شیران ... | ... آہو گر ...
چارہ ... | کہ خداوند جہان شاہان کو
... کہ کھنا ... | شاہ ... ہے
اس پہ حال ... ہوا ... کریم | تو ... لئیم
جو لئیم نفس ... احسان کرے | جو لئیم ... کفران کرے
اہل نعمت اس ... شاکر ہوئے | اہل نعمت ... باقی ...
پس ... | ... شاکر ...
شکر ... ملک ... ہے | شکر ... اور ...

ساخت موسی قدس در باب صغیر | تا فرود آرند سر قوم زحیر
زانکه جباران بدند و سرفراز | دوزخ آن باب صغیر است و نیاز
آنچنانکه حق ز لحم و استخوان | از شهان باب صغیری ساخته است
اهل دنیا سجده ایشان کنند | چونکه سجده کبریا را دشمن اند
ساخته ست گردن انکی محراب شان | نام آن محراب میر و پهلوان
لایق این حضرت پاکی نیند | نقشها لیک در نقشی خوشند
آن سگان را این خران در چشم | شیر کار است ... گر زنده
گر بود شاه ... | ... از شیران ...
قوت ایشان از کلاب حق بود | قوت شاهان کی ز آفتاب حق بود
رتبه اعلی است در ... | رتبه ادنی ...
روبهی ... | ... آهو ...
... | نقش ... خداوند ...
... | ... کرده ...
حال آن آمد که بد کردی کریم | ... لئیم
با لئیم نفس چون احسان کند | چون لئیم آن نفس بد کفران کند
اهل نعمت ... شاکراند | اهل نعمت طاعنی ... کردند
... | ... شاکر ...
شاکر ... رو بد را ملک ... نعم | شکر ... بنده ... باش

قصہ شیخ صوفی کا خالی دستر خوان کو کھانے سے

قصه شیخ صوفی به سفره تهی از خورش

صوفی کو کھونٹی پہ دستر خوان دکھا | ناچا اور اپنے کپڑے پھاڑتا
کہتا یہ ساماں ہے بے ساماں کا | قحط کی اور درد کی یہ ہی دوا
درد و شور اوسکا ہوا جب بے شمار | جو کہ صوفی تھا ہوا وہ اوسکا یار
قسم اور ہا ہو وہ کرنے لگے | یاں تلک کہ مست و بیخود ہو گئے
پس کہا صوفی سے اک نادان نے | خالی روٹی سے یہ دستر خوان ہے

صوفی بر میخ روزی سفره دید | چرخ می زد جامه ها را می درید
بانگ می زد نک نوای بی نوا | قحطها و دردها را نک دوا
چونکه درد و شور او بسیار شد | هر که صوفی بود با او یار شد
کخ کخی و های و هویی می زدند | تا که چندی مست و بیخود می شدند
بوالفضولی گفت صوفی را که چیست | سفره آویخته از نان تهیست

تو لا جا جا نقش بے معشوق سے تو — شہ ہے عاشق لیے شہر اپنے سے تو
عشق نان بی نان غذا عاشق کی ہے — فید ہستی کب بھلا صادق کی ہے
عاشقوں کو تن سے پیشہ ہوتا ہے کام — عاشقوں کو سود لیویں کچھ تمام
پیشتر اور نگر و عالم اک ہے یہ — گنبد ہے عاشقوں کو وہ نیا ہی ہے
پرے معنی پانچے جو در کو بس یہ — تھا اتھا نہ جبل قوت یلے یا کہ
جو عدم میں عاشقاں خیمہ لگے — نقش وا حد جو عدم میں رنگ سب ہیں
ذوق کھانے کا نہ جانے شیر خوار — اور پرے کی غذا سے بہتی ہو یار
بالکے کب ہوا آدمی ہوا اسکی سمجھ — کیونکہ خواکی ہو تو شیر اسکی ہے
قیدیوں کو خوب ہے آب روغن — سیلیوں کو آب با حکم جبیل
بحر سے ان سیلیوں کو راہ وسے — خوف کہ فرعونیوں کا اس یہ
عادیوں پر نکلی یہ اگر رو بتر — پر نکلی ہو اور قوم پر اسکی اثر
پھر گلستاں نار ابراہیم سے — ہو وسے نمرود پہ آفات سے
اور سمندر پہ آتش تاکہ ہو — سمندر شوں یہ آتشہا نہ ہو
عاشقوں پر درد و غم حالیں — ناکسوں کو وہ الیس کر دیا ہو

گفت بود عدم شہ عشق بے معشوقی — چنبر از خورشید نال بے معشوقی
عشق نان بی نان غذا عاشق است — بند ہستی نیست ہر کو صادق است
عاشقان را کار نبود با وجود — عاشقان را ہست بی سرمایہ سود
بال نی و گرد عالم می پرند — دست نی و گوی از میدان برند
آن فقیری کز معنی بوی یافتہ — دستہ ہائی بریدہ ہمی زنبیل بافتہ
عاشقان اندر عدم خیمہ زدند — چون عدم یک رنگ و نفس واحدند
شیر خوارہ کی شناسد ذوق لوت — مر پری را بوی باشد لوت و قوت
آدمی کی بو برد از بوی او — چونکہ نوعی او ست نشد خوی او
چشم قبطی خون بود آن آب نیل — آب باشد پیش سبطی و خلیل
جادہ باشد بحر از اسرائیلیان — غرقہ گہ باشد ز فرعون و خیلان
باد بر باد پایان گرد و بر — پیکہ ہو رہ بر قوم شان زہر
گلستان باشد برا براہیم نار — لیک بر نمرود باشد زہر مار
بہر سمندر باشد آتش خانہ — لیک باشد ہر کہ ہرنا آن
نہ ہر عاشق درد و غم حالہ بود — لیکن بر عاقل ہمان با وا بود

حالت حسن یعقوب علیہ السلام کا جانا قیص یوسف
یوسف علیہ السلام سے اور یانا یوسف کو یوسف
عرض و سبب علیہ السلام کی بیوی اسکا کہ ان تو نہیں

تحفہ ہو کر یعقوب علیہ السلام شہ عشق یوسف کی حالت
اور دیدن یوسف علیہ السلام و گفتن لیکن اور کی
وہ یوسف علیہ السلام دہ وصال ہو دولت ہوئی تحفہ گزار

جو رخ یوسف کو لیس اتحفہ سیج — دیکھا اور پوپانی اسکے جسم
دیکھا جو وہ اندر اسکے تھا — دیدہ انکا تھا نہ اخوان کر بالا
عشق سے اسکے جو جو چیز — کوئی جو نہ وہ جا ہے اسکے لئے
آنکہ انکے خالی و شہر لان رو — انکے بیٹے کو خدا نے اس کی
زمیں دیکھا جو آخر ہو — الصلواۃ ہو لا الہ الا یا سکتا
عشق باطن میں غذا ہو جاتا کوئی — اس جو کہ جو قوت جانا

آنچہ یعقوب از رخ یوسف بدید — خاص او بد آن بر اخوان کدید
وانکہ یعقوب بود انا از و بدید — وانکہ اخوان انہ بد و آن
این ز عشقش خویش در چہ می کند — وان کین بر او بر او بہر زرد کند
سترہ داد ازان ابن الرزان ہمی — ہزار آن اشتر دہ سیر کہ شمشی
ز کہ ہاشد ستیزہ د کوثر — لا الہ الا گفتہ باشد الا با
عشق باشد لوت و پیمانہ جانہا — جوع از این روز بود قوت جان

[illegible]

حکایت [illegible] که [illegible]

[illegible]

حکایت [illegible] امیر [illegible] که [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible] انبیا علیهم السلام [illegible]

[illegible] قوله تعالی [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

## حکایت اتفاقاً [illegible]

[illegible]

[illegible]

151

[illegible]

## قصہ [illegible] رسول علیہ السلام [illegible]

[illegible]

[illegible]

## معجزہ ... اور ... [illegible]

ایک جنگل میں عرب کا اک گروہ / قحط باراں سے تھا تشنہ آب جو

اس بیاباں میں پھنسا اک قافلہ / تشنگی سے آ گئی [illegible]

ناگہاں فریاد رس کونین کے / مصطفیٰ آئے مدد کو راہ سے

دیکھا وہاں اک بڑا سا کارواں / گرم ریتی پر پڑے تشنہ جاں

اونٹ اور ان کی زباں نکلی ہوئی / خلق اک ریتی پہ [illegible]

رحم آیا [illegible] / [illegible]

اونٹ پر اک مشک حبشی لا رہا / [illegible]

اس شتربان کو مع اس اونٹ کے / لاؤ میرے پاس تم اس حکم سے

سمت ٹیلوں کی گئے وہ طالبے / بعد اک ساعت کے دیکھا [illegible]

اونٹ پر حبشی غلام اک جا رہا / مشک پانی کی بھری [illegible]

بس کہا اس کو بلاتے ہیں تجھے / اس طرف فخر بشر خیر الوریٰ

بولا میں جانتا وہ کون ہے / بولا وہ خوش خو وہ ماہ رو [illegible]

سید و سرور محمد نور جاں / [illegible] شفیع [illegible]

ہر طرح تعریف کی اس کی [illegible] / بولا وہ [illegible] ساحر [illegible]

کہ گروہ [illegible] / آدھا بالشت میں [illegible]

[illegible] / [illegible]

پاس حضرت کے [illegible] / بولے لو پانی پیو اور [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

## هر گروه ... بار گشتهای ایشان ...

اندر آن وادی گروهی از عرب / خشک شد از قحط بارانشان قرب

در میان آن بیابان مانده / کاروانی مرگ خود بر خوانده

ناگهانی آن مغیث هر دو کون / مصطفی پیدا شد از ره بهر عون

دید آنجا کاروانی بس بزرگ / بر تف ریگ و ره صعب و سترگ

اشترانشان را زبان آویخته / خلق اندر ریگ هر سو ریخته

رحمش آمد گفت هین زوتر روید / چند یاری سوی آن کثبان دوید

کاسیاهی بر شتر مشک آورد / سوی میر خود بزودی می‌برد

آن شتربان سیه را با شتر / سوی من آرید با فرمان مر

سوی کثبان آمدند آن طالبان / بعد یک ساعت بدیدند آنچنان

بنده‌ای سوی سیه با اشتری / راویه پر آب چون هدیه بری

پس بدو گفتند می‌خواند ترا / این طرف فخر البشر خیر الوری

گفت من نشناسم او را کیست او / گفت او آن ماه روی قندخو

نوعها تعریف کردندش که هست / گفت مانا او مگر آن ساحر است

که گروهی را زبون کرد او بسحر / من نیایم جانب او نیم شبر

کشکشانش آوریدند آن طرف / او فغان برداشت در تشنیع و تف

چون کشیدندش به پیش آن عزیز / گفت نوشید آب و برگیرید نیز

جمله را زان مشک او سیراب کرد / اشتران و هر کسی زان آب خورد

راویه پر کرد و مشک از مشک او / ابر گردون خیره ماند از رشک او

این کسی دیدست کز یک راویه / سرد گردد سوز چندان هاویه

این کسی دیدست کز یک مشک خرد / گشت چندین مشک پر بی‌دار و برد

مشک خود روپوش بود و موج فضل / می‌رسید از امر او از بحر اصل

آب از جوشش همی گردد هوا / وان هوا گردد ز سردی آبها

[illegible]

[illegible]

سوا اس علاوہ اس علم سیاب کے | آب کو تاکو ہوں لایا غیب سے
جو شخص سیاب بالکل اسے دیکھے | جہل سے سیاب کا پانی سے
اور سبب جو لاتوا سیاب سے | قائل اس رو پوش کا ہو تا ہے
ہو گئے سیاب بس بیٹھے گا تو | ترشا و بیتاب کا رو سے گا تو
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
پرندہ وہ دیکھوں اور حیرت کرے | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
قافلہ کا مرا [illegible] | یا محمد کیا [illegible]
کر دیا رو پوش مشکل کہ آب | غرق [illegible] کر دیا [illegible]

اس غلام [illegible] کا پیر نا غیب [illegible]

رسول خدا کا اور [illegible] اس غلام حبشی کا

ای غلام [illegible] اپنی [illegible] شکایت [illegible]
[illegible] | لامکان [illegible]
دیکھا اک چشمہ [illegible] | [illegible]
اس غلام نے [illegible] | چشمہ [illegible]
چشم گران وہ ہوا اگر یا غلام | [illegible]
ہاتھ پاؤں راہ چلنے سے رہے | جان [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | اور بوسہ [illegible]

[illegible]

[illegible]

آن زمان بالیده و کرده [illegible] | [illegible] | شہر پہنچا اور [illegible] گیا | [illegible]

[illegible]

[illegible] با حسن سلام

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

آنا ہو رہا کافرہ کا سچ پیغمبر کے پاس رسول اللہ علیہ
السلام کو اور [illegible] رسول اللہ علیہ السلام

آن زن [illegible] بر رسول خدا علیہ السلام
[illegible] رسول خدا علیہ السلام

[illegible]

[illegible]

... رسول علیه السلام ...

[illegible]

چوپا کرمنا آدم ز اختیار / آدھا ہو زنبور شہد آدھا ہو مار
کان ہیں مومن شہد کے زنبور وار / کان ہیں کافر زہر کے مانند مار
کھاتی ہے مومن جو بہتر نبات / تھوک جوں زنبور ہو آب حیات
کھاتا ہے جو کافر گندہ آب / قوت اسکا زہر ہو کر دوڑے
اہل الہام خدا چشمہ حیات / اہل تاویل ہوا زہر ممات
یہ جہاں میں مدح اور شاباش ہے / اختیار و حق سے اور دانائی سے
جب کہ ہیں سب رند بس زندان میں / متقی و زاہد و حق ہوتے ہیں
ہو گئی قدرت تو کاسد ہوا عمل / تا نہ پونجی چھین لیجاوے اجل
فائدہ کی پونجی قدرت ہے تری / وقت قدرت کو نگہ رکھ اور دیکھ
اسپ کرمنا پہ انسان ہے سوار / رکھے ہاتھ میں اسکا عنان اختیار
پھر نصیحت اسکو موسیٰ نے کری / زرد و کردے گی تمنا یہ تری
حق سے ڈر اور چھوڑ اس سودا کو تو / درس کو شیطان نے دیا انسان کو
کہا اچھا تو در پر [illegible] / پر کتا ہے جو [illegible] مجھے
بولا کتے کی زبان بتلا مجھے / مرغ خانہ کی زبان سکھلا مجھے

زانکه کرمنا شد آدم ز اختیار / نیم زنبور عسل شد نیم مار
مؤمنان کان عسل زنبوروار / کافران خود کان زهری همچو مار
زانکه مؤمن خورد بگزیده نبات / تا چو نحلی گشت ریق او حیات
باز کافر خورد شربت از صدید / هم ز قوتش زهر شد در وی پدید
اهل الهام خدا عین الحیات / اهل تسویل هوا سم الممات
در جهان این مدح و شاباش و زهی / ز اختیار است و حفاظ و آگهی
جمله رندان چونکه در زندان بوند / متقی و زاهد و حق خوان شوند
چونکه قدرت رفت کاسد شد عمل / هین که تا سرمایه نستاند اجل
قدرتت سرمایهٔ سود است هین / وقت قدرت را نگه دار و ببین
آدمی بر خنگ کرمنا سوار / در کف درکش عنان اختیار
باز موسی داد پند او را بمهر / کین مرادت زرد خواهد کرد چهر
ترک این سودا بگو وز حق بترس / دیو دادستت برای مکر درس
گفت باری نطق سگ کو بر در است / نطق مرغ خانگی کاهل پر است

## قانع ہونا اس طالب کا تعلیم زبان مرغ خانگی وسگ پر اور قبول کرنا موسیٰ علیہ السلام کا اسکو

## قانع شدن آن طالب به تعلیم زبان مرغ خانگی وسگ واجابت کردن موسی علیه السلام او را

بولے موسیٰ اب تجھے آجائیگی / یہ زبان دونوں کی ظاہر ہوگی
صبح کو وہ امتحان کے واسطے / منتظر در پہ کھڑا خود آن کے
خادمہ نے جھاڑا دسترخوان کو / ٹکڑا روٹی کا گرا تھا [illegible]
مرغ نے ٹکڑے کو جھپٹ کے لیا / بولا کتا ظلم یہ تو نے کیا
تو تو بس کھا لیگا دانہ گیہوں کے / اور میں عاجز ہوں کھانے گیہوں سے
گیہوں اور جو اور باقی دانے سب / کھا سکے تو اور نہ میں اے با ادب
ٹکڑے روٹی کے ہیں قسمت میں مرے / جبکہ تو لے گیا بس بھوکا رہے

گفت موسی هین تو دانی رو رسید / نطق این هر دو شود بر تو پدید
بامدادان از برای امتحان / ایستاد او منتظر بر آستان
خادمه سفره بیفشاند و فتاد / پارهٔ نان بیات آثار زاد
در ربود آن را خروسی چون گرو / گفت سگ کردی تو بر ما ظلم رو
دانهٔ گندم تو دانی خورد و من / عاجزم در دانه خوردن در وطن
گندم و جو را و باقی حبوب / تو توانی خورد و من نی ای طروب
این لب نانی که قسم ماست آن / می‌ربایی این قدر را از سگان

## جواب دینا مرغ کا کتے کو

## جواب خروس سگ را

[illegible]

مرغ بولا صبر کر اور غم نہ کھا | کہ عوض بہتر ملے حق سے سوا
گھوڑا اس خواجہ کا کل مر جائیگا | سیر ہو کر کھائیو تو خوب سا
عید کتوں کو ہو مرنا اسپ کا | کیونکہ بے کوشش کے کیا پایا کا
گھوڑا بیچا مرد نے جو یہ سنا | مرغ بس شرمندہ کتے سے ہوا
دوسرے دن روٹی لی پھر مرغ نے | کتا چیخا بولا کہ بولا مرغ سے
اے فریبی مرغ جھوٹے اے سقا | ہے تو ظالم اور جھوٹا بیشتر
ہے کہاں جو گھوڑا مرنے کا کہا | تو تھا جھوٹا اندھا اور گمراہ ہوا
با خبر اس مرغ نے اس سے کہا | گھوڑا اس کا مر گیا بس اور جا
جا کہ اس نے بیچ ڈالا اسپ وہ | وہ زیاں اپنا دیا ہے اور کو
لیکن اس کا اونٹ کل مر جائے گا | ہو غنیمت خاص کتوں کا بھلا
جلد بیچا اونٹ اوس خواجہ نے جا | غم سے اس نقصان کے اسے بچا
تیسرے دن کتا بولا مرغ سے | اب کہو دروغ کیوں کہ مجھے
کب تلک کہو دروغ اے جھوٹ گو | تو دروغی ہے اک اہل دروغ
بولا اس نے اونٹ بیچا جلد یا | پر غلام اب اس کا کل مر جائیگا
جو غلام اس کا مرے تو روٹیاں | دیں گے کتوں کو اہل خاندان
یہ سنا تو بیچا اپنا وہ غلام | بس ہوا نقصان سے فارغ تمام
شکر کرتا اور خوشی ہوتا کہ یوں | تین صدمے سے بچا [illegible]
سیکھی جیسے مرغ و کتے کی بات | بد قضا کی [illegible] نہان

پس خروس گفت تن زن غم مخور | که عوض یابد خدا از [illegible] دگر
اسپ این خواجه سقط خواهد شدن | روز فردا سیر خور کم کن حزن
سگان را عید باشد مرگ اسپ | روزی وافر بود بی جهد و کسب
اسپ را بفروخت چون بشنید مرد | پیش سگ شد آن خروس [illegible] زرد
روز دیگر همچنان نان را ربود | آن خروس و سگ بر و لب برگشود
کای خروس عشوه ده چند این دروغ | ظالمی و کاذبی و بی فروغ
اسپ کش گفتی سقط گردد کجاست | کور اختر گوی [illegible]
گفت او را آن خروس با خبر | که سقط شد اسپ او جای دگر
اسپ را بفروخت جست او از زیان | آن زیان انداخت او بر دیگران
لیک فردا اشترش گردد سقط | [illegible]
زود اشتر را فروشید آن حریص | یافت از غم و زیان [illegible]
روز ثالث گفت سگ با آن خروس | ای امیر کاذبان [illegible]
تا بکی گوئی دروغ ای بی فروغ | [illegible]
گفت او بفروخت اشتر را شتاب | لیک فردا [illegible] غلامش [illegible]
چون غلام او بمیرد [illegible] | [illegible]
این شنید و آن غلامش را فروخت | رست از خسران [illegible]
شکرها می کرد و شادیها نمود | [illegible]
تا زبان مرغ و سگ آموختم | دیده [illegible]

شرمندہ ہونا مرغ کا آگے کتے کے بسبب جھوٹ کے [illegible]

خجل شدن خروس پیش سگ بسبب [illegible] شدن [illegible]

دوسرے دن بولا وہ کتا کہ ہاں | مرغ بیہودہ تو کل ہے دروغ کہاں
کب تلک جھوٹ بکے آخر ترا | آشکارا ہے تجھ جھوٹ اور ترا
بولا حاشا میں نہیں [illegible] | [illegible] ہم کب [illegible]
جون مؤذن مرغ [illegible] | [illegible] رقیب آفتاب وقت [illegible]
پاسبان [illegible] | [illegible]

روز دیگر آن سگ محروم گفت | کای خروس [illegible]
چند چند آخر دروغ و مکر تو | [illegible]
گفت حاشا از من و از جنس من | که بگردم از دروغ [illegible]
ما خروسان چون مؤذن [illegible] | [illegible] رقیب آفتاب و وقت جو
پاسبان [illegible] | [illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| پاسبان آفتاب‌اند اولیا | در بشر واقف ز اسرار خدا | پاسبان شمس کے ہیں اولیا | آدمی میں جانتے سر خدا |
| اصل ما را حق پی بانگ نماز | داد هدیه آدمی را در جهاز | حق نے ہم کو واسطے بانگ نماز | تحفہ انسان کو دیا اندر جہاز |
| گر به ناهنگام سهوی مان رود | در اذان آن مقتل ما می‌شود | ہم سے گر بے وقت ہو جاوے اذان | سہو سے تو قتل کردیں ہم کو ان |
| گفت ناهنگام حی علی الفلاح | خون ما را می‌کند خوار و مباح | بولنا بے وقت حی علی الفلاح | خون ہمارا کرتا ہے خوار و مباح |
| آنکه معصوم آمد و پاک از غلط | و آن خروس جان وحی آمد فقط | جو کہ معصوم اور غلط سے پاک ہے | وحی جان کا مرغ وہ بیباک ہے |
| آن غلامش مرد پیش مشتری | شد زیان مشتری آن یکسری | مشتری کے پاس جاکر وہ غلام | مر گیا نقصان ہوا اسکا تمام |
| او گریزانید مالش را ولیک | خون خود را ریخت اندر یاب نیک | مال اپنا تو بچایا اوس سے پر | کشتہ اپنے کو کیا سنئے خبر |
| یک زیان دفع زیانها می‌شدی | جسم و مال ماست جانها را فدی | ایک نقصان دفع نقصانوں کا | اپنی جان پر مال و تن قربان کر |
| پیش شاهان در سیاست گستری | می‌دهی تو مال و سر را می‌خری | بادشاہوں کی سیاست میں تو | مال دیکر چھوڑاتا ہے جان کو |
| اعجمی چون گشته اندر قضا | می‌گریزانی ز داور مال را | کیوں بے قضا میں ہو نادان بنا | مال کو داور سے رکھتا ہے بچا |

## خبر دادن خروس از مرگ خواجه

## خبر دینا مرغ کا مرگ خواجہ سے

| | | | |
|---|---|---|---|
| لیک فردا خواهد او مردن یقین | گاو خواهد کشت وارث در حنین | پر مریگا خواجہ کل کو یقین | گاؤ اس کے غم میں ذبح کرینگے وارث حزین |
| صاحب خانه بخواهد مرد و رفت | روز فردا نک رسیدت لوت زفت | صاحب خانہ مریگا کل ضرور | اور بہت کھانا ہمارے ہاتھ آئیگا |
| پاره‌های نان و لالنگ و طعام | در میان کوی یابد خاص و عام | پارۂ نان اور کھانا اور طعام | ہر گلی کوچہ میں پاوینگے خاص و عام |
| گاو قربانی و نانهای تنک | بر سگان و سایلان ریزد سبک | گاؤ قربانی خمیری نان | [illegible] |
| مرگ اسپ و استر و مرگ غلام | بد قضاگردان این مغرور خام | مرگ گھوڑا اور خچر اور مرگ غلام | [illegible] |
| از زیان مال و درد آن گریخت | مال افزون کرد و خون خویش ریخت | مال کے نقصان سے [illegible] | مال کو زیادہ کیا جان کو دیا |
| این ریاضتهای درویشان چراست | کان بلا بر تن بقای جانهاست | [illegible] | [illegible] |
| تا بقای خود نیابد سالکی | چون کند تن را سقیم و هالکی | [illegible] | [illegible] |
| دست کی جنبد به ایثار و عمل | تا نبیند داده را جانش بدل | [illegible] | [illegible] |
| آنکه بدهد بی امید سودها | آن خدایست آن خدایست آن خدا | [illegible] | [illegible] |
| یا ولی حق که خوی حق گرفت | نور گشت و تابش مطلق گرفت | [illegible] | [illegible] |
| کو غنی است و جز او جمله فقیر | کی فقیری بی عوض گوید که گیر | [illegible] | [illegible] |
| تا نبیند کودکی که سیب هست | او پیاز گنده را ندهد ز دست | [illegible] | [illegible] |

سب یہ بازاری غرض کے واسطے | نہیں یہ دکان پر تو عرض کے واسطے

عمدہ وہ سامان کو بتلاتے ہیں | اور تمنا سے غرض دل میں رکھیں

ایک سلام اک تو سنے اے مرد دیں | کہ نہ وہ آخر کو پکڑیں آستیں

نہیں سنا بے طمع سلام خاص و عام | بے طمع کے اے برادر والسلام

جز سلام حق آدمی کو ڈھونڈ تو | گھر بگھر اور جا بجا اور کو بکو

آدمی کے منہ سے جو ہے خوش کلام | میں پیام حق سنا اور میں سلام

باقیوں کا یہ سلام امید پہ | سنتا ہوں جی میں خوشتر جان سے

کہ سلام انکا سلام حق ہوا | آگ سے خود دودمان اپنا جلا

خود سے مردہ اور زندہ حق سے ہو | اسلئے راز حق کے انکے لب میں ہو

تن کی ریاضت میں مرنا ہے زندگی | رنج تن سے جان کو پائندگی

کان رکھتا تھا وہ بس مرد خبیث | مرغ سے سنتا تھا اپنی یہ حدیث

این همه بازار بهر این غرض | نه دکان بنشسته بهر عرض

صد متاع خوب عرضه می‌کنند | واندرون دل غرضها می‌تنند

یک سلامی نشنوی ای مرد دین | که نگیرد آخرت آن آستین

بی‌طمع نشنیده‌ام از خاص و عام | من سلامی ای برادر والسلام

جز سلام حق هین آن را بجو | خانه خانه جا به جا و کو به کو

از دهان آدمی خوش مشام | هم پیام حق شنیدم هم سلام

وین سلام باقیان بر بوی آن | من همی نوشم به دل خوشتر ز جان

زان سلام او سلام حق شده است | کآتش اندر دودمان خود زده است

مرده است از خود شده زنده به رب | زان بود اسرار حقش در دو لب

مردن تن در ریاضت زندگیست | رنج این تن روح را پایندگیست

گوش بنهاده بد آن مرد خبیث | می‌شنود او از خروس آن را حدیث

## دوڑنا اس شخص کا طرف پیغمبر موسیٰ علیہ السلام کے واسطے پناہ کے جو خبر مرگ اپنی کی سنی

## دویدن آن شخص بسوی موسی علیه السلام بزنهار چون خبر مرگ خود شنید

جو سنا یہ تو گیا وہ دوڑ کر | بس در موسیٰ کلیم اللہ پر

خاک پر ملتا تھا منہ وہ خوف سے | کہ سنو فریاد تم حق کے لئے

بولے بیچ اپنے کو جا تو ہو رہا | جو ہوا استاد چہ سے ہو جدا

تو مسلمانوں کو اب دے تو زیاں | اور کیسے ہمیانی اپنی دو چند

اینٹ میں دیکھی ہے میں نے یہ قضا | کہ تو آئینہ میں دیکھے برملا

عاقل اول دیکھے آخر کا بدل | احمق آخر دیکھے جو ہو کم عقل

پھر کرے زاری کہ اے نیکو خصال | مت ہلا تو سر پہ میرے منہ پہ ملال

مجھ سے وہ آیا کہ نالائق ہوا | تو سزا کر نالائق کی تو جزا

بولے چھوٹا تیر جو ہاتھ سے | نہیں ہے دستور کہ وہ لوٹا پھر

پر میں ہوں چاہتا داور سے کہ | تاکہ ایمان اس گھڑی لیجائے تو

جو کہ ایمان لیگیا زندہ ہے تو | جو کہ با ایمان گیا زندہ ہے تو

چون شنید اینها دوان شد تیز و تفت | بر در موسی کلیم الله رفت

رو همی مالید در خاک او ز بیم | که مرا فریاد رس زین ای کلیم

گفت رو بفروش خود را وا بره | چونکه استا گشته‌ای بر جه ز چه

بر مسلمانان زیان انداز تو | کیسه‌ها و همیانها را کن دو تو

من درون خشت دیدم این قضا | که در آیینه عیان شد مر ترا

عاقل اول بیند آخر را بدل | اندر آخر بیند از دانش مقل

باز زاری کرد کای نیکوخصال | مر مرا در سر مزن در رو ممال

از من آن آمد که بودم ناسزا | ناسزایم را تو ده حسن الجزا

گفت تیری جست از شست ای پسر | نیست سنت کو بیاید باز سر

لیک درخواهم ز نیکو داوری | تا که ایمان آن زمان با خود بری

چونکه ایمان برده باشی زنده‌ای | چونکه با ایمان روی پاینده‌ای

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| سجده کرد [illegible] | [illegible] | سجده کردش [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | فضل [illegible] | گفت [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | ساقی [illegible] ساق |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

دعا کردن موسی علیه السلام [illegible] | دعا کردن موسی علیه السلام جهت سلامتی ایمان [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| پادشاهی [illegible] | [illegible] | پادشاهی [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| لایق [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible] موسی علیه السلام [illegible] | [illegible] کردن [illegible] دعای موسی علیه السلام [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] جهان [illegible] | [illegible] | گفت موسی این جهان مردن است | آن جهان انگیز کانجا روشن است |
| [illegible] | [illegible] | این فناها [illegible] جهان [illegible] | بازگشته عاریت [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | در نهان [illegible] |
| [illegible] | جان [illegible] | تا بمانی [illegible] جسم و مال | [illegible] و جان باشد رها از وبال |

[illegible]

[illegible]

حکایت [illegible]

[illegible]

حکایت [illegible]

[illegible]

مختصر سینہ کی سپر تو نے بہت | مفت ہے وہ دست اور تن پر تیغ
مختصر یاور رکھے آخر آدمی | گر ہوا اس میں سوا کیا ایک کمی

مختصر سینه چو پشت از نبود | دست تن بادان مختصر آن دو را
مختصر تن رسد وارد آخر آدمی | [illegible] طالب گر [illegible]

## جانا امیرالمومنین حمزہ رضی اللہ عنہ کا لڑائی میں بے زرہ کو

بے زرہ حمزہ گئے تھے [illegible] | [illegible] جوانی میں سدا
حمزہ آخر میں جو لڑنے جاتے تھے | بے زرہ پیچھے غزا میں آتے تھے
تن کا پہنے سینہ کھولے بے دم [illegible] | [illegible] صف میں تیغ و تلوار کو
تنگ سینہ پوچھا اے عم مصطفیٰ | اے دلیر صف شکن شیر وغا
یوں کہ لا تلقوا بایدیکم الی | تہلکہ تو نے پڑھا قول خدا
تہلکہ میں کس لئے تو آپ کو | [illegible] حرص کر [illegible]
تھا جوان اور سخت بازو [illegible] | بے زرہ جاتا نہیں تھا [illegible]
جب کہ تھا پیر و ضعیف [illegible] | لا ابالی کرتا ہے حرکت [illegible]
لا ابالی کی طرح تیغ و سنان | لیکے تہا لے شجاعت امتحان
تیغ عزت نے رکھے کو پیر [illegible] | کب تمیز ہو تیغ کو اور تیر کو
کب روا ہو [illegible] | بار [illegible] دست [illegible]
اس طرح غمخوار جو نادان تھے | پس نصیحت کرتے تھے با عبرت

## در آمدن حمزه رضی الله عنه در حرب بی زره

در جوانی حمزه [illegible] مصطفیٰ | بازره می شد [illegible] اندر وغا
اندر آخر حمزه چون در صف شدی | بی زره سرمست در غزو آمدی
سینه باز و تن برهنه پیش پیش | در فگندی در صف شمشیر خویش
خلق پرسیدند کای عم رسول | ای هژبر صف شکن شاه فحول
نی لا تلقوا بایدیکم الی | تهلکه ز امر [illegible] خدا
پس چرا تو خویش را در تهلکه | می در اندازی چنین در معرکه
چون جوان بودی و زفت و سخت زه | تو نمی رفتی سوی صف بی زره
چون شدی پیر و ضعیف و منحنی | پرده‌های لا ابالی می زنی
لا ابالی‌وار با تیغ و سنان | می نمایی دار و گیر و امتحان
تیغ حرمت می ندارد پیر را | کی بود تمییز تیغ و تیر را
[illegible] | [illegible] گرد [illegible] عدو
زین نسق غمخوارگان بی خبر | پند می دادند او را از عبر

## جواب دینا امیرالمومنین حمزہ رضی اللہ عنہ کا اس مخلوق کو

بولے حمزہ جبکہ میں تھا جوان | دیکھتا تھا مرگ کو [illegible]
کون جاتا مرگ کو خوش [illegible] | سب ہونگا اژدہا کے سامنے
لیک اب نور محمد سے [illegible] | شہر فانی کا نہیں [illegible]
لشکر [illegible] با [illegible] شاہ [illegible] | نور حق سے پر سپاہ [illegible]
خیمہ خیمہ میں طناب اندر طناب | شکر [illegible] بیدار [illegible]
جس کو مرنا [illegible] تہلکہ [illegible] | امر لا تلقوا [illegible]
جس کو مرنا [illegible] فتح باب | سارعوا کا آتا ہے اس کو خطاب

## جواب دادن امیرالمومنین حمزه رضی الله عنه مر آن خلق را

گفت حمزه چونکه بودم من جوان | مرگ می دیدم وداع این جهان
سوی مردن کس برغبت کی رود | پیش اژدرها برهنه کی شود
لیک از نور محمد من کنون | نیستم این شهر فانی را زبون
از برون حس لشکرگاه شاه | پر همی بینم ز نور حق سپاه
خیمه در خیمه طناب اندر طناب | شکر آنکه کرد بیدارم ز خواب
آنکه مردن پیش چشمش تهلکه است | امر لا تلقوا بگیرد او بدست
آنکه مردن پیش او شد فتح باب | سارعوا آید مر او را در خطاب

[illegible]

| | |
|---|---|
| آسمان ... [illegible] ... شد | چون ... قلم ... [illegible] |
| ذوق ... گشته جدا گلبین | مستی و شوق تو ... [illegible] |
| این سببها آن اثرها را نماند | کس نداند چونش جا آن نشاند |
| آنکه ... چون ... [illegible] | چاره ... فرمان شود |
| ... [illegible] ... آتش می‌کنی | آنکه ... چون ... آتش ... [illegible] |
| ... [illegible] ... بالیست | ... [illegible] ... |
| ... [illegible] ... | ... [illegible] ... گرد |
| آن ... [illegible] ... | ... [illegible] ... آنچ ... |
| آن ... [illegible] ... | کان ... [illegible] ... |
| چون با مرست آنجا ... [illegible] | پس ز امرست آنچه آن ... [illegible] |
| چون ... [illegible] ... | آن ... [illegible] ... |
| چون زنند آتش ... [illegible] | ... [illegible] ... |
| آتش آنجا ... [illegible] ... بود | آنچه از ... [illegible] ... |
| آتش تو ... [illegible] ... می‌کند | ... [illegible] ... |
| آن ... [illegible] ... | ... [illegible] ... |
| او ... [illegible] ... | ... [illegible] ... |
| ... [illegible] ... | ... [illegible] ... |
| ... [illegible] ... | در ... [illegible] ... |
| ... [illegible] ... | ... [illegible] ... |
| ... [illegible] ... | ... [illegible] ... |
| آتش ... [illegible] ... | ... [illegible] ... |
| ... [illegible] ... | آتش ... [illegible] ... |
| آن ... [illegible] ... | ... [illegible] ... |
| ... [illegible] ... | ... [illegible] ... |
| ... [illegible] ... | چونکه ... آتش ... [illegible] |

[illegible]

[illegible]

آگ ہے شہوت جو ہے آتش کی طرح | اگر بجھائے نسل فرزندوں کی دو
آتش را کشد انفس سہو | می بسوزد نسل فرزندان او

پاس ان مرغابیوں کو تو نہ جا | آب حیوان تک پہنچا [illegible]
سوئے آن مرغابیان رو زود چند | تا ترا ور آب حیوان [illegible]

مرغ خاکی مرغ آبی ہم مثال | پر وہ [illegible] پائی [illegible]
مرغ خاکی مرغ آبی ہم [illegible] | لیک [illegible] شده [illegible]

ہر دو ان [illegible] | [illegible]
ہر یکے را اصل خود [illegible] | اختیار [illegible] شده اند

جس طرح [illegible] اور [illegible] | دو [illegible] ہیں لیکن [illegible]
[illegible] کہ وسوسہ ہم حق است | ہر دو معقول اند لیکن فرق [illegible]

دونوں [illegible] ولال باز [illegible] | [illegible]
ہر دو [illegible] باز [illegible] | [illegible]

گر تو ہم [illegible] دل کا فکر دان | فرق [illegible] کر فکر [illegible]
گر تو را [illegible] دل فکرت شناس | فرق [illegible] چون [illegible]

گر نہ ہو دو فکر [illegible] با گمان | لا [illegible]
[illegible] فکرت بگمان | لا [illegible] گو [illegible]

تا [illegible] | [illegible]
تا [illegible] کر [illegible] | [illegible]

حیلہ [illegible] | [illegible] ہر شہری

اگر [illegible] | [illegible]
آن [illegible] | [illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| چھوٹا تارا کہ سیارہ [illegible] | بنے [illegible] اور جب [illegible] | چونک کوکب کرد و آن مهتر شود | نی که گر دو شد کمنده می‌شود |
| اس [illegible] اقبال [illegible] | [illegible] بیضہ و دولت [illegible] | زین تفانی زاید اقبال و ظفر | این تفانی بیضه و دولت [illegible] |
| [illegible] | [illegible] اقبال [illegible] | باش تا بشکافد تو چون بیضه را | مرغ‌ها زاشکسته بیضه اندر انتها |
| [illegible] | [illegible] فرق [illegible] | بیضه باز [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] عاقل [illegible] | وا قوای عاقل که [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] فرق [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| خاک [illegible] | [illegible] | خاک [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] بلال [illegible] | [illegible] | [illegible] بلال [illegible] |

## وفات پانا بلال رضی اللہ عنہ کا ساتھ خوشی کے

## وفات یافتن بلال رضی الله عنه با شادی

| | | | |
|---|---|---|---|
| جب بلال آزار سے مثل ہلال | ہو گئے تو مرگ [illegible] | چون بلال از ضعف شد همچون هلال | رنگ مرگ افتاد بر روی بلال |
| دیکھ زوجہ نے کہا وا حسرتا | بس بلال ان سے کہے وا فرحتا | جفت او دیدش بگفتا وا حرب | پس بلالش گفت نه نه وا طرب |
| اب تلک تو میں اسی کلفت میں تھا | مرگ کیا ہے عیش ہے تو جانے کیا | تاکنون اندر حرب بودم ز زیست | تو چه دانی مرگ چون عیش است و چیست |
| یہی کہتے تھے [illegible] | نرگس و گل لالہ کھلے [illegible] | این همی گفت و رخش در عین گفت | نرگس و گلبرگ و لاله می‌شکفت |
| چشم پُر انوار انکی اور رخ [illegible] | اس کی گواہی دیتے [illegible] | تاب رو و چشم پر انوار او | می‌گواهی داد بر گفتار او |
| ہر سیہ دل دیکھتا انکو سیاہ | مردم دیدہ [illegible] | هر سیه‌دل می‌سیه دیدی ورا | مردم دیده سیاه آمد چرا |
| مردم نادیدہ [illegible] سیاہ | مردم دیدہ [illegible] | مردم نادیده باشد رو سیاه | مردم دیده بود مرآت ماه |
| [illegible] مردم دیدہ [illegible] | [illegible] | خود که بیند مردم دیده ترا | در جهان جز مردم دیده فزا |
| [illegible] | [illegible] | چون بجز مردم دیده‌اش ندید | پس بغیر او کی در نقشش رسید |
| اس لئے [illegible] | مردم دیدہ [illegible] | پس جهان جمله مقلد آمدند | در صفات مردم دیده بلند |
| بولی زوجہ [illegible] | بولا نہ نہ الوصال و الوصال | گفت جفتش الفراق ای خوش‌خصال | گفت نه نه الوصال است الوصال |
| بولی زوجہ تو سفر کرتا ہے آج | [illegible] | گفت جفتش شب غریبی می‌روی | از تبار و خویش غایب می‌شوی |

[illegible]

[illegible]

بولا اسے سنا آج شب کو میر جہان | پس سنا ہے آج ... مکان
بولا میری بات سن اے ... | بولنے سے باز مت رہ ... دولتا
بولی وہ دیدار میں ... | بولا خلوت خاص ... دیکھیا
خاطر خاص اس کا ... | گر فقط بالا ... کو ڈالا
جھکا اس خاتمہ میں ... | جیسے حلقہ میں نگین ... چمکے
بولی اسے پیران ہوا یہ خانہ آہ | بولا مت دیکھا ... اور دیکھ راہ

گفت فی فی ... | میر ... ز ... قرون
گفت ... جان ... | گفت ... جان ... دولتا
گفت ... | گفت ... خلوت خاص را
خاتم ... | گر نظر بالا کنی ...
اندران خاتم ... | اندری ... چو ... خاتم
گفت ویران ... | گفت اندر ...

## حکمت ویران ہوا مکان کی سبب ... کے

## حکمت ویران شدن این مکان ... سبب ...

کروا ویران کہ ... | قوم زیادہ اور ... تھا
... اوم ... اول ... | ... جان ...
... خانہ ... | قصر ... کو ...
بادشاہ ... | گھر کا مرد ... کو ...
انبیا کو ... آیا یہ جہان | ... ہوا ... الامکان
یہ جہان ... کو ... | تنگ ... کشادہ ...
... تنگ ... | جو نہیا وہ دل ... کیونکہ ...
... وقت کہ آزاد ... | دیکھ وان ... جان ...
جان ... طبیعت ... | قید سے ... فکر ... اس ...
اس ... زمین آسمان | تنگ ... وقت ...
... تنگ | ... اور ... تنگ

گروہ ویران ... | قوم ... چو ...
... اول ... | ... شرق ...
... فاتح ... | شاه ... شاه
... دان ... | ... مکان ...
انبیا ... جهان | چون شهان ...
مرد کان ... جهان ... | ظاهر ... تنگ ...
گر ... | ... جان ...
ورنه ... | زان مکان ...
... طبیعت ... | ... تنگ ...
ارض ... آسمان ... | ... تنگ ...
... فراخ ... | ... تنگ ...

## قید دنیا کی کہ ظاہر کشادہ ہے اور ... تنگ ...

گو ... کہ باقی ... تنگ ...

## ... دنیا ... ظاہر ... فراخ ... تنگ ...

گر ... تنگی ...

جس طرح ... کہ ... | جان تری ... تنگ ...
... دل ... تمام ... | ... تنگ ... تمام
... دل ... | اس ... کیا ...

... گرما ... | ... تنگ ... جان ...
... گر ... | ... جان ...
... | ... فراخ ...

[illegible]

| | |
|---|---|
| پا کہ پنجہ تنگ تو بس جو تہان | ہو تو صحرائے فراخی اندر روان |
| وہ فراخی بیابان تنگ ہے | تجھ پہ زندان ہو وہ کاشک ہے |
| جسنے دیکھا دور سے تجھ کو کہا | کہ گل و لالہ ہو ایسا بس کھلا |
| وہ نہ جانے کہ تو مثل ظالمان | تھا باہر گلشن میں باطن میں فغان |
| خواب ہے جو تجھ کو پیدا کرتا ترا | ہو تو تری جان قید سے وہ چھٹرا |
| اولیا کی بادشاہی خواب ہے آفلان | جس طرح اصحاب کہف اندر جہان |
| خواب دیکھیں وہاں پر خواب نا پدید | در عدم میں جا ہیں وان باب ناپدید |
| تنگ سا گھر اور برا جھرا ہیں ہاں | کردیا ویران کہ محل اک ہم بنے |
| تنگ ہوں جیسے جنین ہوں پیٹ میں | نو مہینے ہو گئے مشکل ہے اب |
| گر نہ ہو درد زہ ماں کو مرے | میں ہوں اس زندان میں اندر آگ کے |
| طبع کی ماں میری درد مرگ سے | در زہ کرتی کہ بچہ چھوٹ سکے |
| تا وہ بچہ سبز جنگل میں چرے | بچہ مثل بھیڑ کو کھول دے |
| حاملہ پر درد زہ سے گر بلا | بچہ پر سے قید سے وہ چھوٹنا |
| درد زہ سے حاملہ ہے رو رہا | وہ بچہ ہنستا ہے کہ چھوٹا |
| جس قدر ہیں مادریں نیچے چرخ کے | بس جماد اور بہیمہ اور نبات |
| غیر کے ہر ایک غافل درد سے | ہر سوا انسان دانشمند کے |
| جو کہ کوسے جانے گھر سے کسی | ریش والا کب خبر گھر سے رکھے |
| اہل دل جو جانتے ہیں تیرا حال | تو نہیں جو جانتا ہے اپنا حال |
| جو نہیں ہیں اہل دل دیکھیں جو | کب تو دیکھے خود میں اے جانی عمر |

| | |
|---|---|
| پا کہ گنجش تنگ پهنای عوی | در بیابان فسحت صحرا بشی |
| آن فراخی بیابان تنگ گشت | بر تو زندان آمد آن صحرا و دشت |
| هر که دیدا و مر ترا از دور گفت | که در آن صحرا چو لاله بر شگفت |
| او نداند که تو همچون ظالمان | از برون در گلشنی جان در فغان |
| خواب تو آن گلشنش بیرون کرد است | که زبانی جانت از زندان برست |
| اولیا را خواب ملک است ای فلان | همچو آن اصحاب کهف اندر جهان |
| خواب می بینند و آنجا خواب نه | در عدم در می روند و باب نه |
| خانه تنگ و درون جان چنگلوک | کرد ویران تا کند قصر ملوک |
| تنگم و چون جنین اندر رحم | نه مهه گشتم شده نقلان مهم |
| گر نباشد درد زه بر مادرم | من درین زندان میان آذرم |
| مادر طبعم ز درد مرگ خویش | می کند ره تا رهد بره ز میش |
| تا چرد آن بره در صحرای سبز | هین رحم بگشا که گشت این بره گبز |
| درد زه گر رنج آبستان بود | بر جنین اشکستن زندان بود |
| حامله گریان ز زه کالمناص | وان جنین خندان که پیش آمد خلاص |
| هرچه زیر چرخ هستند امهات | از جماد و از بهیمه و از نبات |
| هر یکی از درد غیری غافلست | جز کسانی که نبیه و فاضلند |
| آنچه کوسه داند از خانه کسان | بلپد آن کو ندارد خود کی داند |
| آنچه ما بیدل بدانند حال تو | تو ز حال خود ندانی ای عمو |
| آنچه شیخ بیند بیند اهل دل | که نه بینی در خود ای ازخود خجل |

بیان آنکه هر چہ غفلت و کاہلی و تاریکی ہست از تن ہست

| | |
|---|---|
| تن ہی ہیں غفلت سبھی تن جان کا | وہ نہیں اس سے جو تو برملا |
| جو زمین کے تحت تا جو ف چرخ کے | شب سیاہ اور ہے سایہ سے |
| جس جگہ پر سایہ ہو اور رات ہو | وہ زمین کی ہے سبب خورشید جو |
| بس سیاہی سے ہو تا ہے ہیولا | وہ نہیں روشن ستارے کی عیان |

| | |
|---|---|
| غفلت از تن بود چون تن روح شد | بیند آن اسرار را بی هیچ بد |
| چون زمین برخاست از جوّ فلک | نی شب و نی سایه ای ماند و لک |
| هر کجا سایه است و شب یا سایگه | از زمین باشد نه از خورشید و مه |
| دود پیوسته هم از هیزم بود | نی ز آتش‌ها که مستثنی بود |

وہم آتا ہے خطا و شبہ میں / ہو کے مشغول ... عقل ...
وہم افتد در خطا و در غلط / عقل باشد در اصابتہا فقط

ہر گرانی اور سستی تن سے ہے / جان اڑنے میں ہلکی جست ہے
ہر گرانی و کسل خود از تن است / جان ز خفت جملہ در پریدن است

سرخ منہ ہو زیادتی خون سے / زرد منہ ہے جنبش صفرا سے
روی سرخ از غلبۂ خونہا بود / روی زرد از جنبش صفرا بود

منہ سپید ہو قوت بلغم سے / منہ سیہ سودا کی ہے کثرت سے
رو سپید از قوت بلغم بود / باشد از سودا کہ رو ادہم بود

در حقیقت خالق آثار وہ / پر بجز علت نہ دیکھیں اہل پوست
در حقیقت خالق آثار اوست / لیک جز علت نبیند اہل پوست

پوست ہو جو مغز کے ہمراہ ہے / ... علت کی ... چارہ نہیں
مغز کو از پوستہا آوارہ نیست / از طبیب او علت او را چارہ نیست

دوسری بار آدمی پیدا ہوا / ... علت ... پاؤں رکھا
چون دوم بار آدمی زادہ بزاد / پای خود بر فرق علتہا نہاد

علت اولی نہ ہو دین اس کا / علت آخر ... اس سے کینہ
علت اولی نباشد دین او / علت جزوی ندارد کین او

وہ افق میں جا ہے جوں آفتاب / ساتھ عروس ... صدق ...
می‌پرد چون آفتاب اندر افق / با عروس صدق و صورت چون تتق

بلکہ باہر وہ افق اور چرخ سے / بے مکان ہے جیسے ارواح ...
بلکہ بیرون از افق وز چرخہا / بی مکانہا باشد چو ارواح و نہی

بلکہ سب عقلیں ہماری سایہ دار / اس کے پاؤں پر گریں ہو کر نثار
بل عقول ما است سایہ‌های او / می‌فتد چون سایہ‌ہا در پای او

## تشبیہ کرنا نص مطلق کو کہ بے قید ہے ساتھ قیاس کے
## تشبیہ کردن نص مطلق کہ بے قید بود با قیاس

مجتہد جب قصد نص کو جان لے / نے قیاس اس حال میں پیدا کرے
مجتہد ہر گہ کہ باشد نص شناس / اندر آن صورت نیندیشد قیاس

جو نہیں نص پائیگا وہ ظاہر / تو قیاس اس سے بالکل ... لیگا
چون نیابد نص اندر صورتی / از قیاس آنجا نماید عبرتی

نص کو وحی روح قدسی جان تو / تابع جان ہے قیاس عقل کا
نص وحی روح قدسی دان یقین / وان قیاس عقل جزوی تحت این

عقل کو ادراک ہے جان سے ملا / کب ہو جان ... نظر اس کے سمایا
عقل از جان گشت با ادراک و فر / روح او را کی شود زیر نظر

عقل میں پر جان تاثیر کرے / اس اثر سے عقل تدبیر کرے
لیک جان در عقل تاثیری کند / زان اثر آن عقل تدبیری کند

نوح سان گر صدق ... روح / کہاں ... کشتی و کہاں طوفان نوح
نوح وار ار صدقی زد در تو روح / کو یم و کشتی و کو طوفان نوح

عقل اثر کو روح جانے ہے ولے / نور خور کا قرص خور سے دور ہے
عقل اثر را روح پندارد ولیک / نور خور از قرص خور دور است نیک

قرص سے سالک ہو خوش اس واسطے / قرص کی جانب گیا ہو نور سے
زان بہ قرصی سالکی خرسند شد / تا ز نورش سوی قرص افکندہ شد

کیونکہ یہ ... ہیں جو کہ نور سے / رات دن خالی ... قائم ہے
زانکہ این نور ... اندر رسا آفل / ... آفل

جو کہ اندر قرص کے رکھے قیام / شرق اور ... ہیں مدام
وانکہ اندر قرص دارد باش و جا / غرقۂ آن نیست باشد ... را

خارج اس کا ... / وہ فراق ... اس کی جان ہو
نی بجانش ... ز نور ... / ور ہمی ... از فراق ...

اصل ایسی اس کی ہے افلاک سے / یا ہوئی تبدیل گر تھا خاک سے
چنین کہ اصلش ز افلاک بود / یا مبدل گشت اگر از خاک بود

| | |
|---|---|
| زانکه خاکی را نباشد تاب آن | گر زند پرتو شعاعے بادوان |
| گر زند بر خاک دائم نور شید | آنچنان سوزد که ناید در شمر |
| دائم اندر آب کار ماهی ست | مار را با او کجا همراهی ست |
| لیک در گه مار ماهی پر فنند | اندرین یم ماهیی‌ها می‌کنند |
| مکرشان گر خلق را شیدا کند | هم ز دریا تا سرشان رسوا کند |
| واندرین یم ماهیان پر فنند | مار را از سحر ماهی می‌کنند |
| گر تو ماری سو فتی ماهیان | تا شوی چون ماهیان دریا روا |
| ماهیان قعر دریای جلال | بحرشان آموخته سحر حلال |
| پس محال از تابشان حال شد | نحس آنجا رفت و نیکو فال شد |
| زهر آنجا رفت و شکر شد یقین | سنگ آنجا رفت و شد در ثمین |
| خاک زر شد سنگ گوهر پای سر | می نه بیند جز بشر چشم بشر |
| تا قیامت گر بگویم زین کلام | صد قیامت بگذرد وین ناتمام |

| | |
|---|---|
| کیونکہ خاکی کو نہیں طاقت ہے وہ | اگر شعاع مہر پہنچے اوس تک وہ |
| خاک پر گر نور ڈالے خورشید | بس جلے ایسی نہ پیدا ہو گیا |
| آب میں مچھلی کا دائم کام ہے | مار کب ہمراہی اسکا ہو سکے |
| مار پر فن ہیں لیکن گو وہ ہیں | مچھلیاں دریا میں جو مکر کرتے ہیں |
| مکر انکا خلق کو شیدا کرے | بحر سے جنائی پر رسوا کرے |
| مچھلیاں فن میں ایسی ہیں بحر کی | سحر سے وہ مار کو مچھلی کریں |
| مار گر ہے پاس مچھلی کے رہو | مثل مچھلی تا رواں دریا میں ہو |
| بحر حق کی مچھلیوں کو ہے کمال | بحر سکھایا سحر سے سحر حلال |
| ہو گیا حال انکے پرتو سے محال | نحس واں جا کر ہوا ہیں نیک فال |
| زہر واں جا کر کے شکر ہو گیا | سنگ واں جا کر کے گوہر ہو گیا |
| خاک زر ہوتی سنگ گوہر پاؤں | جز بشر دیکھے نہیں چشم بشر |
| تا قیامت گر کہوں میں یہ کلام | سو قیامت گذریں نہو یہ تمام |

## آداب المستمعین و المریدین عند فیض الحکمة من لسان الشیخ

## آداب سننے والوں مریدوں کا وقت فیض حکمت کے زبان شیخ سے

| | |
|---|---|
| پر ملولان این مکرر کردن است | نزد من عمر مکرر بردن است |
| شمع از برق مکرر بر شود | خاک از تابش مکرر زر شود |
| گر هزاران طالب اند و یک ملول | از رسالت بازمی‌ماند رسول |
| این رسولان ضمیر رازگو | مستمع خواهند اسرافیل خو |
| نخوتی دارند و کبری چون شهان | چاکری خواهند از اهل جهان |
| تا ادبهاشان بجا گه ناوری | از رسالتشان چگونه بر خوری |
| کی رسانند آن امانت را بتو | تا نباشی پیششان راکع دوتو |
| هر ادبشان کی همی آید پسند | کامدند ایشان ز ایوان بلند |
| نه گدایانند کز هر خدمتی | از تو دارند ای مزور منتی |
| لیک با بی رغبتیهای ضمیر | صدقه سلطان بیفشان وا مگیر |
| اسپ خود را ای رسول آسمان | در ملولان منگر و اندر جهان |

| | |
|---|---|
| جن ملول اسکو فضول اب جانتے | میرے نزدیک عمر دوبارہ ہے یہ |
| شمع روشن ہو مکرر برق سے | تاب دوبارہ سے مٹی زر بنے |
| سیکڑوں طالب ہیں اور ہو اک ملول | باز رہتا ہے رسالت سے رسول |
| یہ رسولان ضمیر راز گو | ڈھونڈتے ہیں سننے والے اسرافیل خو |
| کبر نخوت رکھتے ہیں مثل شہاں | چاہتے ہیں خدمت کریں اہل جہاں |
| جبتک انکا ادب تو نہ کرے | کب اٹھاوے رسالت سے فائدہ لے |
| کب دیں تجھکو وہ امانت کو تو | جبتک آگے انکے تو جھکے |
| ہر ادب انکا پسند آتا ہے کب | کہ بلند ایوان سے وہ آئے ہیں سب |
| نہیں گدا وہ کہ ہر اک خدمت سے | تجھ سے اے مکار لیں احسان کو |
| دل کی بے رغبتی سے اے امین | صدقہ سلطانی کا دو اور روکو نہیں |
| گھوڑا اپنا اے رسول کبریا | نے ملولوں پر نظر رکھ اور گدا |

(۴/۲۴۳)

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| وہ سپاہی اچھا ہوتا ہے | آگ کے مثل ... [illegible] | فرخ آن لشکری که ... [illegible] | آتش اندر خشک و تر ... [illegible] |
| گر کرے دو اسطور [illegible] | آسمان پر ... [illegible] | گرم گرداند فرس را ... [illegible] | گر کند آهنگ ... آسمان |
| غیرو غیرت سے نظر کو ... [illegible] | ... آتش [illegible] | چشم را از غیرو غیرت ... [illegible] | همچو آتش خشک و تر را سوخته |
| سپاہ گری پشیمانی کرے [illegible] | وہ پشیمانی ... [illegible] | گر پشیمانی برد ... [illegible] | آتش او ... پشیمانی زند |
| وے پشیمانی عدو سے ... [illegible] | [illegible] | [illegible] | چون ... [illegible] |

[illegible]

[illegible]

رحمت بیچون کو جان ایسی اے پسر | وہ ہمیشہ پوشیدہ ہے سوا اثر کے
اسکی رحمت کا اثر ہے ظاہرا | کون جانے ماہیت اسکی سوا

رحمتش بیچون چنین دان ای پسر | ناپدید اندر وجود از وجه اثر
ظاهر است آثار و میوهٔ رحمتش | لیک کی داند بجز او ماهیتش

## فرق درمیان جاننے اس چیز کے کہ مثال و تقلید سے ہو اور جاننے ماہیت اس چیز کے کہ تحقیق سے ہو

## فرق میان دانستن چیزی که بمثال و تقلید یا دانستن ماهیت آن چیز که بتحقیق بود

ماہیت اوصاف کامل کی کبھی | بجز مثال آثار کے نہ جانے کوئی
ماہیت لڑکا جماع کی کب جانے | تو کہے وہ مثل حلوا کے ہے اسے
نے جانے ہے طفل کو جو خبر | تو کہو کہ ایسا ہی ہے جیسے شکر
اے جماع کی ماہیت کا شوق ہو | مثل ماہیات حلوا کے ہے شکر
ساتھ تیرے نسبت عاقل کرے | تو ہو لڑکا تاکہ ہو تجکو خوشی
ان مثالوں سے کہ لڑکا جان لے | گو نہ جانے ماہیت کے حال کی
گر کہے تو جانتا ہوں نہیں ہے دور | گر کہے نہ جانتا ہوں نہیں ہے زور
گر کوئی کہے کہ جانے نوح کو | اس رسول حق اور نور روح کو
گر کہے تو کیوں نہ جانوں وہ قمر | چاند اور سورج سے بھی مشہور تر
سارے لڑکے چھوٹے مکتب بیچ ہیں | اور امام اکثر محرابوں بیچ ہیں
نام اسکا پڑھتے ہیں قرآن میں | اور قصے اسکا کہتے ہیں
جانے سچا تجکو وہ از روئے وصف | ماہیت ہو نوح کی گرچہ نہ کشف
گر کہے تو میں نہ جانوں نوح کو | جانے اسکو جو کہ ہم مثل اسکے ہو
چیونٹی لنگڑی ہوں جانوں فیل کو | جانے کب مچھر ہے اسرافیل کو
اس سبب سچ ہے یہ کہنا ترا | تو نہ جانے ماہیت اسکی بھلا
ماہیت کو درکھنے عاجز ہیں ہو | عام کی حالت ہے مطلق یہ نہ کہو
کیونکہ وہ ماہیت اور سر نہاں | آنکھ میں کاملوں کے ہے عیاں
ذات و سر حق بدن کو درمیاں | وہم و بینائی سے دور ہے کہاں
جبکہ مخفی وہ نہ ہوا جبکہ عیاں | ذات و صفتی کیا ہے چھپے جو نہاں
کہو عقل بحثی یہ دور ہے | بے کئے تاویل مشکل ہے سمجھ

هیچ ماهیات اوصاف کمال | کس نداند جز بآثار و مثال
طفل ماهیت نداند طمث را | جز که گویی هست چون حلوا ترا
طفل را نبود ز وطی زنان خبر | جز که گویی هست آن چون نیشکر
کی بود ماهیت ذوق جماع | مثل ماهیات حلوا ای مطاع
لیک نسبت کرد از روی خوشی | با تو آن عاقل چو تو کودک وشی
تا بداند کودک آن را از مثال | گر نداند ماهیت یا عین حال
پس اگر گویی بدانم دور نیست | ور بگویی که ندانم دور نیست
گر کسی گوید که داند نوح را | آن رسول حق و نور روح را
گر بگویی چون ندانم کان قمر | هست از خورشید و مه مشهورتر
کودکان خرد در کتابها | و آن امامان جمله در محرابها
نام او خوانند در قرآن صریح | قصه‌اش گویند از ماضی فصیح
راستگو دانیش تو از روی وصف | گرچه ماهیت نشد از نوح کشف
ور بگویی من چه دانم نوح را | همچو او داند او را ای فتی
مور لنگم من چه دانم فیل را | پشه کی داند اسرافیل را
این سخن هم راست است از روی آن | که به ماهیت ندانیش ای فلان
عجز از ادراک ماهیت عمو | حالت عامه بود مطلق مگو
زانکه ماهیات و سر سر آن | پیش چشم کاملان باشد عیان
در وجود از سر حق و ذات او | دورتر از فهم و استبصار کو
چونکه آن مخفی نماند از محرمان | ذات و وصفی چیست کان ماند نهان
عقل بحثی گوید این دور است و گو | بی ز تاویلی محالی کم شنو

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| آنچہ خوق بالا ست [illegible] | قطرہ [illegible] مرتبہ کا [illegible] | [illegible] از فضل [illegible] تعالی | سچ کو کہو [illegible] کا [illegible] |
| کی کہ اول [illegible] | [illegible] اگر [illegible] | [illegible] کہ اول [illegible] مشکل [illegible] | واقعات [illegible] کہ میں [illegible] |
| [illegible] | چون [illegible] دو [illegible] | [illegible] بنا [illegible] است [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | سہل [illegible] مشکل [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] کی طرف [illegible] |
| [illegible] | نسبت اثبات یا نفی [illegible] | کر بیان کرتا ہو [illegible] | نسبت اثبات یا نفی [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | نفی اور اثبات اگر [illegible] |

## جمع و تفریق درمیان نفی و اثبات باہم از روئے نسبت [illegible]

## جمع و تفریق درمیان نفی و اثبات با یکدیگر از روئے نسبت [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] نفی و اثبات [illegible] | با [illegible] اور [illegible] | نفی اور اثبات دو [illegible] | [illegible] اور [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

## [illegible] و [illegible] در روشنی کامل

## [illegible] اور [illegible] روشنی کامل کا

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| ہست از رو بقا سے اسکی ذات | ہو صفات حق میں لا اسکی صفات | هست از روی بقا آن ذات او | نیست گشته وصف او در وصف هو |
| جیسے شعلہ شمع پیش آفتاب | نیست ہے اور ہست از روے حساب | چون زبانهٔ شمع پیش آفتاب | نیست باشد هست باشد در حساب |
| ہست ہے ذات اسکی ظاہر تو اگر | رکھے پنبہ تو جلا دے وہ شرر | هست باشد ذات او تا تو اگر | بر نهی پنبه بسوزد زان شرر |
| نیست ہے روشنی اسمیں ظاہرا | کردیا خورشید نے اسکو فنا | نیست باشد روشنی ندهد ترا | کرده باشد آفتاب او را فنا |
| ایک قلیل سرکہ سو من شہد میں | جو کہ ڈالیں اور اسکو حل کریں | در دو صد من شهد یک اوقیه خل | چون در افکندی و در وی گشت حل |
| نیست سرکہ کا مزہ ہو جب چکھے | تول دو تو زیادہ ہو جب تولے اسے | نیست باشد طعم خل چون می‌چشی | هست اوقیه فزون چون بر کشی |
| شیر کے آگے ہرن بیخود ہوا | اسکی ہستی اسکی ہستی میں فنا | پیش شیری آهوی بیهوش شد | هستیش در هست او روپوش شد |
| یہ قیاس ناقص اندر کار رب | جوش عشق ہے اور نہیں ترک ادب | این قیاسات و قیاس ارکار رب | جوشش عشق است نز ترک ادب |
| نبض عاشق بے ادب کو دے ہے جو | کیونکہ خود کو شہ کا ہم پلہ رکھے | نبض عاشق بی ادب بر می‌جهد | خویش را در کفهٔ شه می‌نهد |
| بے ادب تر ہے جہاں میں اس سوا | با ادب تر ہے نہاں کوئی اس سوا | بی ادب تر نیست کس زو در جهان | با ادب تر نیست کس زو در نهان |
| جان تو نسبت سے ایکیں دوستی | با ادب اور بے ادب ضد ہیں [illegible] | هم به نسبت دان وفاق ای منتجب | این دو ضد با ادب با بی ادب |
| بے ادب ہے جو کہ ظاہر دیکھو تو | کہ ہے دعوی عشق کا اس شخص کو | بی ادب باشد چو ظاهر بنگری | که بود دعوی عشقش همسری |
| دیکھے جو باطن میں دعوی رہا | وہ وہ دعوی آگے اس شہ کے فنا | چون به باطن بنگری دعوی کجاست | او و دعوی پیش آن سلطان فناست |
| مات زید زید فاعل گرچہ ہے | پر نہیں فاعل ہے بیکار ہی رکھے | مات زید زید اگر فاعل بود | لیک فاعل نیست کو عاطل بود |
| لفظ نحوی کے سبب فاعل ہے | ورنہ قاتل موت وہ مفعول ہے | او ز روی لفظ نحوی فاعل است | ورنه او مفعول و موتش قاتل است |
| فاعلی کیا وہ تو خود مقہور ہے | اس سے جملہ فاعلی ہیں دور ہے | فاعل چه کو چنان مقهور شد | فاعلیها جمله از وی دور شد |

## قصہ وکیل صدر جہاں کا کہ متہم ہو کر بسبب خوف جان کے بخارا سے بھاگا پھر عشق نے اسکو کھینچا کہ کام جانکا واسطے جانان کے آسان ہوتا ہے

## قصهٔ وکیل صدر جهان که متهم شد و از بیم جان از بخارا گریخت باز عشقش کشان کشان گرفت که کار جان پیش جانان سهل باشد

| | | | |
|---|---|---|---|
| متہم ہو بندہ صدر جہاں | ہو گیا وہ بیچ بخارا سے نہاں | در بخارا بندهٔ صدر جهان | متهم شد گشت از صدرش نهان |
| دس برس تک وہ سرگرداں پھرا | گہ خراسان گاہ کوہستان رہا | مدت ده سال سرگردان بگشت | گه خراسان گه کهستان گاه دشت |
| دس برس کے بعد پس شوق کو | ہو گیا بیتاب فرقت سے وہ | از پس ده سال او از اشتیاق | گشت بی‌طاقت ز ایام فراق |
| بولا نہیں اب تاب فرقت کی رہی | صبر کب فرقت سے آزاد ہو گی | گفت تاب فرقتم زین پس نماند | صبر کی داند خلاعت را نشاند |
| خاک اس فرقت سے ہو گئی شور ہے | پانی زرد اور گندہ ہے | از فراق این خاکها شوره بود | آب زرد و گنده و تیره شود |

[illegible]

پیدا شدن روح القدس بصورت آدمی بر مریم
بوقت غسل و برهنگی پناه گرفتن او بحق تعالی

[illegible]

| | |
|---|---|
| دید مریم صورتی بس جانفزا | جانفزائی دلربائی در خلا |
| پیش او بر رست از روی زمین | چون مه و خورشید آن روح الامین |
| از برهنه گشت پیدا بی نقاب | آنچنانکه از شرق روید آفتاب |
| لرزه بر اعضای مریم اوفتاد | کو برهنه بود و ترسید از فساد |
| صورتی که یوسف ار دیدی عیان | دست از حیرت بریدی چون زنان |
| همچو گل پیشش بروئید او ز گل | چون خیالی که بر آرد سر ز دل |
| گشت بیخود مریم و در بیخودی | گفت بجهم در پناه ایزدی |
| زانکه عادت کرده بود آن پاک جیب | در هزیمت رخت بردن سوی غیب |
| چون جهان را دید ملکی بی قرار | حازمانه ساخت زان حضرت حصار |
| تا بگاه مرگ حصنی باشدش | که نیابد خصم راه مقصدش |
| از پناه حق حصاری به ندید | یورتگه نزدیک آن دژ برگزید |
| چون بدید آن غمزه‌های عقل سوز | که ازو می‌شد جگرها تیردوز |

[illegible]

شاہ و لشکر اسکے سب حلقہ بگوش ہیں / خفتہ حال عقل کو اس سے نہ ہوش
سیکڑوں شہر ملک اسکے ہیں غلام / بدر صدہا کو کیا فت دی تمام
زہرہ کو طاقت نہیں کہ مارے دم / عقل کل دیکھے جو اسکو ہووے گم
کیا کہوں میں جو مجھے مائل کیا / عقل مطلق ساتھ اسکے چلا
شمع ہوں اسکا دھواں ہوں میں دلیل / سب ہے باطل اس بغیر اے جلیل
کب نہیں خورشید کی ہے خود دلیل / بس ہے اک نور خود کا ہے دلیل
سایہ کیا ہے جو کہ اسکا ہو دلیل / بس یہ لائق ہے کہ اسکا ہو ذلیل
برتری اسکی دلیلوں میں ہے اب / کہ وہ پہلے ہے پیچھے ہیں ادراک سب
سب ہیں ادراک ایسے پالنگ گدھے / وہ سوار باد پا چون تیر کے
بھاگے گر پاوے نہ کوئی گرد شاہ / بھاگے گر اس سے کوئی وہ روکے راہ
جملہ ادراکوں کو نہ آرام ہے / جنگ کا ہے وقت نہ وقت جام
وہم اک مثل ہما کے ہے اڑے / ایک کاٹے خود کو جوں تیغ کے
دوسرا جوں کشتی با بادبان / تیسرا ہو لوٹتے میں ہر زمان
جو شکار انکو دکھا دیوے دور سے / وہ پرند حملہ کریں سب صید پے
جو کہ ناپیدا ہو حیران ہوویں دو / جا ہیں مثل جغد ہر ویران کو
منتظر ایک آنکھ ہیں اور وا کیا ہے باز / تا کہ پیدا ہووے وہ صید نیاز
دیر ہو تو کہیں از رو ملال / صید تھا یا وہ عجب تھا اک خیال
یہ صلاح ہے اک گھڑی اور ٹھہر کے / زور اور قوت کو لیں آرام سے
شب نہ ہوتی خلق جملہ حرص سے / بس جلاتی خود کو چاہتے دوڑ کو
لینے میں حرص ہوا سے فائدہ / ہر کوئی دیتا بدن اپنا جلا
گنج راحت کی طرح شب آتی ہے / اک گھڑی تا چھوٹیں اپنی حرص سے
قبض اے سالک تجھے لیں آوے جو / تیری اصلاح ہے نہ مایوس ہو
کیونکہ ہے خرچ میں اس بسط کے / چاہئے آمد کہ خرچ جمع سے
فصل گرمی کی اگر رہتی مدام / دھوپ کی تیزی سے جلتے بستان تمام
سبزہ کی جڑ کو وہ جلاتی اس لیے / کہ نہ پھر سر سبز ہوتا جان لے

شاه و لشکر حلقه در گوشش بهم / خفتگان عقل بیهوشش بهم
صد هزاران شاه مملوکش به رق / صد هزاران بدر را داده بدق
زهره نی زهره را تا دم زند / عقل کلش چون ببیند کم زند
من چه گویم چون مرا برد و شکست / دل مرا و عقل را او بشکست
دود آن نارم ولیکن من بدو / دود از آن شمع باطل یا غیر او
خود نباشد آفتابی را دلیل / جز که نور آفتاب مستطیل
سایه که بود تا دلیل او بود / این بسستش که ذلیل او بود
این جلالت در دلالت صادق است / جمله ادراکات پس او سابق است
جمله ادراکات بر خرهای لنگ / او سوار باد پران چون خدنگ
گر گریزد کس نیابد گرد شه / ور گریزند او بگیرد پیش ره
جمله ادراکات را آرام نه / وقت میدان است وقت جام نه
آن یکی وهمی چو بازی می‌پرد / وان دگر چون تیر معبر می‌درد
وان دگر چون کشتی با بادبان / وان دگر اندر تراجع هر زمان
چون شکاری می‌نمایدشان ز دور / جمله حمله می‌نمایند آن طیور
چونکه ناپیدا شود حیران شوند / همچو جغدان سوی هر ویران شوند
منتظر می‌بود هم یک چشم باز / تا که پیدا گردد آن صید نیاز
چون بماند دیر گویند از ملال / صید بود آن خود عجب یا خود خیال
مصلحت آنست تا یک ساعتی / قوتی گیرند زور از راحتی
گر نبودی شب همه خلقان ز آز / خویشتن را سوختندی ز اهتزاز
از هوس وز حرص سود اندوختن / هر کسی دادی بدن را سوختن
شب پدید آید چو گنج رحمتی / تا رهند از حرص خود یک ساعتی
چونکه قبضی آیدت ای راه‌رو / آن صلاح تست آیس دل مشو
زانکه در خرجی در آن بسط و گشاد / خرج را دخلی بباید ز اعتداد
گر هماره فصل تابستان بدی / سوزش خورشید در بستان شدی
منبتش را سوختی از بیخ و بن / که دگر تازه نگشتی آن کهن

جاڑا گرچہ ہی ترش مشفق بھی ہے | گرمی خوش ہے ولے سوزش بھی ہے
قبض آئے تو دیکھ اس میں بسط کو | خوش رہو اور [illegible]
طفل خوش ہو اور ہو رنجیدہ [illegible] | غم جگر کو ہے پھیپھڑے کو ہے خوشی
چشم کودک جوں خر ہے آخر پر | چشم عاقل کی ہے آخر بین مگر
گھاس چرب دیکھے وہ بیچارہ [illegible] | دیکھے یہ قصاب سے انجام کار
گھاس ہے کڑوی جو دی قصاب نے | گوشت کی خاطر ترازو ہے رکھا
جا تو کھا حکمت کی گھاس اللہ نے | دی ہے [illegible] عنایت سے
روٹی سمجھی اور نہ حکمت ای شخص | جو کہا حق نے کلوا من رزقہ
مرتبے میں رزق حکمت ہے خدا | کہ گلا پکڑے نہ آخر کو ترا
بند اس منہ کو کیا وہ منہ کھلا | کہ وہ کھاتا ہے رزق و لقمۂ اسرار کا
گر چھڑاوے تن کو شیر دیو سے | اس چھڑانے میں وہ [illegible]
ترک کیا جوش اب کیا چونکہ خام | سن حکیم غزنوی سے تو تمام
کہ الٰہی نامہ میں شرح و بیان | اس کی کرتا ہے حکیم غیب دان
غم تو کھا غمگین کی روٹی تو کھا | طفل شکر کھائے عاقل غم سدا
قند شادی میوۂ باغ غم ہوا | یہ خوشی زخم اور غم مرہم ہوا
غم جو دیکھے عشق سے [illegible] | [illegible]
دیکھے عاقل بادہ کو انگور سے | دیکھتا معدوم سے عاشق [illegible]
[illegible] حمال باہم [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
کان [illegible] مزد حق [illegible] | گنج دے یہ مزد [illegible]
ایسا گنج زر کہ [illegible] | [illegible]
وہ بنا دے گی [illegible] | [illegible]
[illegible] | عشق سرمد کا [illegible]
دیکھتا ہے صبر [illegible] | رخ گلنار [illegible] زلفین مراد
آئینہ سا غم ہے [illegible] | [illegible]

گر ترش‌روی است آن دی مشفق است | صیف خندان است اما محرق است
چونکه قبض آید تو در وی بسط بین | تازه باش و چین میفگن بر جبین
کودکان خندان و دانایان ترش | غم جگر را باشد و شادی ز شش
چشم کودک همچو خر در آخر است | چشم عاقل در حساب آخر است
او در آخر چرب می‌بیند علف | وین ز قصاب آخرش بیند تلف
آن علف تلخ است کین قصاب داد | بهر لحم ما ترازو وانهاد
رو ز حکمت خور علف کان را خدا | بی‌غرض داده است از محض عطا
فهم نان کردی نه حکمت ای رهی | زانچه حق گفتا کلوا من رزقه
رزق حق حکمت بود در مرتبت | کان گلوگیرت نباشد عاقبت
این دهان بستی دهانی باز شد | کو خورندهٔ لقمه‌های راز شد
گر ز شیر دیو تن را وابری | در فطامِ او بسی نعمت خوری
ترک جوشش کرده‌ام من نیم‌خام | از حکیم غزنوی بشنو تمام
در الهی‌نامه گوید شرح این | آن حکیم غیب و فخر العارفین
غم خورد و نان غم‌افزایان مخور | زانکه عاقل غم خورد کودک شکر
قند شادی میوهٔ باغ غم است | این فرح زخم است و آن غم مرهم است
غم چو بینی در کنارش کش به عشق | از سر ربوه نظر کن در دمشق
عاقل از انگور می بیند همی | عاشق از معدوم شیء بیند همی
جنگ می‌کردند حمالان پریر | تو مکش تا من کشم حملش چو شیر
زانکه زان رنج دید این را سود | حمل را هر یک ز دیگر می‌ربود
مزد حق کو مزد آن بی‌مایه کو | این دهد گنجیت مزد و آن تسو
گنج زری که چو خسپی زیر ریگ | با تو باشد آن نباشد مرده‌ریگ
پیش پیش آن جنازه‌ات می‌دود | مونس گور و غریبی می‌شود
بهر روز مرگ این دم مرده باش | تا شوی با عشق سرمد خواجه‌تاش
صبر می‌بیند ز پرده اجتهاد | روی چون گلنار و زلفین مراد
غم چو آیینه است پیش مجتهد | کاندرین ضد می‌نماید روی ضد

بعد صد برس کے ہو وہ مشتری | ہو وہ کامل تب سمجھ لے کہ کھلا
دیکھ ... دو صد اپنے پاس ہو | ہو ابھی بچہ نہ سمجھے گا کہ ...
قبض کر ... ہو وہ سیکھا ہوا | پانچ ہا بالکل ایسا ہے وہ مبتلا
کام ان دو ... پاسے مال | ہو لیا پر مرغ اسکی لازم ہو چال

بود صد ریخ آن ... گر | رو ... اکر و ...
این دو سه روزه نظاره ... | ... آید چنین
پنجه را گر ... باشد ... | ... او ...
زین دو ... نقش کار و کسب عاقلی | ... بال او ...

## کہنا روح القدس کا مریم علیہا السلام کو کہ میں رسول حق ہوں مجھ سے مت ڈر دہشت سے بھاگ

## گفتن روح القدس مریم را علیہا السلام که من رسول حقم آشفته مشو و پنہان از من مشو

جب کہ ایک دم مضطرب مریم ہوئی | جیسے بجلی خاک پر تڑپے پڑی
دی صدا آواز جلوہ ... | آیا میں حق ہوں ...
اور سرفرازان حق سے مت پھرو | ایسے اچھے محرموں سے مت ...
یہی کہتا تھا وہ شعلہ نور کا | دم بدم منہ سے فلک پر پہنچتا
تو عدم کو بھاگے میرے خوف سے | ہیں عدم میں بھی تو میں ظاہر ہوں
تیرے ہیں لشکر و سامان ... | ہیں وہ ... نقش تیرے سامنے
دیکھ مریم نقش اک مشکل ہوں میں | ہوں ہلال ہم خیال اندر دل ہوں
دل میں خیال اک جو آیا اور رہا | ... جائے تیرے ساتھ ہو
نہ خیالے عارضی نادرا | کہ مثال صبح کاذب تھا
صبح صادق سا ہوں نور الہ کا | ... کوئی شب پاس ...
... لا حول کو | آیا ہوں لاحول سے ...
اصل میری اور غذا لاحول تھا | نور اول قول سے لاحول کا
سامنے حق کے ... پناہ | میں پناہ کو دیتا ہوں پہلے پناہ
وہ پناہ میں ہوں کہ تیری ... گاہ | تو پڑھے لاحول وہ خود ہوں میں پناہ
ناشناسی سے ... سوا | یار پاس اور عشق سے تو بے ...
یار کو اغیار تو سمجھی تھی | نام شادی کا تو رکھتی ہے غمی
... ایسا یار کرتا ہے نہال | کیا ... تو ...
نخل ایسا کہ ... قدر یار | چور جب ہم ہوں تو ہو وہ نخل دار

چونکه مریم مضطرب شد یک زمان | همچنانکه بر زمین بر ماهیان
بانگ بر وی زد نمودار کرم | که امین حضرتم از من مرم
از سرافرازان عزت سر مکش | از چنین خوش محرمان خود در مکش
این همی گفت و ذبالهٔ نور پاک | از لبش می شد پیاپی بر سماک
از وجودم می گریزی در عدم | در عدم من شاهم و صاحب علم
خود بنه و بنگاه من در نیستیست | یکسواره نقش من پیش ستیست
مریما بنگر که نقش مشکلم | هم هلالم هم خیال اندر دلم
چون خیالی در دلت آمد نشست | هر کجا که می گریزی با تو است
جز خیالی عارضی باطلی | کو بود چون صبح کاذب آفلی
من چو صبح صادقم از نور رب | که نگردد گرد روزم هیچ شب
هین مکن لاحول عمران زاده‌ام | که ز لاحول این طرف افتاده‌ام
مر مرا اصل و غذا لاحول بود | نور لاحولی که پیش از قول بود
تو همی گیری پناه از من بحق | من نگاریده پناهم در سبق
آن پناهم من که مخلصهات بود | تو اعوذ آری و من خود آن اعوذ
آفتی نبود بتر از ناشناخت | تو بر یار و ندانی عشق باخت
یار را اغیار پنداری همی | شادیی را نام بنهادی غمی
اینچنین لطفی که داده یار را | تو گرانی از وی ...
اینچنین نخلی که لطف یار ماست | چونکه ما دزدیم نخلش دار ماست

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| ایسی مشکل ہیں کہ وہ زلف [illegible] | جو کہ ہم [illegible] مقفل [illegible] | [illegible] کہ زلف [illegible] | چو [illegible] |
| لازمہ ایسا جاری مثل [illegible] | جو کہ ہم فرہاد [illegible] | [illegible] | چون [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| تو نہیں جانے کہ یار [illegible] | جو تو دشمن [illegible] | [illegible] کہ یار [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] قائم [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

اللہ دو کہ تا اس دل بلبل کا سبب عشق ہے [illegible] — یغم کرو دل ان کا بلبل [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | جا [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | وہ [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | تا [illegible] | [illegible] | تا [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| شاہ کا جو فرمودہ ... جان فزا | ... عاشق کے ... حب الوطن | ... بادشاہ ... شاد ... | ... حب الوطن |

پہنچنا معشوق کا عاشق ... سفر سے ... کرنا ...

... اندر ... عشق ...

| | | | |
|---|---|---|---|
| ... شوق ... عاشق ... | ... بود ... | گفت ... با عاشقی ... | از ... دیده ... |
| ... | ... | ... | گفت ... |
| جس ... قدر ... شاہ کا | ہو وہ صحرا گر ہو ناکہ سوئی کا | هر کجا باشد شه ما را بساط | هست صحرا گر بود سم الخیاط |
| جو کوئی یوسف رخ جہاں ماہ ... | ہو وہ جنت گرچہ ہو وے قعر چاہ | هر کجا یوسف رخی باشد چو ماه | جنت است آن گرچه باشد قعر چاه |
| ساتھ تیرے دوزخ ... ہے | ساتھ تیرے ہے زندان ... | با تو دوزخ جنت است ای جانفزا | با تو زندان گلشن است ای دلربا |
| ساتھ تیرے ہو ... باغ نعیم | بے ترے ہے گلشن ... نار جحیم | شد جهنم با تو رضوان و نعیم | بی تو شد ریحان و گل نار جحیم |
| جس جگہ تو ساتھ ہو خوش ... | گر ... منزل میری ... قبر میں | هر کجا تو با منی من خوشدلم | گر بود در قعر گوری منزلم |
| دونوں عالم سے ... | ساتھ تیرے عشق ... | خوشتر از هر دو جهان آنجا بود | که مرا با تو سر و سودا بود |
| بات ... | عاشق صدر جہاں ... | این ... پایان ... | عاشق صدر جهان شد ... |

منع کرنا دوستوں کا پھر جانے بخارا سے

منع کردن دوستان او را از رفتن به بخارا

| | | | |
|---|---|---|---|
| اس نے کہا ناصح نے کیا ... | سوچ آخر کو جو رکھتا ہے ہنر | لائمی گفتش که ای پیره خبر | عاقبت اندیش اگر داری هنر |
| عقل سے دیکھ اول آخر کو تو | مثل پروانہ جلا مت آپ کو | درنگر پس را بعقل و پیش را | همچو پروانه مسوزان خویش را |
| جو بخارا جاتا ہے دیوانہ ہے تو | لائق زنجیر و زندان ہے تو | چون بخارا می‌روی دیوانه‌ای | لایق زنجیر و زندان خانه‌ای |
| ... | ... ڈھونڈھتا ہے ... | او ز تو آهن همی خاید ز خشم | او همی جوید ترا با بیست چشم |
| تیز کرتا ہے چھری تیرے لیے | ... قحط کا وہ ... | می‌کند او تیز از بهر تو کارد | او سگی قحط است و تو انبان آرد |
| ... | پھر تو زندان ... | چون رهیدی و خدایت راه داد | سوی زندان می‌روی ... |
| ... موکل آ ... | عقل چاہیے ... | بر تو گر ده گون موکل آمدی | عقل بایستی کز ایشان کم زدی |
| ... موکل ... نہیں | ... | چون موکل نیست بر تو هیچ کس | از چه بسته گشت بر تو پیش و پس |
| عشق نے پوشیدہ ... | ... | عشق پنهان کرده بود او آن اسیر | آن موکل را نمی‌دید آن نذیر |
| ہر موکل ... | ورنہ ... سگ طبعی ... | هر موکل را موکل مختفی است | ورنه او در بند سگ‌طبعی ز چیست |
| ... شاہ عشق ... | ... | خشم شاه عشق بر جانش نشست | بر عوانی و سیه‌رویی ... |

[illegible]

[illegible]

لاابالی کمدر عاشق نامحرملری ازدر [illegible]

[illegible]

چند ہیں ان میں بار گرما ہیں خطاب ۔ اس لیے واللہ اعلم بالصواب
تو بہ عاشق نے کری ہے اب جو خوب ۔ کہ کہیں چڑھ جاے سولی پر وہ اس لیے
گرچہ وہ عاشق بخارا جاتے ہیں ۔ نے پڑھنے کو نہ کسی استاد کے
خود جو ہے دلدار خود وہ سر تو بڑا ہے ۔ اور سر میں دیدہ با کار ہے
عاشقوں کا ہے مدرس حسن یار ۔ اسکے پڑھنے کی کتاب روے نگار
چپ ہیں وہ اور دم بدم ہیں انکے نالے ۔ جاتی ہے تا عرش و تخت بادشاہ
درس انکا وجد و حال و زلزلہ ۔ نہ زیادات ہے نہ باب سلسلہ
سلسلہ اس قوم کا زلف نگار ۔ مسئلہ ہے دور کا پر دور یار
تجھسے پوچھے مسئلہ گر کیس کا ۔ کہہ نہ کیسے میں سمائے گنج خدا
ذکر گر خلع و مبارا کا رہے ۔ بدنہ کہہ ذکر بخارا ہوتا ہے
ذکر ہر اک چیز کا دیتا ہے خاصیت ۔ کیونکہ رکھتا ہر صفت ہے ماہیت
ہے بخارا میں ہنر مندی سبھی ۔ جبکہ خواری پا فارغ اس سے ہی
اس بخاری کو نہ دانش سے اثر ۔ چشم بینش پر وہ رکھتا تھا نظر
جسکو خلوت میں ملی بینش کی راہ ۔ وہ نہیں دانش سے ڈھونڈے دستگاہ
جو جمال جان سے ہے ہم پیالہ ہو ۔ بعد علم و اخبار و دانش سے ملال
دید جو دانش سے غالب تر ہے ۔ عام کو دنیا اس لیے
دیکھتے ہیں کیونکہ دنیا کو وہ عین ۔ جانتے ہیں اس جہاں کو قرض و دین
اس جہاں کو دیکھتے ہیں نقد کا ۔ اس جہاں کو دیکھتے ہیں ادھار
تا ...

لیک گفتم وصف را در خطابہا ۔ لو تری ... والله اعلم بالصواب
چونکه عاشق توبه کرد اکنون بترس ۔ کو چو عیاران کند بر دار درس
گر چه آن عاشق بخارا می‌رود ۔ نه به درس و نه به استا می‌رود
طالع گردون خود را خود بهر ایشه ۔ یعنی زان اندر حرم بر کار شو
عاشقان را شد مدرس حسن دوست ۔ دفتر و درس و سبقشان روی اوست
خامشند و نعرهٔ تکرارشان ۔ می‌رود تا عرش و تخت یارشان
درسشان آشوب و چرخ و زلزله ۔ نه زیادات است و باب سلسله
سلسلهٔ این قوم جعد مشکبار ۔ مسئله دور است لیکن دور یار
مسئلهٔ کیس ار بپرسد کس ترا ۔ گو نگنجد گنج حق در کیسه‌ها
گر دم خلع و مبارا می‌رود ۔ بد مبین ذکر بخارا می‌رود
ذکر هر چیزی دهد خاصیتی ۔ زانکه دارد هر صفت ماهیتی
در بخارا در هنرها بالغی ۔ چون بخواری رو نهی زان فارغی
آن بخاری غصهٔ دانش نداشت ۔ چشم بر خورشید بینش می‌گماشت
هر که در خلوت به بینش یافت راه ۔ او ز دانشها نجوید دستگاه
با جمال جان چو شد هم‌کاسه‌ای ۔ باشدش ز اخبار و دانش تاسه‌ای
دید بر دانش بود غالب فرا ۔ زان همی دنیا بچربد عامه را
زانکه دنیا را همی بینند عین ۔ وان جهانی را همی دانند دین
... ۔ ... در پیش آن جهان

## متوجہ ہونا اس عاشق کا طرف بخارا کے

## رو نهادن آن عاشق سوی بخارا

وہ ہوا متوجہ عاشق اشکریز ۔ دل طپان سوے بخارا گرم و تیز
ریگ آموں اسکے آگے جوں حریر ۔ آب جیحوں اسکے آگے جوں غدیر
وہ بیاباں اسکے آگے جوں چمن ۔ گرتا تھا ہنسی سے وہ خندہ زناں
قند ہے اندر سمرقند اسکا لب ۔ لے بخارا سے ہے مذہب اب

رو نهاد آن عاشق خونابه‌ریز ۔ دل طپان سوی بخارا گرم و تیز
ریگ آمون پیش او همچون حریر ۔ آب جیحون پیش او چون آبگیر
آن بیابان پیش او چون گلستان ۔ می‌فتاد از خنده او چون گلستان
در سمرقندست قند اما لبش ۔ از بخارا یافت و شد مذهبش

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| او نگارا عقل افزا تو تھا | عقل و دین کو ... [illegible] | اے نگارا عقل افزا بوده | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| ایک ساعت ... [illegible] | [illegible] | ساعتی ... [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] گلستان ... [illegible] | [illegible] | گلستانی ... دیده بود | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

اُنا اس ... لا اُبالی کا تھا ... [illegible]

در آمد آن عاشق لا ابالی ... [illegible]

ڈرانا ... [illegible]

و شهر ... [illegible]

[illegible]

جور و جفا دادن عاشق بازاران و شهد چشیدگان را

جور و جفا عاشق کا ماننا ... اور ... و ... کو

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | گر [illegible] اتفاق [illegible] | آب حیوان [illegible] | اتفاقات کا ہو وہ مرگ کا [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | مثل [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | مرگ اسکی آب [illegible] |
| [illegible] | [illegible] عاشق [illegible] | [illegible] | او [illegible] عاشق [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | اسکی تیغ عشق کی سو سو [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | پس [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | شہر میں جو آب [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] اسکی [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | خود کو [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | جیسے [illegible] گنبد [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | زعفران [illegible] |

**پہونچنا اس عاشق کا پاس معشوق کے [illegible] جان [illegible]** | **رسیدن آن عاشق بمعشوق چون دست از جان بشست**

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] تیغ اندر دست او | [illegible] عاشق [illegible] | وہ تو اسکا [illegible] تیغ [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | همچو پروانه [illegible] | [illegible] | نور دیکھا شمع کا پروانہ سا |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] شمع عشق [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

**حکایت اس مسجد کی کہ مہمان کش تھی اور اس عاشق کی** | **حکایت آن مسجد که مهمان کش بود و آن عاشق**

| | | | |
|---|---|---|---|
| مسجدی بد بر کنار شهر ری | یک حکایت گوش کن ای نیک پی | ایک مسجد تھی کنار شہر رے | ایک حکایت تم سنو اے نیک پی |
| که نه فرزندش شدی آن شب یتیم | هیچ کس در وی نخفتی شب ز بیم | کہ یتیم اسکے پسر ہو جاتے | کوئی اس میں سو نہ سکتا شب کو [illegible] |
| صبحدم چون اختران در گور رفت | بس که اندر وی غریب عور رفت | صبحدم [illegible] گور [illegible] جوں اختر | [illegible] |
| صبح آمد خواب را کوتاه کن | خویشتن را نیک ازین آگاه کن | صبح آئی خواب کو کوتاہ کر | خود کو اس سے خوب تر آگاہ کر |

۱۹۱

[illegible]

ہر کوئی کہتا کہ پریاں اس میں ہیں / تیغ سے وہ ذبح مہماں کو کریں
وہ کوئی کہتا کہ سحر و طلسم ہے / کہ رصد [illegible] جان کا دشمن ہے
وہ کوئی کہتا کہ در پہ [illegible] لکھو / کہ اے مہماں یاں [illegible]
رات میں سو نہ یہاں گر چاہے جان / ورنہ یاں پر موت [illegible]
وہ کوئی کہتا کہ قفل اس کو لگاؤ / کوئی غافل [illegible] آنے نہ دو

هر کسی گفتی که پریانند تند / اندر آن مهمان کشان با تیغ تند
وان دگر گفتی که سحرست و طلسم / کین رصد باشد عدو جان و خصم
آن دگر گفتی که بر در نقش فاش / بر نویس ای میهمان اینجا مباش
شب مخسپ اینجا اگر جان بایدت / ورنه مرگ اینجا کمین بگشایدت
وان دگر گفتی که شب قفلی نهید / غافلی کاید شما کم ره دهید

## آنا ایک مہمان کا اس مسجد مہمان کش میں

## آمدن مهمانی دران مسجد مهمان کش

تا کہ ایک مہماں آیا وقت شب / کہ سنی تھی اس نے شہرت وہ عجب
آزمانا آزمانے [illegible] / کیونکہ تھا وہ مرد از بس جانباز
[illegible] / گنج [illegible]
نقش تن کو [illegible] / [illegible]
[illegible] / نفخ حق ہوں نائی تن سے [illegible]
[illegible] / وہ گوہر تنگین صدف سے [illegible]
[illegible] / [illegible] جان کو وہاں [illegible]

تا یکی مهمان در آمد وقت شب / کو شنیده بود آن صیت عجب
چون برای آزمون می‌آزمود / زانکه بس مردانه و جانباز بود
گفت کم گیرم سر و اشکمبه‌ای / رفته گیر از گنج زر یک حبه‌ای
نقش کم ناید چو من باقیستم / صورت تن گو برو من کیستم
چون نفخت بودم از لطف خدا / نفخ حق باشم ز نای تن جدا
تا نیفتد بانگ نفخش این طرف / تا رهد آن گوهر از تنگین صدف
چون تمنوا موت گفت ای صادقین / صادقم جان را بر افشانم برین

## ملامت کرنا اہل مسجد کا مہمان عاشق کو [illegible]

## ملامت کردن اهل مسجد مهمان عاشق را از شب خفتن در آنجا

قوم بولی [illegible] اس جا [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
اتفاقی [illegible] بار بار / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

قوم گفتندش که هین اینجا مخسپ / تا نکوبد جانستانت همچو کسپ
که غریبی و نمی‌دانی تو حال / کاندرینجا هر که خفت آمد زوال
اتفاقی نیست این ما بارها / دیده‌ایم و جمله اصحاب نهی
هر که آن مسجد شبی مأوی شدش / نیم شب مرگ هلاهل آمدش
از یکی ما تا بصد این دیده‌ایم / نه بتقلید از کسی بشنیده‌ایم
گفت الدین النصیحه آن رسول / آن نصیحت در لغت ضد غلول
آن نصیحت راستی در دوستی / در غلولی خائنی سگ پوستی
بی‌خیانت این نصیحت از وداد / می‌نماییمت مگرد از عقل و داد

## [illegible]

## جواب گفتن عاشق با صحابان ملامت گویان را

بولا وہ ناصح نادان کے بغیر | رو گیا میں ناگہان کی ...

... آ دامِ ... | ... میں ... عشق ...

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| یا کہ ہوتا ایک در اس شہر میں | دیکھتا اندر رحم سے تا کہ میں | یا دری بودی درین شہر وخم | تا نظارہ کردمی اندر رحم |
| یا برابر ہوتا ناکے سوئی کے | کہ رحم سے دیکھتا وہ باہر سے | یا چو چشمۂ سوزنی راہم بدی | کہ ز بیرون از رحم آگہ شدی |
| ایسا غافل ہے جہان کا خلق یہ | مثل جالینوس نامحرم ہے یہ | آن جنین ہم غافلست از عالمی | ہمچو جالینوس او نامحرمی |
| وہ نہ جانے یہ رطوبت جو ہیں | کہ مدد باہر کے عالم سے رکھیں | او نداند کان رطوباتی کہ ہست | آن مدد از عالم بیرونی است |
| اس جہان میں چار عنصر جیسے ہو | لامکان کے شہر سے رکھیں مدد | آنچنان کہ چار عنصر در جہان | صد مدد دارد ز شہر لامکان |
| آب و دانہ جو کہ پنجرے میں ملے | باغ اور صحرا سے ہی وہ آتی ہے | آب و دانہ در قفس گر یافتست | آن ز باغ و عرصہ‌ای درتافتست |
| انبیا کی جانیں دیکھیں ہیں باغ | مرتے دم پنجرے سے ہو کر فراغ | جانہای انبیا بینند باغ | زین قفس در وقت نقلان و فراغ |
| ہیں جدا عالم و جالینوس سے | مثل مہ روشن ہیں اوج افلاک پہ | پس ز جالینوس و عالم فارغند | ہمچو ماہ اندر فلکہا بازغند |
| گر یہ جالینوس پہ بہتان ہے | یہ جواب میرا اسکے واسطے | ور ز جالینوس این قول افتریست | این جواب آنکہ جالینوس نیست |
| یہ جواب اسکا ہے جس نے یہ کہا | کہ نہیں پرنور دل اسکا ہوا | این جواب آنکس آید کین بگفت | کہ نبودستش دل پرنور جفت |
| ہے کہ جانکا مرغ چوہا ہو گیا | جو سنا بلی کا [illegible] | مرغ جانش موش شد سوراخ جو | چون شنید از گربگان او عرجعوا |
| اس سبب گھر جان اسکی نے | موش سا سوراخ میں دنیا کے ہے | زان سبب جانش وطن دید و قرار | اندرین سوراخ دنیا موش وار |
| اور کی تعمیر اس سوراخ میں | لائق سوراخ لی دانائیں | ہم درین سوراخ بنائی گرفت | درخور سوراخ دانائی گرفت |
| ایسے پیشے کہ زیادہ ان سے | کام اس سوراخ میں آتے ہیں لئے | پیشہ‌ہائی کہ مر او را در مزید | اندرین سوراخ کار آید گزید |
| کیونکہ دل اکھڑا نکلنے سے ہے | بند جانے کی رہ جسم سے | زانکہ دل برکند از بیرون شدن | بستہ شد راہ رہیدن از بدن |
| [illegible] | کب لعاب سے وہ خیمہ تانتی | عنکبوت ار طبع عنقا داشتی | از لعابی خیمہ کی افراشتی |
| چنگ گربہ نے قفس اندر کیا | نام چنگل درد و سرسام اسکا رکھا | گربہ کردہ چنگ خود اندر قفس | نام چنگش درد و سرسام و مغص |
| حصبہ و قولنج و مالیخولیا | سکتہ و سل و جذام و ناسور | حصبہ و قولنج و مالیخولیا | سکتہ و سل و جذام و ناسور |
| موت گربہ ہے چنگل ہے بیماریاں | مرغ و پر اسکے پہ مارے وہ سدا | گربہ مرگست و مرض چنگال او | می‌زند بر مرغ و پر و بال او |
| کونے کونے دوڑے وہ سوئے دوا | مرگ جوں قاضی و بیماری گوا | گوشہ گوشہ می‌جہد سوی دوا | مرگ چون قاضی و رنجوری گوا |
| آیا قاضی کا پیادہ یہ گواہ | کہ بلاتا ہے تجھکو تا دار القضا | چون پیادۂ قاضی آمد این گواہ | کہ ہمی خواند ترا تا حکمگاہ |
| چاہے مہلت اس سے تو بھاگ کر | مانے گر تو ٹھیک جا ورنہ لیجا | مہلتی خواہی تو از وی در گریز | گر پذیرد شد و گر نہ گفت خیز |
| چاہتا مہلت کا ہو دارو دوا | سینا خرقۂ تن پہ پیوند کا | جستن مہلت دوا و چارہ‌ہا | کہ زنی بر خرقۂ تن پارہ‌ہا |
| مثل صبح آخر الغضب آئے وہ | کب تلک مہلت ہو رکھو تو شرم کو | عاقبت آید صباحی خشم‌وار | چند باشد مہلت آخر شرم دار |
| عذر اپنا شہ سے کرلے بخشوا | اس سے پہلے کہ ہو آئے تجھ پہ وقت | عذر خود از شہ بخواہ ای پرحسد | پیش از آن کان چنان روز در رسد |

زانکه در ظلمت براند بارگی    برکند زان نور دل یکبارگی
می‌گریزد از گواه و مقصدش    کان گواه استش قضا می‌خواندش
ناگهان گیرند او را خوار و زار    کش‌کشانش تا به پیش قاضی [illegible]
زین گذر کن [illegible]    کو به مسجد آمد آن شب میهمان

[illegible]

## ملامت کردن اهل مسجد مهمان را [illegible]

[illegible]

قوم گفتندش مکن جلدی برو    تا نگردد جامه و جان تو گرو
آن ز دور آسان نماید به نگر    که به آخر سخت باشد رهگذر
[illegible]    [illegible]
پیشتر از واقعه آسان بود    در دل مردم خیال نیک و بد
چون درآید اندرون کارزار    آن زمان گردد بر آن کس کار زار
چون نه شیری هین منه تو پای پیش    کان اجل گرگست و جان تست میش
ور ز ابدالی و میشت شیر شد    ایمن آ که گرگ تو سرزیر شد
کیست ابدال آنکه او مبدل شود    خمرش از تبدیل یزدان خل شود
لیک مستی شیرگیری وز گمان    شیر پنداری تو خود را هین مران
گفت حق ز اهل نفاق ناسدید    بأسهم ما بینهم بأس شدید
در میان همدگر مردانه‌اند    در غزا چون عورتان خانه‌اند
گفت پیغمبر سپهدار غیوب    لا شجاعة یا فتی قبل الحروب
وقت لاف غزو مستان کف کنند    وقت جوش جنگ چون کف [illegible]
وقت ذکر غزو شمشیرش دراز    وقت کر و فر تیغش چون پیاز
وقت اندیشه دل او زخم‌جو    پس به یک سوزن تهی شد خیک او
من عجب دارم ز جویای صفا    کو رمد در وقت صیقل از جفا
عشق چون دعوی جفا دیدن گواه    چون گواهت نیست شد دعوی تباه
چون گواهت خواهد این قاضی مرنج    بوسه ده بر مار تا یابی تو گنج
آن جفا با تو نباشد ای پسر    بلکه با وصف بدی اندر تو در

[illegible]

پیر سین ابو بکر ... مثنوی ... [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| پر نه زان را شد نه بر گردد زدو | پر نه چون تیرست که او را مرد زد | مار تو سے نہ سے پے مارو گر وہ پر | مارے لاٹھی کو ئی تو سے پر اگر |
| آن نو زد به اسپ زد و بر سرکش | گرد و هر اسپ را آن کینه کش | مار ہو اسکے سبب کو سے اسپ کو | گر کوئی شخص سے مارے اسپ کو |
| شیر هم زندان کشی تا کی شود | تا به سگ گیرد از خوش بے شود | قید سے شیر سے گلستان ہو | تا کہ چھوڑے عیب سے بانیستان ہو |
| قند بود و آن لیکن بود و کج | آن یکی می زد و پیشی را لقب | قند تھا وہ پر دیکھے تھا شکل سیر | مار تا ایک تھا شخص ایک کو بقصد |
| آمد دیگر رفت زد و پیش و رکنار | دیده هر دو آن چنان کش زار زار | دور گرد کی دی میں پلید کی لیا | مرد نے دیکھا جو اسکو وہ بلا |
| چون تو ترسیدی ز قهر ایزدی | گفت چندان آن پیکی را زدی | قہر حق سے کیوں نہیں ڈرتا یار | بولا اتنا تو نے یوں کیوں مار |
| من بر آن بیهوده مرگ را زد | گفت یارا که زد قهر آن زد | دیکھو مارا جو اسمیں ہے نہاں | بولا اسکو بیچ کب مارا جان |
| مرگ آن خوش خواهد سگ را فساد | یاور او گوید ترا مرگ تو یار | یا ہاتھی کی موت تیری بدی دو | گر کہے ان موت تجھکو ہے جو |
| اسپ مرد و گشت مردان نیز | آن گروه هم گواه و بے جگر نیز | ا یہ وہ مرد ی وہ مردان کوئی | وہ گروہ ہوا کا جو ہے آواز |
| تا چنین جهد و محنت ساختند | تا لیان شان از دعا وا ماندند | تنگ سے کہ ہوں محنت اپنے پا | تا نہ بولیں نے انکو فارج کردیا |
| با چنین ها در دعا هیچ ما رو | لا فی غرور از حساب آگهی | دیگ میں نی ساختہ نام دو کو یا | سن یہ تھی وہ لوں کی تو شبہ قول |
| در رفیق سست ما بر گرد آن | کیو نکر زاد و که خیال آکہ | در رفیق سست سے شوہر ہو | کیونکہ زاد و کو خیال احق کہ |
| تا ز یاران ہمچو ہم چون اگر شوند | کر گر ایشان با شما ہمرہ شوند | تا زی ہے منزل کا ہوں | کہ بہا اس وہ اگر ہمراہ ہوں |
| پس گریزند در دل چشمہ شکستند | خویشتن را با شما ہم سعت کرده | پس وہ بھا گین وہ کو سعت کو چھوڑ دینا | خود وکھا رے ساتھ ہمت بڑی |
| ہم کہ با اہل نفاق آمد شمر | پس سپاہی اند کے ای ن نفر | ستر اس ہے کہ وہ بھا گیں وہ سے | پس بیچ تھوڑی ہیں فیزان خیر کے |
| ہم ز بیمار تن بیمار آمد شد | ہست یا اوهم کو خویشتن | ان بہت سی جو کہ ہیں گر و سے | تم تو بیچ بادام بہت ہیں سہ |
| انس ازو آن اقتدا کرده | تلخ و شیرین گر ہما شتی اند | چونہیں اگلی ان میں ہر با ہم کہیں | شتم گر وہ ایک ہو تہ میں ملا |
| گر ہی ہمہ در شکستہ حال آن دیا | گیر تر سان دل او کو ا زگمان | تنگ میں ترا عالم کہ وہ اسوال ہی | گر و تو تا ہے گمان سے زندہ ہو |
| گو تو سالی می گفتہ ما تحصیلی | می روود در ره نیز شد خشک | اور قدم وہ رکے مثل تھا | راہ چلتا ہے منزل چاتا |
| یا بر دو یا و دل پر خون شود | چون نداند ره مسافر چون رود | ہو پریشان اور دل پر خون | ہو نہ جانے راہ وہ کیونکر چلے |
| او کند از بیم آن و قفہ در غزا | ہر کہ گوید ہاے این سو راہ نیست | شکر ہو جانے ڈر سے وہاں گر کو تیز | جو کہے ہاتے ادھر رستہ نہیں |
| گر رود در ہر قدم ہو در گو ئی | در ہر اندر ره و دل پر ہول او | کہ یہ نہ تو چھرا ایک ہاتھ سے ہو گو وہ | جو دل پر ہول جانے راہ کو |
| ز انکہ در فتنہ حیرتی و بیم اندر | پس مشو ہمراہ این اشتر دلان | کیونکہ وقت فتنہ وہ ہو دیں | ان شتر دلوں کے تو ہمراہ نہ |
| گر بیاندر لا ف سحر یال اند | پس گریزند و ترا تنہا ہا | سحر یال گر چہ وعوے میں کریں | پس وہ بھاگیں تجکو تنہا چھوڑ دیں |
| از زعا و سال تحصیل شکار | تو ز رعنایان مجو این کار زار | اور بنا و سوں تم تو کچھ شکار | خشک یا کمون سے تو مت لے کارزار |

| | | | |
|---|---|---|---|
| کہنا شیطان کا ... کہ تم احمد علیہ السلام سے ... | | گفتن شیطان با قریش کہ با احمد علیہ السلام ... | |
| کرو ان سے ہم ... اور ... | | کہ ہم و قبیلہ خود را ... و دیگر ... | |
| جو قریشیوں کو دیا شیطان نے دم | الغرض بولا کرو لشکر بہم | ہم چو شیطان کرد ساز ... | دم ... گفت ... |
| تاکہ احمد کو شکست اب ہوئیں ہم | ورنہ ہیں ... | تا کہ ... | ... |
| ... | ... حب الکرم | چونکہ شیطان در ... | ... |
| جمع لشکر اسکے کہنے سے ہوا | لشکر و حیلہ سے ... کہا | چون ... گفت او | ... |
| کربلا تا ہوں ... | تا مدد ... | کہ بار ... | تا کہ ... |
| اور مددگار ہی تمہارا ... | تا شکست ... لشکر و ... | ... | تا سپاہ ... |
| جمع کہنے سے قریش اسکے ہوئے | ... | چون قریش ... | ... |
| ... ملک شیطان ... | ... | از ملائک ... شیطان ... | ... |
| ... | ... | آن ... | گفت ... |
| پاؤں اپنا ... | ... سپاہ نادرا | ... | ... |
| کہ انا ... | ... | کہ انا ... | ... |
| بولا حارث ... شکل ... | ... | گفت حارث ... | ... |
| ... | ... | گفت ... | ... |
| ... | ... | ... | ... |
| کل یہ کہتا تھا ... | ... | ... | ... |
| کل تو ... | ... | ... | ... |
| ... | ... | ... | ... |
| ... حارث ... کہا | ... | چونکہ حارث ... | ... |
| ... | ... | ... | ... |
| ... | ... | ... | ... |
| ... | ... | چونکہ ... | ... |

نفس و شیطان هر دو یک تن بوده اند / در دو صورت خویش را بنموده اند
چون فرشته و عقل که ایشان یک بدند / بهر حکمتهاش دو صورت شدند
دشمنی داری چنین در سر خویش / مانع عقل است و خصم جان و کیش
یک نفس حمله کند چون سوسمار / پس بسوراخی گریزد در فرار
در دل او سوراخها دارد کنون / سر ز هر سوراخ می آرد برون
نام پنهان گشتن دیو از نفوس / و اندر آن سوراخ رفتن شد خنوس
که خنوسش چون خنوس قنفذ است / چون سر قنفذ ورا آمد شد است
که خدا آن دیو را خناس خواند / کو سر آن خارپشتک را بماند
می نهان گردد سر آن خارپشت / دم بدم از بیم صیاد درشت
تا چو فرصت یافت سر آرد برون / زین چنین مکری شود مارش زبون
گر نه نفس از اندرون راهت زدی / رهزنان را بر تو دستی کی بدی
زان عوان مقتضی که شهوت است / دل اسیر حرص و آز و آفت است
زان عوان سر شدی دزد و تباه / تا عوانان را بتو آمد راه
در خبر بشنو تو این پند نکو / بین جنبیکم لکم اعدی عدو
طمطراق این عدو مشنو گریز / کو چو ابلیس است در لج و ستیز
بر تو او از بهر دنیا و نبرد / آن عذاب سرمدی را سهل کرد
چه عجب گر مرگ را آسان کند / او ز سحر خویش صد چندان کند
سحر کاهی را بصنعت کُه کند / باز کوهی را چو کاهی می کند
زشتها را نغز گرداند بفن / نغزها را زشت گرداند بظن
آدمی را خر نماید ساعتی / آدمی سازد خری را و آیتی
کار سحر اینست کو دم می زند / هر نفس قلب حقایق می کند
این چنین ساحر درون تست و سر / ان فی الوسواس سحرا مستتر
اندر آن عالم که هست این سحرها / ساحران هستند جادوتر ز ما
اندر آن صحرا که رست این زهر تر / نیز روییده است تریاق ای پسر

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| کہنا ہے تریاق مجید ست [illegible] | زہر بھی [illegible] ہیں یون وکیہ | گوید ست تریاق از [illegible] | گر ز هر هم [illegible] تو زو [illegible] |
| کہنا اسکا سحر ہے حق بین [illegible] | کہنا ملیہ سحر تو ہے اسکا [illegible] | گفت او سحر است و دیافی تو | گفت سحر است [illegible] |
| پر ہے پیغمبر آن فی البیان | سحر حق ہے کہ وہ [illegible] | گفت سحر پیغمبر آن فی البیان | سحر حق [illegible] |
| سحر ہے پر دفع سحر ساحران | مایۂ تریاق ہے اندر بیان | لیک سحری دفع سحر ساحران | مایهٔ تریاک باشد در بیان |
| وہ بیان ہے اولیا کا پر بلا | کہ وہ نفسانی غرض [illegible] | آن بیان انبیا و اصفیا | [illegible] نفسانی [illegible] |
| الغرض کہ [illegible] | نوش کر تریاق مرشد [illegible] | حال آن کز نفس دون گیرد [illegible] | نوش گردد [illegible] تریاق مرشد [illegible] |
| [illegible] سحر نفس [illegible] | نقب کامل [illegible] گنج [illegible] | این طلسم سحر نفس [illegible] | [illegible] گنج پر کمال نقب زن |
| [illegible] | جان آئیں مہمان مسجد کو چلا | این زمان [illegible] آغاز [illegible] | جانب مهمان و مسجد باز ران |

## ملامت کرنا نصیحت کرنے والوں کا اس مہمان مسجد مہمان کش کو

## مکر کردن عاذلان [illegible] مهمان مسجد مهمان کش را

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] جلدی [illegible] | تو نے جو مسجد [illegible] | این [illegible] جلدی [illegible] | مسجد ما را [illegible] |
| [illegible] دشمن از راہ [illegible] | اور [illegible] | گر [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] مسجد کا وہ تو خوب تھا | [illegible] ساید [illegible] | [illegible] مسجد [illegible] |
| [illegible] | [illegible] مسجد [illegible] | تا [illegible] مسجد [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] دشمن [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] مهمان [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | چون [illegible] | [illegible] خود [illegible] |
| [illegible] قال | [illegible] قال | [illegible] قال | [illegible] |

[illegible] مثال [illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] دفع کرتا تھا | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| [illegible] سلطان شہ محمود [illegible] | [illegible] | چونکه سلطان شاه محمود کریم | [illegible] |

[illegible]

[illegible]

مثل بازو کے سپاہ ہمراہ تھی / مالک گیر و مست شکل با جاہ تھی
تھا شتر نقارہ آگے پہ لا دے / ہے شتر پر وہ اونٹ تھا جوان نہ
ور نقارہ بجاتے آگے تھے / رات دن کوچ و مقام اندر و
اونٹ وہ اس کے پیچھے اندر گیا / دف کو وہ ڈر کا بجانے لگا
ایک عاقل نے کہا وہ مست بچا / اونٹ نقارہ کا ہی شاہ کا
اونٹ کے آگے ڈگڈگی کیا تھی یار / نوبت شاہی اٹھاتی جس بار
ہیں ہم باشی کشتہ قربان لا / جان ہر یک بتنگ ہے طبل بلا
پہ ڈراتا ڈگڈگی سے ہو دیکھا / دیکھا افزون اس سے جو تھا
اے جو عقل ہو ان ہمیں [illegible] / کہ خیالوں سے ہو ان اس راہ میں
مثل اسماعیل [illegible] / [illegible] سا آزاد ہو [illegible]
کر و قرب [illegible] ہون آگے گیا / قل تعالوا [illegible]
پوچھے پیغمبر کہ جازی فی السلف / بالعطیہ من یقن بالخلف
جو عطا کی سو عوض کو دیکھ لی / [illegible] وہ عطا جلدی کری
اسلئے بازار میں سب [illegible] / [illegible] ہیں مال اپنا جو کہ سود
منتظر [illegible] ہیں زر / تا کہ ہو سود جلدی [illegible]
دیکھے سامان نفع کا جو دو سلہ / [illegible] اپنے سامان کا
گرم بازار اسلئے اس سے رہا / اپنے سامان کا نہ کچھ فائدہ
اس طرح پیشہ ہنر اور علم کو / جو نہ کچھ اس سے زیادہ بس ہو
تا نہ بہتر جان ہو جان ہر یک / جانا جو بہتر اس سے جان [illegible]
مردہ گڑیا دختر [illegible] جان ہو / [illegible] جبکہ [illegible]
ان خیالوں کو [illegible] جان لی / جبتک واجب [illegible]
جو کہ طفلی ہوا جان کو وصال / [illegible] حس تصویر و خیال
نے کوئی محرم کہوں [illegible] / [illegible] واللہ اعلم بالصواب
مال و تن ہیں برف فانی لا الہ / حق خریدار [illegible] اشتری
برف اس باعث [illegible] / کہ تو شک میں [illegible] یقین [illegible]

با سپاه همچو ستاره اثیر / انبه و قیر و صفیر زر ماکسیر
اشتری بد کو بدی حمال کوس / بختی بد پیشه چو لنجان خروس
بانگ کوس و طبل بر وی روز و شب / می زدندی در رجوع و در طلب
اندر آن [illegible] در آمد آن شتر / کودکی آن طبلک [illegible]
عاقلی گفتش مزن طبلک که او / پخته طبل است با آنش [illegible]
پیش او چه بود تبوراک تو طفل / که کشد او طبل سلطان [illegible]
عاشقم من کشته قربان لا / جان من نوبتگه طبل بلا
خود تبوراکست این تهدیدها / پیش آنچه دیده است این دیدها
ای حریفان من از آنها نیستم / کز خیالاتی درین ره بیستم
من چو اسماعیلیانم بی حذر / بل چو اسماعیل آزادم ز سر
فارغم از طمطراق و از ریا / قل تعالوا گفت جانم را بیا
گفت پیغمبر که جادی فی السلف / بالعطیه من یقن بالخلف
هر که بیند مر عطا را صد عوض / زود در بازد عطا را زین غرض
جمله در بازار از آن گشتند بند / تا چو سودا افتد و مال خود دهند
زر در انبانها نشسته منتظر / تا که سودا آید و بدهد [illegible]
چون ببیند کاله در ربح پیش / سرد گردد عشقش از کالای خویش
گرم زان گشتست با آن کو ندید / کاله را با ربح خویش را بیع و دید
همچنین علم و هنرها و حرف / چون ندید افزون از آنها در شرف
تا به از جان نیست جان پاکیزه / چون به آمد نام جان شد چیز [illegible]
لعبت مرده بود جان طفل را / تا نگشت او مرد [illegible]
این تصور وین تخیل لعبتست / تا تو طفلی پس بدانت حاجتست
چون ز طفلی رست جان شد در وصال / فارغ از حس است و تصویر و خیال
نیست محرم تا بگویم بی نفاق / تن زدم والله اعلم بالوفاق
مال و تن برفند ریزان فنا / حق خریدارش که الله اشتری
برفها زان از ثمن اولیترست / که تو در شکی یقینی نیستت

[illegible]

عجب شکل ہے جو بھی اہل یقین | جو ہیں اہل تا ہو پاتا یقین
چون نیابیست در رای او یقین | کی بود بر بستان یقین

ہر گمان تشنہ یقین ہے ای پسر | اور اڑنے کو ہے یہ بال و پر
هر گمان تشنهٔ یقین است ای پسر | می‌زند اندر تزاید بال و پر

پہونچے اندر علم کے قائم ہو پر | اور یقین کی سمت علم اوسکا چلے
چون رسد در علم پس پر پا شود | مر یقین را علم او بویا شود

کیونکہ ہے اندر طریق عشق میں | علم کمتر ہے یقین سے فوق ظن
زانکه هست اندر طریق مفتتن | علم کمتر از یقین و فوق ظن

علم ڈھونڈتا ہے یقین کو تو بجا | اور یقین ڈھونڈے ہے دید و عیان
علم جویای یقین باشد بدان | وان یقین جویای دیدست و عیان

اسکو الہاکم کے ڈھونڈو تم ابھی | اور پس کلا پس لو تعلمون
اندر الهاکم بجو این را کنون | از پس کلا پس لو تعلمون

کھینچے دانش ہے بینش ای علیم | گر یقین ہوتا تو دیکھتے جحیم
می‌کشد دانش به بینش ای علیم | گر یقین گشتی ببینندی جحیم

دید ہوتی ہے یقین سے بے توقف | جیسے شک سے پیدا ہوتا ہے خیال
دید زاید از یقین بی امتهال | آنچنانکه از گمان می‌زاید خیال

دیکھ الہاکم میں یہ قول حسن | کہ ہو علم الیقین عین الیقین
اندر الهاکم بیان این ببین | که شود علم الیقین عین الیقین

میں گمان سے اور یقین سے برتر ہوں | اور ملامت سے نہ سر پھیرا مرا
از گمان و از یقین بالاترم | وز ملامت برنمی‌گردد سرم

میرے منہ نے جب کھایا حلوا اسکا | چشم روشن ہو کے دیکھا ہوں بینا
چون دهانم خورد از حلوای او | چشم روشن گشتم و بینای او

پاؤں رکھوں بیگستاخ میں گھر کی طرح | مثل اندھے کے نہ ہو لرزاں پاؤں
پا نهم گستاخ چون خانه روم | پا نلرزانم نه کورانه روم

گل کو قول حق نے خنداں کیا | میرے دل کو صد چندان کیا
آنچه گل را گفت حق خندانش کرد | با دل من گفت و صد چندانش کرد

سرو کو کہہ کے سیدھا قد کیا | نرگس و نسرین نے اس سے کھایا
آنچه زد بر سرو و قدش راست کرد | وانچه از وی نرگس و نسرین بخورد

جو کہ شیرین جان و دل نے کا کیا | نقش خوش خاکی جدا اس سے ہوا
آنچه نی را کرد شیرین جان و دل | وانکه خاکی یافت زان نقش چگل

جو کہ ابرو کو سکھایا | رخ کو ہیں گلنار گلگون کر دیا
آنچه ابرو را چنان طراری آموخت | چهره را گلگونه و گلناری آموخت

جو زبان کو دی ہے سو افسونگری | اور دیا ہی کان کو زر جعفری
مر زبان را داد صد افسونگری | وانکه کان را داد زر جعفری

جو کھلا زرادخانہ کا دروازہ | غمزہ تیرانداز آنکھوں کا ہوا
چون در زرادخانه باز شد | غمزه‌های چشم تیرانداز شد

تیر مارا عاشقی میں اسکا کیا | عاشق شکر و شکرخا کیا
بر دلم زد تیر و سوداییم کرد | عاشق شکر و شکرخاییم کرد

عاشق اسکا جسکی ہر دم ہے آن | عقل و جان جاندار اسکی جان
عاشق آنم که هر آن آن اوست | عقل و جان جاندار یک مرجان اوست

لاف میں دعوی و کہ مثل آب | نہ ہو آتش کشی میں اضطراب
من نلافم ور بلافم همچو آب | نیست در آتش کشی‌ام اضطراب

چوری میں کیا اون وہی مخزن | سخت رو ہوں کہ وہ پشت ہے میرا
چون بدزدم چون حفیظ مخزن اوست | چون نباشم سخت‌رو پشت من اوست

جو کہ ہو خورشید سے پشت گرم | سخت رو ہو نہ خوف نہ شرم
هر که از خورشید باشد پشت گرم | سخت‌رو باشد نه بیم او را نه شرم

مثل اس کے | اسکا رخ دشمن سوز پردہ در
همچو روی آفتاب بی‌حذر | گشت رویش خصم‌سوز و پرده‌در

ہر پیمبر سخت رو عالم میں تھا | اکیلا شاہوں پر گیا
هر پیمبر سخت‌رو بد در جهان | یک‌سواره کوفت بر جیش شهان

منہ نہ پھیرے غم سے اور خوف سے | ایک تن تنہا وہ عالم پر کرے
سنگ ثابت جو ہوا ہے سخت رو | جو جہان پر ڈھیلے ہو سو ہے خوف تو
خشت سے جو کہ ڈھیلا بن گیا | [illegible] سنگ سخت [illegible]
گلہ یاران گرچہ ہیں از حد بے حساب | [illegible]
کلکم راع نبی چون راعی ہے | خلق مثل گلہ اور وہ ساعی ہے
جنگ [illegible] | [illegible] گرم و سرد [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
ورنہ تیرا میری خاطر چارہ جو | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
جو کہ آسان پائے تو آسان جاوے | [illegible]
[illegible] | [illegible]

رو نگرداند ز ترس و از غمی | یک تنہ تنہا زند بر عالمی
سخت رو شد سنگ تا تنہا ستیخ | [illegible] کلوخ
کان کلوخ از خشت زن یک لخت شد | سنگ [illegible] سخت شد
گوسفندان گر برون اند از حساب | زان [illegible] قصاب
کلکم راع نبی چون راعی است | خلق مانند رمہ او ساعی است
از رمہ چوپان نترسد در نبرد | لیکشان حافظ بود از گرم و سرد
گر زند بانگی ز قہر او بر رمہ | [illegible]
ہر زمان گوید بگوشم بخت تو | [illegible]
سر ز اندوہ گریبان وا کنم | [illegible]
تلخ گردانم ز غمہا خوی تو | [illegible]
[illegible] | [illegible]
حیلہ اندیشی [illegible] | در فراق [illegible]
چارہ می جو [illegible] درد تو | [illegible]
[illegible] انتظار | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
آنکہ از شہر و ز خویشان بر خورد | [illegible]
در سفر [illegible] | [illegible]
ہر چہ آسان یافتی آسان رود | [illegible]
[illegible] | [illegible]

[illegible] اضطراب

ہر زمان [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]

کہ کرنا ہیں بابا کو چہ پر کیسے ... تو سب پاک ورضا کل تو آگ ہے
دشمنی سے اپنے بچاتی ہوں شکسے ... بلکہ ذوقی چاشنی سمجھا کو ہے
تا نکلا ہو کرتے تو جان سے ... امتحان تیرا نہ خواری کیے لئے
امتحان ہیں تو پتیا آ ... بہتا آپ وہ اس آگ کی خاطر ہیا
اس سبب رحمت ہوا اول قہر ہے ... تا کہ اہل امتحان رحمت کو لے
سلئے رحمت سے پہلے قہر ہے ... تا کہ سرمایہ وجود آ جس سے لے
کیونکہ بے لذت نہ اور کو گوشت ... چونکہ وہ سنگ کہ گلا عشق دہ
اس اقتضا کرے سے آئے قہر سے ... تا کہ اوس سرمایہ کو قربان کرے
قربان کچھ آپ لئے ہیں اسکے نذر کو ... کہ کرے تو عشل نہ چھوڑے سے
وہ کھو دے سے کہو سے جوا اندر رہا ... تو چرا اب پہنچ سے مہمان وہاں
تا کہ مہمان جا وآپس سے شکر کو ... شہر کے آگے کہو کہ تیری بو کو
تا کہ شہر آئے نعمت کی جگہ ... جلد نعمت ہیں ہا جسے تعبیر کیے
ہیں قلیل اور یہ تو سپہر خوب کا ... سر کو دانی ارانی او نکا
سر کہا آگے قسے کے دل ... تا تمام یکا تو نا منتقل داد
سر ہیں کا قول لیکا ہے وہ شہرہ ہو ... کہ نہ سمجھتا جو نہ کہا سے ہیں
اس فضل پر تو سی تعلیم ہے ... ای مسلمان اپنا جا ہتے کہ دیکھیے
دی کھو دا اب امتحان ان ہیں گہرا ... تا تم ہستی ورنہ خود رہو تو مرا
اندر اس ہستان کو گر تو سمجھ لیا ... تو گل کھو ابدا ان اپنی شہر نقا
باغ آئے وہ گل ہے گر باہر گیا ... تو نہا ہو کر کے اسی نہ رہ گیا
ہو جتا اور قوت اندیشہ کا ہو ... شیر کتا تو شیر ایس بیشہ کا ہو
تو صفات اسکی سے اول تھا آگ ... پھر صفات اسکی ہیں باطن کی جا
آیا ابر وشمس اور گردوں کے سو ... صاف ہو کر خرچ سے با لا ہوا
شکل باران آب ہیں آیا ہو تو ... پھر صفات پاک ہیں جا تا ہے تو
جزو ابر وشمس اور باران کا تھا ... نفس وفعل اور قول وفکر اب تو ہو
مرگ تا تی تو ایس حیوان ہوا ... اقتلو فی راست آیا اس لا

ہی زند کو نگر کہ با لوکر سے ... آتش کہ چون بر یوز آتش کہ
زان اندر جوشا نم کہ بکر دہ ہی ... بلکہ تا گیری تو ذوقی چاشنی
تا غذا گردی بیامیزی بجان ... بہر خواری نیستت این امتحان
آب می جوشد برای بستان ... بہر ایں آتش بدست آیدا بجو
زجوشش سابق بدست از قہر آن ... تا ز رحمت گرد اہل امتحان
جوشش بد قہر از آن سابق شد ... تا کہ سرمایہ وجود آید بدست
تا کہ بی لذت نرویہ لحم وپوست ... چون نروید چہ گدازد عشق دوست
زان اقتضا گر بیاید قہرہا ... تا کنی ایثار آن سرمایہ را
باز لطف آید بہ یا ستہ عذر او ... کہ بکردی غسل وجستی ز جو
با نخود گوید کہ سیری در بہا ... پنج مہمان تو شد سر گوش وار
تا کہ مہمان باز گردد شکر ساز ... پیش شہ گوید ایثار تو باز
تا بجای نعمت منعم رسد ... جملہ نعمتہا بروید تو رسد
منشئ بلیل تو سپہ نیک بجا ... سر جوانی ارانی او نکا
سر جوش باشد دل بر قرار ... تا ز یزم قلقلت انتقال وار
سر تو ہم لیک این سر آن سر ... کہ بریدہ کشی گرشتی برست
لیک تشنہ و دم انا الیہ ... ای مسلمان بایدت تلقین شنو
اسنہ تو رشتہ آتش اندر با تا بلا ... تا نہ ہستی وہم خود ما نہ مرا
اندر آن بستان اگر خشکیدہ ... تو گل بستان جان ودیدہ
گر جدا از باغ آب وگل شدی ... لقمہ گشتی اندر احیا آمدی
شو غذا و قوت اندیشہ ہا ... شیر بودی شیر شو در بیشہ ہا
از صفاتش رستہ بود شیر تو ... در صفاتش باز رو چالاک ورو
ز ابر وخورشید وز گردون آمدی ... پس شدی اوصاف وگردون بر شدی
آمدی در صورت باران وتاب ... می روی اندر صفات مستطاب
جزو شمس وابر وباران بودہ ... نفس وفعل وقول وفکرہا شدی
ہست حیوان شد ز مرگ نبات ... راست آمد اقتلونی یا ثقات

بڑوا ایسی بکو سے جو بدبات | قول و فعل صدق ہو قوت ملک
وہ غذا جیسے ہوئی قوت بشر | ہوئی بادی سے نکلکر جا لاور
ترجمہ اس بات کا بس طول ہے | کاروان اک آسمان آتے ہیں
خوش شیرین اختیار انہی ہو جا | تلخ باتا ہو سکے گو کہ آوان
پیلا ہوا انگور آپ سرد سے | تو بہی تی سے دل پر خون ہو
مثل شہد و سے ہم انہو شیرین | جو بلا میں سے گو ئی صابر رہا
رحمت آیا ان فی قفلی جہاد | پہونچا اس معراج سے وہ فلک
بوئی بادی سے نکلکر جا لاور | دوسری جا ہے یہ کہتا جا ہو
اور تجارت کرکے وہ آپ جاتے ہو | مثل حنظل کی نہ کر دل ہو کچا
پاک تلخی سے نکھے تا کہ کرو ان | سردی و افسردگی یا ہر کہ
تکھیون و دور کر دے آبکو | ذا الیون گر سر کہ منہ کھیان اٹھ
وہ غدا اس درگاہ کا مقبل ہوا | قوت شکاری سنگ شد اسکو تحقیق
نہیں پا چو قائم نے اسکو ہے ذوق

چون خبیثان بر دو دست ما لابد است | قول و فعل صدق شد قوت ملک
انچنان کان طبیع شد قوت بشر | این سخن را ترجمہ پہنا ورے
کاروان دائم ز گردون میرسد | پس بیا و شیرینی خوش با اختیار
تا ز ابرو ہیش سے گوئیم تسلیم | ز آب سرد انگور افسردہ رہد
تو ز تلخی چونکہ دل پر خون شود | از ہمان شیرین شود چون بلا
ہر کہ او اندر بلا صابر شود | سنگ شکاری شیشہ اوطوق
رحمت آمد از پی قفلی جہاد | تا بدین معراج شد سوی فلک
از جمادی پر شد و شد جانور | گفت آید در مقام دیگرے
تا تجارت می کند و امی رود | پس تلخی و کراہت زر و داد
تا ز تلخہا فرو شویم ترا | سردی و افسردگی بیرون امد
پس ز تلخہا ہمہ بیرون شود | قالع آن گر ہو ریزند قل
مقبل این در گہ فاحسن نشد | قائم تا جو شیدہ جوید ذوق

## تمثیل صابر ہونا مومن کا جو بلا پر واقف ہوا

## تمثیل صابر شدن مومن چون سر بلا واقف شد

وہ نحود بولا ای بی بی گرمیہ | تو ہمیری اس جوش مین سمانی ہو
پس سابہ دل نہ ہوے تو زخم و داغ | تا کہ خود کو ڈالو تیرے ہی شکر اپنا
تو تمنا کرو آرام و باغی سے | خواب میں چو سا کیسے جہنم کو
آہو وی پابی آگہ ہوا اس جبو
پس بکا اور استی تو تجھکو | بار تو ہے جو کہ بستر کا رستے
تا کہ دیکھوں خواب ہندوستان و باغ | تا بچہ یا تو ان اس آغوش تن
خواب میں دیکھے پیل سا باغی ہے | پیلا بان کی نہ سے سرکشی ہو
مثل ہیرو میں زمین کی خود کی

آن نحود گفتا چنین ست ای ستی | او در ین جوشش تو معمار منی
ہم چو پیلم بر سرم زن زخم و داغ | تا کہ خود را در دہم در جوش من
زانکہ انسان در غنا طاغی شود | پیل چون در خواب بیند ہند را
آن بلای گوید در آنکہ پیش زمین
آن ستی جو ہا کہ اسی ستی | بکجکیر و زن کہ ایس نیکی سیر گی
تا نہ بینم خواب ہندوستان و باغ | تا رسم یا کہ ہم وران آغوش من
ہم چو پیل خواب بین یاغی شود | پیلبان را نشنود آرد دغا
کن جو تو بود از اجزای زمین

## تقریر کرنا پکانیوالی کا نحود سے اور حکمت اسکے پکانے مین

## کدبانو کدبانو با نحود و حکمت در جوشش نشین آرد

ہوتا ہے جو لباس کشتی | اک حذا ہی بادشاہ میں گوا
کہ خوردش اندر ان قبول آفزون کیا | ہو کہ ہو دیکہ تن ان میں گی

پیش از این بر سیم ز آزری | در آن بجو شیدہ ام اندر زمن
پس ز را گشتم و اندر خوری | قوت زے دیکر و دل یکسان شود

[illegible]

اور دو پٹے سی تو حسن ... | روح کی تا ... تیری ہو ای
اسلئے بخش ... کری | تا تو ... و صفات ... ی
... روح ... | اور حیوانی ... کم درجہ سے گذر
چاہا ... کران ... تا | ... اور ... تھا
کیونکہ قران سے ... | اگر اس ... میں گرے
... کا ... | ... کا ... عشق تھا

[illegible]

قصہ ... اور ... ادا ... کا

بقیہ قصہ ... صدق ...

[illegible]

| | |
|---|---|
| گفتگو جو بڑھ گئی بیحد حساب ہوا | مسئلہ تسلیم کا ہم نے لیا |
| گر تو پوچھے فتنہ کا باعث ہے کیا | سچ کہونگا سن تم اب مجھ پر بنا |

## ذکر براقی سوچنا کم فہمون مطعنہ زنون کا

| | |
|---|---|
| پیشتر اس سے کہ یہ قصہ ہو بیان | گندگی کا آیا حاسد ہو دھوان |
| ہیں تو رنجیدہ ہو حاسد اس پر نہ | کو کہیں کانٹے دل کی حق کی نگر |
| خوب کہتا ہے کہ یہ نظم غزنوی | خاطر اندر ہو گئی مثال مثنوی |
| دیکھ کر قرآن کو نے بجز قال کی | نے تعجب ہو وے گمراہ سے |
| گر شعاع شمس پر انوار سے | نے بجز گرمی کے اندھا پاسکے |
| تاکہ خرخانہ سے اک نادان پلے | سر نکالا طعنہ زن کے طور سے |
| گرچہ تو سمجھے ہے باتیں مثنوی | یہ نبی کا قصہ ذکر پیروی |
| نے یہ تحقیق و ذکر ہے اسرار کا | کہ ادھر کو دوڑا کرتے ہیں اولیا |
| اور مقام تارکی ہے تا فنا | درجہ درجہ تا وصال کبریا |
| حد منزل اور مقاموں کا بیان | کہ اڑیں اس پر بیچ اہل دلان |
| بس حکایت اور قصے جملہ ہیں | جیسے لڑکے کہانی کو کہیں |
| جیسے قرآن آیا یونہی انزلنا | مارتے تھے طعنے اسکا کافرا |
| کہ اساطیر اور قصے ہیں دلیل | نے ہیں نکتے اور نہ تحقیق جلیل |
| چھوٹے بچے بھی سمجھتے ہیں قصے | ہر پسند و ناپسند اک امر کے |
| ذکر گیہوں آدم اور ابلیس مار | ذکر ہود و یاد ابراہیم نار |
| ذکر نوح و کشتی اور طوفان کا | ذکر نافرمانی کنعان کا |
| ذکر یوسف ذکر اسکی زلف کا | ذکر یعقوب اور زلیخا کی جفا |
| ذکر اسمعیل ذبیح و جبرئیل | ذکر قصہ کعبہ و اصحاب فیل |
| ذکر بلقیس سلیمان و سبا | ذکر داؤد و زبور و اوریا |
| ذکر طالوت و شعیب و صوم او | ذکر یونس ذکر لوط اور اسکی قوم |
| ذکر مریم و حمل و نخل کا | ذکر یحیی اور زکریا کی جفا |

| | |
|---|---|
| گفتگو بسیار شد فاش شدیم | مسئله تسلیم کردم تن زدم |
| ور تو گوئی سبب فتنه چه بود | باز گویم گوش کن چون نغز بود |

## ذکر بداندیشیدن قاصر فهمان طاعنا

| | |
|---|---|
| پیش از آنکه این قصه تا مخلص رسد | دود گندی آمد از اهل حسد |
| من نمی رنجم ازین لیکن لکد | خاطر ساده دلی را پی کند |
| خوش بیان کرد آن حکیم غزنوی | بهر محجوبان مثال معنوی |
| که ز قرآن گر نبیند غیر قال | این عجب نبود ز اصحاب ضلال |
| کز شعاع آفتاب پر ز نور | غیر گرمی می نیابد چشم کور |
| خربطی ناگاه از خرخانه ای | سر برون آورد چون طعانه ای |
| کاین سخن پستست یعنی مثنوی | قصه پیغمبرست و پیروی |
| نیست ذکر بحث و اسرار بلند | که دوانند اولیا زان سو سمند |
| از مقامات تبتل تا فنا | پایه پایه تا ملاقات خدا |
| شرح و حد هر مقام و منزلی | که به پر زو بر پرد صاحبدلی |
| چون کتاب الله بیامد هم بر آن | این چنین طعنه زدند آن کافران |
| که اساطیرست و افسانه نژند | نیست تعمیقی و تحقیقی بلند |
| کودکان خرد فهمش می کنند | نیست جز امر پسند و ناپسند |
| ذکر آدم گندم و ابلیس مار | ذکر هود و یاد ابراهیم نار |
| ذکر نوح و کشتی و طوفان نزد | ذکر کنعان سر ز خدا تافتن |
| ذکر یوسف ذکر زلفش پیچ پیچ | ذکر یعقوب و زلیخا و غمش |
| ذکر اسمعیل ذبح و جبرئیل | ذکر قصه کعبه و اصحاب فیل |
| ذکر بلقیس و سلیمان و سبا | ذکر داود و زبور و اوریا |
| ذکر طالوت و شعیب و صوم او | ذکر یونس ذکر لوط و قوم او |
| ذکر حمل مریم و نخل و مخاض | ذکر یحیی و زکریا و ریاض |

ذکر عالم نافتن تقسیم آب — ذکر ادریس و مناجات و جواب
ذکر الیاس و عزیز و موت او — ذکر قارون و زمین رفتن فرو
ذکر ایوب و صبوری در بلا — ذکر اسرائیلیان و رسته بلا
ذکر موسی و شعیب و عصا — ذکر لقمان و خطابات و عطا
ذکر عیسی و عروجش بر سما — ذکر ذوالقرنین خضر و اولیا
ذکر فضل احمد خلق عظیم — کز قدومش ماه شد [illegible] دو نیم
ظاهر است و هر کسی پی می برد — کو بیان آنکه [illegible] خرد
گفت اگر آسان نماید این بتو — [illegible] آسان [illegible] سوره [illegible]
جن و انس و اهل کار — گو یکی آیت ازین آسان بگو
حرف قرآن را بدان که ظاهریست — زیر ظاهر باطنی هم قاهریست

ذکر طالع نافتن تقسیم آب — ذکر ادریس و مناجات و جواب
ذکر الیاس و عزیز و انکی موت — ذکر قارون کا زمین میں ہونا فوت
ذکر ایوب اور صبور اندر بلا — ذکر اسرائیلیان و رستہ لا
ذکر موسی و شعیب اور عصا — ذکر لقمان و خطابات و عطا
ذکر عیسی انکا جانا سوئے چرخ کا — ذکر ذوالقرنین خضر و اولیا
ذکر فضل احمد و خلق عظیم — [illegible] ہوا [illegible] دو نیم
ہو وہ ظاہر کہ پہلک [illegible] — [illegible] مشکل عقل [illegible] سمجھے
بولا اگر ہے ان [illegible] گنتا ہے [illegible] — ایسی آسان [illegible] سورہ [illegible] کو
جن و انسان [illegible] کار کو — [illegible] آسان [illegible] آیۃ [illegible]
حضرت قرآن کو نہ ظاہر جان تو — سمجھ اس ظاہر کے باطن میں [illegible]

تفسیر این حدیث که ان للقرآن ظهرا و بطنا ولبطنه بطنا الی سبعة ابطن و فی روایة الی سبعین بطنا

تفسیر اس حدیث کی ان للقرآن ظهرا و بطنا ولبطنه بطنا الی سبعة ابطن فی روایة الی سبعین بطنا

زیر آن باطن یکی بطن دگر — خیره گردد اندرو فکر و نظر
زیر آن باطن یکی بطن سوم — که درو گردد خردها جمله گم
بطن چارم از نبی خود کس ندید — جز خدای بی نظیر بی ندید
همچنین تا هفت بطن ای بو الکرم — می شمر تو زین حدیث معتصم
تو ز قرآن ای پسر ظاهر مبین — دیو آدم را نبیند جز که طین
ظاهر قرآن چو شخص آدمیست — که نقوشش ظاهر و جانش خفیست
مرد را صد سال عم و خال او — یک سر مویی نبیند حال او
آنکه گویند اولیا در که بوند — تا ز چشم مردمان پنهان بوند
پیش خلق ایشان فراز صد کهند — گام خود بر چرخ هفتم می نهند

سمجھ اس باطن کے باطن دوسرا — [illegible] اسمیں اے ولا
سمجھ اس باطن کے باطن تیسرا — ہے خرد گم اسمیں [illegible] سرتا بپا
دیکھا چوتھا بطن قرآن نبی نے — [illegible] کسی نے جز خدا بے نظیر
سات باطن تک تو گن [illegible] — اس حدیث معتبر سے اے اخی
ظاہر مت دیکھ قرآن [illegible] — دیکھتا [illegible] طین [illegible]
[illegible] مرد کا ماموں چچا — کہ نقوش اسکے ظاہر جان ہے خفی
سو برس تک مرد کا ماموں چچا — حال اسکا [illegible]
اولیا کہتے ہیں ہوتے کہیں [illegible] — چشم مردم [illegible]
خلق [illegible] — ساتویں افلاک پر پاؤں رکھیں

بیان آنکه خلوت انبیا و اولیا علیهم السلام جهت پنهان کردن خویش نیست [illegible]

بیان اسکا کہ جانا انبیا و اولیا علیہم السلام کا پہاڑوں [illegible] واسطے چھپنے [illegible] نہیں [illegible]

[illegible]

## خلق کے بیچ میں بلا تعلیم خلق کے ترک دنیا کے

کیسے ہوتے ہیں پنہاں کچھ نہیں | کہ وہ سو دریا کے پار ہیں
کہتے جانکی نہ اونکو جانتین | آنکھ سے ہیں چرخ کو سو گردش
چرخ گھومتا پر نہ گرد دیکھی | ماتی پوشش فلک سے نہیں
گرچہ ظاہر ہیں پر پوشیدہ پری | پر پری سے زیادہ پنہاں آدمی
ہے پری نزدیک عاقل کے نہاں | آدمی سو بار تر اس سے نہاں
آدمی نزدیک عاقل سے مخفی | اسکا کھلا جو غیب میں پوشیدہ ہے

## در تشویش خلق نہ بالا پارشاد خلق سبب قطع از دنیا

پس چرا پنهان شود که جو بود | که نه سحر و بیا و گر آن سو بود
جاتش بود و بسر هو که گردن | گر بپیش کرده فنا [illegible]
چرخ گردیده و نه پیدا گرد شما | [illegible]
گر نها آن پری پنهان بود | آدمی پنهان تر از پریان بود
نزد عاقل زان پری که مضمرست | آدمی صد بار خود پنهان ترست
آدمی نزد یکی عاقل چون خفیست | چون بود آدم که در غیب [illegible]

## تشبیہ اولیا و کلام اولیا کی ساتھ عصاے موسی و قول عیسی علیہ السلام

آدمی مثل عصاے موسی کے ہے | آدمی مثل دم عیسی کے ہے
قلب مومن ہے کہ بین اصبعین | ہاتھ میں حق کے ہیں بین الاصبعین
ظاہر اوس کی وہ لکڑی ہے پر وہ | سب جہان اک لقمہ ہے منہ کھولے تو
دیکھ مت افسون عیسی کے حرف و صوت | دیکھ وہ کہ بھاگتی ہے اس سے موت
دیکھ مت آہستہ کو وہ پست ہے | دیکھ وہ کہ مردہ زندہ ہو کے [illegible]
دیکھ مت یا سہل اس عصا کو تو | دیکھ وہ کہ پھاڑ ہو گئی بحر نیل [illegible]
تو نے دیکھی دور سے چتری سیاہ | دیکھ بڑھ کر اک قدم آ کے سپاہ
تو نے دیکھا دور سے ہی گرد کو | دیکھ بڑھ کے گرد میں آ مرد کو
آنکھ کو گرد اسکی روشن کرتی ہے | مرد اسکی کوہ کو جا سے کھود دیتی ہے

## تشبیه اولیا و کلام اولیا به عصای موسی و فسون عیسی

آدمی همچون عصای موسی است | آدمی همچون فسون عیسی است
قلب مؤمن هست بین اصبعین | در کف حق بهر داد و بهر دین
ظاهرش چوبی ولیکن پیش او | کون یک لقمه چو بگشاید گلو
تو مبین ز افسون عیسی حرف و صوت | آن ببین کز وی گریزان گشت موت
تو مبین ز افسونش آن لهجات پست | آن نگر که مرده بر جست و نشست
تو مبین مر آن عصا را سهل یافت | آن ببین که بحر خضرا را شکافت
تو ز دوری دیده‌ای چتر سیاه | یک قدم وا پیش نه بنگر سپاه
تو ز دوری می‌نبینی جز که گرد | اندکی پیش آ ببین در گرد مرد
دیده‌ها را گرد او روشن کند | کوه‌ها را مرد او از بن کند

## تفسیر قولہ تعالی یا جبال اوبی معہ والطیر

طور بھی آگے موسی کے جنبش کرے | نا چا لیکن ہوا اور آگے [illegible]
کوہ نے اسکے لئے نالہ کیا | ساتھ داود کے روشن [illegible]
کوہ بس داود کے ہمراہ ہوا | دونوں مطرب عشق شہ میں مبتلا
حکم آیا یا جبال اوبی | ہم صدا دونوں ہو ہم پردہ بھی

## تفسیر قوله تعالی یا جبال اوبی معه والطیر

چون که آمد سوی او [illegible] | کوه طور از مقدمش [illegible]
رو به داود آ و از فرش تابان | کوه‌ها اندر پیش نالان شده
کوه با داود گشته همرهی | هر دو مطرب مست عشق شهی
یا جبال اوبی امر آمده | هر دو هم آواز و هم پرده شده

[illegible]

بولا اسے وہ [illegible] | اپنے ہمراہوں میں [illegible] | گفت [illegible] دیده | کس میان همرهان [illegible] دیده

تو ہوا [illegible] مونس ہوا | دل میں تیری شوق کا شعلہ اٹھا | [illegible] مونس شده | آتش شوق از دلت شعله زده

[illegible] قوال و ندیم | [illegible] پاس [illegible] | مطربان خواهی و قوال و ندیم | [illegible] آرد آن ندیم

تاکہ گانا اور [illegible] کریں | اور تیری [illegible] | تا که قوالی و سرنائی کنند | تا به [illegible] با دو چالی کنند

تا کہ [illegible] نالہ [illegible] | [illegible] نالہ [illegible] | تا بدانی ناله چون [illegible] | [illegible]

[illegible] صافی [illegible] | [illegible] گوش [illegible] | [illegible] آن صافی [illegible] | [illegible] گوش [illegible]

[illegible] | جان [illegible] آشنا [illegible] | همنشینان [illegible] | [illegible] جان [illegible]

دیکھ [illegible] | [illegible] | [illegible] نفس [illegible] | [illegible]

دل میں [illegible] سوال [illegible] | لامکان [illegible] | صد سؤال و صد جواب [illegible] | [illegible] لامکان [illegible]

جواب طعنه زنون مثنوی کا اور [illegible] | جواب طعنه زننده مثنوی از قصور فهم خود

[illegible] | [illegible] | [illegible] | گر [illegible] آرد گوش را

[illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible]

طعنه [illegible] | [illegible] قرآن [illegible] | [illegible] | طعن قرآن را [illegible]

[illegible] | [illegible] ایمان [illegible] | [illegible] | [illegible] ایمان [illegible]

تا قیامت [illegible] قرآن [illegible] | [illegible] | تا قیامت [illegible] قرآن [illegible] | [illegible]

[illegible] | [illegible] | [illegible] افسانه [illegible] | [illegible]

دیکھا [illegible] زبان | [illegible] | [illegible] | [illegible] افسانه [illegible]

[illegible] | کہ کہانی اور [illegible] | [illegible] | [illegible] فانی و افسانه [illegible]

میں کلام حق [illegible] | قوت جان [illegible] | [illegible] | قوت جان [illegible]

[illegible] | [illegible] خورشید [illegible] | نور خورشید [illegible] | [illegible] خورشید [illegible]

[illegible] | عاشقو [illegible] | [illegible] | تا [illegible] عاشقان [illegible]

[illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible]

[illegible] | [illegible] کلام [illegible] دل [illegible] | [illegible] | دل [illegible]

[illegible] | [illegible] | تا [illegible] | فارغ [illegible]

[illegible]

| | |
|---|---|
| اسنے فرمایا جو ہوا اندر خطاب | کہ سمجھ بیٹے پیا اور تاکی آب |

## مثال دینا بچھڑا گھوڑی کے پانی پینے سے

| | |
|---|---|
| سیٹی دیتے تھے وہ ہر دم مستعد | تا پئیں پانی وہ گھوڑے [illegible] |
| بچھیرے کو وہ سیٹی پہونچتی | سر اٹھاتا ہو کے وحشت اس گھڑی |
| ماں نے پوچھا اے بچھیرے کسلئے | بھاگتا ہر دم ہو کیون تو [illegible] |
| بولا بچھیرا سیٹی جو دیتے ہیں وہ | اتفاق بانگ سے بس خوف ہو |
| کانپتا ہو رہتا ہے دل مرا | اتفاق بانگ سے ڈر ہو رہا |
| بولی ماں جب سے جہاں ہو ایسی [illegible] | کام کرتے ہیں زمین پر [illegible] |
| کام اپنا کر تو جلد اے ہوشیار | [illegible] |
| وقت تنگ اور جاتا ہے پانی [illegible] | پہلے اس سے کہ فراق ہووے بلا |
| ہے یہ پانی کا رہٹ پر آب حیات | آب لے تا کہ اگے اس سے نبات |
| [illegible] | [illegible] |

| | |
|---|---|
| آنکہ فرمود ست او اندر خطاب | کرہ و مادر کہ می خوردند آب |

## مثل دادن رمیدن کرہ اسپ از خوردن آب

| | |
|---|---|
| می شخولیدند هر دم آن نفر | بهر اسپان که هلا این آب خور |
| آن شخولیدن به کره می رسید | سر همی برداشت و از خور می رمید |
| مادرش پرسید کای کره چرا | می رمی هر ساعتی زین استقا |
| گفت کره می شخولند این گروه | ز اتفاق بانگشان دارم شکوه |
| پس دلم می لرزد از جا می رود | ز اتفاق نعره خوفم می رسد |
| گفت مادر تا جهان بودست ازین | کارافزایان بدند اندر زمین |
| هین تو کار خویش کن ای ارجمند | زود کایشان ریش خود بر می کنند |
| وقت تنگ و می رود آب فراخ | پیش از آن کز هجر گردی شاخ شاخ |
| شهره کاریزیست پر آب حیات | آب کش تا بر دمد از تو نبات |
| آب خضر از جوی نطق اولیا | می خوریم ای تشنه غافل بیا |
| گر نبینی آب کورانه به فن | سوی جو آور سبو در جوی زن |
| چون شنیدی کاندرین جو آب هست | کور را تقلید باید کار بست |
| جو فرو بر مشک آب اندیش را | تا گران بینی تو مشک خویش را |
| چون گران بینی شوی تو مستدل | رست از تقلید خشک آنگاه دل |
| گر نبیند کور آب جو عیان | لیک بیند چون سبو گردد گران |
| که ز جو اندر سبو آبی برفت | کین سبک بود و گران شد زفت |
| زانکه هر بادی مرا در می ربود | باد می را بد [illegible] فزود |
| مر سفیهان را رباید هر هوا | زانکه نبودشان گرانی قوا |
| کشتی بی لنگر آمد مرد شر | که ز باد کژ نیابد او حذر |
| لنگر عقل است عاقل را امان | لنگری دریوزه کن از عاقلان |
| او مددهای خرد چون در ربود | از خزینه در آن دریا جود |
| زین چنین امداد دل پر فن شود | بجهد از دل چشم هم روشن شود |

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| کیونکہ دل سے نور دیدہ آنکھ پر | جو گیا دل آنکھ بس بیکار ہے | زانکه نور از دل برین دیده نشست | تا چو دل شد دیده تو عاطل است |
| دل اگر پایا ہے انوار عقل پیر سے | اس سے حصہ دونوں آنکھ کو ملے | دل چو پر انوار عقل پیر زد | زان نصیبی هم بدو دیده کند |
| تو سمجھ اس سے آب مبارک آسمان | وحی دلوں کی ہے اور صدق بیان | پس بدان کآب مبارک ز آسمان | وحی دلها باشد و صدق بیان |
| [illegible] | [illegible] | ما چو آن کره هم آب جو خوریم | سوی آن وسواس طاعن ننگریم |
| [illegible] | [illegible] | پیرو پیغمبرانی ره سپر | طعنهٔ خلقان همه بادی شمر |
| [illegible] | [illegible] | آن خداوندان که ره طی کرده‌اند | گوش وا بانگ سگان کی کرده‌اند |

## باقی قصہ مہمان مسجد مہمان کش کا

## بقیهٔ قصهٔ مهمان آن مسجد مهمان‌کش

| | | | |
|---|---|---|---|
| پھر کہو اس شیر مرد پاکباز نے | آ کیا مسجد میں کیا دیکھا تو | باز گو کان پاکباز شیرمرد | اندر آن مسجد چه بشنود و چه کرد |
| [illegible] | [illegible] | خفت در مسجد خود او را خواب کو | مرد غرقه گشته چون خسبد بگو |
| [illegible] | [illegible] | خواب مرغ و ماهیان باشد همی | عاشقان را زیر غرقاب غمی |
| نیم شب آواز آیا خوفناک | [illegible] | نیم شب آواز با هولی رسید | کآیم آیم بر سرت ای مستفید |
| پانچ بار آواز ایسی ہی سنا | پارہ پارہ ہو گیا سن کر دل | پنج کرت این چنین آواز سخت | می‌رسید و دل همی شد لخت لخت |

## تفسیر آیہ واجلب علیہم برجلک وخیلک

## تفسیر آیه واجلب علیهم برجلک وخیلک

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | تو که عزم دین کنی با اجتهاد | دیو بانگت بر زند اندر نهاد |
| [illegible] | رنج و درویشی کا تو قیدی ہو | که مرو زان سو بیندیش ای غوی | که اسیر رنج و درویشی شوی |
| [illegible] | [illegible] | بی‌نوا گردی ز یاران وا بری | خوار گردی و پشیمانی خوری |
| [illegible] | [illegible] | تو ز بیم بانگ آن دیو لعین | وا گریزی در ضلالت از یقین |
| [illegible] | [illegible] | که هلا فردا و پس فردا مراست | راه دین پویم که مهلت پیش ماست |
| [illegible] | [illegible] | مرگ بینی باز کو از چپ و راست | می‌کشد همسایه را تا بانگ خاست |
| [illegible] | [illegible] | باز عزم دین کنی از بیم جان | مرد سازی خویشتن را یک زمان |
| [illegible] | [illegible] | پس سلح بر بندی از علم و حکم | که من از خوفی نیارم پای کم |
| [illegible] | [illegible] | باز بانگی بر زند بر تو ز مکر | که بترس و باز گرد از تیغ فقر |
| [illegible] | [illegible] | باز بگریزی ز راه روشنی | آن سلاح علم و دین را بفکنی |

[illegible]

کہ سنوں اس آواز کا بندہ ہی تو / ایسی ظلمت میں تو واسطے آپ کو
بانگ شیطاں تو بھی ورسطے خلق کو / کر دیا بندہ و بیچارہ اسی حلق کو
جان ہو تو تو سیاہ انکی ور سے / جیسے جان کفار کی مردود ہے
بانگ شیطان کا ہے خوشنما ہے اصلاح / بانگ حق کا خوف ہے ہیبت کا صلاح
بانگ کی ہوتی ہیبت لیک ہے / اور نہ کبھی اس کا ہیبت کچھ رکھی
کیونکہ نے کبھی مکھی تا باز ہے / نگہبان یگزین میں کبھی جان کو
دیو جوں مکڑی کی مکھی تجھ سے ہے / دیدہ ور رکھے ہے اور لباب ہے
بانگ شیطان اشقیا کی نگہبان / بانگ سلطان اولیا کی نگہبان
تا نہ اس دو بانگ سے باہم ملے / قطرہ شیریں بحر شور سے

سبب الہا اورا ہیبت بندہ / در چنین ظلمت نفرستد کنندہ
ہیبت بانگ شیاطین خلق را / بندہ کردست و گرفتہ حلق را
تا چنان نومید شد جانشان ز نور / کہ روان کافران ز اہل قبور
آن شکوہ بانگ آن ملعون بود / ہیبت بانگ خدائی چون بود
ہیبت باز است بر کبک نجیب / مر مگس را نیست زان ہیبت نصیب
زانکہ نبود باز صیاد مگس / عنکبوتان می مگس گیرند و بس
عنکبوت دیو بر چون تو ذباب / کرد فر و نہ بر کبک و عقاب
بانگ دیوان گلہ بان اشقیاست / بانگ سلطان پاسبان اولیاست
تا نیامیزد بدین دو بانگ دور / قطرہ ای از بحر خوش با بحر شور

## پوچھنا بانگ طلسم آدھی رات کا مہمان مسجد

## پرسیدن بانگ طلسم شب مہمان مسجد را

اب سنو وہ قصہ بانگ سحر کا / کہ ندا کہ آیا وہ مرد باصفا
بولا کب ڈرتا ہوں طبل عید سے / طبل کو ڈر ہو سدا جو کہ کیسے
ہو دل خالی و فربود سے بچا / عید کو قسمت میں کیوں کہنا
ہوں قیامت عید اور عید ہے گیا / ہم مثال عید خنداں مثل گل
اپنا ہوس طبل سے کیوں بانگ ہو / دیگ ہے چکھ کیسے دولت اس کے
سنا اس طبل کو اس مرد نے / بولا تو کیوں عید کی جو طبل کے
بولا خود دیہہ مت تو ڈرا اے مرد ہیں / کہ یہ تن جان انکی جو سمجھے ہی نہیں
وقت وہ آیا کہ حیدر کی مثال / الگ کئی یا جان تن سے دو حال
اکھڑ دی آواز سے فرخندہ دل / ہیں نجان جلی ضرا اگر تو مرد ہے
تو تا اشہدم وہ طلسم آواز سی / زر بر سے ہر جگہ ہر قسم کے
ہنسند برسا وہ زر کہ ڈر گیا / تا ہو در بند اور نہ جا بیٹھے کہ جا
زر سے مسجد پر ہوتی جو ہر جگہ / مرد حیران ہو گیا تقدیر سے
بعد وہ مرد اٹھا تا سحر / بھر کے لیا تا تھا باہر اس سحر
دفن کرتا تھا وہ لے جا کے زر / تو بہ خشنودی میں وہ بار دگر

بشنو اکنون قصہ آن بانگ سخت / کہ نرفت از جا بدان آن نیکبخت
گفت چون ترسم چو ہست این طبل عید / تا دہل ترسد کہ زخم او را رسید
ای دہل ہای تہی بی مغز کوب / قسمتان از عید چون شد زخم چوب
شد قیامت عید بیدینان دہل / ما چو اہل عید خندان ہمچو گل
بشنو اکنون این دہل چون بانگ زد / دیگ دولت را چہ سان گو می پزد
چونکہ بشنود آن دہل آن مرد راد / گفت چون ترسد دل از طبل عید
گفت با خود ہین مترس ای دل زرد / مرد جان بد دلان بی یقین
وقت آن آمد کہ حیدر وار من / ملک گیرم یا بپردازم بدن
بر جہید و بانگ بر زد کای کیا / حاضرم اینک اگر مردی بیا
در زمان بشکست ز آواز آن طلسم / زر ہمی ریزید ہر سو قسم قسم
ریخت چندان زر کہ ترسید آن فتی / تا بگیرد زر ز بیم راہ در
پر شد آن مسجد ز زر ہر جایگاہ / مرد حیران شد ز نقد بی الہ
بعد از آن برخاست آن شیر عتید / تا سحرگہ زر برون می کشید
دفن می کرد و می آمد بزر / با جوال و توبرہ بار دگر

[illegible]

ملاقات عاشق کی [illegible]

ملاقات [illegible] عاشق [illegible]

وہ نگاری کبھی گر [illegible] | رشک [illegible]
آنکھ آہ سوز گر [illegible] | دل [illegible]

آن نگار [illegible] | [illegible]
[illegible] | در دل [illegible]

[illegible]

پھر لگا وہ سوچنے کو کہ اے خدا / حال کیا آوارہ میرے کا ہوا
گفت با خود در سحرگه کای احد / حال آن آوارهٔ ما چون بود

میں نے دیکھا جو گنہ اس نے کیا / میری رحمت کو نہیں سمجھا سوا
او گناهی کرد و ما دیدیم لیک / رحمت ما را نمی‌دانست نیک

ہے ہمیشہ مجرم کا اگرچہ دل ڈرے / پر وہ سو امید ڈر میں ہے رکھے
خاطر مجرم ز ما ترسان شود / لیک صد اومید در ترسش بود

میں ڈراؤں بیحیا گمراہ کو / اور ڈرے کو کیوں ڈراؤں ذوفنون
من بترسانم وقیح یاوه را / وانکه ترسد من چرا ترسانمش

جاتی آتش سرد ہانڈی کو لیے / اسکی خاطر نہ کہ وہ پرجوش ہے
بهر دیگ سرد آذر می‌رود / نه بدان کو جوشش از سر می‌بود

میں ڈراؤں ان کو جنہیں کچھ خوف نہ / ڈر نکالوں علم سے خائف جو ہو
ایمنان را من بترسانم بحلم / خائفان را ترس بردارم بعلم

جا بجا پیوند کی لیس رقعہ میں / شربت ہر ایک کو جیسا لائق اسکو دوں
پاره دوزم پاره در موضع نهم / هر کسی را شربت اندر خور دهم

جیسا شجر کی بیخ راز مرد ہے / ویسے ہی برگ اسکے نکلتے شاخ سے
هست سر مرد چون بیخ درخت / زان بروید برگهاش از چوب سخت

لائق اس بیخ کے نکلتے برگ ہیں / نخل میں اور نفس میں اور عقل میں
در خور آن بیخ رسته برگها / در درخت و در نفوس و در نهی

جنتی پھل ہے وفا کے نخل کا / اصلها ثابت و فرعها فی السما
بر فلک پرهاست ز اشجار وفا / اصلها ثابت و فرعه فی السما

ہو گیا جو دل عشق سے افلاک پر / کیونکہ دل صدر جہاں میں نہ اگے
چون برست از عشق پر بر آسمان / چون نروید در دل صدر جهان

موج دل میں عفو اسکی مارتا / کہ ہر دل سے دل تک ہے روزن کھلا
موج می‌زد در دلش عفو گنه / که ز هر دل تا دل آمد روزنه

دل سے دل تک روزن اک ہے یقین / گرچہ دو تن میں جدا الگ رہیں
که ز دل تا دل یقین روزن بود / نه جدا و دور چون دو تن بود

دو چراغوں کے سفال ہوں جدا / نور گھر میں ملا ایک ہو انکا اور
متصل نبود سفال دو چراغ / نورشان ممزوج باشد در مساغ

نہ فقط عاشق ہی ڈھونڈے ہے وصل کو / کہ معشوق بھی اسکا جویا ہو
هیچ عاشق خود نباشد وصل جو / که نه معشوقش بود جویای او

عاشقوں کو عشق جو دبلا کرے / عشق معشوقوں کو بس موٹا کرے
لیک عشق عاشقان تن زه کند / عشق معشوقان خوش و فربه کند

چمکتی ہے برق اسکے دل میں جو / اسکے دل میں بھی ہو پیدا جان تو
چون درین دل برق مهر دوست جست / اندر آن دل دوستی میدان که هست

مہر حق دو گنی جو دل میں تیرے ہو / مہر ہے شناسا تیری ہے اللہ کو
در دل تو مهر حق چون شد دوتو / هست حق را بی‌گمانی مهر تو

نہ نکلتی ہے صدا ایک ہاتھ کو / تال کی ہے دو کسی بن ہاتھ کے
هیچ بانگ کف زدن آید بدر / از یکی دست تو بی دست دگر

تشنہ روتا ہے کہ آب خوش کہاں / آب بھی روتا کہ تشنہ ہے کہاں
تشنه می‌نالد که کو آب گوار / آب هم نالد که کو آن آبخوار

جذب آب کا تشنگی ہے جان میں / ہم ہیں اسکے وہ ہمارے ملک ہو
جذب آبست این عطش در جان ما / ما از آن او و او هم زان ما

حق کی حکمت ہے قضا میں اور قدر / کر دیا آپس میں ہم کو عاشقان
حکمت حق در قضا و در قدر / کرده ما را عاشقان همدگر

کل اجزاء جہاں اس حکم سے / جفت جفت ہیں عاشق اپنے جفت کے
جمله اجزای جهان زان حکم پیش / جفت جفت و عاشقان جفت خویش

جفت جو ہر عالم ہے چاہتا جفت کو / برگ کاہ کو جیسے کہربا میل ہو
هست هر جزوی ز عالم جفت خواه / راست همچون کهربا و برگ کاه

آسماں کہتا زمیں کو مرحبا / ساتھ تیرے ہوں جیسے لوہا مقناطیس
آسمان گوید زمین را مرحبا / با توام چون آهن و آهن‌ربا

[illegible]

| اردو | | فارسی | |
| --- | --- | --- | --- |
| آسمان مرد و زمین زن عقل میں | جو کہ وہ ڈالے یہ پالے اس کو ہے | آسمان مرد و زمین زن در خرد | هرچه آن انداخت این می‌پرورد |
| جب نہ گرمی آسمان بھیجے تو وہ | جب تری باقی نہ ہو تو دے وہ دے | چون نماند گرمیش بفرستد او | چون نماند تری و نم بدهد او |
| برج خاکی بھی زمین کو دے مدد | برج آبی دے تری اس کو ز دم | برج خاکی خاک ارضی را مدد | برج آبی تریش اندر دمد |
| برج بادی ابر لاتا اس کے سمت | تا کہ کھینچے وہ بخارات کو | برج بادی ابر سوی او برد | تا بخارات وخم را بر کشد |
| برج آتش سے ہو گرمی شمس کی | جوں توا سرخ آگ سے ہو پشت و رو | برج آتش گرمی خورشید ازو | همچو تابه سرخ ز آتش پشت و رو |
| آسمان عالم میں سرگردان ہے | مرد کر کسب جوں زن کی لیے | هست سرگردان فلک اندر زمن | همچو مردان گرد مکسب بهر زن |
| اور زمین گھر کا جو دھندا کرے | وہ ولادت اور دودھ دینے میں ہے | وین زمین کدبانویی‌ها می‌کند | بر ولادات و رضاعش می‌تند |
| جان ہشیار اب زمین و چرخ کو | کام ہشیاروں کا جو کرتے ہیں | پس زمین و چرخ را دان هوشمند | چونکه کار هوشمندان می‌کنند |
| گر مزا دونوں نہ پاتے ہم سے ہم | کیوں لپٹتے جوں جفت باہم وہ دو | گر نه از هم این دو دلبر می‌مزند | پس چرا چون جفت در هم می‌خزند |
| بے زمین کب گل کھلے اور ارغوان | اب تو پھر کیا آسمان کے آب و تاب | بی زمین کی گل بروید و ارغوان | پس چه زاید ز آب و تاب آسمان |
| [illegible] | کام اک کا دوسرے سے تا ہو | بهر آن میل است در ماده به نر | تا بود تکمیل کار همدگر |
| حق نے رغبت مرد و زن میں [illegible] | رکھی تا باقی جہاں اس سے رہے | میل اندر مرد و زن حق زان نهاد | تا بقا یابد جهان زین اتحاد |
| رغبت ہر اک جز کی جز سے ہی رکھی | فعل ہو دونوں کے باہم اتصال سے | میل هر جزوی به جزوی هم نهد | ز اتحاد هر دو تولیدی جهد |
| رات دن ظاہر میں ضد ہیں | مختلف صورت میں پر موافق ہیں | شب چنین با روز اندر اعتناق | مختلف در صورت اما اتفاق |
| رات و دن ظاہر میں ضد و دشمن ہیں | ایک حقیقت میں ہیں دونوں [illegible] | روز و شب ظاهر دو ضد و دشمنند | لیک هر دو یک حقیقت می‌تنند |
| ایک چاہے دوسرے کو جوں عزیز | تا ہو پورا کام اپنا اپنے سے | هر یکی خواهان دگر را همچو خویش | از پی تکمیل فعل و کار خویش |
| کیونکہ نہ آمد ہو بے شب واں کو | روز میں پھر کیا کرے جو خرچ ہو | زانکه بی شب دخل نبود طبع را | پس چه اندر خرج آرد روزها |

کھینچنا ہر عنصر کا جنس اپنی کو کہ وجود میں آدمی کے قید ہے

جذب هر عنصری جنس خود را که در ترکیب آدمی محتبس شده است

| اردو | | فارسی | |
| --- | --- | --- | --- |
| خاک کہوے خاک تن کو لوٹ جا | چھوڑ جان جیسی گرد آ میری طرف | خاک گوید خاک تن را بازگرد | ترک جان کن سوی ما آ همچو گرد |
| جنس میری میرے پاس اچھی تو ہے | جان تو آ بہتر ہے وہ تن چھوڑ دے | جنس مایی پیش ما اولیٰ‌تری | به که زان تن وا رهی وزان تری |
| وہ کہے سچ ہے ولے پابستہ ہوں | مثل تیری ہجر سے دل خستہ ہوں | گوید آری لیک من پابسته‌ام | گرچه همچون تو ز هجران خسته‌ام |
| ڈھونڈتے ہیں پانی تری کو جسم کی | کہویں پاس آ غربت سے اے تری | تری تن را بجویند آبها | کای تری باز آ ز غربت سوی ما |
| گرمی تن کو یہ کہتی نار ہے | کہ ہے اپنی اصل کو آ نار سے | گرمی تن را همی خواند اثیر | که ز ناری راه اصل خویش گیر |
| ہیں بہتر علتیں اس جسم میں | عنصروں کے کھینچنے سے بے رسن | هست هفتاد و دو علت در بدن | از کشش‌های عناصر بی رسن |

۲۱۵

[illegible]

علت آید تا ارکان را کسل / تا عناصر همدگر را واهلد

چار مرغند این عناصر بسته پا / مرگ و رنجوری و علت پاگشا

پایشان از همدگر چون باز کرد / مرغ هر عنصر یقین پرواز کرد

جذبهٔ این اصلها و فرعها / هر دمی رنجی نهد در جسم ما

تا که این ترکیبها را بر درد / مرغ هر جزوی به اصل خود پرد

حکمت حق مانع آید زین عجل / جمعشان دارد به صحت تا اجل

گوید ای اجزا اجل مشهود نیست / پر زدن پیش از اجلتان سود نیست

چونکه هر جزوی بجوید ارتفاق / چون بود جان غریب اندر فراق

جان [illegible] / [illegible]

چونکه جان را این ندا آید بگوش / [illegible]

عارضہ آئے تا ارکان کو توڑ دے / [illegible]

چار مرغ ہیں یہ عناصر پا بستہ / [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

جان [illegible] / [illegible]

جان جو [illegible] / [illegible]

## متوجه شدن جان به عالم ارواح و تقاضا و میل او و متنفر شدن از اجزای عالم که [illegible]

## کھینچنا جان کا [illegible] عالم ارواح کو [illegible] اور کھینچنا اجزائے [illegible] کا [illegible]

گوید ای اجزای پست فرشیم / غربت من تلختر من عرشیم

میل تن در سبزه و آب روان / زان بود که اصل او آمد از آن

میل جان اندر حیات و در حی است / زانکه جان لامکان اصل وی است

میل جان در حکمت است و در علوم / میل تن در باغ و راغ است و کروم

میل جان اندر ترقی و شرف / میل تن در کسب اسباب علف

میل و عشق آن شرف هم سوی جان / زین یحبون و یحبه را بدان

گر بگویم شرح این بی‌حد شود / مثنوی هشتاد تا کاغذ شود

آدمی حیوان نباتی و جماد / هر مرادی عاشق هر بی‌مراد

بی‌مرادان بر مرادی می‌تنند / وان مرادان جذب ایشان می‌کنند

لیک میل عاشقان لاغر کند / میل معشوقان خوش و با فر کند

عشق معشوقان دو رخ افروخته / عشق عاشق جان او را سوخته

کهربا عاشق بشکل بی‌نیاز / کاه می‌کوشد در آن راه دراز

جان کہے ہو اے جزو فرشی مرے / [illegible]

میل تن آب رواں و سبزہ کو / [illegible]

میل جان ہے زندگی و زیست سے / کیونکہ جان کی لامکاں [illegible]

میل جان ہے حکمتوں اور علم سے / میل تن باغ اور انگور [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

آدمی حیوان [illegible] / ہر مراد عاشق [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

چھوڑا سب کو عشق کی آتش کا دہان | تنہا اندر سے [illegible] بہ سامان
[illegible] عشق [illegible] آگ کا | ہو گیا [illegible] مشفق ہوا
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible] بالکل ہوتی

[illegible]

ایک پاک عشق [illegible] | [illegible] صدر جہان
[illegible] | [illegible]

[illegible]

نور ارادہ کا [illegible]

[illegible]

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| جو مراد ہی ہوں شکستہ پا ہی | کام جاری ہی نگاہی کہ ہی کوئی | چون مراد و خواست اش بشکسته پاست | پس کسی باشد که کام او رواست |
| پس شکستہ وضع ہیں یہ عاقلان | پر کہاں ہیں وہ شکست بیدلان | پس شکسته بند شد وصف این عاقلان | لیک کو خود آن شکست بیدلان |
| ہیں شکستہ عاقلان با اضطرار | ہیں شکستہ عاشقان با اختیار | عاقلان اشکسته‌اش از اضطرار | عاشقان اشکسته با صد اختیار |
| عاشق اسکے بندگان مجسی | عاشقاں اسکے قند ہیں اور ہیں شکری | عاقلانش بندگان بندی‌اند | عاشقانش شکری و قندی‌اند |
| ائتیا کرہاً ہی عاقل کی مہار | ائتیا طوعاً ہے بیدل کی بہار | ائتیا کرهاً مهار عاقلان | ائتیا طوعاً بهار بیدلان |

دیکھنا پیغمبر علیہ السلام کا قیدیوں کو اور فرمانا کہ تعجب ہی مجھکو اس قوم سے جو کھینچے جاتے ہیں الی الجنة بالسلاسل والاغلال

خندیدن پیغمبر علیه السلام با اسیران و فرمودن که عجبت من قوم یجرون الی الجنة بالسلاسل والاغلال

| | | | |
|---|---|---|---|
| دیکھا پیغمبر نے ایک گروه اسیر کا | کہ لیئے جاتے تھے وه تھے با فغان | دید پیغمبر یکی جوقی اسیر | که همی بردند و ایشان در نفیر |
| دیکھا انکو قید میں جو آگاه شیر | تکتے تھے انکو وه نیچے نیچے | دیدشان در بند آن آگاه شیر | می‌نگه کردند در وی زیر زیر |
| تا چباتے تھے ہر ایک غصہ سے | [illegible] | تا همی خایید هر یک از غضب | بر رسول صدق دندان‌ها و لب |
| کیا مجال اس غصہ سے کچھ دم ماریں | کیونکہ تھے ده قہر کی زنجیر میں | زهره نه با آن غضب که دم زنند | زانکه در زنجیر قهر ده منند |
| کھینچتا انکو سپاہی سوی شہر | انکو کفرستان سے لیجاتا تھا بقہر | می‌کشاندشان موکل سوی شهر | می‌برد از کافرستان‌شان بقهر |
| نہ فدیہ لیتا ہی کوئی | نہ شفاعت آتی ہی سردار کی | نه فدایی می‌ستاند نه زری | نه شفاعت می‌رسد از سروری |
| رحمت عالم وه نہیں کہتے ہیں | کاٹتے ہیں اک جہان کی حلق کو | رحمت عالم همی گویند او | عالمی را می‌برد حلق و گلو |
| جاتے تھے وه با ہزار انکار کے | طعنہ زن [illegible] کام پر | با هزار انکار می‌رفتند راه | زیر لب طعنه زنان بر کار شاه |
| کر لیا چاره یہاں چاره نہیں | سنگدل [illegible] | چاره‌ها کردیم اینجا چاره نیست | خود دل این مرد کم از خاره نیست |
| ہم ہزار مرد [illegible] | [illegible] | ما هزاران مرد شیر الپ ارسلان | با دو سه عریان سست نیم جان |
| ایسے عاجز [illegible] | [illegible] | این چنین درمانده‌ایم از کژروی است | یا ز اختر‌هاست یا خود جادوی است |
| بخت نے ہمارا [illegible] | [illegible] | بخت ما را بر درید آن بخت او | تخت‌ها شد سرنگون از تخت او |
| کار گر جادو سے کام اسکا ہوا | ہم نے جادو [illegible] | کار او از جادوی گر گشت زفت | جادوی کردیم ما هم چون نرفت |
| کی بتوں سے اور خدا سے [illegible] | [illegible] | از بتان و از خدا درخواستیم | که بکن ما را اگر ناراستیم |

تفسیر آیت ان تستفتحوا فقد جاءکم الفتح [illegible]

تفسیر این آیت ان تستفتحوا فقد جاءکم الفتح [illegible]

[illegible]

[illegible]

پھر لیلی کہتے تھے کہ [illegible]

[illegible]

[illegible]

بیان کا کہ [illegible] رسول علیہ السلام [illegible]

[illegible]

[illegible]

جو [illegible]

[illegible]

ناگهان آمد ز حق شمع رسل — دولت انا فتحنا زد دهل

آمدش پیغام از دولت که رو — تو ز منع این ظفر غمگین مشو

کاندرین خواری بنقدت فتحهاست — نک فلان قلعه فلان قلعه تراست

بنگر آخر چون که واگردید تفت — بر قریظه و بر نضیر از وی چه رفت

قلعه‌ها هم گرد آن دو قلعه‌ها — شد مسلم وز غنیمت [illegible]

ور نباشد آن تو بنگر کین فریق — از غم و رنج اند مفتون و عشیق

زهر خواری را چو شکر می‌خورند — خار غمها را چو اشتر می‌چرند

بهر عین غصه نه از بهر فرج — [illegible]

آنچنان شادند اندر قعر چاه — که همی ترسند از تخت و کلاه

در فقیری هر کجا صد شهریار — [illegible]

هر کجا دلبر بود او همنشین — فوق گردونست نی زیر زمین

ناگہاں حق سے حبیب آئے ناگہاں — دولت انا فتحنا کی بیان

حق سے پیغام آیا انکو کہ تو جا — مت ہو غمگین نصرت کیا ہوا

اندر [illegible] اس شکست اندر [illegible] — اس فلاں قلعہ فلاں قلعہ [illegible]

دیکھ آخر کو [illegible] — کیا قریظہ اور نضیر پر کیا

قلعے بھی اور گرد اس کے شہر بھی — [illegible] غنیمت [illegible]

گر نہیں [illegible] وہ تو دیکھ اس [illegible] کو — رنج و غم پر عاشق و والہ [illegible]

زہر کو شکر کہا [illegible] — خار غم [illegible]

[illegible] — [illegible]

ہیں بیٹھے وہ شاد اندر چاہ کے — [illegible] تخت و تاج

ہیں فقیری [illegible] — [illegible]

جو کہ ہے ہمراہ دلبر [illegible] — آسمان پر ہے نہ وہ زیر زمین

## اندر تفسیر لا تفضلونی علی یونس بن متی الی آخره

گفت پیغمبر که معراج مرا — نیست از معراج یونس اجتبا

آن من بالا و آن او نشیب — زانکه قرب حق برونست از حسیب

قرب نه بالا نه پستی رفتنست — قرب حق از حبس هستی رستنست

نیست را چه جای بالاست و زیر — نیست را نه زود و نه دورست و دیر

کارگاه صنع حق در نیستیست — غره هستی چه دانی نیستی چیست

حاصل این اشکستشان ای کیا — نیست چون اشکست این ابنای ما

آنچنان شادند اندر ذل و تلف — همچو ما در وقت اقبال و شرف

برگ بی‌برگی همه اقطاع اوست — فقر و خواری افتخارست و علوست

آن یکی گفت [illegible] — [illegible]

چون شکار او بدل شد شاه شیر — [illegible]

بس بلاها و غمها چون شاد شد — [illegible]

شاد شد جانش که بر شیران نر — یافت آسان نصرت و فتح و ظفر

بولے پیغمبر کہ معراج اپنی کا — نہیں معراج یونس سے بڑی

میری اوپر انکی نیچے تلک ہے — [illegible] قرب حق فزوں [illegible]

جانا [illegible] سے علاوہ [illegible] — چھوڑنا ہستی کو اپنی قید سے

نیستی کو ہے جا بلندی کی [illegible] — نیستی کو ہے دور جلدی اور [illegible]

کارگاہ صنع حق کی نیستی — جانے تو کیا مغرور ہستی نیستی

رکھتی وہ حال جو اب انکی شکست — [illegible]

[illegible] — [illegible] اقبال [illegible]

[illegible] — فقر و خواری انکی ہے جاہ و علو

ایک بولا [illegible] — [illegible]

کیونکہ وہ [illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

جان شیروں پر [illegible] — فتح و نصرت [illegible] آسان ہوئی

[illegible]

## آگاه شدن پیغمبر [illegible] ایشان

## انکار [illegible] پیغمبر [illegible]

[illegible]

## جواب رسول علیہ السلام [illegible]

## جواب دینا رسول علیہ السلام کا [illegible] بات کا

[illegible]

اس نے یہ کہا کہ ہون پیدا خاک سے [illegible]

تم کہا ہے سے دیکھا ہیں اقبال این [illegible]

قند سا کھاتے وہ کھاتا زہر کو [illegible]

ہر کہ خوش تجھ کو [illegible] کیا [illegible]

کان پکڑ موت سے لے [illegible]

تا جہان [illegible] ہو [illegible] تجھے [illegible]

ایسے کب مردار [illegible] قیمت [illegible]

[illegible] تا کہ یابن زندہ کرو [illegible] مردہ کردن

[illegible]

بیان اس کا کہ [illegible] آسودگی سے [illegible]

[illegible]

[illegible]

اپنا اگر [illegible]

[illegible]

چند بیت معشوق کا عاشق کو

چند بیت معشوق کا عاشق کو

باب الیأس مسیح دواء الطلب

باب الیأس مسیح دواء الطلب

[illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | هرکرا از کار تو شد [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible] بیماری [illegible]

| | | | |
|---|---|---|---|
| [illegible] | [illegible] | [illegible] که عاشق [illegible] | [illegible] عشق [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | چون [illegible] پرده [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] |

[illegible]

[illegible]

شیخ وای بہر پیشاہ عدل بائین ‖ فضل نے ... ہو گرہ کو ... بائین

داد وی کہ ہم کو لا چار ہاتھ ‖ ... باغ اور گلزار ... 

شہر ... کی ... تجھ سے وصل ‖ اور ... ہمچو ... مشکل

فضل ... کرم ... ہیں شہرت ... ‖ ... شہرت ...

ای تو قدرت ... پا وفی ... ‖ ہم کو اور ... پا ...

داد ... تم ... کہ ہم کو چاہا ‖ دست ... وہ دست خدا

پس سلیمان بولے ... ‖ کس کی ... ہمچو سے کہو

کون ظالم ہے کہ نخوت سے ترا ‖ ظالم ... ہو گیا ... رسوا

ای کہاں ظالم ہمارے ... ‖ ... وہ ... زندان ...

... ہمارا ظالم ... ‖ ظالم ... ہیں کب

نور ... نیست ظلمت ہو گئی ‖ ظالم کی ظلمت ... وصل سے ...

اب شیاطین ... کہ ... ‖ دو دست ... پا ... پیش ...

... کے ظالم کی ... ‖ ... ظلم اب ... کر گیا

ملک ... دیا حق نے تجھے ‖ تا ... خلق ... چرخ کو

آسمان پر ... دود آہ ‖ تا نہ ... افلاک ... ماہ

... کی ... آہ ‖ ظالم ... حال تباہ

... کہا ... ‖ تا نہ ... افلاک ...

... ‖ ... کتا ... پالن

... ‖ ... ظالم ... کیا

ظالم ہم ... ‖ ... ہوں ...

... ہم ... صیاں ‖ ... علاج ... بیان

... داد ... ‖ ... کریم ... اکرام ...

---

شیخ و ماہی در پیشاہ عدل ‖ کیستان ... کم

داد ده ما را کز بی پس ... ‖ ... باغ و گلزار ...

مشکلات ... از تو حل ‖ ... شہر ... مشکل

شہرہ ... شکستہ ... ‖ شہرہ تو ... 

ای تو ... قدرت ... ‖ ... داد ...

داد ده ما را ... ‖ ... دستگیر ...

پس سلیمان گفت ای ... ‖ داد ... 

کیست آن ظالم کہ از باد ... ‖ ظالم ...

ای ... ظالم کجا ... ‖ ... ظلم ...

چونکہ بادہ ... آن روز ... ‖ پس ... ظلمت ...

چون ... نیست ... ‖ ظالم از ظلمت ... 

کہ ... خدمت ... ‖ ... 

از ظلم ... ‖ ... 

ملک ... دست ما را ... ‖ تا نہ ... آسمان

تا ... دود آہ ‖ تا نگردد ... چرخ ...

تا نہ لرزد ... ‖ تا نگردد ... مستقیم

... از ... ‖ ... 

... آسمان ‖ ... در زمان

... از دست باد ‖ ... برگشتہ ...

... ظلم ... ‖ ... 

ظالم ... ‖ ... چارہ ... 

... ‖ ای کریم و عادل و اکرام ...

---

... سلیمان ... ظالم ... ‖ اگر ... سلیمان ... 

... سلیمان ... ‖ ای سلیمان گفت ای ... ‖ ... از چارہ ...

[illegible]

[illegible]

DUE DATE